

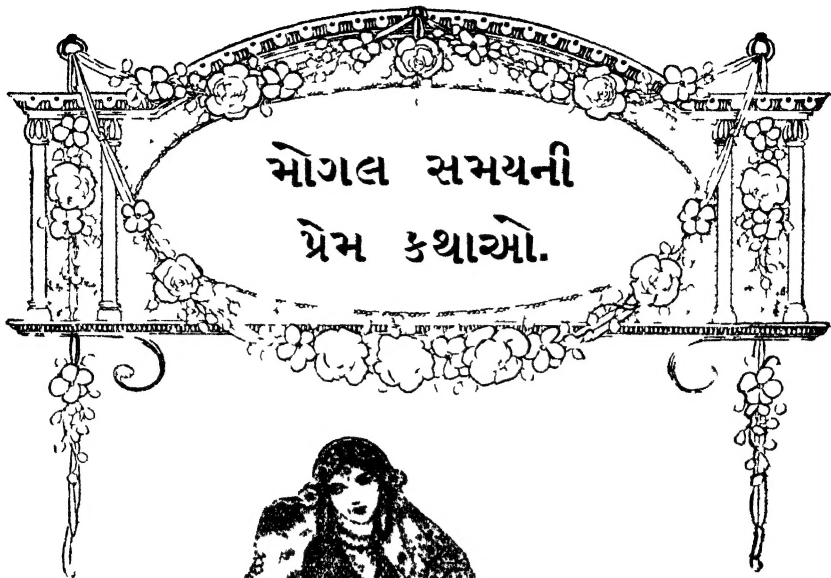
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૮૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મોગલ સામયની પ્રેક્ષાઓ

વિષય ૬-૩

કિંમત ૩-૮-૦.

લખનાર :- સ્વર્ગસ્થ હાજીમહમ્મદ અલારખિયા શિવજી.
ચિત્રકાર :- રા. રા. એમ. વી. ધરધર, રા. રા. ગોરક્ષકર, શ્રીમાન પુરશોત્તમ.

મંથ સ્વામિત્વના સર્વ હક્ક પ્રકાશકે ચિત્ર
સહિત પોતાના સ્વાધિનમાં રાખ્યા છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રકાશક
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથીસાઈટ સંગ્રહ
૧૮ - ૧ - ૨૦

નાં ૧૨૨-૨૬, મીન્ટ રોડ, ફેટ, સુ'બક મધે
સાંજ વર્તમાન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પ્રસ્તુત ન.
વાચકગ્રંથીએ ચિત્રમય સાહિત્ય કાર્યાલય અને
ગુલામહુસેન હા. શિવજીને માટે છાપું, પ્રાણીચન
કરદાનજી દેરાઈએ ચિત્રમય કાર્યાલય તરી ૧૫૭,
સેમ્યુઅલ બીટ, સુ'બક, નં. ૩ મધે પ્રગટ
કયું છે.

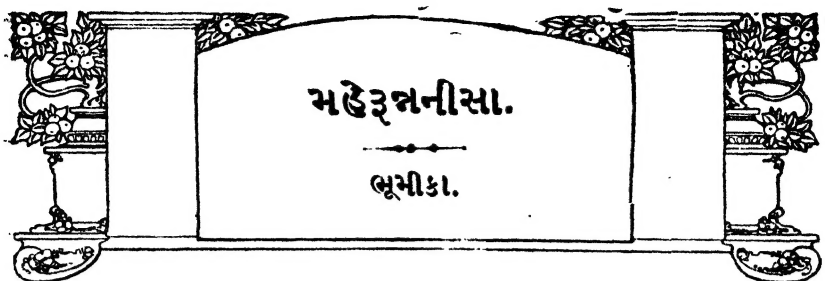
અવગ-૨૧ શ. હાઈમલુમ- અલાગમિયા શિવજી

૧

અ	સ	૬	૩	૧૦	૫	૧૬	૧૧	૫૫	૬૦-૧૫	મીરા
		૧	૧	૪		૧			૫૬૪	

૫

મહાન મોગલ શહેનશાહ અકબરને ઓલાદ થતી ન હતી. આથી પોતાની નવી રાણી જોધા-બાઇને સાથે લઇ શેખ અમીરોદીન ચીશ્તી સાહેબના રોજ ઉપર દરરોજ ત્રણ ગાઉ પઞે ચાલી ઓલાદ માટે દોઆ માંગવા જતો હતો. ત્યાં સ્વપ્નામાં તેણે એક વૃદ્ધને આ શબ્દો કહતાં સાંભળ્યો: “ઓ, અકબર! ફતેહપુર સીક્રી જ. ત્યાં તને એક ફકીર મળશે, તે તારા મનની મુરદ પુરી કરશે.” અકબર પોતાની મલેકા જોધાબાઇ સાથે ત્યાં ગયો, અને દસ માસ ત્યાં રહ્યો. આ પછી મલેકા જોધાબાઇને એક પુત્ર રતનની બક્ષેશ થઇ. આ બાળકનું નામ પેલા ફકીરના નામ ઉપરથી સલીમ મીરઝાં રાખવામાં આવ્યું, જેણે પછવાડેથી જહાંગીર શહેનશાહનું નામ ધારણ કર્યું હતું.

મીરઝાં ગયાસ નામે એક ઇરાની મુસલમાન યુવા વખતના લીધે પોતાનું વતન મુકી પોતાની હમેલદાર સ્ત્રી સાથે હીંદ આવવા નીકળ્યો. મુસાફરીમાં બહુ કંગાળ હાલતમાં અને જંગલમાં એક બાળકનો જનમ થયો. તે રાત મહા મુસીબતે તે બાળકની મામાપોએ પસાર કરી. પ્રભાત થતાં મીરઝાં ગયાસ પોતાની યુરી હાલત જોઇ અલાહના બરોસે તે બાળકને જંગલમાં તેણીના નસીબપર મુકી દઇ પોતાની સ્ત્રીને લઇ મહા મુસીબતે હીંદ આવ્યો. અચાનક પછવાડે એક કાફલાનું આવવું થયું. તેમાંના એક સોદાગરને દયા આવવાથી તેણે આ બાળકને ઉપાડી લઇ પોતાના સ્વાધીનમાં લીધી અને તેણીને પોતે ઉછેરી. કેટલોક વખત ગયા પછી આ બાળકી મીરઝાં ગયાસને પાછી મળી જેણે તેણીની યુવમુરતી જોઇ તેણીનું નામ “મહેરૂનનીસા” પાડ્યું. આ “મહેરૂનનીસા” અને જહાંગીર શહેનશાહ વચ્ચેની મહાબતનો કીસ્સો હીંદી તવારીખમાં મશહૂર છે, અને તે ઉપર ઉરદુ શાએરો અને લખનારાઓએ પોતાની કલમે ચલાવી છે.

યુજરાતી ભાષામાં શહેનશાહ જહાંગીર અને નુરજહાન (મહેરૂન-નીસા) સંબંધી જે વાર્તાઓ લખાઇ છે, તેમાં વીરોષ વીરતાર સાથની ફક્ત યુજરાતી ગ્રેસ તરફથી પ્રગટ થયેલી “નુર-જહાન” છે. મારે અહીં જણાવવું જોઇએ કે આ “નુર-જહાન” તેમજ બીજી પ્રગટ થયેલી વાર્તાઓથી જુદાજ આ “મહેરૂન-નીસા”નો લેખ છે.

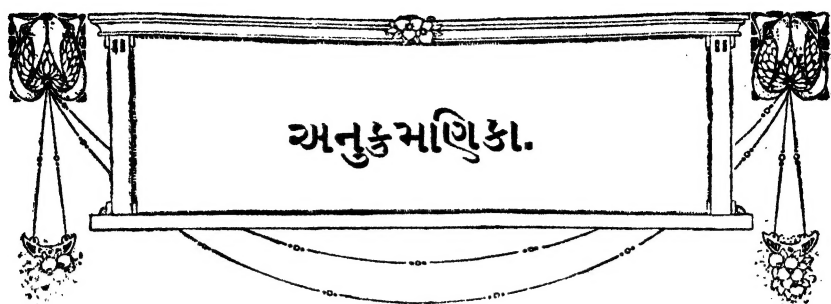
૧ લી મે ૧૯૦૪

પેડર શેડ,

ગુબઇ.

હાઇમહમદ અહારમિયા સિવલ.

(૧ લી આદિતિ.)

દીવારામ.

પ્રકરણ ૧ લું...	...	...	...	...	...	...	૧
પ્રકરણ ૨ લું	...	...	...	...	...	...	૭
પ્રકરણ ૩ લું	...	...	...	...	...	...	૧૨
પ્રકરણ ૪ થું...	...	...	...	...	...	...	૧૪
પ્રકરણ ૫ સું...	...	...	...	...	...	...	૧૭
પ્રકરણ ૬ હું...	...	...	...	...	...	...	૨૧
પ્રકરણ ૭ સું...	...	...	...	...	...	...	૨૨
પ્રકરણ ૮ સું...	...	...	...	...	...	...	૨૫

સલિમા ખેગમ.

નવી બાંદી ...	...	...	...	...	...	...	૨૮
બેદતું કુટવું ...	...	...	...	...	...	...	૩૨
સંદેશ ...	...	...	...	...	...	...	૩૪
અદેખાઈની આગ	...	...	...	...	...	...	૩૭
છવન વિસર્જન	...	...	...	...	...	...	૩૯
વેશધારી ફકીર	...	...	...	...	...	...	૪૨
અંતના દર્શન	...	...	...	...	...	...	૪૬
બાણીવું ગીત	...	...	...	...	...	...	૪૯

ગુલાનાર.

પ્રકરણ ૧ લું	...	...	...	...	...	...	૫૨
પ્રકરણ ૨ લું	...	...	...	...	...	...	૫૩
પ્રકરણ ૩ લું	...	...	...	...	...	...	૫૫
પ્રકરણ ૪ થું	...	...	...	...	...	...	૫૭
પ્રકરણ ૫ સું	...	...	...	...	...	...	૫૮
પ્રકરણ ૬ હું	...	...	...	...	...	...	૬૦

પ્રકરણ ૭ મું	...	...	...	...	...	...	૬૨
પ્રકરણ ૮ મું	...	...	...	...	...	...	૬૬
પ્રકરણ ૯ મું	...	...	...	...	...	...	૬૭
પ્રકરણ ૧૦ મું	...	...	...	...	...	...	૬૮

મહેરજનીસા.

પહેલી મુલાકાત	...	...	...	...	...	...	૭૧
ભુદાઇ	...	...	...	...	...	...	૭૪
અકબરનો પેગમ	...	...	...	...	...	...	૭૬
મહેરજનીસાના લમ	...	...	...	...	...	...	૮૦
અબ્બ રવનું	...	...	...	...	...	...	૮૧
પુત્ર ગુફતેગો-ભવીષની આગાહી	...	...	...	...	...	...	૮૪
ફહીમન	...	...	...	...	...	...	૮૬
ફહીમનના કરતુક અને તેના હાલ	...	...	...	...	...	...	૮૮
નરસીંહ દેવ	...	...	...	...	...	...	૯૧
બાકસમાંનું માથું	...	...	...	...	...	...	૯૨
શહેનશાહ અકબરની દરબાર	...	...	...	...	...	...	૯૪
તથા પુત્ર	...	...	...	...	...	...	૯૬
બીબી અને મહેરજનીસા	...	...	...	...	...	...	૯૮
જહાંગીર અને મહેરજનીસા	...	...	...	...	...	...	૧૦૦
સમાપ્તીના શબ્દો	...	...	...	...	...	...	૧૦૩

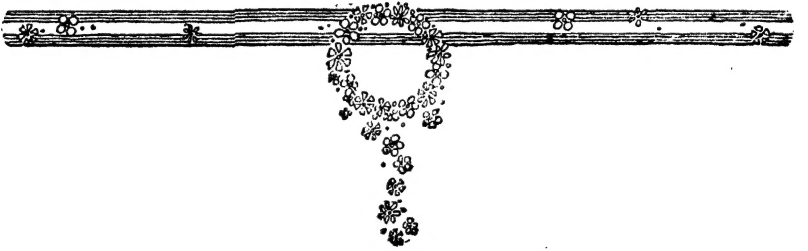
અનારકલી

તાઝા બ તાઝા નયો બ નયો	...	...	...	...	...	...	૧૦૬
અદલ જહાંગીરી	...	...	...	...	...	...	૧૧૫
વીરહ	...	...	...	...	...	...	૧૧૭
રેવા રાણી	...	...	...	...	...	...	૧૨૧
નિહાલ ગવેયો	...	...	...	...	...	...	૧૨૪
ફેઝી	...	...	...	...	...	...	૧૩૨
	...	...	...	...	...	...	૧૩૭

સુરમ્ય બેરંગી ચિત્રો.

કિલારામ	...	...	...	...	...	...	મુખ ૪૯.
રજપૂત દરબારમાં નાચ	...	...	...	...	...	...	૧૧
મુન્નકર અને કિલારામ	...	...	...	...	...	...	૧૬
મુન્નકરખાનની નમાઝ	...	...	...	...	...	...	૨૨
દરવાજો ટુટવા લાગ્યો, -ટુટ્યો, -ખુલ્યો થયો,	...	...	...	...	...	...	૨૪
“જિહ્મથી કુજતી નમળી પોતી બી કું નથી”	...	...	...	...	...	...	૨૬
કબર પાસે થોડક વૃધ પુરુષોની વચમાં બાંધગી કરતી ઉભી રહી	...	...	...	...	...	...	૨૮

ધીમેથી તેણીએ સહિમાને ચુંબન લીધું	૨૯
“ફેંકી દે ! તે બદમાશના કાગળને હું હાથ પાણ લગાડીશ નહિ !	૩૮
સલીમા બેગમની કબર આગળ મોગલ બાદશાહ શાહજહાન	૫૦
ગુલનાર	૫૨
ત્યાં શાહજહાન જમનાના બેટા પાણી તરફ જોતો ઉભો રહી આંસુ પાડી રહ્યો હતો ...	૬૫
શાહજહાન	૬૫
“ખબરદાર મહારી દામનને મૂકી દેશો અને દૂરથી વાત કરશો	૭૦
આદમખી સચ્ચેર દુનીયામે આયે એક જહાંદેખા, ખુદા શાહીદ હએ એ બુત !	
તુજસા જહાં દેખા	૧૦૦
નહીં દએરો હરમસે કામ હમ ઉદકત કે બંદે હએ, વહી કામા હએ અપના	
આરબુ દીલકી જહાં નીકલે	૧૦૧
વિયોગ	૧૨૨
રેવા રાણી	૧૨૫-૧૨૬
મદમાની આખ્યે કટાક્ષ કરતી ફેંકી બેઠી	૧૩૧

चित्रकारः
 जे. ए. वी. धुर्वर.
 All rights reserved.

दीक्षाशाला:

મીં ઑટો રાંચફિલ્ડ, આઈ. સી. એસ.,

એક. આર. જી. એસ. ના મુળ લેખ પરથી.

લખનાર:—સ્વર્ગસ્થ હાલમહમ્મદ અલારખિયા શિવજી.

ચિત્રકાર: મીં મહાદેવ વિશ્વનાથ ધુરંધર, એ. એમ.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રુદલી ખારીમાંથી દિવાળખાનામાં આવતો પ્રભાતનો સૂર્યપ્રકાશ, અમૃતસર તથા હૈંદ-રાખાદથી આણેલી જાજીઓ, ગાલેચા અને શેત્ર-જીઓના રંજોને તિલ્લુ રીતે ભેદી, જોનારની આંખને આંજી નાંખતો હતો. અરખ ઘાટના શીલ્પકળાવાળા અરખાઓમાંથી સ્વચ્છ આ-કાશ તથા નાળિયેરીના સુલતાં ઝાડો નજરે પડતાં હતાં. નીચે આવેલી મહેલને લગતી મસજીદની પેલી પાર શ્રીમંત શહેરીઓનાં ઘરો હતાં, જેના મથાળે જાપરાને બદલે સપાટ અગાસીઓ હતી તથા અરખા ચિત્તાકર્ષક અને ખારીક કોતરકામવાળા હતા. સફેદ દિવાલો ડિંદુ પુરાણોમાં વણીવેલા દેવતાઓનાં ચિત્રો તથા કૃષ્ણની શૃંગાર લીલાઓથી શોભતી કીધી હતી. પાસેના કિલ્લાની પેલી પાર નજર

નાંખતાં એવાડના એક એકથી ઉંચે જતાં ટેક-રાઓવાળું મેદાન કોસના કોસ સુધી દેખાતું હતું.

નાયનારી નાજનીન દિલારામ ઝોરડાની વચમાંના ભાગમાં ગાદીઓના ગંજ ઉપર હાથેરી કમાનથી મહેલા આવના સામે બેઠી હતી. એ દાસીઓ એના બાલ બનાવતી અને એને જોઈતાં રતનાલંકારો એના હુકમ મુજબ લાવતી આમથી તેમ એની તહેનાતમાં ફરતી હતી. પણ એની પોતાની આંખ તે સામેના અરખામાંથી પ્રુદલા વિશાળ મેદાન અને અરખાની આકાશ તરફ આતુરતાથી નિહાળી રહી હતી.

“આ તે વળા કેવી જગ્યા છે !” કંટાળાથી અંગ મરોડતાં તે બોલી. “અહિં કંઈ કામ કે

વિલાસ કે મોજ મજેજ નહિં. ફક્ત મહેલની દિવાલોજ છે. જાણે કેદખાનું. યા અદલાહ! ચાહું છું કે કોઇ નવો રંગ જામે પણ આ તો રોજ એનું એ. ફરકીતના કસમથી કહું છું કે આ તે કેવું દોજખ !”

તે કિલ્લાના મુસલમાનીન સરદારની માથુક દિલારામ હવે તો બહુજ કંટાળી ગઇ હતી. અહિં આ લશ્કરી સરહદના થાણાવાળા નાના ઘેરાવાવાળી જગ્યામાં જીંદગી તેના માટે ભારે થઇ પડી હતી. અજમેરની નાયતા કુદતા ખેલ તમારાવાળી બનરેા મુકા આજ છ મહીના થયા તે, મુસલમાનીન સરદાર મુજફરખાનના રસાલા સાથે, ઉન્નાલાના કિલ્લામાં, જ્યાં તે સરદારનો રજપુતોની હિલચાલ પર દેખરેખ રાખવા માટે મુકામ મુકરર કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં આવી હતી. અહિં આ નહાના શહેરમાં તેને બહુ અવનવું અને અખણ્યુ લાગતું. પોતાની જાણ પોતાણુનું કાઠ અહીં નહોતું. આ કિલ્લેબધી શહેર, તેની લશ્કરી નજરની પરપરા અને તેના અનુષ્ઠા અડધી અદાવતવાળા લોકોમાં તેને એકલસુતું લાગતું હતું, તેના શોખ અને મોજથી તે દૂર હતી. તેના દિવસ દોહલા હતા; તે બારીએ ખેસી રહેતી અને દૂર દૂરના મેદાનો, મહોલ્લાઓ અને કવાયદના ક્ષેત્રો જોયા કરતી. ત્યાંથી કવાયદના રોઆબલયાં હુકમો અને કવાયદની કસરતોના ફરાઓના અવાજો જ કાને પડતા. સમી સાંજેજ તેને આરામભરી તાજગી મળતી. તે વખતે મસાલોની રોશની તેના કમરાઓમાં થતી અને તે ગાતી અને સિતાર બજાવતી. તેમ કરી તેના પ્રેમી યોદ્ધા માટે સંજોના સમય ખુશનુમા બનાવતી પણ તે આજકોમાં હરિક્ષણ પણ જગાડતી અને અદેખાઇના કટાક્ષો જીલવાનો શોખ રાખતી તથા આસકોના સમુહમાં કોમની આગ પણ જલાવતી. અહિં તો તે એકલાનું રાજ્ય હતું—તે એકલોજ તેનો જાહેર અને મંજુર આશક હતો. તે નિરસ ફરજોથી ઘણીવાર કંટાળતો પણ તેને તસદ્વી હતી કે અહિંયા મારી માથુકની વફાદારીની કસોટી કરનાર કોઇ હરીફ ન હતો. તેણે બગાસાં ખાધાં અને હાથેથી આળસ મરડી.

“અરે ઓ શેતાનની બચ્ચીઓ, તમે શું કરી રહી છો? તમે મને અહિંયાં ક્યાં સુધી રાહ જોતી રાખશો?”

તે દાસીઓ આ જાતના તેના મીજબંધી રોજની વાકેફ હોવાથી, આ સર્વ ગળી જતી. તેઓ જવાબમાં ચું ચાં ક્યાં વગર પોતાની ફેળવાયલી આંગળીઓ વડે તેના લીસાં જીલ્લાઓને સમરી, ધીરે ધીરે તેના સુસ્ત બનેલા નાળુક અંગોની બહુ સંભાળથી ચપી કરતી હતી. મહેલના દરવાજાની પાસે પાંધેલી નહાની મસજીદમાં તેના આશકે પ્રભાત પહેલાની ફજરની નમાજ પઢ્યાને ઘણીવાર થયા પછી આ અજમેરી નાયનારી હિલારામ આજે મોડી ઉઠી હતી. ઉઠ્યા પછી તેના પલંગ પાસેના આરસના હમ્મામમાં તેણે અંગોળ કહ્યું. નહાતી વેળાએ તેના ખભાં અને બદન ઉપર ગરમ પણ ખુશબોલયાં પાણીથી ભરેલી કાચી માટીની નમણી ગાગરો ઢોળતી તેની દાસીઓ હજુરમાં ઉભી હતી અંગ ધોવાના સાબુનની ભૂકીઓ અને તે માટે તૈયાર કરેલી લીસી માટીઓ ચોળી તે ઉપર તાણું પાણી નાખી તેને તેઓ અંગોળ આપતી હતી. જેવું પાણી તેના અંગે પરથી નીતરતું અથવા તેના લાંબા કરેલા હાથે પરથી મોતીના દાણા જેવા ડીપા બની ટપકતું તેવી તેની ચળકતી ચામડી, જે વખત જતાં હાથીદાંતાના રંગની બની હતી, તે પૂરી કલ્પણી દેખાતી. બેનીસના સુંદર ચિત્રપટમાંની સુંદરી જેવુંજ તેનું અંગ ભરાવદાર અને જોળ ઘાટનું હતું અને પ્રખ્યાત ચિત્રકાર દીશ્યનની સૌંદર્યવતી વીનસમાં પણ આ ખુબેલા કલી સમ નાજનીનના જેવી સુકોમલતા નહિં હોય. તેના અંગમાં ભરેલી પ્રસન્નતા સ્વચ્છ અને નિષ્કલંક હતી. પોતજરૂરી બાલોને ઔપધાથી બચપણથીજ દૂર રાખવામાં આવ્યા હતા; અને આ ખુબસુરતી-પુતળી જે ચિત્ર જેવી દીસતી. નાળુક, નરમ અને ધોવનભર, અંગે અંગે ખીલતી તે સર્વાંગે રમણીય હતી.

ત્યાર પછી દાસીઓએ તેને અંગલુચ્છાએ લુછી નાખી તેના અંગની રંગરંગમાં લાલી પ્રસરી. વળી નાળુક આંગલીઓથી તેની ભમર અને થાકેલી આંખોની કરચલીઓ સમારી અને તેની હથેલીએ તથા સુંદર અને સીધા પગના તળીઆમાં હીનાની પાંદડીઓનું તેલ માલીસ કીધું. આંખના ખુણાઓમાં નહાની સળીથી સુરમો આંજી આંખોના થાક દૂર કર્યો તથા તેના ચળકાટને વધારે ચળકાવ્યો. પૂરા અંખાણમાં ચોખા અને સોનાની ભૂકી મેળવી તેના

માણી પર છાંડી. હાથ અને પગના નખો લીધા. નેતરની ન્હાની સળીઓથી ચામડીને બૂલતો ભાગ ઠીક કર્યો. ક્ષારમાં બીજવેલા હરણના શોધેલા ચામડાથી પછી તેના નખો પર ઓપ ચઢાવ્યો. રત્નાન અને શુક્લિની લિલા હવે પૂરી થઇ અને શલ્યુગારની કળાઓ બમી.

ઉચ્ચ વર્ગની સુંદરીઓના શલ્યુગાર-અગની શુક્લિની સંપૂર્ણતા-પતિની સ્થોડ અને બાળકોના પડખાંઓને યોગ્ય શલ્યુગારોમાં પહેલો અંક સમાપ્ત થયો. હવે તેને રાજના ઉચ્ચ વર્ગના સરદારની માથુક-એક ઉદાર અમીરના માનીતા રમકડાંને યોગ્ય શલ્યુગારો સજવાનું ખાડી રહ્યું.

છૂપા અગ્નિમાંથી છૂટતા રંગોથી તેની શ્યામતા સતેજ કરવાને હીનાનો અંક તેના બાલને લગાડ્યો. તે ઉપર પાકેલી આંખલી-ઓના ઢિલકાઓ લાકડાની ખાંડણીમાં ખાંડી પીલી કાઢેલું તેલ જેને ઈરાની ચલાખના અતરથી સુગંધમય કરેલું હતું, તે નાખવામાં આવ્યું. તે ચળકતા સુગંધી બાલને વચમાંથી સંભાળપૂર્વક જુદા પાડી, કપાળ ઉપરથી લઇ, નાભુકોથી કાન પર લાવી, ફરી તેને પછવાડે લઇ જઇ તેના લાંબા કેશ ચુમ્યા.

“આજ તે કેટલો બધો વખત!” અધીરા-ધથી દિલારામ બોલી ઉઠી. “તમારી આંગળિયોથી તો હું બેઝર થઇ. ઝેલી થાઓ નહિ તો લપડાકેજ લગાવીશ.”

“જો હુકમ,” દાસીઓએ ઉત્તર દીધો.

તેઓ તરતજ સંદુક અને અલમારીઓ તરફ દોડી, રેશમી પોશાક અને રત્નોની પેટી કાઢી લાવી. તેના પગો પરથી કૃતખાખની ઇઝર પહેરાવી. તે કસબી રંગી રેશમી-સોનેરી પુલની લાતો ભરેલી-પગની પાનીથી ઘુટણ સુધી કસોડસ બરાબર આવી રહી. ઉપરના ભાગમાં પખતી અને દીલી હતી. કમરમાં સોનેરી તાર અને રંગીન પુસતાંવાળાં છોડાનું રેશમી ઇઝરબંધ બાંધ્યું. જાતીએ લીલા સાડીનની ચોળી, જેમાં પત્તીઓની ખુલતી લાતોમાં મોતી ટાંકેલા હતાં, તે પહેરાવી. ખંભાથી નીચે ઘુટણ સુધી ગડીવાળી ખાંડવાળું પેશવાળું ઝૂલતું હતું જે ઉંચા કિનખાખનું હોવાથી દરેક હીલચાલ વખતે સુસવાટ કરતું હતું. માથે ન્હાની ટોપી હતી જેમાં તેની બાજુએ હીરા માણેક સાથે લીલા રંગનું રત્ન અને અખરોટના કંદનું

માણેક જડેલું સફેદ ચુમ્બાદાર પીઠાં બોસેલું પ્રાય હતું.

હવે તેની સામે દાગીનાઓ તેઓએ મુક્યા. કે જેથી તે, તે કિવસ માટે અનુકૂલ પસંદ કરે. દાગીનાઓ કંઈ શોભા અને મોંઘા મુલ્યની વસ્તુજ હતી એટલુંજ નહિ. પણ તે દરેકમાં જુદી જુદી ખાસિયતો અને અર્થ રહ્યા હતા. કારણ તે રત્નો અને તેની જડતરમાં અતિ ઉંડા ગૂઢ વિચારો અને તલેસ્મી બેદ હતા. તે બનાવનાર કારીગરો તેના રંગ, રૂપ અને ઘાટ, તેમાંની ખારીક ધારીઓ અને મીનાકારી તેમજ ઝુલો, સુંદર ખિલવટની ફૂવારો, એ સર્વ બહારના પદાર્થોનું ખાલી અનુકરણ નહિ પણ અગમ્ય મોહિની અને દેવી વીચારોને સચવતી શક્તિઓની. મૂર્તિઓ રૂપજ ધરી હતી. સૂર્યની શુભ ગતિ દેખાડનારા, ચંદ્રી કેબાલિસ્ટ અને સ્વસ્તીકના ચિન્હો માદળિયા પર મંગળ શુકન રૂપ કાંતરવામાં આવ્યા હતા. સફેદ લીલા રત્ન-જડીત તાલીજ પર અમરબી અક્ષરોમાં અદલાહતાલાના પાક નામ આ લેખમાં આવ્યાં હતાં. ભૂત પ્રેતની ખરાબ નબરના અપશુકન ટાળવાને સોનાના માદળિયાઓ હતાં. હૃદયના આકારવાળી રૂપાની તખ્તીઓ પર શુભ હાથ કે જે અમરબી ઉમરાવોની ખાનદાની દાલમાં રહે છે તેવા અથવા “ટીલેથ” અને “આદમ અને હુવા અહિંથી દૂર થાઓ” ના આપો ચિન્હો હતા. અમંગળ દૂર કરવાને સાત હીરા જડીત માળાઓ અને કમરબંધો સજા હતા. સૂર્યના અમંગળ યોગમાં માણેક મંગળ ગણાતું, અને ચંદ્રની અસરને હીરાઓ ટાળતા. બુદ્ધ ગ્રહ મંગળ અશુભ ધરીમાં પરવાળા મચાવતા. બુદ્ધનું અમંગળ અરકેાન ટાળતું. બુદ્ધપતિની અશુભ અસર મોતીથી જતી. લક્ષ્મિયો શુકની અમંગળતાને દૂર રાખતો અને રાહુ ચંદ્રપાત સામે પન્નો જયકારી હતો. અલીના નામવાળી ખાંડીઓ, લવગિયા ઘાટની ધુધરીઓવાળા કડા પણ હતા. જયપૂરની ચલાખી નમરીમાંના શિખ કારી-ગરોના હાથનું ઓપ ચઢાવેલું તથા ઇરાની મીનાકામ પણ હતું. સોનાની ન્હાની ન્હાની તખ્તીઓ હતી જેમાં ભુદી ભુદી ધાતુઓની રેખાઓ ખાડામાં પુરી હતી જેને અંદાજ સરના તાપ પર તૈયાર કરવામાં આવી હતી,

એક દસ વર્ષની ઉમરનો ગુલામ બચ્ચા બીદરી બનાવટનો હુકમો એની

ધીરે ધીરે ગઝોર કરતી મોજમાં, મન-ભાવતા દાગીનાઓ તેણે ખમનામાંથી પસંદ કર્યા. તેના કપાળની રેખાઓ ઉપર, તેના બાલના સ્થા પાસે, તેના માથા પર એક પોખરાજનો પખતો પટો કર્યો કે જેથી તેની નામના અને સુખની ઉમરદરાજ રહે. નાકમા તેણે ગુલામી મોતીના જુમખાવાળી સોનાની નથની સજા. સાદા સોનાની કંઠી ગળામાં પહેરી તેની નીચે માણેક મોતીનો હાર પહેર્યો. કાણી ઉપર બહુ કિમતી બે સિંહમુખો બાજુ-બંધ શોભતો હતો. દરેક આંગળીએ વીટીઓ પર વીટીઓ હતી અને તેની બાંગડી હાથોદાંત અને સોનાની હતી. તેના પગમાં નાજુક ધુધરીઓવાળા અંઝર હતાં જે તે ચાલતી તેમ ધીરેથી ઝમઝમતા. આ પછી તે અરખા તરફ ગઇ અને ત્યાં બારી પાસેની બેઠક ઉપરની માદીઓ ઉપર બેટી, જ્યારે તે દાસીઓ જે જે વસ્ત્રાલંકારો તેણે નાપસંદ કર્યા હતા તે પાછા સંદુકમાં મુકવામાં ગયાં.

એક દસ વર્ષની ઉમરનો ગુલામ બચ્ચા-ઉત્તરના પહોરો તરફનો ન્હાનો ખુબસુરત છોકરો, જે કાળી આંખ અને ગુલામી ગાલો-વાળો હતો, તે બીદરી બનાવટનો હુકમો, જે પર માટીની સુંદર શીરોજી જડીત ચિલમ હતી, તે એની પાસે લાવ્યો. છોકરાના ગાલ પર તેના નાજુક હાથથી તેણે લાડ કર્યો અને તેના તરફ હસીને કેરવાના છોડાવાળી હુકાની નળીને તેણે પોતાના હોઠે અડાડી. આ પછી તે દાસીઓએ તે જગરની નિર્માલ્ય ખબરો અને બજારના મંદ ગપાટાઓ કહેવા શરૂ કર્યા. પણ તેણે અધીરાધથી તેમને વધુ બોલતાં અટકાવી.

“હજમડી પાસેથી સાંભળેલી રોજ તેની તે વાતો મારે સાંભળવી નથી.” તે બોલી. “તે સહ કંટાળાભરી છે. અને મારે તે સાંભળવીજ નથી.” તે પછી થોડીક પગો રહી તેણે તે ગુલામ બચ્ચાને બોલાવી કહ્યું.

પાસે લાવ્યાં. છોકરાના જાલપર તેના નાજુક હાથથી તેણે લાડ કર્યો.

“તે આલા હુઝુરની પાસે જા, અને તે નામવર સરદાર સાહેબને અરજ કર કે આ કનીજને આપની હાજરીથી માન આપશો.”

તે છોકરાના જતાં તે દારીઓએ પણ જવાની રજા માગી.

“જાઓ, જાઓ!” બોલી, “મારા કરતા તમે સારી સ્થિતિમાં છો કારણ કે તમે બહાર જઈ સિપાહો સાથે વાતો કરી શકો છો. આ ન્હાનકડા સ્થાનમાં એ છુટ તમે બોગવી શકો છો, પણ મારે તો શું છે બલા?”

ત્યારે સરદાર યુજફરખાન ત્યાં દાખલ થયો ત્યારે તે ખુશ સિમજમાં ન હતો. કારણકે ભર દરબારમાં દખલ થઈ હતી, અને તે ફિકરના કામોમાં યુથાયલો હતો. રજપુતસ્થાનની સરહદ ઉપર નવા દુશ્મનના હુમલાઓનો પેગામ આવ્યો હતો. મુસલમાન દરબારના આલા ઉમરાવોની સર્વ મગફરી જેમ તેનામાં હતી તે સાથે આ દેશના વતની હિંદુઓ તરફ તિરસ્કાર પણ હતો. તેવ

માનવું હતું કે તેઓ ન ટાળી શકાય તેવા કીસ્મતની સત્તાથી બંધાયેલા મુર્તિપૂજક હતાં જેમના માટે જીવન પર્યંત દાસત્વ અને તે પછી જહાન્નમ હતું. જાતે તે બહાદુર અને ભયના ભાન વિનાનો હતો, છતાં હુગરોમાં જાગતા બખેડાઓને લીધે તેના પૂર્વજોમાં જે એક પ્રકારની શક્તિ અને દીર્ઘદ્રષ્ટીભરી યુક્તિ અને અગમચેતી હતી તે વિવાસીતા અને સર્વમાન્ય ગણુતી શ્રેષ્ઠતાથી શિથિલ પડી ગઈ હતી.

હિંદુ વિરત્વ અને રજપુતોની યુદ્ધ કાર્તિથી જાણે અજાણે અજાણે બની જ્યારે પણ તે પોતાની માનીતી કેજને મુર્તિપૂજક ઐન્ય સામે મુકતો ત્યારે હમેશાં તેને સ્હેલ વિજય માટે શંકાજ રહેતી નહિ. આ મહાન હિંદુ રજપુતોની સામે થતાં એને વારવાની કોઈ ઝાલો દરબારીની સાવચેતીભરી સલાહ તરફ હમેશાં તે ચીંટતો. એના મનથી રજપુતો ફક્ત ધાડપાડુઓથી વિશેષ ગણુતીના

ન હતા. એથી કોઇ યુદ્ધિએ તેમને લોભાવી મોટા યુદ્ધમાં ઘેરી પોતાના પ્રમાદ અને મગફરીના બળે અચૂક ફતેહ અને કીર્તિ મેળવવાનો એને લોભ હતો.

જેવા દિલારામે એને આવકાર આપ્યો કે તેના તરફ કંઈક બરખીલાક નજરે જોતાં તેણે તોછડાઈથી પૂછ્યું કે તેને શું જોઇતું હતું કે તેણે તેને અહિં ખોલાવ્યો.

“મને તો આપની, ફક્ત આપની જ ગરજ હતી,” તે ખોલી. “કારણ મને બહુ એકલવાયું લાગતું હતું. આ બચ્ચીત જગ્યામાં જ્યારે રહેવું અસહ્ય થઈ પડે ત્યારે આપને તકલીફ આપવા માટે આપને હરકત ન હશે.”

ગુસ્સામાં મુજબરખાને મ્હોં ફેરવી લીધું. “સદા તું તો ફરિયાદોથી મને રંજકયા કરે છે. હું તે શું કરી શકું? મને અહિં મોકલવામાં આવ્યો છે અને મારે અહિં જ રહેવું જોઈએ. જેટલું તુંને અહિં અડીક લાગે છે તેટલું જ મારે પણ છે. એક ક્ષણ મારાથી બનતું હું દરેક તારા માટે કરું છું. હવે વધુ તે શું જોઈએ?”

“હવે મારે વધુ તે શું જોઈએ?” તે ખોલી. “મને તો જીવતું જાગતું જીવન જોઈએ. હું કંઈ આ સ્થિતિ માટે નથી સરળ. હું એક નાયનારી નાજનીન છું અને નહિ કે પેલા જનાનામાંની નિર્મલ્ય વરતુ. કંઈક દિલ ઉરફેરાય, કંઈ જોમ આવે એવું અવનવું મારે જોઈએ. પછી આપ જેમ ફરમાવશો તેમ વર્તવા હું તૈયાર છું. જો નહિ-તો ઠીક, મારે આપને મુઠ્ઠી અંગેથી જવું પડશે. આપને ઉંતાલામાં એકલા મુકી જવા માટે મને દિલ-ગીરી લાગશે, પણ-મને એ ચાર દેસ્તોની ખીજ કમી ન રહેશે.”

આ જાતનો દમ મુજબરખાને પહેલાં પણ સાંભળ્યો હતો, પણ તેને તે નાપસંદ હતો. એની સાથની આ નાયનારી દિલારામને તે સારી પેઠે પીઝાનતો હતો પણ હાલમાં તો દિલારામને તે દિલને આરામ આપનાર કરતાં દિલને ધન આપનારી સમજતો હતો.

“કંઈ જાતની દિલ ઉરફેરનારી ચીજ કે જીંદગીમાં શું નવું જીવું હું તને આપી શકું?” ગુસ્સાથી તે પોકારી ઉઠ્યો. હા, જંગ, એજ એક દિલ ઉરફેરનારી ચીજ તારા માટે મને મળે તેવી છે, અને તે પણ હાલમાં તો હું કરી શકતો નથી કારણ રજપુતો મારી સાથે થવાની હિમ્મત કરતા નથી.”

“જંગ?” તે ખરાડી ઉઠી. “હા, હા, એજ. એજ મને જોઈતી ચીજ છે. ખરેખર જંગ થવાનો કંઈક પણ જોગ છે કે?”

સરહદ ઉપરની તેની ઇતેજારીયો અને રજપુત યોદ્ધાઓના ઝડપી હલ્લાઓ જેમની પર તેની ફોજ છાપો મારવા કે તેમને યુદ્ધમાં ઘેરવા માટે અશકત હતી એ સર્વની ચિન્તા અને યેચેનીના કારણો ધીરે ધીરે તેણે મુજબરખાન પાસેથી કહાવ્યા. તે તેમને મોટી સંખ્યામાં ઘેરી, ખરા યુદ્ધમાં ફટકાવવા માંગતો હતો; પણ તે સરહદની પેલે પાર હુમલા કરવા કે મેવાડના અબલ્યા કુંગરા અને જંગલોમાં પોતાના લશ્કરને લઇ જવાનું જોખમ ખેડીને પોતાને મળેલા હુકમ અને સત્તાની રહેજ પણ બહાર જવાની હિમ્મત કરતો ન હતો.

“તે લોકો પાસેથી જંગનો મુકાબલો કેમ માંગતા નથી?” તે ખોલી. એમ કરતાં તેની ખાલુમાં ભરાઇ પોતાના નાજુક હાથે તેની દાદી પસવારવા લાગી. “જોગો મુકાબલો માગવો, જેથી આપણી પર હુમલો કરવા આવવાની તેમને ફરજ થઇ પડે. આમ થતા આપની નેમ બર આવશે, અને મને પણ આ સુની પડેલી જીંદગીમાં નવો રસકસ દેખાશે.”

કંઈક ડહાપણ અને કંઈક આનાકાની સાથે આ તેની આજુ તેણે નાપસંદ કરતાં, તે સંખંધી મુશ્કેલીઓ તેણે કહી સંભળાવી. પણ દિલારામ તો ખીજું કંઈ સાંભળે તેમ હતું જ નહિ.

“જો આપથી આટલી નહાની બાબત મારા માટે ન બની શકે તો તે ખુલ્લી રીતે એમજ બતાવી આપે છે કે આપને હવે રહેજ વાર પણ મારી જરૂર નથી. માટે જેટલી જલદીથી હું અજમેર જઈ તેટલું ખડતર છે. પણ મને અહિંથી આ રીતે કાઢી મુકવા આપ શું કામ માગો છો તે હું સમજી શકતી નથી. હું તો આપને ખુદને જે બાબતની જરૂર અને દરકાર છે તે કેમ બતાવવી તેજ બતાવી રહી છું.”

“મુકાબલો માગવાને તે હું કેને મોકલું?” તેણે જવાબ દીધો. “શું તું ધારે છે કે જંગનો આ દુશ્મની પેગામ લઈ રજપુત રાજ્યમાં જવાની કોઈ પણ આપણામાંનો હિમ્મત કરશે. એ તો લઇ જનાર, પછી તે બાલે તે હો, તેના માટે દેખીતી અજલજ છે.”

એક પળ તે વિચારમાં પડી; આ પછી યોલી: “હા, કોઇ પણ મરદ માટે એ અજલ થઇ પડે એ ખરું, પણ કોઇ ચોરત માટે તો નહિજ. મને જંગના મુકાબલાના પેગામનો ખરીતો આપો અને હું તે લઇ જઇશ.”

જુજરખાન કોપથી ચોંકી ઉઠ્યો. તેણે તેમ કરવા સાફ ના પાડી. ફરી વાર પણ તેણે કસમ ખાઇ તેમ કરવા નાજ પાડી, જે કે તે તેને અનેક રીતે ટુસલાવી, પટાવી રહી હતી.

“હું તો ફક્ત એક નાયતારીજ છું,” છેવટે તે યોલી, “અને મારો ચેહેરો જાહેર જગ્યામાં ખુલ્લો હોય તો તેમાં કંઈ અડચણ નેયું નથી. રજપુતો કદી કોઇ સ્ત્રીને હાથ અડાડશે નહિ. મુકાબલાનો પેગામ લઈને તો હું જઈશજ, પછી ભલે આપ જોઇએ તે કહો. માટે બહેતર છે કે જાઓ અને તે લખી તૈયાર કરો. જે તેમ કરવાની મરજી ન હોય તો પછી, આ તમારી આપણી સલામ અલે-કુમ, હું અજમેર ચાલી અને આપ અહીં મેનમાં રહો.”

આખરે ઘણી રીકળક પછી સરદાર સાહેબને આ મંજૂર કરવું પડ્યું. તેઓએ આ મંજૂરીના કુશર ઉપર ચાહતી બગલગીરીનો સિક્કો કર્યો. જ્યારે તે પેગામનો ખરીતો લખવા માટે જવા ઉઠ્યો ત્યારે તે મોજથી મલકાઇ જતાં, જૂદાઇના થોડાક લગ્ને કહેતી ગઇ.

“જો હું ફતેહમંદ થાઉં અને રજપુતો આપણા લશ્કર સાથે જંગમાં ઉતરે તો ખ્યાલ કરજો કે મારા ધનામ દાખલ આપ કાફરોની બેહદ સંખ્યાને જહલમમાં રવાના કરો. હું આપ પર મારો જાન નિસાર કરું છું. મને આપ આપના ઈશ્ક આપશે.”

આ પછી તે પોતાની સંદુક-પેટીઓ તરફ વળી. દાસીઓને જુઓ પાડી બોલાવી. પોતાની મુસાફરીની તૈયારીઓ કરવા લાગી. ફરી એક વાર તેજ બારી અને અરખામાંથી જોતાં હવે તડકાવાળાં તે મેદાન તેની તરફ હસતા અને દૂરની ટેકરીઓની ઊંચાઈએ તેને આ તેના સાહસ અને પરાક્રમ માટે તેડતી હોય તેમ લાગ્યું.

તે સહજ પ્રાપ્ત થએલી સત્તાના આનંદમાં ગર્ક થઇ ગઇ. તેની જાતની, માત્ર મહણુ શક્તિવાળીજ નહિ પણ કુશળતાવાળી સ્ત્રીઓ, જે સ્થિતિમાં થતા વિવિધ પરિવર્તનથી મોહ-

વશ થાય છે તેવું પરિવર્તન તેની સ્થિતિમાં થવાની તક મળવાથી તે મસ્ત થઇ રહી. જે સ્ત્રીઓ મુક્ત, ગર્વિષ્ટ હોય છે અને સ્ત્રીઓના ધર્મ તથા પોતાની જાતની સ્વાભાવિક સ્થિતિ પર મુસ્તાક રહી, પુરોહીની સાથે રાજ્યાધિકાર અને સત્તામાં બરાબરી કરે છે, તેવા પ્રકારની સ્ત્રી તે હતી અને તેમાં-તે વાતમાં-તે અભિમાન લેખતી હતી.

✦

પ્રકરણ ૨ જી.

✦

જુજરખાન રહી રજપૂત રાજ્યધાની ઉત્સવથી ગાળી રહી. સરોવરની પાછળ પહાડોની કાર હતી. તેમના ઉપર સૂરજ લાલ તપતો કારતરતો હતો. મહારાણા મંડપમાં તેમના સામંતો સાથે મસલહતમાં હતા ત્યાં તે સૂરજની ઊંચા સ્થામ રંગ ઊતી હતી. સરોવરમાંના ટાપુ જેવા ચોતરા પર મંડપ હતો. સરોવરના જલ ઉપર ત્યાં જવાને માટે સફેદ આરસપાણુનો ન્હાનો પુલ હતો. નાચતા રંગો તે પુલ પર ઊપાતા; સંધ્યાના ભૂખરા રંગો તેના પર ઊંચા લાવતા હતા. તે વખતે લોકોના ટોળા તે મંડપ તરફ જુઓ મારતા અને ધક્કામુક્કી કરતા મંડપ તરફ જતા હતા. કારણ મહારાણાશ્રી પોતાના સામંતો સાથે જળવિહાર બાગમાં પધાર્યા હતા અને લોકોને આ જોણું જોવાનું મન હતું. મંડપ સર્વ બાજુથી ખુલ્લો હતો. જ્યાં આ ચોતરા ઉપર ઉભા રહીને રાજવંશીઓના મુખ અને હાવભાવ નિરખી શકાય તેમ હતું. બગીચાના દરવાજે બાહ્યજોને મહા દક્ષિણ અને અધિગાં પાંગળાં અને દીનને દાન અપાતા હતા. લોકોના ટોળાં ધક્કામુક્કીમાં આગળ વધતાં, જુઓ મારતા, મોટેથી હસતા, ખીન્નતા, પરસેવામાં ભીન્નતા આગળ વધતા. કોઇ કોઇ વખત સરોવરમાંથી છુટતી થંડી દહેર તેમને શિતળ કરતી. ન્હાની બાળકીઓને કેટલાક કોએ ખભે બેસાડી દીધી હતી. જાણે ન્હાની નારીઓની માફક તેમને ફરતી ઓહણી ઓહાડી હતી. આ ધક્કામુક્કીમાં વચ્ચેનું છોકરાઓ તેમની માતાઓના છેડાઓ ઉપર લટકતા. અહિં તહિં કોઇ પવિત્ર સાધુ જટાવાળો, ભસ્મ ચોળેલો, તેનો ચીપીયો ખખડાવતો અને જોસ-ભર ટોળામાંથી ધસી આવતો.

શ્રીમંત વાણીયાઓ સોનાનીવાળી વાળા અને ફૂલેલા ગણોવાળા, ધીરા કદમ ભરતા હતા; અને તેમની વાણીયણો માથા પર ધુધટ કરી જાની ખીખી કરતી. તેમના પગમાંના ચાંદીના પાવલ રમઝૂમતા. એક જગ્યાએ મીઠાકાષવાળો ફરતો હતો તેનું કુડતું તેલથી ખોળ અને મસાતા જેવું હતું. તેના માથા પર ન્હાની સફેદ ટોપી હતી. પોતાના હાથ ઉંચા કરી ખુમચો સંભાળી તે ચાલતો હતો તેની ડાબી બગલમાં મુઠો હતો. આ મુઠો મેજ પથુ બનતો અને પૈસા પથુ તેના પર ગણાતા. ખીજ બાજુ ગામડીયાનું એક મોટું ટોળું ધુમતું હતું. ગામડીયાના આંખો આ કાંતક નિહાળી રહી હતી. તેમના બચ્ચાંઓ જડતા ન હતા તેમને તે ખુમ મારતા હતા. કોઇ અનુપ્યા હરેરીની જાણી અનુપ્યા ટીકાઓથી તેમની ગામડીયણો શરમાતી હતી. તાડ અને સર અને ખાવળની ડાયામાં પાતળા થાંભલાઓ ઉપર મંડપનું છત્તું શોભતું હતું. પહાડોના ભુદા ભુદા રંગ એક થઇ જતા અને આથમતા સરજની લાલ રંગી કમાન છેલ્લી છેલ્લી પહાડોની રેખામાં અદ્રશ્ય થતી હતી. ખીજમંતદારોની એક હાર આવી. તેમના હાથમાં પિતળના દીવાઓ હતા. દિવાઓ ઉંચાઇમાં બે મજ હશે. તે સિંહના પંજાઓના તુપાદ ઉપર ગોઠવેલા હતા. તેમની નીચે ત્રિકોણ થાળી હતી અને તેની અંદર ત્રણ વાટો ઝળકતી હતી. હારની મોખરે ચોપદાર કદમ ભરતો હતો. તેના હાથમાં રૂપાની છડી હતી જે આરસની ફરસ પર ખણખણતી હતી. “મહારાજાધિરાજને ઘણી ખમા!” કહી તે નેકી પુકારતો આગળ વધતો હતો. એકદમ હજુરીયાઓ ઉભા થયા. તેમની વાંકવાળી તરવારો તેમના ડાબા હાથમાં મજબૂત પકડેલી અને તેની સહો તેમની જાતીઓને અડતી હતી. ઝુકીને તેઓએ ત્રણ વખત જમણે હાથે સલામ કરી અને તેમ કરતા તે રાત અને ખીજે કિવસ તેમના મહારાજાને વિનંતી નિવડે તેવી જ્યવાણી ઉચ્ચારી. એકદમ લોકોનું ટોળું ચપ ગઇ અને એક ક્ષણ તે સ્થિર થઇ ઉભું. સૂર્યવંશી મહારાજા-તેમની ભૂમિ અને ભાગ્યના માલિક-ના માટે એકદમ એક વાણીએ જ્યવધની થયો. આ ધ્વની શાંત થતાંએ એક ન્હાનો છોકરો પાવા જેવા મીઠા સ્વરે મહારાજાની જ્ય પૂકારતો હતો. મહારાજા આ સંભળી હસ્યા અને તેમને આનંદ થયો

અને આના જવાબમાં તેમણે આ સલામી અને આવકારનો તેમના હાથથી ઉત્તર આપ્યો. દીવાઓની હાર એકસરખી ગોઠવાયેલી હતી. તે હારની પાછળ સરદારોની બેઠક હતી. તે મંડપને મોખરે ઉંચા સિંહાસન પર કિરમજી મખમલના તકિયા પર રજપૂત વંશના વડોની બેઠક હતી. તેના જમણા ઘુટેણુ પાસે તેની તલવાર હતી અને તેનું મ્યાન લીલા મખમલનું હતું. તેના પર ખુબીથી કાતરેલ સોનાનું નકશીકામ હતું. તલવારની મુઠ સ્થામ ધાતુની હતી. તેના પર સોનાની નકશીમાં ફૂલો અને પખીઓ ચિત્રેલાં હતાં. તેના મોઢરો ગોળ હતા અને મોઢરા પરનું મોઢું પત્રાનું હતું. તલવારનું પાનું દમસકસનું સર્વોત્તમ નંગ હતું. તેના પર અમરખી હરફોમાં બનાવનાર ઉસ્તાદનું નામ હરેરી રહ્યું હતું. કમળની પાંદડી જેવી અર્ધ નમિલી મુઠની ઢાલ પર સખત ધાના નિશાનો જણાતા. મહારાજાની રહેજ પાછળ બે છોકરાઓ ટીમેટની ચામર ઢાળતા હતા. મંડપમાં મહારાજાએ નગર કરી. તેમના એક લોહીના સહોદરો-સામતો-ક્ષત્રી વીરોને આનંદી, ઉત્સાહી અને નીડર જોઇને તેના હૈયામાં આનંદ ઉભર્યો અને તેણે ફરી સ્મિત કર્યું. તેની સાથે મોજનું તોફાન ફરી વળ્યું. ચાંદીની ધરાની ઝારીઓમાંથી કસુબાની અંબલિઓ ભાઇચારામાં અપાવા લાગી. કોઈ કોઈને ગુલાબ કલીઓ અને ચંપેલીના ફૂલોની સુગંધ છૂટવાનો ભાસ થયો. ખીજાઓ કસુબાની હરેમાં ગાદી તપ્રીયાઓ પર હસ્તા હસ્તા લેટવા લાગ્યા. તેમની અર્ધઉંચાડી આંખોમાંથી પાણી ટપકતા. એક સરદારની આંખો રકત રંગી બની હતી. તેને ખવાખી નશો ચઢ્યો હતો. તેની આંખ આગળ કુદતા ધોડાઓ, ઝુઝતા શરવીરો, પડતા લડવૈયાઓ દેખાતા. તેણે તેની તલવાર પર હાથ મૂક્યો અને મ્યાનમાંથી અર્ધ ખેંચી. ખીજાઓ ઇશકની ખુલ્લી વાતો કરતા હતા અને કાંઈ કાંઈ હાલાં હાર્યોની કોલકીલાટી જમતી. ગુલાબદાનીઓમાંથી ગુલાબજળ છોકરાઓ આમ તેમ ફરી ઊંટતા હતા. અને ફૂલો વેરતા હતા. એક કસુબાના ઘેનમાં ચકચર હતો તેને ખવાસે ગુલાબજળ અને અતરથી તરખોળ કર્યો તે જોઇ ખીજાઓ મોટેથી હસવા લાગ્યા, અને નશામાં આમ તેમ ધૂણવા લાગ્યા. એક આસામી અરધો ઉંધતો હતો

તેને તેની પાસે બેઠેલા ઉંચા કદના રજપૂતે કૂલેનો માર માર્યો. તે “ભાઇ ઉડ, ભાઇ ઉડ” એમ કહેતો, હસ્તો અને કૂલેનો માર મારતો. આ ધીંગા મસ્તીની છેલ્લી ઘેલાઇમાં તેના ભાઇબંધના અંગ પર લોટી પડ્યો અને તેની પાંચડી તેના કાન સુધી અધી નમી ગઇ. બહાર ઉભેલા લોકો અદેખાઇભરી ગરૂરીથી આ સર્વ જોતા હતા. એક ગામડીયા યોલી ઉઠ્યો: “મારાઓ, મોજ માણે છે ના!”

તેની પાસે ઉભેલા એક આસામીએ જવાબ આપ્યો: “અરે ગામડીયા ગમાર, તેઓ તો રાગ માણુસ છે. આપણને બચાવવાને તેઓ માથા આપે છે તો તેઓ કેમ મોજ ન માણે? અરે તેઓ આપણા કરતાં બધી

એક આંગળી ચીંધી અને કહ્યું: “જૂઓ, છેલ્લી છે ત્યાંથી ગણુતા ત્રીજી; કેવી છે તે રૂપાળી! બીજાઓ અચકી ઉભા, હસ્યા અને વાતો કરવા લાગ્યા.

એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે તે સ્ત્રીઓને અવિનયથી ધક્કો માર્યો અને યોલી ઉઠ્યો; “એશરમ ભૈરાંઓ, ભાવડાઓ તરફ તે તાકીને જોવાય? તમારા ઘણીઓ ક્યાં મુઆ છે ને છોકરાંઓને ક્યાં વેચા આપ્યાં છો?”

સ્ત્રીઓ દુપકો દેતી દૂર ખસી. એક યોત્રી: “નરે જ મુઆ એશરમ, નમાલા ડંખરા!” મહારાણીની ડાબી જમણી બાજુએ બે સરદારો હતા. તેઓ આ ક્ષત્રી રાજ્યના ભૂપાલુ-રૂપ હતા. બન્ને શૂરવીર, શોકીન અને દયાળુ

કમુંબા પાણી અને મદિરાપાન.

રીતે સારા છે. માણસાઇમાં પણ ચઢતા, લડવામાં પણ તેવા, ન્યાયી પણ તેવા અને વિલાસી પણ તેવા. તેઓ રાજપૂતો છે અને તેઓ દેવની માફક માણે પણ છે અને વેંડ પણ છે.” એક વૃદ્ધ દેખાતા લડવૈયાએ ઉત્તર આપ્યો.

બે સ્ત્રીઓ છાની છાની વાત કરતી જતી હતી. તેઓએ તેમના મુખ પર ધુધટ કપો હતા પણ તેમની આંખો દેખાતી હતી. તેઓ વાત કરતી અને ગુમાનભર હસતી.

સાચા રજપૂત બન્યા હતા. ક્રાંતિવંત રાજ્યના તેઓ ચાંબલા હતા. રાજ્યની સામ સામી પક્ષાના તેઓ મુખીઓ હતા. રાજ્યવંશી અંદાવત અને શકતાવત ભયાનક અડગ શૂરવીરો હતા. તે રજપૂત ભૂમીને તેઓએ લોહી સમર્પિત હતા. દેવગદનો રાજા, અંદાવતોનો મુખી ભુવાન નાહરસિંહજી હતા. તેને હજુ પૂરા ત્રીસ વર્ષ થયા ન હતા. રણભૂમીમાં તેની નિડર-સાહસિક બહાદુરી અને જંગલોમાં વાઘ અને ચિત્તાઓના શિકારમાં પૂંક પકડવામાં

તેની શક્તિથી તેને બધા દેવગદનો 'ધેણે રાણો' કહેતા. મહારાણીની સાથે તેના એક ખરોખરીયા જેવી રહેલી છૂટથી તે વર્તેતા. તેના સામા પક્ષના મુખી અને તેના સાર્થીઓ સામે તેમને હસી કાઢતા હારયની નજરે જોતો. તેની પાછળ એક જુવાન હતો તે તેના હાથ નીચે બીજ દરજ્જાના સેનાપતિ હતો. તે તેની સાથે નીચો હળી વાતો કરતો હતો. તેનું નામ પૃથ્વીરાજ ચંદા-

વત હતું. તેના હોઠ પર મૂછનો દોર નવોજ દૃટ્યો હતો અને એક ઉધરતા જુવાની આની માફક નવી જગતી ઇચ્છાઓ અને મનોકામનાઓની મોજ અને ઉત્સાહના આનંદથી તેની આંખો પ્રકાશતી. તે દેખાવડો હતો અને હેરી પછુ દેખાતો. તેનું રૂપ મોહકતા અને ચતુરાઈની સુગંધીથી જલકતું. ધણાલોકોના મત એવો હતો કે રાજ્યવંશીઓમાં તેના ખરોખરીઓ કોઈ નથી અને જે રાણાનો તે કનિષ્ઠ

સરદાર અને વારસ હતો તેના કરતાં પણ તેનામાં કેટલીક મોહક ખુબીઓ હતી. તે મોડો આવેલો હતો અને જેવો તે ઘોડા પર દરવાજા પાસે આવ્યો કે લોકોના ટોળાએ તેને આવકાર આપ્યો. સહદય હારયથી તેણે તેમની સલામો ઝીલી. તે મંડપમાં આવ્યો તેનું તેને મહારાણીએ પૂછ્યું: "કેમ ભાઈ મોડા આવ્યા?"

તેણે જવાબ આપ્યો: "મેં ટોળામાં એક સંદર મૂર્તિ નિહાળી. તે એક મુસલમાન નાયનારી છે. તેને નિરખનાં મને વિલંબ થયો

અને પાછી તે મને જડી નહીં. હું તેની પાસે જઈ વાતચીત કરી શક્યો નહિં. પણ બીજાઓએ મને કહ્યું કે હમણા તે આપની હજુર હાજર થશે. તેથી હું અહિંયા આવ્યો." તે જુવાન સરદાર ખેડો અને મહારાણીએ માયાથી હાર્ય કપ્યું.

બીજા બાજુએ શકતાવત સરદાર માનસિંહજી ખેડા હતા. તે ઉમરમાં પાકટ હતા.

તેની દાદી ચળકતી હતી અને તેના કપાળ પર ફરી ફરી ઉભરાતા જોમની રેખાની ચુથણી હતી. વંશપરંપરાથી તે મહારાણીના સાર્થી હતો. રાજ્ય ખટપટથી તે પરિપક્વ હતો અને તેણે પોતાના શાયની ધારને ગૌરવથી ધરી નાંખી હતી.

આ વાતો ચાલતી હતી તેવામાં દિવાનખાનામાં તડાકાની મીજલસના રંગ જામતો ગયો અને મોજ વિલાસની ધામધુમ મચી. મદિરાપાન શરૂ થયો અને આ શૂરા સેનાનીઓ ખાલીઓ પર ખાલીઓ એક બીજાનું આરોગ્ય ઇચ્છતા ખાલી કર-

તેઓ વાત કરતી અને ગુમાનભરે હસતી. * * *

તેઓ ઇપેકો દેતી કુર ખસી.

વા લાગ્યા. કેટલાકો ખસુરા ગીતો લલકારવા લાગ્યા. બીજાઓએ અથા વગરની સરતો લગાડવી શરૂ કરી. મુકાબાજી અને દંગધડા વગરના ચાળાઓ થવા લાગ્યા. બહારનું ટોળું અજાયબીની સાથે નિરખતું નિરખતું પાસે આવતું ગયું પણ તેઓના હૈયામાં ભય જણાતો હતો. વાધના ટોળાને તેમનો ભક્ષ અપાતો જોનારને ધણીવાર જેમ લાગી આવે છે કે રખેને એ હદ કુદાવી આંગ પર આવે તેમ તેઓના

ચિત્રકાર:
એન. વી. ધુરંધર.
All rights reserved.

રજપૂત દરબારમાં નાચ:

પૃથ્વીરાજ ચંદાવત.

હેવામાં પણ કંઈક ભય જણાતો હતો. મહારાણાએ તાલી પાડી અને હુકમ કર્યો: “ઓપદાર, નાયનારીઓને બોલાવ! તેમને કહો કે તેમનો રંગીલો નાય શરૂ કરે.”

બાણાઓએ વાહ વાહ કરી. આ પછી મંડ-પમાં શાંતિ પસરી. કાંઈ કાંઈક ક્યાં ક્યાંક નશાભાજીમાં કંઈક લયતો પણ તેને ઇશારાથી ચૂપ કરવામાં આવતો. કાંઈ કાંઈ એકા ખાતાં તેને તેના પાસે બેઠેલાઓ જગાડતા અને તેમની પાંધડીઓ તેમના માથા પર ઠીક કરતા. ઘેરાતી આંખો આ રંગ જોવાને મુશ્કેલીથી ઉધડતી. કેટલાક નિશામાં એટલા ચક્ર્યુર થયા હતા કે તેમનું વમન બંધ કરવા લડકડીયા ખાતા સરોવરની સ્વચ્છ હવા લેવા બહાર જતા હતા. હવે મુછે તાવ દેવાયા અને વસ્ત્રો સરખા થવા લાગ્યાં.

ઝુકતી સલામ બંદગી કરતી એ નાયનારીઓ આવી. તેઓ દક્ષિણથી આવી હતી. તાનજોના અતિ સુંદર મંદિરો અને ભયંકર મૂર્તિઓ, ઝોખાના ખેતર અને તાડના વન આવા સ્થાનમાં તેઓ જન્મી હતી. હવે તેઓ એવાડના સૂકા અને પહાડી પ્રદેશ તરફ આવી હતી. રજપૂત રાજવંશીઓને તેમના વિલાસી નૃત્યોથી રાજ રાખવા, રણક્ષેત્રની તરવારબાજી અને ઘોડેસવારીમાંથી મલતા વિશ્રામના થોડા વખતને પુશનુમાં બનાવવાનું આજે તેઓનું કામ હતું. તેઓ રેશમી પોશાકમાં સજ્જ હતી. વસ્ત્રો ઉપર ચંદ્ર અને તારાઓની ટપકીઓ હતી, જેને છેડે સોનેરી કિનારો ભરેલી હતી. પગ પર રૂપાની ઝાંઝરી હતી જે પગલે પગલે રમઝમટી. તેમના કાનમાં અને નાકમાં મોતીની વાળીઓ હતી અને તેમના વાળોમાં ચંદન અને હીનાનું સુગંધી તેલ બહેકતું હતું.

આજ વસ્ત્રોમાંથી ચૈવન પ્રગટી નીકળતું હતું. તેમના શરીરનો રંગ, કુમાસ અને રંગ બન્નેમાં નરમ મખમલી હતો. ઉરથી નિતંબ સુધીના અવયવો ઝીણાં રેશમી વસ્ત્રોમાં સંતાકુકડી રમતાં ખુલ્લા પડી જતાં. તેઓના સુંદર શરીરની આસપાસ રેશમી વસ્ત્રો ફરકતા હતા અને પગલે પગલે ઝાંઝરીની અમઝમાડી જમતી. મંડપની વચમાં તેઓ ધીરે ધીરે આવી. તેઓ આસપાસ નજર નાખતાં સઉને જોવા લાગી, અને સઉ તેમને જોવા લાગ્યા. તખલા સારંગી સાથે તાલ આપતી તાલીઓ શરૂ થઈ. અંગ મરોડ, હાથની અદાઓ હવામાં તરવા લાગી અને પગની પાનીઓ ઝાંઝરને રમાડવા લાગી. પહેલો તેમણે નાગનો નાય શરૂ કર્યો. ટુંબી વાણી અને નાગનો નાય શરૂ થયો. હાથ નાગની ફેણની માફક નાયવા લાગ્યા, જાણે લીલોતરી પરથી નાગ પાણીમાં સંતાવા જતો હોય. પછી તેમની ઓઢણી નાગની ફેણના અપાટાઓ સાથે ઝોળાકારમાં ફરવા લાગી. નાગનો સફેદ રંગ તેમના શરીરની સફેદી સાથે મળતો આવતો હતો. તેવીજ રીતે તેમની ઓઢણીના શ્યામ દોરાઓ નાગના શ્યામ રંગનો ભાસ પાડતા હતા. તાલમાં વાલ્મીકો વાગ્યા તેમ તેમ જિજ્ઞાસુલા સાપના ભયાનક નાય માફક તેમની રેશમી સાડીઓ ફરકતી શરૂ થઈ. નાયનારીઓ છેડા-યલા સાપની માફક ડંખ મારવાની અદા બતાવવા લાગી. છેવટે વાલ્મીકો બંધ થયા અને તેમના વસ્ત્રો અને પગનું ફરવું પણ બંધ થયું. થાકેલી અને હાંફતી તેઓ ખેંચી ગઈ. બધાઓએ વાહ વાહનો પોકાર કર્યો. થોડીવાર વિશ્રામ લઈ તેઓએ ફરી શરૂ કર્યું. આ વખતે પતંગિયા અને કમળોના નાય કરી બતાવ્યો.

એમાંથી જે નહાની હતી તે પતંગિયું બની અને મોટી જે કમળ બની તેની આસપાસ તે ધ્રુદીઓ ફરવા લાગી. કમળ આમ તેમ ધીરેથી ઝૂલતું. તેના હાથ અને આંગળિયો ધીમે ધીમે હાલતાં, નજીકે ફૂલની પાંખડીયો શાંત સરોવર ઉપર ખિસી હોય તેમ દેખાતું, પણ, ખીજના હાથ તેની બન્ને બાજુએ તરતિ ગતિથી ફરકતા અને તેની ઓઢણી પણ ફરફર ઉડતી. આંખોબુબ નજીકે પતંગિયાની પાંખો! આ પ્રમાણે કમળની આસપાસ આવવા જવાની પતંગિયાની લીલા જમી. પતંગની આંખોમાં કામ હતો અને તેના હોઠ ચુંબનની તલખમાં અર્ધ ઉઘડતાં. આ પ્રમાણે પતંગિયું કમળને પ્રેમ કરતું કરતું તે કમળની છાતી પર જઈ વિરામ્યું કે નાચ સમાપ્ત થયો. આ પછી શમશેર બહાદુર મહારાણાને નાચનારીઓએ સલામ કરી અને મંડપમાંથી ગઈ.

પ્રકરણ ૩ જી.

ચો પહાર કચેરીમાં દાખલ થયો. સિંહાસન પાસે ઉભો રહી તે બોલ્યો: “મહારાણા! એક કલાવંત બહાર ઉભો છે અને ઉતાલાના મુસલમાન સેનાપતિ તરફથી પેલામ લાવી છે. આપની હજુર તે અરજ યુગ્મરવા ધરૂ છે.” પૃથ્વિરાજે તેના ભાષાત તરફ નમી અને તેના કાનમાં કહ્યું: “આ તમે મેળામાં જોઈ હતી તેજ કે?” અને માનુષી મોજમાં બન્ને મલક્યા.

પણ મહારાણા બોલ્યા: “આપણા દેશ પર ચઢી આવનાર આપણા દુશ્મનના સેનાપતિ અને તે પણ એક મુસલમાન આપણી પાસે સુલેહના પેલામ કે આપણા વિલાસ માટે કાઢને પણ મોકલે! પણ તે બ્યારે ખુદને એની તહેનાતની એક ગાનારી છોકરી નજરે કરે છે અને દુશ્મનના સદેશો લખને આવી છે તો બિનધાર્મીએ તેને આવવા હો.”

તરતજ એક કલાવંત એ સાળાંદાઓ સાથે આવી. એ ગાનારી દિલારામજી હતી. યુમાન-ભરી ચાલતી અને શરીરે ભરેલી તે અડગ દેખાતી ત્યાં આવી. તેની આંખો વિશાળ અને અભિમાનભરી સ્થિર હતી. તેના કટાક્ષમાંથી વિજયી અહંકારના બાણ છૂટતાં, નજીકે કે તે દરેકને કહેતી હોય કે તમે શું ખિસાતમાં

છો. પણ આ તેની ગરબરી ખુમારી શા ખ્યાલોથી ઉભરાતી હતી તે જણાવું ન હતું. મહારાણા પાસે તે સ્થિર પગલે આવી અને નમી. ફરી ક્ષણ ઉભી અને મહારાણાના મુખ સામું પૂરી રીતે જોઈ તેમના હાથમાં એક કાગળ આપ્યો. તે કાગળ પર ફેસર અને સોનેરી વરક છાંટલા હતા. તે રેશમી દોરાથી બાંધેલા હતા અને તે પર મહોરખંધ સિક્કો હતો. તે ફારસી હરફોમાં લખાયેલા હતા. તે ચૂપ ઉભી રહી નજીકે કે તેને કંઈ ફિકરજ ન હોય! ધીરે ધીરે તે પાન ચાવતી હતી. મહારાણાએ તે પત્ર બોલ્યો અને એક મંત્રીને વાંચવા આપ્યો. પત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:

“રાજપૂત નસલની રોશની, આલા ઉમરાવ, દિલાવરે ખાસ. આપની ઉમર દરાહ થાબો-

“સલામ સાથે લખવાનું કે આપના યુલામ પર હાલમાં આપે મહેરબાની કમ કરી છે. જંગના પેલામનો રૂકો કે મુલાકાતનો લાભ પણ મળતો નથી. અદેશો રહે છે કે આપે આ યુલામનો ખ્યાલ હાલમાં કમ કરી નાખ્યો છે અને તે એકેના નહિં પણ તે એક ખુદા અને તેના પસંદ કરેલા પેગમ્બર, જેના ઉપર અદલાહના આશીરવાદ ઉતરે, તેના ખીજ બંદાઓને પણ આપે વિસારી મૂક્યા છે. આપના યુલામને એમ શક રહે છે કે આપની આ કમમહેરબાની સુસ્તીતું પણ પરિણામ હોય, કારણ કે હમણું રજપૂતોના રૂઢ ફતેહની ખુમારીથી તર થયા નથી કે ખુબસુરત નાજનીનોનાં નજરાથી તેજ થયા નથી અથવા તો તેમને ગાન તાનનો નશો ચઢ્યો નથી. તેથી કરી આપની કચેરીમાં આ યુલામનાં જનાનાતું એક કિમતી ઝવેરાત અને તેના દર-બારની મીઠી મોજ આપના તરફ પેશ કરવામાં આવે છે. ઉમેદ છે કે તેના ગાયનથી આપ નામવરને પાનો ચઢશે અને આ યુલામ સાથે જંગમાં મુલાકાતનું માન મળશે. આ અરજના ઈશારા રૂપે ગાયનની ચીજો અને તેને છાજતા કલામો મારફત મારો પેલામ પોહ-ચાડવા તેને હુકમ કરવામાં આવ્યો છે. એક શાએરે કહ્યું છે:

વરલની ખાઉશ અગર,
સુણુ સુલસુલોના ગાનને;
આરજુની રાહના
લાલે સફ સદેશ જે.

“ખુદાના બંદા મુજકરખાન બિન ઇતમા-
દખાન બાદશાહના સેપેહસાવારની ઉન્તાલા
મુકામથી સલામ.”

નહારસિંહજીની ભમરો ગુસ્સામાં લોહીથી
ભરાઇ. તે ચંદાવત સરદાર કાગળોના માએનો
અને તાનો તથા તેમાંના ફાલા વિવેકને
સમજી ગયો.

“એક રંડી!” મંત્રીએ પત્ર વાંચવું પૂરું
કરતા તે બોલી ઉઠ્યો. તેણે તેની તરવારની
મુઠ પર હાથ ફેરવ્યો.

“એ વેસ્થાને દૂર કરો! અને તેને તળાવમાં ફાંપાડો
અને તેના અભિમાનને
શાંત કરો. તે અહંકારી
મુસલમાન સામે એકદમ
ક્યની સવારી શરૂ કરો.
અને તેને બાણવા દેઓ
કે તેનો ખમ્મનો અને
માલમીલકત સર કરવાને
માટે અમારે આમત્રણની
જરૂર નથી.”

પણ મહારાણાએ મ-
રનક હલાચ્યું અને શાંત
રહેવા ફરમાવ્યું.

પણ તે જીવાન રજ-
પૂત ફરી ગાજી ઉઠ્યો:

“જેનામાં હિમ્મત નથી
તે ભલે ખેતી રહે. ચંદા-
વત હવે શોભશે? તે એ-
કદમ તેના અપમાનનું
વેર છેશે. એક રખાત
રંડીની હાંસી આપણે શું
સહન કરશું? અને તેને
હસતી જવા દેશું?”

ફરી મહારાણાએ તેને શાંત કર્યો અને
દિલારામને બોલાવી. તે ગાનારી બેદિકર ઉભી
હતી અને ઉરકેરાયલા રજપૂતોના ગુસ્સાથી
બેપરવાહ બાણી હતી.

મહારાણાએ કહ્યું: “તે એક સ્ત્રી જાત
છે અને રજપૂત સ્ત્રીઓ પર ઘા કરતા નથી.
તે સહીસલામત પાછી જશે. તેના ગીતો શું
આપણા કાન દ્વારા આપણને ડરાવી દે છે?
જમ આવે તેમ ભલેને તે ગાય! શું હજી
તેને બીજો પેદાશ આપવાનો છે? તેમ ન
હોય તો તેને ખુશીથી જવા દો અને આપણે
ચંદાબની તૈયારી કરો. અરે ઓરત જાત! કંઈ

ડર ન રાખ અને ગા. ગમે તેવું તું ગાઇશ
તો પણ તું સલામત.”

યુપકીદીથી તેણે હા કહી અને ધીરેથી તે
સાજીદાઓ પાસે ગઇ. તે પછી તેણે અભિ-
માન ભરી સલામ કરી. બાણે કે કચેરીની
પરવાહ તેને બહારના દેખાવ ખાતરજ હોય
અને તે કચેરીના રાખાળની તેને કંઈ ગણ-
ત્રીજ ન હોય. હવે તેણે ગાન શરૂ કર્યું.

રજપૂતોના અભિમાન ન સાંખી શકે તેવું
તે ગાયન હતું. મુસલમાનોની ફતેહનું તે ગીત

હતું. મૂર્તિપૂજકોની
હાંસી અને એક ખુદા-
ની લીલી ધમ્મની ફતેહની
તારીફ તેમાં હતી. રજ-
પૂતોનું લોહી ક્યાં સકા-
ઈ ગયું તેમ તે પ્રશ્ન
કરતું હતું. અલીની
ફતેહનું તે ગીત હતું
અને તે તલવારથી મૂર્તિ-
પૂજકોની મોટી સંખ્યા
કતલ કરી તેણે તેના
હમાનને કેમ ફેલાવ્યો
તેનું બ્યાન તેમાં હતું.
અહમ્મદ ગજનવીની
શબ્દોનું પણ તે ગીતમાં
ભાન કરાવેલું હતું, તેમ
કરતા સોમાથના મદિ-
રની લુટનું બ્યાન કરી
મુગલોની તારીફ, તેમના
અજીત લશ્કરનું વર્ણન
કરતાં અને છેવટે રજ-
પૂત લડવૈયાઓ મરી
પૂરા થયા છે અને જા
આજીણી હવે અવદશા

“તે રાખામાં એક મુંદર મૂર્તિ નિહાળી. તે એક
મુસલમાન નાચનારી છે.”

આવવાની કહી તેમાં ધિક્કારભરી હાંસી કર-
વામાં આવી હતી.

આ ગીતો સાંભળતા રજપૂતોની ભમરો
શ્યામ થઇ અને ધણાઓએ તલવારની મુઠ
પર હાથ ધર્યો અને ઉકળતે લોહીએ સોગંદ
પર સોગંદ ખાવા લાગ્યા. પણ દિલારામ તો
બેદિકર ગાતીજ રહી અને ઉશકેરાયલી કચે-
રીમાં તેના જીવંદ અવાજમાંથી કાનને બેદતા
હરફે બાણીની માફક છૂટતા હતા. ઉન્તાલાના
કિલ્લાથી હવે તેણે તેમને એક છેવટનું પેદાશ
આપ્યું કે તમારા હુમલાની અમને પરવાહ
નથી.

ફરી ચંદાવત સરદાર ખેલી ઉઠ્યો: “આવું આવું સંભળી આપણે શું તેને જીવતી જવા દઈશું? એને પણ સળ મળશે.”

“હું અલ્પ વયન આપી ચૂક્યો છું, અને તે ઉન્તાલા સહીસલામત જશે. તેણે બહાદુરીથી તેના ગીતો સંભળાવ્યા છે અને રજૂપૂતોની જે તારીફ કરી તેને માટે તેને એક હજાર મહોર બક્ષીશ આપો. પણ,” દિલારામ સામે જોઈ તેણે પૂછ્યું: “એક વાત મને જણાવ! શું આશામાં અને શાથી તે આટલું બધું અમને સંભળાવવાની હિમ્મત ખેડી છે? એમ કરવાથી તને શું ફાયદો?”

ફરી તે ગરજભરી ઉભી રહી. અને મહારાણા સામે એક નજરે જોઈ ખેલી.

“રાણાજી, હું શાની ઉમેદ રાખું છું? દશ હજાર અશરરીનું ઇનામ. મારા આશકની જવાદા મહોબત અને દશ હજાર કાફરોની અજ્જલ!”

આમ ખેલી તેણે નમન કીધું અને દરબારમાંથી તે ચાલી. લોકોની બીડ ધીરે ધીરે વિખેરાઈ અને રાત્રીના અધકારમાં દિલારામ અદ્રશ્ય થઈ.

પ્રકરણ ૪ થું.

તિરસ્કારભયાં હાસ્ય કરતી તે મુસલમાન નાયનારી તેના હજુરિયાઓ અને દુશ્મનના આપેલા રક્ષકો સાથે વિદાય થઈ. તેઓજ દરબારમાં બયાનક કોલાહલ જાગ્યો. બહાર લોકોનું ટોળું ગડબડાટ કરતું ધ્રુમવા લાગ્યું. જાણે તોફાન પહેલાંના બયાનક વાદળાં. પણ રજૂપૂત ઉમરાવો અને સરદારો ઉઝ બન્યા. ચંદાવત સરદાર ધણો ઉશ્કેરાઈ ગયો. તેણે તેના માથાં પરથી પાંધડી નીચે પટકી અને મસ્ત આખલાની માફક જમીન પર પગ પછાડ્યો.

“શરમ છે,” એ ગાળ ઉઠ્યો. “શું આ પ્રમાણે એક મુસલમાન સિપાહી સરસાઈ કરવા ચાહે છે અને તેના પેશામ એક ઝોરતની મારફત મોકલે છે. ઓ યુદ્ધ દેવા અને તે રૂઢી, અને તે પણ કોણ? હજારો વિધ્યોની પૂતળી, નર્કની ખાણ, એક વેશ્યા! ઓ મહારાણા આ કલંકને આપણે શેમાં ધાણું? શુરવીર રજૂપૂતો મુસલમાન લોહીની નદી ચલાવશે અને તે નદીમાં આપણે આ કલંકને ધોઈ ધોઈશું.”

આ શબ્દો સાંભળી ખીજાઓ હલંગ મારી ઉઠ્યા અને શમશેરો ખેંચી. ઢાલ અને તલવારના ખડખડાટ થવા લાગ્યા. કેટલાકોએ તેમની પાંધડીઓ જમીન પર ફેંકી દીધી. તેમના કપાળ પર યુરસામાં નસો ફૂલી ગયેલી ચોખી દેખાઈ આવતી. કેટલાકોએ છાતી ઠોકી બયાનક શબ્દો કર્યા. ખીજાઓએ મોટી ગળનના કરી પ્રાર્થના ઉચારી તેમના યવન દુશ્મનોના પરાજય યાચ્યો. અર્થ વગરના અવાજ, શબ્દ વગરની બયાનકતા અને વિચારની તિવ્રતા છાઈ રહ્યાં. યુરસો પાશવ હદે પુગ્યો. એકજ ઉરકે-રાયલી લાગણી ઉભરાવા લાગી. ખામોશી કે મુસદ્દીગીરી દૂર રહી. નાશ, ત્રાસ, ખૂન, વેર એજ લાગણીઓના દરિયાવ ઉછળવા લાગ્યો. તે શરાખ જેવા નશો ન હતો. પણ લોહિની ખાસ હતી. એક ઉરકેરાયણ જંગલી જનવર શિકારી તરફ જે ભાવ રાખે તે હતો.

આ યુમાટમાં એક પક્ષના વડા સરદાર માનસિંહજીનો અવાજ ખેસરી યુમોમાં સરાવટવાળા વાજિત્રના નાદ સમો સંભળાયો. તે અવાજ દરબારના છેવટના ખૂણે સુધી સર્વને કાને પડ્યો અને તે મીજલસના યુરસાને આંકુશમાં લાવ્યો. તેની મુખમુદ્રા અને આકૃતિના ગૌરવથી તેણે આખા દરબાર પર સત્તાનો અંકુશ મૂક્યો અને તેના મુખ પર માનુષી સદૃશ્યો અને દિવ્ય આત્મ-સંયમ ઝળકી રહ્યાં.

“યુદ્ધ-યુદ્ધ વગર તો છૂટકો નથી,” તેણે કહ્યું, “પણ તે ફતેહ-ફતેહને માટે. આપણું કલંક ધોવાને માટે યુદ્ધ! તેમણેજ માગી લીધેલું યુદ્ધ! પણ આ યુદ્ધ આપણા જૂના હક્કોની ફરી સ્થાપના માટે અને આપણી પાસેથી ધણા સમય થયાં યુમાવેલાં રાજ્યો ફરી સર કરવાને માટેજ થશે. જોમની ધેલાઈમાં આપણે સંત્રામે નહિ ચડશું. એમ કરવાથી આપણું વેર ચૂકતે લેવાશે નહિ. પણ સંભાળથી યોજ્જલા હુમલા કરી દુશ્મનોના પરાજય કરશું અને આપણા રાજ્ય સાથે ઉન્તાલાને જોડી દઈશું. પરમદયાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો અને તેમનો આશ્રય માગો. રાજ્યના છૂટા ધવાયા લશ્કરોને એકત્ર કરો અને સંભાળથી સેનાને આપણી જાત અને ધર્મના દુશ્મનોના સામી કુચ કરવા લો.”

ચંદાવત સરદાર હાણકી ઉઠ્યો. “માનસિંહજી, હમેશાં અતિ ધણા સાવધાન છે. રજૂપૂતના લોહીમાં આટલી શાંતિ અયોગ્ય છે.

ધાના સામ્રો ધા. આનમાંથી વિજળીની માફક ફૂટે તેવી તલવાર, આ-આ આપણા વડવાઓની વૃત્તિ હતી. ગાલપર તમાઓ મારી અને તે તમાઓની ગરમી હજી થંડી નથી પડી તે છતાં ચૂપ રહેવું અને વ્યૂહરચનાને મુસદ્દી-ગીરીથી મિશ્રિત કરવી! ભીરની માફક માન-સિંહજી ભલે સજ્જરાઈની વાતો કરે. હું અને અમારા અંદાવત રજૂપૂતો તો એકદમ સમરમાં ઉતરીશું. તેમ કરીશું ત્યારેજ અમને શાંતિ મળશે.”

ત્યાર પછી મહારાણા તખ્ત પરથી યોદ્યા અને તેમણે આંગળી ઉઠાવી કરી જેમાં દપકા અને રૂઆબની અસર હતી.

“અંદાવત કે શક્તાવતની ઇચ્છા પ્રમાણે કંઈ થવાનું નથી. મહારાણાની આજ્ઞા સિવાય કંઈ પણ થઇ શકશે નહિ. નહારસિંહજી અને માનસિંહજી બન્નેની ભાવના રજૂપૂતોને ઝાઝળી છે. પણ હું કહું છું, -હું તમારો રાજા કહું છું કે, માનસિંહજીના શબ્દો સાચા છે. સાહસથી કાંઇ વળશે નહિ, પણ દૂરઅંદેશી ભરેલું વ્યૂહજ્ઞ આપણને જય આપાવશે, જે જય ચિરંજીવી રહેશે. મારે મારા સરદારો તમારી સેનાઓને એકત્ર કરે. એક અકવાડિયા પછી આપણે મહિરમાં ભેગા થશું અને દેવાના આશીર્વાદ માગીશું. મારા શબ્દો પર ધ્યાન આપો નહારસિંહજી, અને હુકમ ઉઠાવો.”

માનસિંહજીને ઉત્તરમાં ઉત્તર દેવા ઇચ્છા હતી, પણ મહારાણાની દમામદાર આંખ જોઇ તે અંકુશમાં આવ્યો. તેણે ધીમેથી પરાણે નમન કયું. અને પાછા હડી પોતાની જગ્યાએ બેઠો. ઉશ્કેરાયેલો ગુસ્સો શાંત થયો અને તેને બદલે ધારણાવાળી મસલત શાંત રીતે ચાલી અને વિખરાઇ ગયેલી હારો એકસરખી બની બેઠી. મહારાણા ધીમેથી આસન પરથી ઉઠ્યા અને રાજસતાની દ્રષ્ટિ ફેરવી. આગળ ચોપદારોની ચાલમાં હાર ચાલી અને તે પછી દમામભરી ચાલમાં મહારાણા સર્વની સલામને ઝીલતા પધાર્યો. નીચે સોનેરી સરંજમવાળો અશ્વ તૈયાર હતો તેના પર સ્વાર થઇ ધીરે ધીરે સરોવરના તટપર આવેલા તેમના મહેલ તરફ ચાલ્યા. તેમની આગળ અને પડખે મસાલસીઓ અને પાછળ અંગરક્ષક ઘોડેસ્વારો હતા. ગામના લોક યુદ્ધના ભયુકારા સાંભળતા ધીરે ધીરે ચૂપકી-દીથી ઘેર ચાલ્યા.

સરદારો ત્વરાથી બહાર નીકળ્યા. નારસિંહજી અને માનસિંહજી બન્ને સામસામા પક્ષોના સરદાર આગળ વધ્યા.

નારસિંહજીએ કહ્યું: “માનસિંહજી, મહારાણાએ આજ્ઞા કરી દીધી છે અને તમારી સહાય પસંદ કરી છે. ભલે તેમ થાય. મહારાણાનો હુકમ શિર ઉપર છે. પણ તમારી સલાહ પુરૂષને ઝાઝળી નથી એમ મારે તો માનવું છે અને તમારી સલાહ મહારાણાએ માની છે તેથી આપણા વૈરભાવમાં વૃદ્ધિ થઇ છે. સાવધ રહેજો માનસિંહજી, હું વૈર લેવામાં વિલંબ કરું તેવો નથી.”

“યુદ્ધમાં મારી સરસાઇ કરી તારું વૈર લેજો, ઉદ્ધત જીવાન!” માનસિંહજી કહ્યું. “દુશ્મનો સાથે યુદ્ધ કરવું છે તે સમયે એક બીજા સામું વેરના ભાવો વધારવા હું માગતો નથી. પણ જો આપણે જીવતા આવીશું તો હું તને ખતાવીશ કે એક શક્તાવત સરદાર તારી આવી ચાલ સાંખી નથી રહેતો.”

આ શબ્દોએ નારસિંહજીને ઘેલો કર્યો. તેણે તેની તલવાર પકડવાને હાથ ઉઠાવ્યો અને તેના ભાયાતોથી દૂર ધસી જવા બન કર્યો. માનસિંહજી શાંત હાથની અદબ વાળી બેપરવાહીથી હસ્યો. નારસિંહજી ધસવાત કરતો હતો તેવામાં તેના પિત્રાઇ ભાઇ પૃથ્વિરાજ તેનો હાથ પકડ્યો.

તે યોદ્યા: “દરબારમાં આમ કરવું તે ગાંડાઇ છે ગાંડાઇ! આ તો બેઅદબી થાય. આપણું જોર, આપણી બહાદુરી, આપણું યુદ્ધના મેદાનમાં સાખીત કરીશું પણ રાજના મહેલમાં ગમાર ગામડિયાઓની માફક કળ્યા કરીશું નહિ.”

ઉશ્કેરાયેલા નારસિંહજીને તેના ક્રોધિત ભાયાતો ખેંચી ગયા. નિરાશા ને જુસ્સાથી થાકેલો તે તેના મહેલના એક આસન પર પડ્યો.

તેણે પૃથ્વિરાજને કહ્યું: “આપણી હદમાં ખમર મોકલો. યુદ્ધના વાળિજ વગાડો. સેનાને એકઠી કરો. અભિમાની શક્તાવતોને શરમાવે તેવી સેના સજ્જ કરો અને નારસિંહજીના નામને તેના બરોબરીયાની કીર્તિથી વધારે મોટપ અપાવો. માનસિંહજી હસી હસી મારે અપમાન કરતો હતો. હું તેનું ખુન કરત. એક ખાયલાની શિખામણ મને રચતી નથી અને મારે આ બધું સહન કરવાનો વારો આવ્યો છે!”

એકદમ હુકમ કરી વળ્યો અને ચંદાવત હથિયારખંધીને એકત્ર થવા આજ્ઞા થઇ ગઇ. આ પ્રમાણે તેના ઘોડેસ્વારો એક પછી એક વિખેરાયા. તેમને મારતે ઘોડે જતા જોઇ તે થોડા શાંત થયો. તેણે તેના પિત્રાધનો ખબો ઝાળ્યો ને કહ્યું : “ધિકર નહિ આપણે બધાને આપણો હાથ બતાવીશું. ચંદાવત કદિ પાછા હડયા નથી. તેમની કાંતિ સર્વોપરી નિવડી છે અને નિવડશે તથા આપણું વેર ભણે તે મોડું લેવાય પણ તે વેર ઉડું થશે. ચાલો આપણે હવે શયન કરિયે અને જયનું સ્વપ્ન માણિયે.”

પૃથ્વિરાજે જવાબ આપ્યો : “મને તો તે નાયનારીનું સ્વપ્ન આવશે. તમે એને ખરાબર જોઇ હતી. ભગવાનનાં સોગંદ, તે સુંદર હતી—અતિ સુંદર હતી. કેવી તે મોતની પરવાહ કર્યા વગર મોતની વચમાં ઉભી હતી અને અપમાન ઉપર અપમાન વર્ધાવતી હતી. હરિ ! હરિ ! કેવી તે સુંદર રમણી !”

પણ નારસિંહજીએ યુરસે થઇ તેને ચૂપ કર્યો : “આવી ઉદ્ધતાઇ ન કરો. તમારાં વખાણુ બીજા કોઇને સંભળાવજો.”

ઉન્તાલામાં દિલારામની રાહ જોવાતી હતી. ચોડાદાર અપારખોને નિગાહ રાખવાનો હુકમ થયો હતો અને તે દૂરથી દેખાય કે તે સુસલભીન સરદારને ખબર દેવા ફરમાવવામાં આવ્યું હતું. ચોડા પહેરો વધારવામાં આવ્યો હતો અને એકદમ હુમલો થાય તે માટે સાવચેતી રાખવામાં આવી હતી. કિલ્લા પર તોપો ગોડકી દીધી હતી. અને પત્થર અને સીસાના ગોળાઓની હાર તોપો પાસે એકઠી કરવામાં આવી હતી. બીજી સંજે દિલારામ આવી. કિલ્લા પાસેથી રજપૂત સ્વારોએ રજન લીધી. તે ટૂંકડીના અમલદારને દિલારામ તેના અખોડામાંથી એક ફૂલ આપ્યું. તેને માટે ખૂલતો પૂલ ગોડવવામાં આવ્યો હતો તેના પર તે પસાર થઇ અને તે પૂલ ખસેડવામાં આવ્યો કે તેણે પાછી જતી રજપૂત ટૂંકડીને હાથ હલાવી વિદાય ચાલી. પહેરેગીરો એકઠા થઇ ગયા અને તેની બહાદુરી અને ખુબસુરતીની તારીફ કરવા લાગ્યા. બાંદીઓ તેને નિરખવાને ઝંખ્યાઓ ઉપર બેસી ગઇ.

સરદાર મુન્દરખાન હવે તેને બેઠવાને કહ્યો. તેણે તેનો હાથ પકડ્યો અને ગાદીપર પોતાની પાસે બેસાડી.

“દિલારામ ! મારા દિલની આરામ, તેં શું પેગામ પહોંચાડ્યો અને તું શું પેગામ લાવી છે ? લડાઇમાં મુકાબલો કરવા શું તેઓ આવશે ? તેમના લશ્કરે એકદમ સ્વારી કેમ ન કરી ? શું હજી તેઓ તેમના પવંતોમાં ભરાઇ રહેશે ? અને તે એક સાચા અમલદારનો હુકમ તેના ઇમાનની કબુલાત કે મોત એ બેમાંથી એક પસંદ કરશે ?”

ત્યારપછી નાયનારી દિલારામ—દિલની આરામ હસી પડી. અને તેના કંઠને વળગી પડી.

“જોહ મારા જનન, પહેલું ઇનામ. મેં તમારો હુકમ બળવ્યો છે. હવે તું મને તારા પ્યારનું ઇનામ આપ !”

અત્યારે તે જુદી ખુબી બતાવવા લાગી. તેની આંખોમાંથી આતશ છૂટતો. તેના દરેક અંગમાં વિલાસ ઉભરાતો. મીઠી, નાજુક તે લાડ કરતી હતી એક વખત તે મીત્ર ગાતી તો બીજી વખતે તે ખોસો લેતી. વળી તે તેના આશક પાસેથી નાયતી નાયતી દૂર જતી. પછી તે ધીરેથી નમી તેના ખભાને અડતી અને તેના મુખના સામે મુખ ધરતી અને તેની આંખમાં તેના આશકની છબી પડે તેમ તે કોઇ કોઇ ક્ષણે ઉભી રહેતી, અને જોવા તે તેને પકડવા આવતો કે તેવી તે તેનાથી છૂટી જતી. પછી તેણે એક મેજ પર પડેલાં ફળ ઉપાડ્યાં અને નારંગીઓ હવામાં ઉડાવવા અને જિલવા લાગી. તેમ કરતાં છેવટે તેમને તેણે ખુણામાં ફેંકી દીધી. આ પછી, તેણે રેકબીના બે ટૂંકડા કર્યા અને આમ તેમ નાયતી તે ટૂંકડાઓને જિલતી ધુમતી રહી.

“દિવાની” તે બોલી ઉઠ્યો. “શયતાનની બચ્ચી ! અહિંયા આવ અને મને એક ખોસો આપ.”

તેણે મજાકમાં માથું ધુણવ્યું અને તે તેની પાછળ ઉભો થઇ ફરવા લાગ્યો. દિલારામ તેની પાસે આવી ફરી ઝટકા જતી નાયતી હતી. આખરે તેણે તેને પકડી. તે હાંરતી હતી. આશકે માથુકેને હાથમાં ઝકડી પકડી અને છૂટવાનું કરતી અને લાત મારતી માથુકેને તેની બેઠક પર પટકી.

ત્યાર પછી તેણે તેને બધી હકીકત કહી સંભળાવી. તેને મળેલો આવકાર, સરદારોનો ક્રોધ, મહારાણાની ખાનદાની, તેની સફર અને તેણે આપેલો મુકાબલો પેગામ, તે સર્વથી તેણે વાકેફ કરી દીધો. પણ તેને ગેળામાં

ચિત્રકાર :

બેમ. વી. પુરધર.

All rights reserved.

શુભકર અને હીલારામ.

જે જીવાન રજપૂત સરદાર મથ્યો હતો અને દરબારમાં પણ તેના સામે કટાક્ષ ફેંક્યો હતો તેની વાત કરવી ભૂલી ગઈ. મુળદરખાનને આવી માથુક મળી તેને માટે તે યુમાન રાખતો. તેણે કસમ પર કસમ ખાઈ તેને કયામત સુધી ચાહવાની કબુલાત આપી. તેને તેણે શયતાનની શાગીર્દ, મોતનેા ફિરરતો, તેના જાનની જાન વગેરેની ઉપમા આપી. તેની સાથે લાડ કરતા તે બંનેના કપાળ બેગા થયા. તેણે તેને વચન આપ્યા પ્રમાણે બક્ષિશ અને વધારામાં તેની ખાનગી ઇસ્કોતરીમાંથી એક મોતીની માળા કાઢી આપી. તે પછી અમલદારો સાથે મસલત આદરી તેમને સર્વ ખબર આપ્યા.

“ત્રણ કે ચાર દિવસોમાં હિંદુઓ ચઢી આવશે અને તેમને બેટવાને આપણે તૈયાર રહેવાનું છે,” તેણે કહ્યું. “એક વખત તેમને કિલ્લા પાસે આવવા હો. આપણે તેમની ફાજના કેવા ટૂંકે ટૂંકડા કરીશું” કે તેઓ પાછા ફરી જોડાય નહિ. આપણે લડાઈમાં મરશું તો જન્મત મળશે અને આપણા યુદ્ધોમાં કાફરોનું લોહી ખુદાને ઇનાયત કરવાથી ધોવાઈ જશે. પણ એ રજપૂતો બહાદુર લડેલા છે અને યુદ્ધ કળાથી જાણીતા છે. તો પણ મુળદરખાનનું નામ ભુલવું થશે. આપણે માટે ફતેહનું માન કે જન્મત રાહ જુએ છે. આપણે ઉત્તર તરફના અફગાન બચ્યા, પહાડના વાસી, ખુદ્દો હવામાં ઉછરેલા અને પાક પાણીના પીનારા શું કાફરોને નહિ છતીશું? તે કાફરો ખુદાની મૂર્તિને પૂજે છે અને મના કરેલો ખોરાક ખાય છે. જુઓ, દરેક જણ તૈયાર થાઓ અને તમારાં હથિયારને તૈયાર કરો. તે દિવસ હવે આવી પુગ્યો છે કે જ્યારે આપણે નામના મેળવિશું અને બાદશાહી તવારીખ લખનારાઓ આપણા નામે સોનેરી રૂશનાઈથી લખશે.”

રોજ રોજ ઉન્તાલાના કિલ્લાપરના પહેરેગીરો રજપૂત લશ્કરની રાહ જોતા હતા. કવાયદ ચાલુ થઈ હતી, અને લડાઈની રચનાના હુકમો અપાતા હતા. લોકોને શહેરમાં રાખવામાં આવ્યા અને કિલ્લો બંધ કરવામાં આવ્યો. જે નિમકહારામ લાગતા અને શક લેરેલા દેખાતા તેમને દૂર કર્યા અને અન્ન પાણી બાખત પણ લશ્કરી કાયદો અમલમાં મુકવામાં આવ્યો. સિપાઈઓ તૈયાર થયા. તેમના બખ્તર સાફ કર્યા, તલવારને પાર ચઢાવી અને રાતના

છાવણીમાં તાપતા તેઓ એક બીજાની મળક કરતા વખત પસાર કરતા. મહેલના ઉપલા કમરાઓમાં દિલારામ મોજમાં હતી. કારણ કે આખરે તેને અવનવા બનાવ જોવા વખત આવ્યો. કાફરોની અજબની રાહ જોતી, જેવી રીતે સમુદ્રના ખારા મોજાઓમાં સ્નાન કરવાથી તાજગી મળે છે તે પ્રમાણે તે તાજ બની. દરેક રાતના તે નવાં નવાં રૂપમાં, નવાં નવાં બહારમાં મુળદરખાનને નવી નવી ગરમી અર્પતી. મુળદરખાનને તેને મસ્તીમાં જોઈ મોજ પડતી અને પોતાના ઇમાન અને પોતાની જાત એ એકલાનેજ ફતેહ ખુદાએ નવાજ છે એમ ભરોસો રાખી હવે જગમાં પણ તેનીજ ફતેહ થશે એ ખ્યાલોની ખુમારીમાં તે ચકચુર હતો. ‘રોજના દિવસો ગયા અને ઇદ આવી પુગી’ આ હાફિજની સનરો તે એક રાતે ગાવા લાગ્યો. અને ગાતો તેની માથુકના ખોળામાં માથું મૂકી તેની ચંચળ આંખો સામે જોઈ રહ્યા. પહેરેગીરોના અવાજો, ખુદાના રણકાર અને પહેરાપર જતા અમલદારોના પગલાં તેમને સંભળાતાં હતા.

તે યોલી: “આખરે કંઈ જાદગીમાં છુટક આવી.” આ મોજ માટે મોત આવે તો પણ શું? એમ કહી તેણે તેના આશક પર નમીને, ચંમેલીનાં ફૂલોને ઝૂમખો તેના ગાલ પર લાડથી માર્યા.

પ્રકરણ ૫ મું.

મહારાણા અને તેના માંડલિક રાજ્યોએ સદંતર આહ દિવસ તૈયારી કરી. બગીચા જેવી રસાલ જમીનમાં આવેલા કિલ્લેખંધીવાળા ગામે ગામમાં લડાઈની તૈયારીની ઢાંડી પીટાઈ. ખેતરમાં પાકના કુંડા પવનની હલેરોને તાલ દેતાં નાચતાં હતાં. હાથિયા થોરની વાડો ખેતરોને ફરતી હતી. કુવા પાસે ઘઉં, જવ તથા રાતાં મરીનો પાક હતા. હાંફતા બળદો કોસને ખેંચતા હતા. પંખીઓ ખરા બપોરના તડકામાં આંખાની ડાળે ઊંચા શોધતાં અને ખાવળના ઝાડો ખેતરના માર્ગને છાતા. કેટલીક બીજા બામુ રેતીના મેદાન હતાં. ગામઝાના ઘરો ગારાના બાંધેલાં હતાં અને પીવાનું પાણી આ સુકી ભૂમિમાં સો હાથ ઉંડું મળતું. રેતી ઉપર ખરે બપોરે જુના સપાટાઓ ચાલતા

અને દૂર દેખાતું મુગ-જળ થાકેલા મુસાફરની મસ્કરી કરી તેને ભુલવણીમાં નાખતું. વસ્તી જંગલી મજબૂત બાંધાવાળી હતી અને તે ગમે ત્યારે તલવાર બાંધી શકતી. કેટલાક રાજદૂતો અળાણે માર્ગે ડુંગરોમાં ગયા અને ત્યાં તેઓએ જંગલી જાતેને જંગાડી. તેઓ બીલની વસ્તીમાં તેમના છૂપા કુખાઓમાં પહોંચ્યા. ત્યાંના મુખી તેમને છાસ પાષ, મકાઈના રોટલા જમાડી અને તેમના માનમાં કુકડા મારતો. બધરાં અને છોકરાંઓ જે રાજ્યના દૂતો જોઈ જંગલમાં વીખેરાઈ ગયાં હતા તે હવે એકઠાં થયાં, અને નિરાંતે વાતો કરવા લાગ્યાં. મહારાણાના રાજસંદેશો આપવામાં આવતાં મુખીએ લડાઈનો ટોલ વગાડ્યો. જોના અવાજ કેટલાક કોસ સુધી સંભળાયો. ખેતરમાં વિખરાયેલા અને ઈશ્વર અને જંગલી મોરના શીકારે ગયેલા બીલો તેમનું કામ છોડી તીર કામઠા ઉપાડી ગામને પાદરે બેગા થયા. રાત્રે ટેકરીઓપર તેમણે અગ્નિ પ્રગટાવી અને ડુંગરને દાવાનળથી પવિત્ર કર્યો. તેઓ એમ માનતા કે ભુત-પીશાચ જે માણસના લોહિના તરસ્યા છે અને જંગલોમાં ઝાડના મૂળમાં સંતાયા છે તેને પણ હવે બલિદાન મળ્યું.

રાજ્યના પ્રાંત પ્રાંતમાંથી મહારાણાની સેવા માટે લશ્કરમાં જોડાવા માણસો ભરાં થયાં. દરેક સાંજે મંદિરોમાં શંખ અને નગારાનું ડીમ ડીમ, યુદ્ધ દેવની પ્રાર્થના કરતું. તેનો અવાજ કાને પડતા તીર-રસ ઉભરાતો. તેઓને એમ ભાસ થયો કે મૃત્યુ દેવ શિવ, લયાનક મોજમાં ગજના કરે છે કારણકે તેના કંઠમાં માણસની ખોપરીઓની નવી મહામાળા પહેરવાનો સમય આવ્યો છે. હવે તેઓને શિવની જોગણીઓ ભક્ષની વાત જોતી ધુણતી લાગી.

સાતમે દિવસ પ્રાતઃકાળમાં મહારાણા ઉઠ્યા. આખી રાત રાજ જોશી મહેલની અટારીમાંથી ગૃહની દિશા જોતો હતો અને ગૃહમેળ ઉપરથી ભાગી ભાખતો હતો.

મહારાણાએ પૂછ્યું: “કઈ ધડીનું મૂહર્ત છે?”

જોશી મહારાજે જવાબ આપ્યો: “શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ! સંજોગોની ગણતરી તૈયાર છે. હું આપની ઉઠવાની રાહ જોતો હતો. યુદ્ધનો સ્વામી લાભદાયક છે. અને ગ્રહ સાનુકૂળ છે. યુદ્ધમાં મહારાણાનો જય છે.”

મહારાણાએ ફરી પૂછ્યું: “પણ મૂહર્તની ધડી કઈ છે. શંખનાદ અને મોખતના મંગળ

નાદ કયે મૂહર્તે કરી સેનાને કુચ કરવા ક્યારે આગા કરવાની છે?”

જોશી મહારાજે જવાબ આપ્યો: “જૂની જલ-ધડી જે મહેલની ખુલ્લી અટારીમાં છે તે પરથી મેં ગ્રહ-ગણતરી કરી છે અને યુદ્ધ સમારંભનું મૂહર્ત મૂક્યું છે. અત્યારે મારા ગૃહ-મંદિરમાં ત્રાંખાની તરલાણીમાંથી પાણી ટપકે છે. જ્યારે તે પાણી પૂરું ટપકા રહે કે કુચ કરે. જય શ્રી કૃષ્ણ! જય મહારાણાનો!”

મહારાણાએ સવારમાં પ્રભુ પ્રાર્થના કરીને જોશી મંડળને મહા દક્ષિણા આપી.

પછી પોતે સ્નાન માટે પધાર્યા. લોકજાના ચોરસ બાજો ઉપર આસન વાળી બેઠા અને સૂર્ય અને વરુણની પૂજા કરી અને પાપનું પ્રાયશ્ચિત કર્યું. રાજ ગોરનું મંડળ યંત્રોપવિત ધારી, કછોટો મારી ખડું થયું, અને સંસ્કૃત જાદો બોલતાં ત્રાંખાના નવા પાંચામાંથી રાગને ગંગાજળનું સ્નાન કરાવા લાગ્યું. પછી કુલ દેવને નમન કર્યું અને કુલ-દેવી અને કુલના પ્રેતોનું શાંત્યન કર્યું. હીરા જડીત મૂર્તિઓ આગળ આરતિ ધરાવી. મહારાણાના મસ્તક ઉપર ઇષ્ટ દેવનું તિલક કાઢ્યું. અને ભમરોની વચમાં મંગળ મુકી, જે જય અને સુભાગ્યની સૂચક હતી. આ સુખ્ય હિંદુ રાજ્ય રીત પ્રમાણે પવિત્ર યજ્ઞ મહારાણા ઉઠ્યા. ગાંધાભણપ્રતિપાળ રાજ્ય મૂર્તિ હિંદુઓ ગણે છે. મહારાણાએ ઉંઠા પૂજ્યું: “રાજ્ય કુટુંબના ગુરુઓ કહો, શું દેવ ઇચ્છા છે?”

એક ગ્રહ ગોર બોલ્યો: “દેવની સલાહિશ છે મહારાણા.” આ ગોર પચીસ વર્ષો થયાં રાજ રાજ્યના ગૃહ દેવોની પૂજા કરતો હતો. આપણી પુજાનો દેવોએ સ્વિકાર કર્યો છે અને તેમણે આશિર્વાદ વરસાવ્યા છે. તેઓ યવન લોકા પર ક્રોધે ભરાયા છે કારણ કે તેઓ જૂદમગાર છે. આપની ઉપર તેમનો આશિર્વાદ છે, અને આપને પગલે જય છે.”

મહારાણાએ જવાબ દીધો: “દેવોની દયા છે અને તેમની કૃપાએજ મારું સામર્થ્ય છે.”

રાજભૂપણ પહેરી મહારાણા ઘોડેસવાર યજ્ઞ યાદ્યા. ટેકરી પરના મેદાનપર જ્યાં સેના દ્રષ્ટિએ પડતી ત્યાં તેમની સ્વારી ગઈ. ચઢાણ પાસે ગણેશનું મંદિર હતું. ગણેશ ભગવાન મંગળ કાર્યનો દેવ છે. મંદિર પાસે જય

મંડપના અગ્રભાગ જેવી કમાન શેઠાની હતી. ત્યાં બરેજી કપડું લાકડાના સ્થંભોને આગળ દાન કરતું હતું. તે મંડપને મોખરે મહારાણા ઘોડેસ્વાર થઇ ગયા. એક સ્થંભને તેમનો ડબ્બો હાથ અડાડ્યો અને ધીરેથી ઘોડેથી નીચે ઉતર્યો. ત્યાં રાજગૌર હાજર હતા અને મંદિરની અંદર મહારાણાને લઇ ગયા. ત્યાં તેમણે સાબ્દાંગ નમસ્કાર કર્યા. દેવ પાસેની પવિત્ર ભૂમિને મસ્તક, ઝાતી, હાથ, ઘુંટણ અને પગથી અડધા પછી હાથ જોડી દેવનો આશિર્વાદ યાચ્યો. મૂર્તિ ભયાનક દેખાતી હતી અને તે દર્શન અગમ્ય હતું. મૂર્તિનું માથું હાથીનું હતું અને સુંદર નાક ઉદર ઉપર પડી હતી. ચાર હાથ હતા અને દરેક હાથમાં તે દેવની સંસારના ચિન્હ હતા. એક હાથમાં ધારવાળું ચક્ર હતું, જે વિષ્ણુ ભગવાનનું માનીતું શસ્ત્ર છે અને જેનો પ્રવીણ હાથે તાકી પ્રહાર કરવામાં આવે તો માનવી કે પ્રાણીનું માથું ઉડાવી દેવાને સમર્થ હતું. બીજા હાથમાં પદમ હતું. પદમ તે શાંતિ અને ધારણાનું ચિન્હ છે. ત્રીજા હાથમાં ગદા હતી, જે મોટી અને ભયાનક હતી. ચોથા હાથમાં શંખ હતો જેની ગર્જના યુદ્ધનો નાદ સૂચવે છે. મૂર્તિ આંખીજ થતી હતી અને નૈવેદ્ય સ્નાનથી તે ચીકણી થઇ ગઇ હતી. આ મૂર્તિ જે તેમના વડવાઓનો દેવ હતો ત્યાં તેને મહારાણા નમ્યા, અને પૂજા કરી મંદિરને પ્રદક્ષિણા કરી. તેમણે નમ્રતાથી પૂછ્યું: “ગણેશ ભગવાન! આ દાસ ઉપર આપની કૃપા છે?”

રાજ્યગૌરે જવાબ આપ્યો: “આપનું કામ સિદ્ધ થશે. આપને આશિર્વાદ મળી ચૂક્યો. મહારાણા! આપનો માર્ગ શુભ છે અને મુશ્કેલી અને કષ્ટાણીનો માર્ગ દેવોની કૃપાથી આપને માટે સુલભ થશે છે.”

મંદિરની બહાર સૈના નિરિક્ષણ માટે સજ્જ હતી. મેદાનની એક બાજુએ અંદાવતની દુકડી હતી અને તેને મોખરે કાળા અશ્વ ઉપર તે સૈનાના સરદારનો પિત્રાઇ અને સૈનાપતિ પૃથ્વિરાજ હતો. તેની પાછળ રજપૂત સ્વારોની હારમાળા હતી. અશ્વો પાણીવાળા હતા. તેમનો બાંધો બહુ મોટો ન હતો પણ મજબૂત અને નિર્મળ હતો. તેમના માથાં ન્હાના હતા તે પારથીનનના અશ્વોને મળતાં હતાં. તેમનાં ન્હાનાં કાન વાંકા વળેલા હતા અને સીધીયન અશ્વો જેની

ગળ કાઢિયાવાડ અને મેવાડની ઉત્તરના રણમાં ડિઝરી છે તેવા હતા. તેઓને સાખત લગામ ચડાવી હતી અને તેઓ તેમની ગરદન ઝુકાવી રહેલા હતા. સરંજમ સૈનીરી હતો અને પેગડાં મજબૂત અને મોટાં હતાં. પાંદાઓએ માથાપર લોહાના ટોપો પહેર્યા હતાં જેના ઉપર બાલા જેવી આળી હતી. તેના પરથી ગરદનને ટાંકવા માટે બખતરની જાળી લટકેલી હતી. કેટલાકોએ બાણના બાથાં પીઠ પર લટકાવ્યાં હતાં. તેઓ, મોગલ સ્વારો જ્યારે ઈરાનને હુંટવા અને હિંદુસ્તાનના મેદાનમાં ઉતર્યા હતા તેવા દેખાતા હતાં. સર્વેએ તલવારો સજી હતી જે વાંકવાળી હતી. તેમના મ્યાન પર કિમ્મતી રત્નો હતા અથવા તો મખમલ અને ઓપવાળા પિત્તળથી તેને શોભાવ્યાં હતાં. તેમની હાલ પોશાદની ઝોળાકાર હતી. તેના પર શિકારી પશુઓ અને ફૂલની ભાત હતી. બીજાઓ પાસે રાત્રી પોશાના ચામડાની હાલો હતી અને તેના પર લીલો પિંગો રંગ લગાવ્યો હતો. કેટલાકો પાસે બાલા હતા. જેનો ખડખડાટ થતો હતો. તેનો ઉપયોગ શિકારમાં જંગલી ઝુક્કરોને મારવામાં કરવામાં આવતો હતો. તેઓ સધળા રજપૂત જાતના હતા અને તેમના રાજની સાથે એક લોહીના હતા. તેઓ રાજની સત્તા અને વંશને માન આપના હતા પણ તેના ગુલામ બનેલા ન હતા.

સ્વારોની પાછળ પાયદળ હતું. તેઓ ગરીબ રજપૂત હતા. તેમાંના ઘણા ખરા છૂટા થઇ કોઇ મજબૂત મુખીઓ સાથે જોડાયેલા હતા. કેટલાક ખેતી કરતા અને હંમેશ લશ્કરી નોકરીમાં ન હતા પણ જરૂર પડે ત્યારે લડવાને હાજર થતા. કેટલાક ખેતી કામ કરનારાઓ પણ પોતાનું પરાક્રમ બતાવવાના લેખે ઉત્સાહથી આવેલા હતા. જુદી જુદી જાતના લોકો, તેમની પાધડી, કપડાં અને હથિયારોને ધારણ કરવાની જુદી જુદી રીતેથી ઝોળાબાઇ આવતા. કેટલાક પાસે ખંદુકો હતી. જે છીપતી જુદી જુદી ભાતોથી શયુગારેલી હતી. વળી ઉપર પિત્તળનો તાર હતો અને કુદાઓ ઉપર જુદી જુદી જાતની નકશી હતી. કેટલાક સારી સ્થિતિનાઓ પાસે પીરતુગીસો જેવી આતશી ખંદુકો હતી. પચાસ અને સોની દુકડીનો સરદાર પહેળી તરવારો રાખતો જે કાપવા અને ભોંકવામાં કામ આવતી. બીજા અમ-

લદારો પાસે જે ધારી તલવારો હતી, જેને જે મુદો હતી અને યુદ્ધ દેવની તરવારના જેવા આકારવાળી હતી. કેટલાકો પાસે બાલાઓ, બરછીઓ અને ગદાઓ હતી. કેટલાકોએ સુતરાઉ કબજાઓ અને બરેલાં વાધાઓ ઘુંટણ સુધી પહેર્યા હતાં. કેટલાકોએ રેશમી વસ્ત્ર સળ્યા હતાં અને જેના ઉપર પિત્તળનું બખ્તર ચઢાવ્યું હતું. કેટલાકોએ તેમના બખ્તર ઉપર સાફ પોલાદની સપાટ તખ્તીઓ ધારણ કરી હતી.

તેમની પાછળ ભીલ પલટણ હતી. તેમના કપડાંઓ એક સરખાં ન હતાં. તેઓ દૂર દેશથી આવ્યા હતા. દરેક જુદી જુદી કૂળ દેવીઓના વંશ હતા તેમ કહેતા તેમજ અમે બધા રજપૂતોમાંથી ઉતરી આવ્યા છીએ તેમ દાવો રાખતા અને તેમનામાં પણ જાદવ, રાકોડ, ચોહાણુ એવા રજપૂત રાજવંશી નામો હતાં. તેમનાં ધનુષ તેમના ખભાપર લટકાવેલાં હતાં. ધનુષી વાંસના હતા જેમને દોરીને ઠેકાણે નેતરની સળીઓ હતી. તેમણે શિકાર કરેલા પંખીઓના પિંજાંઓ તીરને લગાવી દીધાં હતાં. તેમના બાથાઓ લાકડા જેવા કઠણ પણ ચામડાના હતા. હાથની પહેંચીઓ ઉપર પિત્તળના કડાઓ હતા અને તેમના મોઢાંઓ ઉપર વનના રોપાઓના છુદ્દણા લીલે રંગે છુદેલા હતા. તેમના આગમવાળા વાળ તેમની ગરદન અને ગભાંઓ ઉપર જેમ તેમ વિખરાયેલા પડ્યા હતા. તેમના માથા પર કપડાના ટૂકડાઓ બાંધેલા હતા અને કમ્મર ઉપરનો એક અયુગ્મો જેના પર દોરી બાંધી દેવામાં આવી હતી તે શિવાય તેમના શરીર વસ્ત્ર વગરનાં હતાં. મજબુત અને પહેાળી છાતીવાળા, ડિન્નાબાજ, જોશવાળા, બચાનક અને સમયે ચઢાફ કરવામાં શરા હતા. તેઓ બાળક માફક હસતા અને બાળક માફક રૂસ્તા અને ઉશ્કેરતા. કેટલાક તેમના કુત્રાઓને સાથે લાવેલા હતા અને તેઓ એક બીજા સામે ભરતા અને લડતા. તેઓ બધી સેનાથી અલગ હતા. તેમના પર જંગલીપણાની ઝાપ હતી. તેઓને બીજા બહુ ચાહતા નહિ અને તેઓ પણ બીજાઓને ચાહવાની પરવાહ કરતા નહિ.

મહારાણાએ આ સેના નિરીક્ષી અને નારસિંહજીને કહ્યું: “તમે તમારા કામમાં બાહોશી ખતાવી છે.”

નારસિંહજીએ ધીરેથી જવાબ આપ્યો: “રાજ્યની વફાદારીમાં ચંદાવતો કદી પાછી પાની કરતા નથી.”

બીજા માનુષોએ શકતાવત સેના હતી, તે પણ તેટલી મોટી અને તેવીજ બહાદુર હતી. હિરોન પક્ષીનું પીછું તેમની સાથે સચવતું હતું અને તે ચિત્ર તેમની લોહાની દાલ કે પાઘડીપર દેખાતું. કેટલાકોએ મોટી ગદાઓ ધારણ કરી હતી અને તેને ઘોડાના સામાનના બાથામાં લટકાવી દીધી હતી. તેમના કમ્મરબાંધે જે મુઠવાળા જમૈયા અને કટારીઓ હતી. એ સર્વને પહેાળી ધાર હતી જે ધાર વધતી વધતી વાંકી વળી ઝીણી અણી બની જતી. કેટલીક કટારો ત્રણ ધારી પણ હતી. વળી ઘણાઓ આગળ અમ્બી જમૈયા હતા. બીજાઓ પાસે દુશ્મનની યોધારીને એક ધાએ તોડે તેવી તેજ કુહાડીઓ હતી. કેટલાકોના બખ્તર સોનાની નકશીવાળા હતા અને કેદા કેદા વખત આવા શોભતા ઘોડેસ્વારની પડાએ વસ્ત્ર વગરનો જંગલી ધૂળવાળો ભીલ તીર કમાન લઈ ચાલતો દેખાતો.

મહારાણાએ આ સર્વ ટૂકડીઓનું અમલદારો સાથે નિરીક્ષણ કર્યું. મહારાણા સેનાની હારમાંથી પસાર થતા હતા તેમ તેમ તેમને સલામી આપવામાં આવતી હતી અને રજપૂતોની વીરહાક સાથે ભીલોની જંગલી હાંકો બળતી હતી. મહારાણા સેનાને નિરખી મેદાનની વચમાં આવ્યા ત્યારે તેમના મુખ ઉપર પોતાની શક્તિનું અભિમાન અને જંગની પ્લાસ એ તરી રહ્યાં હતાં. તેમણે હાથ ઉંચે કર્યો અને તેમના પાસવાનોને યોલાવ્યા અને કુચ કરવાની આજ્ઞા આપી. રાજ-ધ્વજ પાસે સેનાની વચમાં ચંદાવત સરદાર ઘોડા પર હતા. મહારાણા પાસે તે આવ્યો તેવોજ શકતાવત સરદાર પણ ત્યાંજ મારતે ઘોડે આવતો દેખાયો. નારસિંહજીએ કહ્યું: “મહારાણા! આપને ચંદાવત સેના જોઈ સંતોષ લાગ્યો હોય અને આપના આ દાસ ઉપર આપની કૃપા હોય તો મુસલમાન લશ્કર સામા જવાની અમને આજ્ઞા આપો. અમે સધળા તૈયાર છીએ. માફ લશ્કર આપની આજ્ઞાનીજ રાહ જુવે છે.”

તેવામાં શકતાવત સરદાર નારસિંહજી આવી પહેંચ્યો અને યોલી ઉઠ્યો: “મહારાણા! સજુરો; શકતાવત, સેનાની પાછળ બાગમાં રહેશે ?

નરેશ ! અમે મોટા કુળના છીએ. સેનાને મોખરે રહેવું તે અમારો વંશપરંપરાનો હક છે !”

શક્તાવત અને અંદાવતમાં આ હકને માટે બે પેઢીઓ થયા મારામારી હતી અને આને લીધે એક બીજામાં ઇર્ષ્યા અને વેરભાવ હતા. દૂર ઉભેલી સેનાઓ તેમના સરદારોની મુખમુદ્રાઓ જોઈ રહી હતી અને એક બીજા તરફ આંખના ઇશારા ચલાવતી હતી.

નારસિંહજીએ શુરસે થઈ જવાબ આપ્યો : “અમે અમારો હક તલવારની ધારે મેળવ્યો છે અને તે હક અમારોજ રહેશે ! શું અમે લડાઈમાં કાંઈ દિવસ પાછી પાતી કરી છ ? શું મારી સેના મોખરે નથી રહી ? હું ન્હાનો છું અને માનસિંહજી વયે મોટા છે. તેઓ કપટથી લડવાની કળા જાણે છે પણ હું તો મોખરે રહીશ અને મારી સેના તે અમારો હક માને છે.

માનસિંહજી ઉત્ક્રાંતિયો હતો, પણ તેણે વિવેકથી જૂની પ્રથા અને અત્યાચારની જરૂરીયાત સમજવાનું કહ્યું. તેના માણસોને અપમાન થશે તો તેમના પર કાણ રાખવાને તે બંધાયેલા રહેશે નહિ એમ તેણે જણાવ્યું. તેણે આકાશ સામે પેતાનો જમણો હાથ ઉઠાવ્યો કયો અને જોશ ભરી વાણીમાં પેતાનો હક માંગ્યો. નારસિંહજી આ સાંભળતા હતા. તેણે તેના હાથની મૂઠી પોતાની જાંઘ પર મારી. મહારાણા શીકરથી આ સર્વ સાંભળતા હતા. આવા વેરભાવ અને તેના પશ્ચિમામની અસર તેઓ જાણતા હતા અને ભયંકર દુઃખન સામે લડવું છે એ ખ્યાલથી તો તેમની ક્રિકર વધતી હતી. રજપૂત કળ્યાઓએ ઘણી વાર રજપૂત કુતોહને તોડી પાડી છે તેમ તેઓ જાણતા હતા. આખરે તેઓ બોલ્યા : “આ કળ્યા જૂનો છે. અત્યારે તેનો ચૂકાદો થઈ શકે તેમ નથી અને સેનાપતિનો ચૂકાદો તે ન્યાય આસનનો ચૂકાદો નથી. બન્ને મોખરે ચાલેા. મોખરે ચાલવાનો હક અત્યારે હું કાંઈને આપી દેતો નથી. પણ આ મારી આજ્ઞા છે અને તે ફરશે નહિ. તમે સાથે સાથે તમારી સેના રાખી મોખરે રહો અને સીધી રીતે તીરછી દશમાં કૂચ કરો. ઉન્તાલાના કિલ્લાઓ તરફ ચાલો અને જે કિલ્લામાં પહોંચો પ્રવેશ કરશે તે અંદાવત હો કે શક્તાવત હો તેને અને તેના વંશને આ હક મળશે અને તે રજપૂત જાતનો મુખી ગણાશે.

સરદારો અને ભાયાતો કેમ ? આ નિર્ણય ઠીક છે ?”

બન્નેએ કહ્યું : “હા, એકસરખો ન્યાય છે” અને એમ કહી તેમની સેનાઓને આ હકમ સંભળાવવા તેઓ ચાલ્યા. એકદમ હુમાધુમી અને ગર્જના થઈ રહી. સર્વેએ મહારાણાનો નિર્ણય વધારી લીધો અને વીજ્ય મેળવવા માટે દરેક પક્ષ ઉતાવળ કરવા લાગ્યો. ધોડેસ્વારની સેના એકદમ તેના સ્થાને આવી. તેમની પાછળ બખ્તરવાળા ધોડેસ્વાર હતા. તોયો સરખી ગોઠવાઈ અને પાયદળ સજ થયું. રાજગોરોએ આશિર્વાદ આપ્યા અને યુદ્ધનો દેવ કાલિકેયને વહાલી તલવારની પૂજા કરી તથા શુરવીર અબ્જુને જે સમી વક્ષ નીચે શસ્ત્રો સંતાડ્યા હતા તે પવિત્ર વક્ષતું પૂજન કર્યું. પહાડીના જય જયકાર થયા. કેટલાકે તેમના ભાલા તપાસવા લાગ્યા અને તેમના ધનુષ્ય એટલી દારી છોડી તેનો અવાજ કાને તપાસવા લાગ્યા. મહારાણાએ હાથ ઉઠાવ્યો. શંખનાદ થયો અને રણધ્વની ગાજ્યો. ધોડેસ્વારે નોખત રણકાવી. સેનાએ હુર, હુર, મહાદેવ ! માર, મારના ગર્જનાઓ જગાવી. હાથીઓને અંકુશ મારી ચલાવવામાં આવ્યા અને લગામ એટલી ધોડાઓને તેજ કર્યા. સેનાએ કૂચ કરી. ઉન્તાલા તેનું લક્ષ્ય હતું અને વેર તે તેની આશા હતી.

પ્રકરણ છઠું.

ઉન્તાલાનો કિલ્લો પહાડોની નીચી હારોની ટેંચોથી ચાર કોસ દૂર ઉંચો ચોરસ નજરે પડતો હતો. તેની જાડી દિવાલો ત્રીસ ગજ ઉંચી અને પા કોસ લંબાઈમાં દરેક બાજુએ હતી. મુખ્ય દરવાજો દક્ષિણ-પશ્ચિમે તે તરફની દિવાલની મધ્યમાં આવેલો હતો. દરેક ખુણે ગોળ મિનારા ચઢાવેલા હતા અને ત્યાં દરેક બાજુએ બે કાટખુણાવાળા યુરજો દરવાજાને શોભાવતા હતા. દિવાલને ફરતો કાંટ હતો જે ઉપરની બાજુથી રક્ષણ આપતો જ્યાંથી એક કાંટની બાજુથી બીજા બાજુએ સ્થાય કરવા લશ્કરને ઝડપે મોકલી શકાતું. કિલ્લો જમ શહેર જેવો જણાતો તેમ લશ્કરી ડાવણીનો પણ દેખાવ આપતો. દિવાલોની વચ્ચેની જગ્યામાં સાંકડી શેરીઓ

અને વાંકી ગલીઓ આવેલી હતી. અહિં શરાફ અને સૈનીઓ, કંસારા અને વણકરો સર્વ જણાતા. ખીજ ભાગમાં ખેડૂતોના મકાનો અને ચોક વાણ જેમાં બેસી પાણિયું ખડ વાગાળતી તેમના પાંચને બદાવ કરતી નજરે પડતી. મધ્યમાં રહેજ ઉંચાણે સરદારનો મહેલ ખડો હતો. પથરોના તે ગંજનર બાંધકામની પાસેજ મસીદના મીનારાના કંચુરાઓ ઉંચે જતા જણાતા.

દિવાલને તળિયે ઉતરથી છેક અતિમ ખૂણા સુધી અને વળી ત્યાંથી દક્ષિણ અને પશ્ચિમે વળતા એક ન્હાની નદી વહેતી વહેતી શહેરના દક્ષિણ-પૂર્વ ભાગમાં ખાડીઓમાં અદશ્ય થઈ જતી. અહિં દોર પાણી પીતા અને ક્ષુદ્ર તથા અત્યજ નતિઓએ પોતાને પીવા માટે ન્હાના ખાડા ખાખોચિયાં ખાદી રાખ્યા હતા જેમાંનું કાદવવાળું પાણી તેઓ પીતા હતા. આ અત્યજના ઝૂપડાં-કાદવ તથા ધાસના બનેલા, કચરા પુગ્ગના દગલાની વચ્ચે જાણે તેઓ જે હકનો દાવો ન કરી શકે તે માંગતા હોય તેમ આવેલા જણાતા હતા.

ચાંદની ચોથી તારીખે, સાંજના રજપૂત સૈના પહાડોની ખીણમાંથી કુચ કરતી આવી પુગી. કિલ્લાથી ત્રણ કોસ દૂર પહાડોના દળાવ અને ન્હાની નદીની વચ્ચેના ભાગમાં તે પડાવ નાખી પડી. અહિં તેઓએ મંજળની થાક ઉતારી. રાતની ધમચકરીમાં સર્વ જાહે-મત તેઓ ભૂલી ગયા. જેની રાત પૂરી થવા આવી કે તેઓએ હળદરવાળા લેપથી શરીર ચોળી, રાતા ગરૂથી બ્રમરો ખેંચી, નવો જોમ ઉરકેરવા દરેકે પોત પોતાનો કસંખો ચલાવ્યો. આ પછી એક નતની હરીફ નતિવાળા પોતાના મુખીની આજ્ઞા પ્રમાણે નાયકને મોખરે રાખી દરેક યુદ્ધ રચનામાં શંક્ર આકારે ગોડવાઈ ફકડાના ફકડી વાટ જોતાં થોભ્યાં.

એજ વખતે કિલ્લામાં સરદાર મુળકર-ખાન પોતાની સેજમાંથી તેની માશુક નાય-નારીની છેલ્લી બગલગીરી કરી ઉઠ્યો, અને ગુસલ વગેરે કરી મસિદમાં તે અલ્લાહો અલ્હમરની બંદગીમાં મશગુલ થઈ, તે ફજરની બક્ષીશ આલમના એકલા માલિક આમળથી માગવા લાગ્યો. નમાજ પઢાવતા પેશ પ્રમા-મની પછવાડે તે નમાજના દરેક ઉસુલ બજાવતા પોતાનું સર જમીન પર મુકી સિજદો કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

+

નમાજ પૂરી થઈ ન હતી ત્યાં એક સિપાઈ મસજિદમાં આવ્યો અને સરદાર મુળકર-ખાનને સલામ કરી ઉભો. મુળકરખાન તેના આવવાનું કારણ સમજી ગયો. પછી તેને દૂર રહેવા તેણે ઇસારત કરી અને શાંતિથી તેણે નમાજ પૂરી કરી. પછી તે ઉઠ્યો અને દરવાજા પાસે ગયો. તેણે તેના જોડા પહેર્યા અને તે સિપાઈને નજીક આવવા નિશાન કરી. “શું છે?” તેણે પૂછ્યું. “શું ખુદાની ઝંબી મરજ થઈ છે? શું કાફરો આપણે દરવાજો ખાલી પડેલો?”

સિપાઈ શત્રુઓના હલ્લાની અને તેમના ખવાસની વાત કરી.

“ત્રણ કોસ દૂર તે લોકોએ મુકામ કર્યો છે. તેમના ડેરા તેમણે ખડા કર્યા છે અને લશ્કર હારખંધ ગોડવાઈ રહ્યું છે.” સિપાઈ એ પ્રમાણે ખબર આપ્યા.

“શુંકે ખુદા?” મુળકરખાન ખોલ્યો. “સુબ્હારોને ખબર આપ્યા છે? કિલ્લાની ચોતરફ જલ્દી કરી વળો. તેમને તૈયાર રહેવા સૂચવો અને લશ્કરી અમલદારોને દક્ષિણ દરવાજો મને મળવા કહો. જલ્દી જાવ. અમલદારોને ખોલાવ.”

સિપાઈ સલામ કરી, પાછો ગયો.

સરદાર મુળકરખાન ઉંચે સિનાર પર ગયો અને ત્યાંથી દુશ્મનોના ચઢી આવતો હલ્લો જોવા લાગ્યો. કિલ્લાની ઉપરથી નજર કરતાં જોયું તો તેને ચમાર નતને પોતાના ઝૂપ-ડાઓ છોડી આમતેમ ન્હાસતી જોઈ. જાણે કે દુશ્મનના દળમાં દબાઈ જતાં તેમને ન્હાસી બચવું હોય. ધાસ્તીથી કેટલીક સ્ત્રીઓ આમ તેમ તેમના ખોવાઈ ગયલાં બાળકોને ગોધતી હતી. નિંદ્રામાંથી જાગેલાં બાળકો રડતાં હતાં તેમને ઉંચકી તેમના માખાપો ગભરાટમાં આમ તેમ દોડતાં હતાં. આ કંચાળ લોકો જતાં જતાં તેમની કંચાળ ઝૂંપડીઓ તરફ એક છેલ્લી નજર નાંખતા અને આ ઝૂંપડીઓ દુશ્મનોની તોપથી હતી ન હતી થશે અને તેના દર્શન ફરી નહીં થાય, એ નિરાશ તેમની મુખ પર સ્પષ્ટ જણાતી. આજ ઝૂંપ-ડીઓ તેમની મીલકત માત્ર હતી. કેટલાંકોએ લડાઈના મેદાનથી જરા દૂર ટેરી જવાનું ધાર્યું અને મરેલાંઓ અને ધવાયેલાંઓને

ચિત્રકાર :

એમ. વી. કુરુધર.

All rights reserved.

અભાકરમાનની નમાઝ.

રાતના અંધકારમાં હુંડવાને મનસુધો કર્યો. દેરના ચામડાં કાપવા માટે જે છરાઓ તે વાપરતા તે તેમણે છૂપાવી દીધા અને તે છૂપાવતાં છૂપાવતાં તે છરાઓની ધાર પર હાથ ફેરવતાં તે છરાઓ કેટલાંનું ખૂન કરશે તે વિચારતાં હસવા લાગ્યા. અને તેમના કંઠે હાથ અને આંગળિયો ઉપરથી વિંટીઓ અને કડાઓ ઉતારવા લાગ્યા.

આકાશ ધીરે ધીરે ભૂરા રંગનું થયું, અને રજપૂત લશ્કરની હારમાળા આગળ વધતી સ્પષ્ટ દેખાવા લાગી. આગલી ઘોડેસ્વાર સેના ધસારો કરતી આવી અને હુમલાને મોખરે આગળ વધી. તે પછી જુદા જુદા સરદારોની આગેવાની નીચે તોપો ગોળીને આગળ વધારી. પાછળ હાથીઓ હતા. તેમના પર અંખાડિયો હતી. દરેક હાથી પર ત્રણ બખ્તરવાળા સામંતો ભરેલી નાની તોપચીઓ સાથે દેખાતી. જુદી જુદી ટૂંકીઓ હરીફાઇ કરી રહી હતી. સામંતો તરવારો ફેરવતા હતા અને ઘોડેસ્વારો આગળ દોડી પાછા ફરતા અને ફરી આગળ વધતા અને તોપખાના પાસે પહોંચી જઇ તેને હિમ્મતથી આગળ વધવા પ્રેરતા અને વખતો વખત ઘોડાપરથી ઉતરી તેમને મદદ પણ કરતા. ઉશ્કેરાયેલા નારસિંહજી અગ્નિ વરસાવતો કુદતા, હાંફતા તોખાર પર ઘેરેલો હતો. રણવીરોને તે કહેતો હતો કે હારીને નામોશી ન લેતા. તેમ કરવા કરતાં તો યુદ્ધમાં પડવું તે સારું એમ કહેતો કહેતો તે સેનાની ચોતરફ દ્રષ્ટિ ફેંકતો હતો. કાંઈ બહાદુર દેખાતા ચંચલ સિપાઇની તે તારીફ કરતો તો કાંઈ તેજહીણ દેખાતા સિપાઇઓને “તમારી જાનુનારી લગ્નવેા છે” એમ કહી હપકો દેતો.

“હર! હર! અંધાવતોને મોખરે રહેવાનો હક છે,” તે જોલી ઉઠ્યો; તેની બરાડ સેનાની હાર ચીરીને પણ સંભળાણી. “હારવા કરતાં પણ મરવું બહુ, એક વાર એક તેજલો હલેલો અને આપણી પહેલ! હર! હર! મહાદેવ.” હાંફતા રજપૂતોએ પડખાં ચાકથી હુમલાં હતાં તો પણ તેમણે હર્ષની ગર્જના કરી, અને શકતાવતો કરતાં તેઓ એક સો વાર વધુ આગળ વધ્યા.

માનસિંહજી તેની સેનાને આગળ વધારવામાં પાછી પાની કરતો ન હતો. તેની આંખ ઉપર હાથ રાખી ઊંચા કરી પોતાની

આગળની જમીન તે તપાસતો અને પોતાની ટૂંકડીને જલ્દી આગળ વધવાનો સુગમ રસ્તો ક્યો છે તે, તે શોધતાં તે આગળ ધોડા મારી મુકતો અને માર્ગ બરાબર નિરખતો. વળી ઘોડેસ્વારો તોપખાના અને હાથીઓ પાસે કંઈ જમીન પર જલ્દી કુચ કરતી અને કયાં સંભાળથી ચાલવું તેના સંદેશા મોકલતો. અંધાવતોને આગળ વધતા જોઈ તેણે તેની સેનાને પણ આગળ વધવાને, વિજય મેળવવાને અને નહિં તો મરવાને કહ્યું. અર્ધાને ડાબી બાજુએ વાળ્યા અને બાકીનાને જુદે રસ્તેથી લીલાં ધાસ પર કુચ કરાવી. તેને તે જમીન પર કુચ કરવામાં ધારતી ન લાગી ત્યારે તેની આંખી સેનાને શંકેરના દરવાજા પર હલેલો કરવાને તેણે કહ્યું.

આમ થયું કે અંધાવતોને ધારતી લાગી. આંખી વિંચીને આગળ વધતા અને તેમના હરીફાની સાથે હરીફાઈનાજ ખ્યાલ રાખતા તેઓ નદીની શેવાળમાં યુવાવાયા હતા. ઘોડાઓ કૂદી નીચે પડતા. એક પડ્યો અને તેના સ્વારની ખોપરીને તેણે લાતો મારી ફેંકી અને પોતાને પણ પગ તોડ્યો. આ ઘાગને આમ પાછળ મુકી સેના આગળ વધી. કાઠવમાં ખૂચી ગયેલી તોપોને બહાર કાઢવા પાયદળના માણસો આવ્યાં. થકવી નાખે તેવી આ મહેનત હતી. બખ્તરોને ફેંકી દેવામાં આવ્યાં. તલવાર યુગ્મ થઈ ગઇ. હુમતાઓ બીનાં યજ્ઞ ગયાં અને કેટલાક તો નીચે પડ્યા અને યંચાવવા આવનારના પગ નીચે દબાવા લાગ્યા. તેમજ આમ દબાતાં છેવટે હાથીઓના પગ નીચે દબાઇ જવાનો વખત આવ્યો. આમ આગળ વધતા લશ્કરની હારમાળા તુડી ગઇ. માણસો મણીતોલ થઇ ગયાં અને પચાસ-સેનો તો ભોગ અપાયો. શકતાવત સરદાર માનસિંહજીએ તેનું તોપખાનું હારખંધ ગોડવી દીધું હતું અને લોહાની સાંકળથી તોપ સાથે તોપ બાંધી દેવામાં આવી હતી. નારસિંહજીએ જોયું કે આ તો શકતાવતના તોપખાનાએ જોળા છોડવા રાફે કયાં અને દરવાજા પર હાથીઓનો હલેલો રાફે થઇ ગયો. વિજયનું પહેલું પગલું માનસિંહજીએ જીત્યું.

“આગળ વધો, તોપોને એકદમ હારખંધ ગોડવો.” પોતાના તોપખાનાના સરદારને આ પ્રમાણે નારસિંહજીએ યુગ્મ મારી હુકમ કર્યો. “હું અહિંયા હવે થોભીશ નહિં. ગમે તેમ

ચાચ પણુ આપણે કિલ્લા પાસે પહોંચ્યું જોઇએ. આપણે ગમે તેમ કરી આગળ વધીશું. કેમે કરતાં પણુ શાપીત પિતાના ખેટા તે માનસિંહજીથી હું હારીશ નહિ.”

એમ કહી નારસિંહજીએ તેના ઘોડેસ્વારોને આગળ વધાર્યા અને પૂર જોમની ઘેલાઇમાં કિલ્લા પર હલ્લો કર્યો. તે કિલ્લા પર મુસલમાન સરદાર અને તેના અગત અમલદારો હતા. તે ઘોડા પર આગળ વધ્યો તેમ કિલ્લાનું રક્ષણકર્તા દુશ્મનોએ, તેમના ઉપર ખાણોનો વરસાદ વરસાવ્યો. કિલ્લાની બંને બાજુ પરથી તોપોનો મારો શરૂ થયો. કિલ્લા પર લશ્કર પાછળ લશ્કર ગોઠવાયું અને જે ધાયલ થતાં કે મરતાં તેની પુરવણી તરત કરવામાં આવતી. મુખ્ય દરવાજા પર લશ્કરનું જોર રાખવામાં આવ્યું. એક મોટી ગર્જના ઉઠી અને કેંઈ આગળ પાછળનો વિચાર કર્યા વિના “દીન! દીન!” એજ અવાજ સંભળાયા. લખનોના લડવૈયા કિલ્લા પરથી નીચે વળી જોઇ, પોતા પર ખાણો છોડતા ઘોડેસ્વારો ઉપર તેઓ જોળાઓ ફેંકવા લાગ્યા! નારસિંહજીએ બંદુક લીધી અને કિલ્લા પર તાકી. તેના અવાજ સાથે એક માણસનું માથું, ખભાંઓ અને હાથ જુદા જુદા થઇ પડ્યા અને જેમ શિકારી એક જંગલી ખતકને છુંદી મારી નાખે તે પ્રમાણે તે ધાયલ શરીર દેખાતું હતું. ભીલ લશ્કર આગળ વધ્યું હતું અને તે તીર છોડતું હતું. મીનારા તરફ તોપો છોડવામાં આવતી હતી.

માનસિંહજી તેના હાથીઓને દરવાજા પાસે લાવ્યો. તે પોતે પેહલા હાથી પર સ્વાર થયો હતો. હાથીના ભાલ ઉપર અને આંખોની આસપાસ લોહાનું બખ્તર હતું. તેના હાંકનાર માવતે પણુ બખ્તર પહેર્યું હતું. હાથીની સૂંઢ રંગેલી હેઠ તેના પગમાં ધંટડીઓ હતી. તે ઘણો મજબુત ખાંધાનો હાથી હતો અને તોપના મારામાં પણુ ઠડો રહેતો. આગળ વધતાં કોઇ મરદું તેના માર્ગમાં આવતું તો તે ખુબીથી તેની સૂંઢથી કે પગથી તેને દૂર ખસેડતો. તેને હવે દરવાજા પર ધસારો કરવા હાંકવામાં આવ્યો. તેના માથાંથી દરવાજો તોડવાની ધારણા રાખવામાં આવી હતી. પણુ દરવાજા પર ભાલા જેવાં અણિયાળા ખિલાઓ હતા અને તેમાં માથું રાખતું તે ધાયલ થવા બરાબર હતું. હાથી ત્યાં ચોંટ્યો; થોડા પગલાં પાછળ હસ્યો. દુશ્મનની અકાંક્ષાને ટુકડીએ

તેને માળો દીધી અને તેના મોટાં શરીરને લાનત આપી. તેઓએ તેમની તોપો તેના પર વાળી અને ફોડવા લાગ્યા.

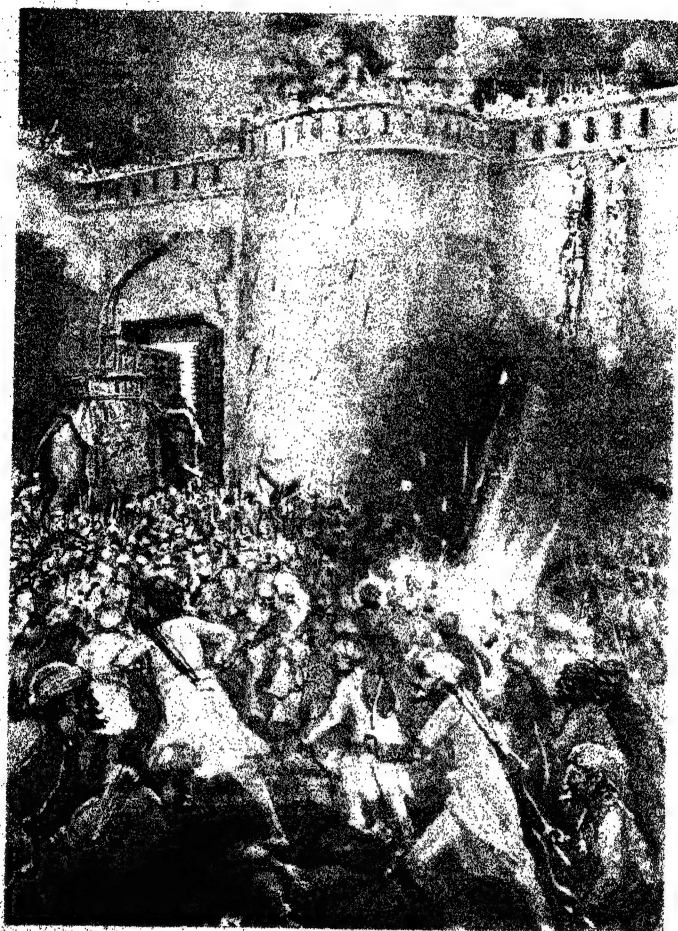
પણુ હલ્લો કરનારના બાણ અને બંદુકની નિશાનબાજ તારીફ લાયક હતી. કિલ્લામાં દુશ્મનો ઘણાં ભયાં હતા. કિલ્લા પર લોહીની નીક વેટતી હતી અને તેના પર પગ મૂકતાં પગ લપસી જતો હતો. જે મીનારા પર મુસલમાન સરદાર હતો ત્યાં ઘણી કાપાકાપી થઇ હતી અને ધવાયલા અને મરેલાઓ એક ખીમને કચડી યુગળાવી દગલો થઈ પડ્યા હતા. કોઇનું લોહી કોઇના મોઢામાં ટપકતું. બે વખત મુળદરખાને મુડાંઓ ઉચકાવ્યાં પણુ તેમ તેમ વધારો થતો ગયો.

આ પ્રમાણે મીનાર પાસેનાં મુડાંઓ દૂર કરવામાં દુશ્મન રોકાયા હતા ત્યાં નારસિંહજીએ કિલ્લા પર બે નિસરણીઓ ગોઠવી દીધી. તેના પર ચઢી તેનો એક ચુનદો નિશાનબાજ, દુશ્મનોની ઝાતીઓ પર તીરનો વર્ષાદ વરસાવતો હતો. ગોંડો સરદાર નિસરણી પર અર્ધે ચઢ્યો ત્યાં એક અવાજ “માનસિંહજીને ચેતવો” અને “ચંદાવતો કિલ્લામાં પહોંચો” એમ ચેતના કરી.

આ સાંભળી માનસિંહજીએ તેના માવતના ખભા પર હાથ મૂકી તેને હુકમ કર્યો. માવતમાં હિમ્મત ન હતી. તે માથું ધુણાવવા લાગ્યો. માનસિંહજીએ તેને ખુલ્લી કટાર ખતાવી અને તે કટારના ભયથીજ માવતને માનસિંહજીની આસા સ્વીકારવી પડી. તેણે હાથીને આગળ હાંક્યો.

“નારસિંહજી જીવાન છે અને એક સરદારના ધર્મ ભૂલી જાય છે. મારા વંશ માટે, તેમના હક માટે હું ભલે મરીશ. અને હિમ્મત અને કૌશલ્ય સાથે તે હક મેં મેળવ્યો છે તેમ સાબિત કરીશ” એમ કહી તેણે એક અજળયમ પગલું ભર્યું. હાથીના મોટા બે દાંત ઉપર તે ઉભો થયો. તેણે હાથીના કાનપર હાથ મૂક્યો, અને પોતાનું બલિદાન આપતો હોય તેવો દેખાતો, તે બોલ્યો “ચલાવ! હાથીને આગળ વધારો. ખીલા અને હાથીની વચ્ચે હું છું. હવે ખીલાઓ હાથીને લાગશે,” એમ કહી પોતાનું માથું હાથીની ભમર પર મૂક્યું, અને તેને તેના વખાણુના થોડા શબ્દો સંભળાવ્યા. હાથી તે સમજ્યો હોય તેમ લાગ્યું અને તેની સૂંઢ ઉચી કરી તેણે તેના માથાંને તે સૂંઢથી હાંક્યો અને મક્કમ પગલે દરવાજા

ચિત્રકાર:

શ્રીમ. વી. પુરંધર.

All rights reserved.

દરવાજો ઉદયા લાગ્યા,
તુલસી,—ખુલ્લો થયો.

સામે ધરયો. બિલાઓએ માનસિંહજીનું શરીર ભેદ્યું અને હાથીએ પોતાનું પૂરું જોર અજમાવ્યું. દરવાજો તુટવા લાગ્યો-તૂટયો-ખૂલ્યો થયો. દરવાજાના ઉપર કિલ્લા પરનું લશ્કર તાબુપ થઇ ગયું. તેમનો ગોળીબાર બંધ થઇ ગયો. તેના પાછળ શકતાવતનું પાપદળ હાથમાં ખૂલ્લી તરવારો સાથે આગળ વધ્યું. તે દરવાજામાં દાખલ થઇ માન ખાટવાની અભિલાષાવાળું હતું. દરમ્યાન નારસિંહજી એક વાર નિસરણી પરથી પડ્યો. તેને જાંગમાં ધાવાગ્યો હતો અને લોહિ નીકળતું હતું. તેના સફેદ પાયજામા પર લોહિના ગ્રંથ હતા. તેનું કપાળ ચિરાયલું હતું, અને ખોપરી ખૂલ્લી પડી ગઇ હતી તથા ડાબા હાથની પહોંચી તૂટી ખરી પડેલી હતી. આના દરદથી તે ઉલ્લેખ વધારે થેલો થયો હતો. નિસરણી ફરી વાર મુઝવી તે ચઢવા લાગ્યો. તે ઉઘે ચડ્યો કે તેણે માનસિંહજીનું શરીર હાથી પર જોયું અને દરવાજો તુટવાનો અવાજ સંભળાયો. તેણે તે જોયું કે તેનીજ દુશ્મનોએ તેના પર ગોળી છોડી. તેણે તેના પિત્રાઇ પૃથ્વિરાજને કહ્યું: “જરા પણ વખત જશે તો શકતાવત પહોંચ કિલ્લામાં દાખલ થશે. મારી પાસે આવ અને મારાં શરીરને કિલ્લા ઉપરથી કિલ્લાની અંદર ફેંક. આમ કરવાથી આપણે વહેલા કિલ્લામાં દાખલ થઇશું.”

આમ તે બોલ્યો કે એક બીજી ગોળી તેની છાતીમાં લાગી. નિસરણી પરથી તેનો હાથ છટક્યો અને પૃથ્વિરાજ તેના શરીરને કમ્મરમાંથી પકડી લીધું.

“નારસિંહજી પહોંચો છે,” એમ બોલી પૃથ્વિરાજ પોતાના સરદારના શરીરને કિલ્લા ઉપરથી અને કિલ્લા ઉપરના દુશ્મન સિપાહી ઉપરથી ઉગામી કિલ્લાની અંદર તેણે ફેંક્યું. “અંદાવતોના મુખે રહેવાનો હક હવે હમણે માટે થઇ ચૂક્યો” એમ જુમ મારી તે હર્યો અને નિસરણી પર ચઢી તેણે પણ અંદર ભૂરકો માર્યો. તેઓ આ પ્રમાણે કિલ્લાની અંદર પહોંચ્યા કે તેવાજ દરવાજો તૂટ્યો અને શકતાવતો ખૂલ્લી તલવારે શહેરમાં દાખલ થયા.

શહેરમાં પેદા પછી રજપૂતો પૂર જોરમાં લડ્યા અને મુસલમાનોને હાંકી કાઢવા લાગ્યા. મોજ આવે તેમ કાપતા, ચીરતા ને મારતા; દયા કે નીતિ તો દૂર રહી. સર્વ કાંઈ આ બે રજપૂત સરદારોની હિમ્મતથી દિગ્મૂલ થઇ રહ્યા. રજપૂતો શૂરે ચઢ્યા હતા.

એક કલાકમાં તેઓએ દુશ્મનોના દળને પૂરું કર્યું. મુગ્ધરખાન છેવટ સુધી બહાદુરીથી લડ્યો. લડતાં લડતાં પાછો હટતાં ફરી ફરી તે રજપૂતો સાથે લડતો અને વળી પોતાના માણસોમાં લળતો. તેની તલવાર આગના તણખાની માફક ઉડતી. છેવટે પોતાના મહેલના દરવાજે “દીના દીન!” બોલતો તે પડ્યો. પૃથ્વિરાજે જોયું કે મુસલમાન સરદાર મણી પામ્યો છે, કે તે અંદાવત સરદારનું શરીર જ્યાં પડ્યું હતું ત્યાં ગયો. પાછા વળતાં તેણે મુસલમાન સિપાહીના ઢગલાબંધ મુડાંઓ જોયાં. તેમાં કેટલાક ધવાયા હતા અને ચુંગાતા હતા. કેટલાક શરણે આવ્યા હતા તેમને કેદી કરવામાં આવ્યા હતા. મિનાર પાસે તેને નારસિંહજીનું મડદું મળ્યું. તેણે તેનું માથું પોતાના ખોળામાં મૂક્યું. તેને તેમાં ગરમી માલુમ પડી અને હજી સુધી નસી બાલતી જણાઇ. તેણે હાથની નાડ જોઇ. તે દોડતી માલુમ પડી. હવે તેણે જુમ પાડી પોતાના માણસોને બોલાવ્યાં અને ધીરેથી તે શ્વાસ લેતાં શરીરને એક બ્રાહ્મણ વૈદને ત્યાં લઇ ગયા. એક સુધઝ હાંવાવાળા ઘરમાં તેને એક પલંગપર સુવાડ્યો. તે ઘરમાંની સ્ત્રીઓએ તેને પાણી પાડ્યું અને બ્રાહ્મણ મંત્રોચાર કરી તેના જખમ ધીરેથી તપાસ્યા. પૂરી તપાસ કર્યા પછી તેણે કહ્યું કે આ સરદાર જીવતો રહે એમ કંઈક આશા છે અને અંદાવતોના વિન્યનો દહાવો લેવા તે ભાગ્યશાળી પણ થાય.

માનસિંહજીનું શબ તેના ભાયાતો શોક કરતા લઇ ગયા. ચારણો તેની કાતિનાં ગાન કરવા લાગ્યા, અને મહારાણાએ રાજવંશી માન સાથે સૈયાસ્ત સમયે તેને અગ્નિદાહ દેવાની આજ્ઞા કરી.

પ્રકરણ ૮ મું.

મુસલમાન સરદારનું મોત નિપજતાંજ વિન્યની રજપૂતોના હાથે શહેર છુટાવું શરૂ થયું. ટોળાબંધ લોકો, ઉશ્કેરણીમાં મદોન્મત થઇ, લોહિથી તરખોળ તરવારોને ઉધામતા, વગર અથર્ની જુમો પાડતાં, અને કેટલાક તો અમર્યાદ ચાળાઓ કરતા, બીજાઓ ગીતો ગાતા, અથવા હાથોમાં હાથ ભેરવી મહોલ્લાઓમાં ધર્યા જતા હતા. ન્યાં ન્યાં

પણ તેઓ જતા ત્યાં દુકાનો અને મકાનો બંધ અને ઉઝડ પડેલાં જોતાં. પહેલાં તે તેઓ દરવાજાઓ ખડખડાવતા, સ્ત્રીઓને ઘરની અંદરના ભાગમાં ભરાઇ ભાગી જતી જોઈ ગમત મેળવતા. એક ટોળું એક કોઠા પાસે જ્યાં પાડ અને બેસે બાંધેલી હતી ત્યાં આવી પુગ્યું અને ગભરાયેલા પશુઓ તરફ ભાલાંઓ ઉઠામ્યા. જ્યારે ટોરને તેઓ વિશેષ સંભાળી ન શક્યા ત્યારે તેઓના માથાં તરવારથી કાપી નાખી લાતે લાતે તેમને રસ્તા પર ફેંકી દીધા. એ ચાર જણાઓ ગલીમાં ગાતાં ગાતાં લથડીયાં ખાતા હતા. બીલ ધનુષ્યધારીઓએ એક શરાફતા ઘેર પર ધાડ નાખી. તેણે પોતાનું ધન ક્યાં સંતાડ્યું છે તે બતાવ્યું નહિ ત્યાં સુધી તેને અંગુઠી બાંધી તેના પગના આંગળાંઓ પર સળંગેલી કાંડીઓ મૂકી. આ પછી તેના પેડી પેટારાઓ ખોલી નાખી જમીન પર એસી જઈ સેનાની મહોરો અને કિંમતી અવેરાત હાથમાં લઈ તેઓ તપાસતા અને હસી મશકેરી કરતા હતા. કેટલાક કોળીઓ એક બ્રાહ્મણના ઘર પર જઈ બારણા ફેંદી સ્ત્રીઓને પોતાના રક્તવાળા હાથોએ પેકડી રંજડવા લાગ્યા. કેટલાક ઊવણીમાંના રસાલદારો ગમ્મત ખાતર એક ઝૂંપડીને આગ લગાડી તેના તણખા પાસેની ખીજ ઝૂંપડીપર ઉડી તેને પોતાના સપાટામાં લેતા તે તેમજ અંદરનાઓ આગ અને ભાલાવાળાઓના ભાલાની અણી વચ્ચેથી અહિં તહિં દોડતા હતા તે જોઈ ખુશીના પોકારો કરતા હતા, પણ જ્યારે તેઓએ ધુમાડો જોયો તથા લુટાયેલા શહેરમાંથી સ્ત્રીઓની ચીસો સાંભળી ત્યારે રજપૂત અમલદારો અને અમીરાઓ પોતાના આનંદના આવેશને અંકુશીત કરી પોતાની ફરજે વળગ્યા. તેઓ શહેરમાં ફરી વળ્યા અને જોયો અતિશય અનુભવી બન્યા હતા તેમને દિવાલ બહાર હાંકી કાઢ્યા જ્યારે ખીજાઓને મહેલ નજીકના ચોકમાં કુચ કરાવી લઈ ગયા. તેઓએ તેમને યાદ આપી કે જે લોકોને તેઓ લુટે છે તેઓ પણ હિંદુજ છે અને રજપૂત સેના માટે તેમની સફરકીર્તિ જળવવાની અગત્યની ફરજ સામેજ આવી ઉભી હતી. રફતે રફતે તેઓ પોતાના માણસો ઉપર કાષ્ટ મેળવતા ગયા અને શહેરના લોકોને હવે કાંઈક વિશ્રામ મળ્યો. પખાવીઓની હાર ગોઠવવામાં આવી અને માણસો માટે અનાજ

તથા ઘોડાઓ માટે ઘાસની ગોઠવણો માટે ટોળાંઓ મુકર કરવામાં આવી.

નારસિંહજીને બરાબર સારવાર નીચે મુજી તેમજ તેની સંભાળ માટે એ હબુચિયાઓ રાખી તેના પિત્રાઈ પૃથ્વીરાજ, કેટલાક સેનાનીઓ ભંચકર દેખાતા અને અર્ધ નગન સ્થિતિમાં, જોગમાંથી બનાવેલા દારૂના પીપ આગળ પડ્યા હતા ત્યાંથી થઈ સુસલમીન સરદારના મહેલ પર આવ્યો. દરવાજા પરના પહોરાની ચોટીઓ તે રજપૂત સિપાહોના હાથમાં ક્યારનીએ જઈ ચૂકી હતી. ખીજાઓ થાકથી ડોલતા રખડતા ચોકમાં આડ અવળા આંટા મારતા હતા, અને જાણે કે બાહ્ય વસ્તુ સાથેના પોતાનો નિત્યનો સત્ય સંબંધ મનુષ્યની કૃતિઓથી જગાવવા પ્રયત્ન કરતા હોય તેમ કોતરેલા થાંભલાઓને પંખાળતા અને હચમચાવતા હતા. ત્યાં લિંછુના ઝાડોને જોનાંજ તેઓ પશુ જેવા આનંદથી ધુરડી ઉડતા. ખાટા પીળા રંગી ફળોને તોડી પોતાના સૂકા મ્હોથી ચાવવા લાગ્યા. થોડાકો નિર્મળ પાણીના ઝરણાં પાસે પડી પોતાના પરસેવાથી ભિંજાયેલા વાળો પરથી પોતાના ખુલ્લા મ્હોમાં તેનું પાણી વેંચવા દેતા હતા.

પૃથ્વીરાજ એક ખુલ્લા દરવાજામાંથી લાકડાના સીધા દારૂથી પહેલા માળા ઉપર ગયો. તે ત્યાંથી એક પરસાળ જ્યાં હમેશાં અંગરક્ષકોના પહેરો ખેંદેલો રહેતો તે ભાગ વટાવી આગળ વધ્યો. ત્યાં એક ખુણામાં એક હોકા પડ્યો હતો. તે ઉપરની કોચલાવાળી ચુલછડી જેવી ચીલમ માટીમાં મળી ગયેલી પડી હતી. ખીંટીઓ ઉપર ખુલ્લા રંગની પિછોડીઓ ટાંગેલી અને એક વાંસળી જમીન પર પડેલી હતી તેની આગળ દરબાર ભરવાનું દિવાનખાનું હતું જ્યાં સરદાર જાહેર કામકાજ બનવી પોતાના અમલદારોને જાહેરમાં મળતો અને દાદ-ફરીયાદો તથા લોકોની અરજીઓ સાંભળતો. ઉંચા રેશમી ધરાની ગાલેચાઓ ત્યાં પાથરવામાં આવ્યા હતા, અને વચમાં ન્યાંથી નોકરો વગેરેને પસાર થવાના માર્ગ હતો ત્યાં વનરપતિમાંથી ઉપજતી કાઢેલ રંજોથી ભાતીગળ કીનારવાળી સફેદ નમદાની સતરંજ બિજાવેલી હતી. દિવાનખાનાના ઉપરના ભાગમાં સિચિત્ત ધાટનું લાકડાનું નકસીદાર તખ્ત હતું. દિવાલો પર રંજેલાં અને પુલપાન ચિત્રો સુશોભિત અરખી ખુશ ખતોવાળી આરસીઓ ટાંગેલી હતી.

ચિત્ર કાંદ

મિ. બી. ગુરુચંદ્ર

All rights reserved.

“ગિહિંથી મૂલતી નખળી
પાચી સી હુ નથી.”

ત્યાંથી આગળ વધતાં, પૃથ્વીરાજ ખાનગી દરબારના કિવાનખાના તરફ આવ્યો જ્યાં સરદાર લશ્કરના વડા, મુખ્ય અમલદારો અને ભુદા ભુદા ખાતાના ઉપરીઓ સાથે ખાનગી મસલેહત કરતો. અહિં ન્હાની અખબુસની મેઝે પડેલી હતી જેમાં હાથીદંત જડેલું હતું, અને જે પર બહેરામયુરનાં પરાક્રમે તથા શાહનામાના પ્રસંગો ચિત્રેલાં હતાં. જમીન પર તરેહ તરેહની બનારસની પિત્તળની મોટી થાળીઓ પડી હતી તથા તેમાંની એકમાં તો નાગરવેલના પાનના બીજ તથા કાતરેલી સોપારી (ના ટૂકડાઓ) હજી હતાં. આ પછી સુખડના લાકડાંનો નકશીદાર દરવાજો આવતો જે ખાનગી ઓરડાઓમાં જવાના માર્ગમાં હતો. ત્યાં ઉભાં ઉભાં પૃથ્વીરાજને દરબારી ચોકમાં વાગતા નગારા અને સરણુધના અવાજ સંભળાયા. આરસના ઝરખા તરફ કુદીને તે ગયો અને બહાર જોવા લાગ્યો. એની નજર આગળ વિજયનો ડંકો વગાડતું રજપૂત સેનાનું સરવસ છતાયલા શહેરમાં દાખલ થઇ તે તજ દીધેલા મહેલ તરફ આવતું દેખાયું. ધન્યો પવનમાં ફરકતી હતી. કુચનાં વાજાં વાગતાં હતાં અને શહેરનું હિંદુ મહાજન પોતાના નવા રાણાને સત્કારવા તથા નજરાણું ભેટ કરવા વાટ જોતું ઉભું હતું. મુન્શિદરખાનના શખને ઉતાવળે ચોડીના એક ખાલી ઓરડામાં લઇ જવામાં આવ્યું હતું. મહારાણા ચોકમાં ઉતર્યા અને રાજજન નીચે તેમણે પોતાની યેઠક લીધી. એમની આસપાસ એમના ઉમરાવ અને સેનાનીઓ વિજયથી મગ્ન પરંતુ થાકેલ જણાતાં ઉભાં હતાં. અર્થસિક્કિના આનંદે થાક અને વિપદ ભૂલામાં હતાં.

પૃથ્વીરાજ ઝરખે મુકી તે ખાનગી દરવાજા તરફ ધસ્યો. તેણે દરવાજો ખોલી નાખ્યો. કિવાલને અટલી પડેલા નરમ ગાદી તડીઆઓ પર એક સ્ત્રી વિચારમાં ગરક થઇ તેના હાથે વચ્ચે માથું દબાવી પડી હતી. દરવાજાની કળ ખુલતી સાંભળીને તે ખેડી થઇ ગઇ; જે સ્ત્રીને તે શોધતો ફરતો હતો તે નાચનારી છોકરી દિલારામ તેની સામે ખડી હતી.

તેણે આસપાસ જોઇ પોતાની પછવાડેના દરવાજાની સાંકળ કડીમાં ભેરવી દીધી.

“તારે આખરે મેં તને શોધી કાઢી ખરી” તેણે કહ્યું. ધીમે ધીમે એ તેની પાસે ગયો અને તેના મોં તરફ જોઈ રહ્યો.

ઉજળા ઉભી થવા જતી હોય તેમ તેણે પોતાની મુઠીઓ તડીઆ પર દાખી પણ પૃથ્વીરાજ ઝડપથી તેની પાસે ખેસી ગયો અને તેના કાંઠાઓ પોતાના હાથે પકડી લીધા.

“ચાલ આવ, આવ મારી ફૂટડી, તારે હવે ભાગવાના ઢોંગ કરવાની કંઇ જરૂર નથી. તારી સાથે પ્રસંગમાં આવેલ પુરૂષોમાં હું કંઇ પહેલો નથી; અને હું ધારૂં છું કે છેલ્લો પણ નહિજ થાઉં. પણ મારે તારો ખપ છે. વિજયના મારા ધનામ તરીકે હું તનેજ ગણું છું.”

તેણે પોતાનો જમણો હાથ તેની હડપચી નીચે મુકી તેનાં માથાને પોતાના ખભાં તરફ ખેંચવાનો યત્ન કર્યો. પણ શરીરને મરડી એ દૂર ખસી ગઇ; છતાં પૃથ્વીરાજના પંખમાં તેનો ડાબો હાથ સપડાઇ રહ્યો હતો તેથી તે ઉઠી દૂર જવા ખેંચતાણ કરવા લાગી.

“આ ખેંચતાણુથી શું વળવાનું છે?” તેણે ફરી કહ્યું: “તને પોતાને ધન થશે. ખાસી બીજો કંઇપણ ફાયદો થાય તેમ નથી. જોઇએ તેટલી રાંડો નાંખ પણ તને કોઇએ મદદ કરશે નહિ. એક સેનાનીને પોતાની મરજીમાં આવે તેમ વર્તવાનો હક્ક છે તેમાં વળી એક વેસ્થા તો ખલાકાર માટેજ સરજાયેલી છે.”

પણ તે સ્ત્રી ઝનુન સાથે ઉજળા અને પોતાના જમણા હાથે તેણે તેની ગરદન પકડી તેને ચુંગળાવા લાગી. એકએકના આ ધસારાના અચંખામાં તેની મુઠી દીલી થઇ ગઈ અને દિલારામ ઝટકો મારી છુટી તેની સામે હાંફતી દૂર ઉભી રહી.

“જો તું મને દરેક જણની ઇચ્છા પૂરનારી વેસ્થાજ ધારતો હોય, તેણે કહ્યું, “તો હજી તું મને કંઈ ઓળખતોજ નથી. મારા મન-ગમતા અને કાર્તિશાલી આશકોજ હું પસંદ કરું છું. છાકટા સેનાનીના હાથમાં જિહ્વિકથી ધુજતી અને સ્થંભ થઇ ગયેલી એવી નખળી પોચી સ્ત્રી હું નથી. અલ્લાહનો શુકર છે કે હું માણસ માણસને પણ ઓળખું છું અને મારી જાતને પણ જાણું છું. જા, બનરમાં જન્મે કોઇ વ્યાજબીની ધુજતી દિકરીને જન્મે પકડ, અને વિષયેજાને તૃપ્ત કર. તે ગિયારી બ્હીકથી તારી સામે થઇ શકશે નહિ. પણ મુન્શિદરખાન એક વીર હતો અને એવું નામજ તને ધુજવવા માટે બસ હતું. અલ્લાહનો ફકમ હશે તો એક કાફરને શરણે

જઈ હું એની યાદને કલંકિત નહિ કરું.”

સૌંદર્ય અને શુદ્ધિમાં પ્રૌઢા, પોતાના સૌંદર્યનો પૂર્ણ ઉપયોગ કરવામાં ચતુર અને એ ચાતુર્યથીજ ગૃહવ્યવહારની જાળજીને દૂર ફેંકી દેનાર દિલારામ પૃથ્વીરાજને તિરસ્કારતી ને ક્રોધથી રાતીતાતી આમ ઉભી ઉભી અત્યંત સુંદર દેખાતી હતી.

“વાઘણ,” પૃથ્વીરાજે કહ્યું, અને તેની પછવાડે દોડ્યો. “તારું યુમાન જોઈ જોઈ હું તારી પર વધુ મોહું છું. ભર દરબારે બધાની અવગણના કરતી ક્રોધમાં પણ શાંત અને સુંદર તને જોઈ સોગંદ ખાધા હતા કે તું મારી ચપ્પણ (મારા માટે તો તું છો). રસ્તામાં તને જોઈ તારી પછવાડે થયો; મહેલમાં મેં તને અને તારી હિંમતને જોઈ; અને આશંક થયો અને હવે તો તારા ઉછળતા લોહી અને તારા જુરસા માટે વધુ ને વધુ ચાહું છું. તું મૃતિમંત શક્તિ છે અને હું એ શક્તિ દેવીના ઉપાસક છું.”

તેણે તેને પકડવાનો ફરી યત્ન કર્યો: પણ તેણે તેને “કાફર, સિંહનું ખાંધ ઇચ્છતો શિયાલ” વિગેરે અનેક કટુ વચનો કહ્યાં. કામથી પૃથ્વીરાજનો એકરો લાલ થયો હતો; આવેશથી તેના હાથે ચરચરતા હતા.

“મનમાં આવે તેને નવાજનારી-પ્રેમની પુનરુત્થા-આવ, જલદી આવ” તે બોલી ઉઠ્યો. આ કહેવા સાથે તેણે તેના વસ્ત્ર ખેંચવા યત્ન કર્યો.

“તને સખક પઢાવવો પડશે,” તે બોલી ઉઠી. આ કહેવા સાથેજ ચોળીમાંથી એક ખંજર ખેંચી કાઢી તેના ગળાની પાર ચમકાવ્યું. વેદનાની આકુળતાથી તે ખેલાન થવા લાગ્યો. તેની આંગળીઓ ખુલી ગઈ; ધીમે ધીમે જમીનપર પડતાં તે ભોંયપર ઢળી પડ્યો. તેના નિસ્તેજ થતો એકરો તથા આરસપર વહેતાં લોહીને જોતી તે ઉભી રહી. કંઈક મહેનતે તે માથું ઉંચું કરી ડચકાં ખાતાં બડમડ્યો:

“ઓ પુરૂષપ્રાણ-સંહારક! હું તને આગળ કરતાં પણ વિશેષ ચાહું છું. આ ધામાંથી હું જલદીથી સારો ચપ્પણ અને ચુંબનોથી તેના બદલો લઈશ.”

થોડીક વધુ વખત સુધી તેને જોતી ઉભી. હવે તેના મોંપર કાંઈક માયા જણાઈ. આ નિસ્તેજ સ્થિતિમાં પણ તે તેના સામું જોઈ જરાક હસ્યો.

“હવે હું મુનકરખાનની મદત પર જઈ છું. મને વખતની જરૂરી છે. તું ભલે મારા મજહબનો નથી છતાં પણ તું ખરેખર એક નર તો છે.”

“ન્હાની વાઘણ, હું જલદી સાંજે થઈ જઈશ.” પૃથ્વીરાજે ઉત્તર વાળ્યો. “મને કાંઈક આશા આપ અને કંઈક વખતનો અરસો કહે. પણ તે વહેલોજ કહેજે કારણ તને જોયા વિના વધુ વાર હું રહી શકું તેમ નથી. આ ધામાંથી સાંજે થઈશ કે તરતજ તારા ઉપર ઉપર હું ઉભોજ હઈશ.

તેનો અવાજ ખોખરો થતો જતો હતો પણ તેની આંખો તો તાકેલી અને નિશ્ચય-વાળીજ હતી.

“આજથી છ મહીના પછી,” તેણે જવાબ વાળ્યો, “તું સાંજે અને હાલના જવાજ વિચારનો હોય તો અજમેર આવજ. સીધો ટેકરી તરફના મહેલામાં આવી ત્યાં દિલારામ માટે પૂછજે. પણ જોજે, હું વચનથી બંધાતી નથી. મારી સાથના વ્યવહારમાં તારે ધીરજ બહુ રાખવી જોઈશે. જો તેમ નહિ” તો વાઘણના પંજથી ફરીને સંભાળજે! પણ હું તને મળીશ. ખસ એક જગમી માણસ માટે એટલું પૂરતું છે. હવે હું તારા મહારાણા પાસે મારા આશંક માટે યોગ્ય દફન કરાવવાની તજવીજ કરવા જઈ છું.”

જતાં જતાં મેજ પરથી પીળું ચુલાખ લઈ તેણે તેની તરફ ફેંક્યું. તે તેના ખભાં પર જઈ પડ્યું. લોહીથી છંટાપલા કુલને તેણે પોતાના ચહેરા પર દાખ્યું.

તે સાંજના સર્વ માનસહિત જ્યારે ખાનસિંહજીની ચીતા આકાશને પોતાની રતાશથી પ્રકાશિત કરતી હતી ત્યારે મેત સેનાપતિ મુનકરખાનની કબર પાસે થોડાક વૃદ્ધ પુરૂષોની વચમાં દિલારામ દીનની બંદગી કરતી ઉભી હતી. રાંબ્ય મહેલના ચોકમાં રજપૂત સેનાપતિએ આ જતાયલા પ્રદેશને પોતાના પ્રદેશ સાથે જોડી દીધેલ જાહેર કર્યો અને ચંદાવતેને અગ્રણીપદ આપ્યું. ઉપર મેડી પર પોતાના કુળના આ ભાગ્યોદયને સંભળતો ચંદાવત પૃથ્વીરાજ પડ્યો પડ્યો આનંદથી મલકાતો હતો. રજપૂત ધૈર્ય અને રજપૂત શૌર્યથી બીજો વિજય પણ એ લોકોને મળ્યો અને અન્ય પરાક્રમે બનને જતોએ ખતાવી પોતાનાં કુળના યશોગાનમાં વૃદ્ધિ કરી.

ચિત્રકાર:

એમ. વી. શ્રીવત્સ.

All rights reserved

કબર પાસે થોડાક દૈવ પુરુષોની
વચમાં બંદગી કરતી ઉભી રહી.

મોગલ શહેનશાહ શાહજહાનના સમયની એક પ્રેમ-કથા.

લખનાર:—સ્વર્ગસ્થ હાજમહમ્મદ અલારખિયા શિવજી.

પ્રકરણ ૧ લું.—નવી બાંદી.

કાશ્મીરના કુંગરાવાળા પ્રદેશમાં એક મનોહર સ્થાનમાં મોગલ શહેનશાહ શાહજહાને ઉંઢાળામાં રહેવા માટે અનેક મેહેલો બંધાવ્યા હતા. આ સધળા મેહેલો “આરામ બાગ” નામે ઓળખાતા. પણ તેઓમાં “મોતી મહાલ” શોભા અને વૈભવમાં સર્વથી ચઢી-યાતા હતા. આ “મોતી મહાલ”માં વસનારી શાહજહાનની નવી બેગમ સલિમા હતી, જેણીએ પોતાના અસીમ રૂપ અને સુંદરતાથી જનાનાની બીજી બેગમોની ખુબસુરતીને ઝાંખી પારી હતી. તે વેળાએ મરાઠુર મુમતાઝ અમીની પણ શહેનશાહના જીવનને પોતા તરફ વાળી શકી ન હતી. સલિમાના મોત પછીજ મુમતાઝ અમીનીના સુખનો સ્વર્ગ ઉઘેવ પામ્યો હતો.

ચંદ્રમાવાળી રાત હતી. દૂર હિમાલયના ઉંચા કુંગરો ઉપર ચંદ્રમાના તેજથી સફેદ રૂપેરી હીમ ચળકતું હતું. આ “આરામ બાગ”ના રાજમહાલની પડોસમાંથી એક ન્હાની

ગિરિ નામે નદી વહેતી હતી; તેના નિર્મલ પાણીમાં ચંદ્રના કિરણો પડી ચમકતાં હતાં.

“મોતી મહાલ” ના દિપકોથી અગઝગતા ભાગમાં અગાસી ઉપર ઉભી રહી સલિમા બેગમ આ સુષ્ટિની અનુપમ સુંદરતા નિહાળી રહી હતી. બેગમના વાળ છૂટા થઇ ગયલા હતા અને તેમાંની થોડીક લટો પીઠ ઉપરની ફિરોજ રંગની ઓઢણી ઉપર અને કેટલીક તેણીના સુંદર યુલાખી ગાલો ઉપર પડી અતિ શોભા આપતી હતી. સર્વ તરફ શાંતિનું રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું હતું. આ સુંદરતાના પ્રદેશમાં આ વેળાએ કોઇ પણ પ્રકારના શબ્દ સંભળાતા ન હતા. તે પહોડોમાં દહાડાના ધ્રુમ મચાવનાર જીલજીલ અને બપૈયા વગેરે પક્ષીઓ બધા સુખમાં પડ્યા હતા.

આ બહારની મનોહર સુંદરતા બહુવાર નિહાળ્યા પછી એક લાંબો નિસાસો નાખી સલિમા પોતાનેજ કહેવા લાગી: “આહાહા !

કેવી આ સુંદર રાત ! રૂપેરી ચાંદલિયાને જોઈ મારા અંતઃકરણમાં કેટલી બધી આશાઓ ઉત્પન્ન થઈ છે ! પણ તે શા ઉપયોગની ? તે પૂરી કેમ થાય.

“આ નિર્જન પહાડપર એકાદ બંધિવાનની માફક હું રહું છું” પણ જેની ઉપર મારી સર્વ આશા, તે ક્યાં છે ? આવવાનું વચન આપી હજુ આવ્યા નથી, દર્શન પણ દેતા નથી. ‘તારી ઉપર મારા જીવ કરતાં પણ વધુ પ્રેમ છે,’ એમ મોડેથી ફક્ત યોગ્યાજ કરે છે, પણ તેની સચાઈ અનુભવાતી નથી. આ મારી જીવાની, અંતઃકરણમાં પ્રબલ વાસના, આ બળવાન મનોવૃત્તિ, આ ધ્રુજા, આ બધાં કેમ શાંત થશે ? અનેક દાસીઓ, મુક્તામણિ, રત્ન અવેરાતો આ બધાની હું માલિક છઉં પણ પિંજરામાંના પક્ષી પ્રમાણે રહેવામાં શું સુખ ? પથરમાંથી કદી પુલ ઉગતા નથી. ફિલ્લી પતિનું જીવન પથર મિસાલ અતિ કઠણ છે. તેમાં પ્યારનું કામલ પુલ કેમ કરી ઉગે ? હું એગમ છું છતાં મારા કરતાં આ દાસી વધુ સુખી છે !”

“સલિમાએ આ પછી ઝડપાની બારી બંધ કરી મોટા નિસાસો નાખી આરતે આરતે આવીને એક નરમ ગાદી ઉપર બેઠી.

આજ સાત દહાડા થયા શાહજહાન બાદશાહ શિકાર માટે દુરના જંગલમાં ગયો હતો તેની તરફથી હમણા સુધી કાંઈ પણ સમાચાર મળ્યા ન હતા.

“આજે સાંજની અંદર પાછો વળું છું,” એગમને એમ કહી તે ગયો હતો, પણ તે મુજબ હજુ પાછો ફર્યો ન હતો. એક દહાડો ગયો, બીજોએ ગયો—સલિમાએ પોતાના ખાવિન્દની વાટ જોઈ પણ અડવાડિયું જતાં પણ શાહજહાન પાછો ફર્યો નહિં.

સલિમાના રંગમહેલમાં ભાતભાતના સુગંધિ દીપો બળતા હતા. એ તરફ સુંદર રીતે રંગેલી ભિંત ઉપર ચિત્રકારની કારીગરી ખતાવતી મનોહર વેલ્યુટીઓ એવી આથેહુબ ચિત્રેલી હતી કે જાણે ખરી પુષ્પ વેણે જાણતી. ચારે બાજુ પહોળા અને સ્વચ્છ બીલેરી આરસાઓ લગાડેલા હતા. આરસાઓ ઉપર નાગકેશર અને ચમેલીના પુલોની હુન્નરમદીથી ચુથેલી માળા લટકતી હતી. તેઓની સિંચ થયેલી સુવાસથી મહેલ ભભકી રહ્યો હતો. સલિમા એગમના કેમળ પગાની નીચે બસરાના સુંદર ગાલિયાઓ પાથરેલા હતા.

ભાંત ઉપર ઠેકઠેકાણે સુંદર તસવિરો ટાંગેલી હતી. તે ઉપર પ્રકાશ પડતા શાભામાં વધારો થઈ માંડેના ચિત્રો જાણે સજીવન થતાં હોય એમ જણાતું હતું.

સલિમા સુંદરી એક કાચ ઉપર બેઠી હતી. આ વેળાએ તેણીના અંગ ઉપરના વસ્ત્રોના ભાર પણ તેણીથી સહન થઈ શકતો ન હતો. તે બારીક વસ્ત્રને મોટા રોશથી નીચેના ગાલિયા ઉપર તેણીએ ફેંક્યો. જીકની પીરોજ રંગની બારીક મોતીઓ ચુથેલી તે સુંદર ઓઢણી નીચે પડતાં આજુબાજુના દીપોના પ્રકાશમાં અગ્રગવા લાગી. ઉદાસ અવાજે તેણી બોલી: “શું કરું કંઈ ચીજ પર મન નથી લાગતું !”

એગમ સાહેબાની આજ્ઞા ઉપાડવા માટે પાસેજ એક દાસી ઉભી હતી તેણીને સલિમાએ કહ્યું: “પાસેજ નવી વિણા પડી છે, જા જઈ લઈ આવ.”

વીણા આવી, પણ સલિમા તેનો સુર મેળવી શકી નહિં. તેણીના હોઠ ઉપર પરસેવાના બિંદુઓ ઝળકવા લાગ્યા. તેણી મનમાં બોલવા લાગી: “અવાજમાં કેમ સુર મલતા નથી. આ વીણા પણ આજે મરદના જેવી આડી થઈ લાગી છે ? તેમના જેવી એ પણ કંઠોર થઈ પડે !”

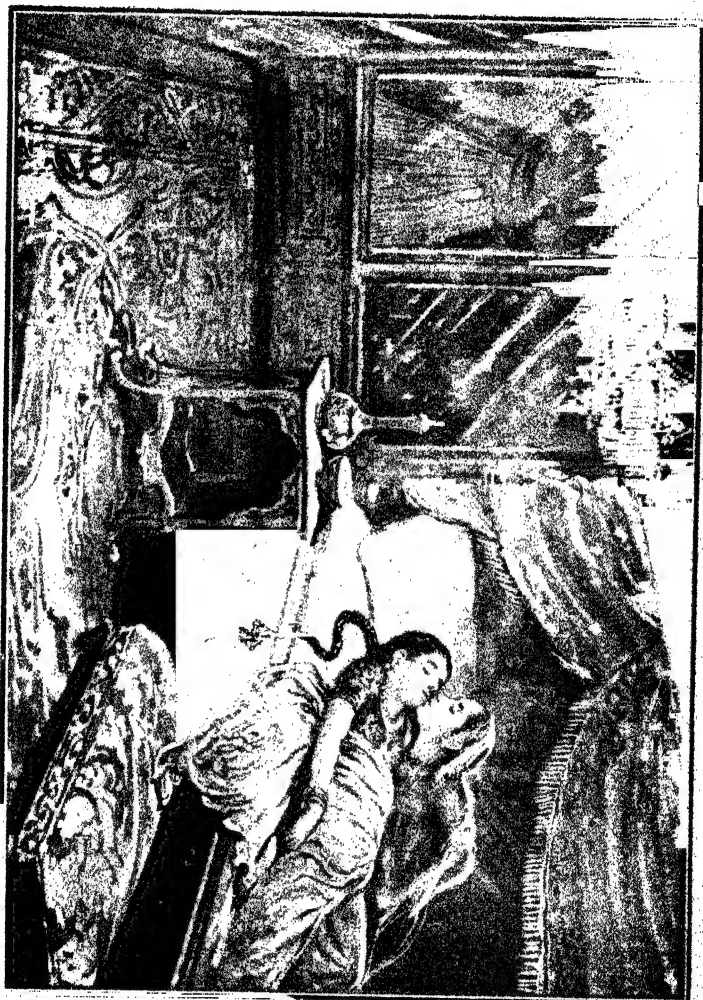
થોડા દહાડા ઉપર સાકી નામે એક નવી બાંદી એગમ સાહેબાની તહેનાતમાં આવી હતી. સલિમાએ દાસીને આજ્ઞા કરી કે “તે નવી બાંદીને બોલાવી લાવ, તેને ગાતાં બહુ સારું આવડે છે.”

સાકી આ વેળા પોતાની ઓરડીમાં હતી, એગમ સાહેબા બોલાવે છે એમ સાંભળી તેણી તરતજ આવી. સાકીનો એકેરો ખરેખર સુંદર હતો.

પણ તેણીના મહોડા ઉપરની દરેક રેખાઓમાં અતિ ચીંતા અને ઉદાસીની નિશાની ખુલ્લી દેખાતી હતી. તેણીને હંમેશાં એકાંત-વાસમાં રહેવું પસંદ હતું. જનાનાની બીજી દાસીઓ સાથે તેણી હળતીમળતી ન હતી; વધુ વાત પણ તેઓ સાથે તેણી ન કરતી. એગમને કામ પડતાં તેણીને બોલાવી લેતી. એક વેળાએ સાકી પોતાની કેટડીમાં એકલી ગાતી હતી, ત્યારે સલિમા ત્યાંથી પસાર થઈ ગઈ. સાકીનું તે સુણવા લાયક ગાયન સાંભળી એગમ તેણીના ગળા ઉપર મોહિત થઈ ગઈ અને ત્યારથી તેણીને ઝાલા લાગી. સાકીને

ପ୍ରଥମ ଅଂଶ:
ଅଧ୍ୟାୟ ୩, ପ୍ରଥମ ଅଂଶ.
All rights reserved.

ସାମାଜିକ ନୀତିର ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା.

હમેશાં પોતા પાસે રહેવા બેગમ કહેતી; પણ બેગમ આગળ લાખો વખત એકલાં ખેંસી રહેવું સાફને પસંદ નહોતું.

સાફી ફક્ત ગાંધજી જાણતી હતી એમ નહોતું; વિણા, સિતાર વગેરે વાજીન્ના વગાડવામાં પણ તેણી નિપુણ હતી. અને મોરલી વગાડવામાં તો તે અત્યંત પ્રવિણ હતી. જનાનામાં દાસપણું કરવું એટલે આવી કળાઓ જાણવી અગત્યનીજ હતી. એક ચાંદની રાતે બગીચામાં તળાવના કિનારે સાફીની મધુર મોરલી સાંભળતાં સાંભળતાં બેગમ ખેલાન થઇ ગઇ હતી. તે દિવસ પછી બેગમે સાફી દાસીથી એક સખી સમાનનો વ્યવહાર રાખવો શરૂ કર્યો હતો.

સાફી આવીને બેગમ પાસે બેઠી. બેગમે કહ્યું: “સાફી! હમણાં તું વીણા વગાડીશ કે મોરલી? મને મુફલ એન પડતું નથી!”

સાફી સંતોષી થઇને બોલી: “જેની બેગમ સાહેબાની ઇચ્છા. જેમ કહેશે તેમ કરીશ.”

સલિમા હસ્તાં હસ્તાં બોલી: “સાફી! તું આટલા દહાડા થયા અહિં છે, પણ તારા મઠાં ઉપર એક દિવસ હસવું દીકું નથી. સદાની તું તો ઉદાસીજ!”

“દાસીને તે ખુશ થવાનું શું હોય, બેગમ સાહેબા!”

આ સાંભળી સલિમાએ કંઈક ખેદ સાથે કહ્યું: “સાફી! હું તને બીજી બાંદીઓની જેવી લેખું છું ભલા? બેલ!?”

“ના સરકાર! એમ કેમ કહું? મારી ઉપર આપની બહુજ ઇનાયત છે.”

“ત્યારે પછી તું આમ ઉદાસ કાં રહે છે?”

“આપ પણ સદા કેમ ગમગીન રહો છો?”

“કોઇ વાર! પણ હું કાંઇ તારી માફક રાત દહાડે સંતાપમાં નથી ખેંસી રહેતી! હાલમાં કેટલા દહાડા થયા જહાંનાહના દીદાર જોયા નથી તેથીજ તને મારામાં કંઈ ગમગીની જણાય છે. પણ હું કંઈ તારી માફક સદા એમ નથી ખેંસતી.”

સાફી મનમાં તે મનમાં કંઈક વિચાર કરતાં બોલી: “બેગમ સાહેબા! કોઇ પણ ચીજની ઇચ્છા હોતાં તે ન મને એટલે દુઃખ થાય છે, એ તો આપ જાણો છો. શહેનશાહના દિદારની આપને અતિ ઇચ્છા છે, પણ તે પ્રાપ્ત થતી નહોવાથી આપ ઉદાસ થઇ ગયા છો. તે પ્રમાણે મને પણ એકાદ વસ્તુની તીવ્ર ઇચ્છા

છે અને તે મને પ્રાપ્ત ન થતી હોવાથી હું આવી રીતે સર્વદા દુઃખી કરું છું.”

પ્રેમથી સલિમા હસીને બોલી: “ત્યારે શું તું પણ કોઇના પ્રેમના વિયોગથી પીડાય છે? મને કહી દે! મને જાણ થતાં હું તરત તારા તેની સાથે લગ્ન કરી દઇશ!”

સાફીના કપાળ ઉપર પરસેવાના બિંદુઓ ચમકવા લાગ્યા. મઠાં લાલલાલ થઇ આવ્યું. મધુર સ્વરથી તેણી બોલી: “બેગમ સાહેબ, હું તમને ચાહું છું!”

બાદશાહના શિકારે ગયા પછી સલિમા ચાહુ ઉદાસ રહેતી હતી. પણ દાસીનું આ રીતનું બેલવું સાંભળી સલિમા મોટેથી હસી પડી. તેણીને ધક્કો મારી બોલી: “ચાલ ખસ અહિંથી. હું તો બાદશાહની બેગમ છું. મારી સાથે પ્રેમ તે કેવો?”

સાફી ઉઠી જવા લાગી; પણ સલિમાએ તેણીનો હાથ ખેંચી તેણીને ખેંસાડી દીધી. થોડીવાર થોપી સલિમા બોલી: “ચાલ એ વાત જવા દે! તારી પેલી બંસી લાવ, આજે આ મેહેલમાં બહુ ગરમી લાગે છે. આ બધી બારીઓ ઉઘાડી નાખ જોડે. બધા દિવાઓ જુજવી નાખ અને ચંદ્રના પ્રકાશને અંદર આવવા દે. આ કુલોની ચાદર મારા બીજાના ઉપર પાથરી દે. મારા માથા પાસે ખેંસી બંસીમાં કંઈ કરૂણા સ્વરે એવું વગાડ, કે તે સાંભળી હું થોડીવાર મારી ઉદાસી ભૂલી જાઉં!”

સાફી ઉઠી ઉભી થઇ. બેગમ બોલી: “સાફી, આજ તો બહુ તરસ લાગે છે. એક પ્યાલો ભરી સિરાઝી—”

દાસી સુગંધી સિરાઝીનો પ્યાલો ભરી લાવી બેગમના મઠાં આગળ ધરી રહી.

સલિમાએ કહ્યું: “આની ઉપર તો શીણ ચઢે છે. સિરાઝી બહુ ગરમ છે. આમાં ગુલાબ જળ તે મેળવ્યું છે કે?”

“હા, સરકાર.”

“ડીક, લાવ તો—પણ આમાં ઇસ્તમબૂલ મેળવ.”

તે સોનેરી પ્યાલું લઇ સાફી ઓરડીમાં ગઇ અને ત્યાં ઇસ્તમબૂલ નાંખી સાથે કંઈક બીજું પણ મેળવ્યું. તેમ કરી તે શરાબનો પ્યાલો બેગમના મઠાં આગળ લાવી ઉભી રહી.

બેગમે તે પ્યાલું હાથમાં લીધું. સોનેરી જમમાં ચળકતી સિરાઝી ચાંદનીમાં કંઈક

ઝોર ચમકવા લાગી. તે સર્વ ગટગટાવી જઇ સલિમાએ પ્યાલું પાસેની મેજ ઉપર મુક્યું.

પાસેના એક મખમલી નાનુક બીજાના ઉપર તે રૂપસુંદરી સલિમા મદિરાની દહરમાં ઢળી પડી. સાફી મધુર અવાજે ગાતી હતી:

“દુઃખીયા મેં કેસે કહું મેરે સજની!”

પ્રકરણ ૨ જી.

લેહનું કુટુંબ.

સાફીનું કશ્લાભર્યું ગાનું લાંબો વખત સુધી ચાલ્યું. વચમાં સાફી તે કોમલ સ્વર ખસીમાંથી કાઢી અને ફરી તે કોકિલ જેવા સુરીલા મીઠા અવાજે ગાતી હતી:

દુઃખીયા મેં કેસે કહું મેરે સજની!

કેટલોક વખત પછી ગાયન પૂર્ણ થતા સાફી પોતાની જગ્યા ઉપરથી ઉઠી અને હલુ હલુ સલિમાના બિજાના આગળ જઇ તેની પાસે આરતેથી બેઠી. શરાબને લીધે સલિમાના એકાં ઉપર લોહી ચઢી આવી તે ઉપર વધુ લાલી આવી હતી. પાનથી લાલ થયેલા હોઠ ધીમે ધીમે હીલચાલ કરતા હતા. હોઠમાંથી નીકળતા શ્વાસમાંથી શરાબનો મીઠો વાસ પણ બહાર આવતો હતો. મ્હોં ઉપર પરસેવાના સફેદ મોતીઓ પણ ઝબકી રહ્યાં હતાં. સાફીએ પ્રથમ પોતાના કપડાંએ યેગમને પરસેવા લુછી કાઢ્યો. પરસેવા લુછતી વખતે તેણીને હાથો થર થર કાંપતા હતા. ગભરાટમાં બિજાનાથી દુર જઇ તેણી ઉભી રહી. તેણીના નેત્રા અગ્ની સમાન બળતા હતા. જીગરમાં કંપારી ઉઠી હતી, અને ગળું સૂકાઇ જઇ યોખરું થઇ ગયું હતું.

આ એકાંત મહેલમાં બહુ વાર ઉભી રહી સાફી દાસી સ્થિર ભાવે કંઇક વિચાર કરતી હતી. બહુ વેળા થઇ છતાં તેણી એમની એમજ ઉભી હતી. કંઇક વખત જતાં ધીમેથી આવી તેણી સલિમાના બિજાના ઉપર બેઠી. પછી ધીમેથી તેણીએ સલિમાને એક ચુંબન લીધું. આ વેળા તેણીનું ફિલ ભયથી કાંપી રહ્યું. તેણીના મનમાં વિજળી જેવા પ્રવાહ વેહવા લાગ્યો.

સાફી જે બાજુએ બેઠી હતી તેની સામેજ એક મોટો મ્હોં જોવાનો આરસો હતો તે ભાગમાં આ વખતે અજવાળું હતું. ચુંબન લઇને પોતાનું માથું ઉચકી રહેજ ઉપર જોતાં તેણીને, સામેના સ્વચ્છ અને સુગંધિ પુષ્પ માળથી સજીવારેલા આરસામાં ઉંચા બાંધાના, મોટા કપાળના અને સુંદર એવા એક પુરૂષની છાયા જણાઇ. એકાએક સર્પ નજરે પડેલા માણસની ભયથી જે દશા થાય તેવી અવસ્થા આ વેળાએ સાફીની થઇ પડી.

તે છાયાવાળા આરસા તરફ ફરી જોવાની હિમ્મત તેણીથી થઇ શકી નહિ. જે પુરૂષની છાયા તે આરસામાં પડી છે, તેણે ઉભાઉભા આ બધી બનાવ જોયો હશે અને તે પૂરૂષ કોઇ ભલોતો ન હોતાં શાહજહાન બાદશાહ પોતેજ હોવો જોઇએ ! કારણ બીજા કોઇથી બી રંગ મહેલના આ ભાગમાં કદી આવી શકાયજ નહિ ! આવા ભયભિત વિચારો સાફીના મનમાં રડવા લાગ્યા. જેમ તેમ હિમ્મતથી સાફીએ એકવાર તે આરસા તરફ જોયું. તે છાયા જેવી ને તેવી હજુ ઉભી હતી. તે છાયા બાદશાહ શિવાય બીજા કોઇની હોઇ શકેજ નહિ એવી સાફીને ખાતરી થઇ. બાજુમાંજ ભિંત ઉપર બાદશાહની તસ્વીર ટાંગેલી હતી. સાફીએ એકવાર તે તરફ જોયું. તરત સાફીના જીગરમાં કંપારી ફેલાઈ ગઈ. તેણીની જીવન માટેની બધી આશા હવે નાશ પામી.

યેગમ ઉંધમાં છે, અને દાસી તેણીને ચુંબન લે છે, આ વિલક્ષણ બનાવ જોઇ બાદશાહ દસી કહાડે એમ નહતું. તેણે વિચાર્યું કે સલિમા ખુબસૂરત હતી અને તેણીને જોઇ બાંદી જેવી હોવી પણ મોહ પામી જાય એ બનવા કાળ હતું. પણ આ નવી બાંદીને બાદશાહ અગાઉ ક્યારે પણ જોઇ નહતી. આથી તેણે પ્રશ્ન: “તું કોણ છે ? આમ રાતની વેળા યેગમ પાસે બેસી તું શું કરે છે ?”

સાફી શું ઉત્તર દે ? આ વખતે ચુપ રહેવામાંજ ઠીક છે એમ તેણીએ ધાર્યું.

દાસી કંઇ જવાબ દેતી નથી આ જોઇ બાદશાહને અજાણ્યો ઉપજી. આ બાંદી પાગલ યા દિવાની તો નથી ! એવી તેને શંકા ઉપજી. છતાં કરગણથી તેણે ફરી સવાલ કર્યો :

“બાંદી બોલતી કેમ નથી ? તું કોણ છે તે જાણી બોલ. અહિં શું કરતી હતી ?”

સાકીએ જવાબમાં જણાવ્યું: “અને હું કાણુ છું તે ન જણાવું તો જહાંપનાહ?”

દાસીની આ ભતતી હઠીલાઇભરી બેઅદબી જોઇ બાદશાહ ક્રોધાયમાન થઇ ગયો. તરતજ કમ્બરે લટકતી તરવાર આનમાંથી બહાર નીકળી ને રાશ્ત્રનીના પ્રકાશમાં ચમકવા લાગી. પણ શાહજહાન તેને પાછી આન કરી બોલ્યો: “સ્ત્રીના લોહીમાં મારી તરવારને કુખાવી હું તેને કલંકિત કરવા માંગતો નથી, તારી આ બેઅદબી માટે હમણું ને હમણું પાંદરો ભરતી દાસીને બોલાવી તને ફટકા મરાવું છું.”

હમણા સુધી સાકીના અંતઃકરણમાં ચેતાની જીંદગી માટે આશાના કંઈક ચિન્હો હતા, પણ, બાદશાહના યુસ્સાથી લાલ થયલા ચેહેરાને જોતાંજ તે છેક નાશ પામ્યા. તેણી ધ્રુજતા અવાજે બોલી: “આલમ પરવર! સ્ત્રીના લોહીથી આપની તરવાર કલંકિત થનાર નથી. ખુશીથી મારા ઉપર ધા કરો, હું સ્ત્રી નથી, હું તો પુરુષ છું!”

આ શબ્દો સાંભળતાજ બાદશાહની આંખોમાં અગ્ની વરસવા લાગ્યો. તરવાર પાછી આનમાંથી બહાર નીકળી. પણ આ વેળાએ લોહીનો ગોટ ગળી જઇ શહેનશાહે તરવાર આન કરી અને કોષથી કંપતા અવાજે તેણે કહ્યું: “શું પુરુષ! અને તે પણ મારા હરમમાં! તેવા માટે તો તરવારનું મોત બહુ સુખરૂપ ગણાય—તે તો વીર પુરુષનેજ યોગ્ય ગણાય! તારી ઉપર એવી દયા હું કરનાર નથી. ભુખથી ઘેલા થઈ ગયેલા કુતરાથી કરાવી તારો પ્રાણ લઇશ. તારા યોગ્ય એજ શિક્ષા ગણાય!”

સાકી ઉભી હતી. બાદશાહના આ શબ્દો સાંભળતા વિજળી પડેલા વૃક્ષની માફક તેણી બાદશાહના પગ આગળ ઠાંપવા લાગી.

મેગમ સલિમા આ વેળા સુખની નિંદ્રામાં ખુશાલ પડી હતી. તેણી તરફ બાદશાહ કઠોર નજરે જોવા લાગ્યો. આ જોઇ સાકીના મનમાં કંઈક નવુંજ જોમ આવ્યું.

તેજ પળે સાકી જોરથી ઉભી થઇ અને ચિર નજરે બાદશાહ તરફ જોઇ બોલી: “શહેનશાહ! જો હુકમજી હોય તો મારી તમામ હકીકત આપને કહી સંભળાવું.”

શાહજહાને પેહેલા જવાબ કઠોર અવાજે જવાબ દીધો: “જોઇએ તે બોલ; પણ તારી માતની શિક્ષા તો ફરવાની નથી એ તારે ખુબ ધ્યાનમાં રાખવું.”

સાકી આસ્તેથી ધીમા સ્વરે બોલી: “જહાંપનાહ! જે સુંદરી હાલમાં તમારી દિલદાર થઇ બેઠી છે, તેણી ઉપર મારો નહાનપણથી અત્યંત પ્રેમ હતો. સલિમાના બાપે મને આસરો આપી પાળી પોશી મોટા કર્યો. જે તેણીની મા હમણા જીવતી હતે તો સલિમા હમણા મારીજ હતે. આલમ પરવર! આજ પાંચ વર્ષ થયા સલિમા આપના હરમની દુરી બનીને બેઠી છે. આટલા વર્ષોમાં એકવાર પણ તેણીને જોવા માટે હું અતી રખડ્યો છું; પણ કોઇ પણ રીતે હું તેણીના દિદાર જોઇ શક્યો નહિ; આથી લાઇલાજ થઇ, આવી રીતે સ્ત્રીના વેશમાં હું આપના જનાનામાં દાખલ થયો છું. નિર્દોષ સલિમાએ મને મુદલ પિછાંચો નથી. મને તેણી ખરેખર સ્ત્રીજ સમજે છે. દિવસે હું તેણીની સામે કોઇ પણ રીતે ન આવું તેવી યુક્તિઓ યોજતો અને મારે મ્હોં ધુરખાથી ઢાંકી દેતો. કારણ કદાચ સલિમા મને ઝોળખી કહાડે તેની મને બહુ ખિંક હતી.

નહાનપણથીજ સલિમાનો મારા ઉપર બહુજ પ્રેમ હતો. તેણી સાથે શાદી કરી મારી હૈયાતી સુધી હું અતિ સુખ ભોગવીશ અને અહિં આ દુનિયામાંજ સ્વર્ગનું સુખ તેમ કરી મેળવીશ એ આશાના વિચારોમાં હું દિવસો કાલતો હતો, પણ આપે મારી બધી આશાઓ બ્રષ્ટ કરી નાખી. ભુખ્યાના મ્હોંમાંથી અન્ન ઝુટવી લીધું; અરે મારા અમાઝ્યાના સુખને મારીમાં મેળવી દીધું. જહાંપનાહ! આજ સુધી મારા મનની આ તરસ મેં કેમ કરી દબાવી રાખી હતી; પણ આજની આ પુનમની આંદનીમાં, આ સુગંધી પુષ્પમાળામાં મહિરાના તેજમાં. સઉમાં વિશેષ વળી આ એકાંત મળેલી તકમાં મારા મન પરનો કાણુ મેં બોહી દીધો. એથી મારી મનોવૃત્તિ ચંચળ બની ગઇ! સિરાઝીમાં એકાદ કેશી વરણ મેળવી મેં સલિમાને જોવાન કીધી. ફકત મારાજ પ્રાણ સંખધી બાપત હતે તો હું આ તમામ હકીકત તમને ન કહેતે; પણ આપ શહેનશાહને આ નિર્દોષ અને કલંક રહિત મેગમ માટે કંઈ ખોટા ખ્યાલ ન ઉપજે માટેજ મેં આ બધું આપને કહી દીધું છે. હું કે વખતમાં મારો જીવ અલ્લાહની દરગાહમાં હાજર થશે, તેથી એજ ફિરતારને સાક્ષી રાખી હું કહું છું કે, આ પલ સુધીમાં સલિમાની પાક દામનને મેં રહેજ પણ ઝાંખ લગાડી

નથી. પવિત્ર સલિમા સંબંધીના આપના તમામ શકો દુર કરવા હું જો શક્તિવાન થઈશ તો મને જોઈએ તેવી ભયંકર રીતે મારી નાખવામાં આવે છતાં મારો આત્મા તે જહાનમાં શાંતિ-ખરેખર શાંતિ પામશે!”

બાદશાહે સ્થિર મને બધી વાત સાંભળી. સલિમાના તન મનના નિર્દોષપણા માટે બાદશાહેને વિશ્વાસ થયે છે આ નહિ, તે જાણવા માટે તે સાફી નામનો પુરૂષ શાહજહાનના મ્હોં તરફ એકી ટગરે જોતો ઉભો હતો, પણ તેને કોઈ પણ તરાંહની રપટ ખાત્રી મળી નહિ. તે વીર પુરૂષ સ્તબ્ધ ઉભો હતો. બાદશાહે કઠોર અવાજે હાંકે મારી: “માહુમ—”

કાંઈએ જવાબ દીધો નહિ; પણ એક ભય કર દેખાવની તાતારી હબશણ બાદશાહ આગળ આવી માથું નમાવી ઉભી રહી. બાદશાહે કહ્યું: “માહુમ! આ કમબખ્તને તળિયામાંના ભોંયરામાં લઈ જઈ બંધ કર. એને જરા જેટલું પણ અન્ન પાણી ન મળે, તે ધ્યાન રાખજે. છુપ્ત અને તરસથીજ એને મારી નાખવો છે. એજ શિક્ષા હું એને કરું છું.”

ઐતમ બાદશાહના જનાનામાં આ જાતની સજાના બનાવો વારંવાર બનતા. માહુમે રહેજ પણ અજબ થયા વગર બાદશાહની આજ્ઞા અમલમાં મુદ્રી. તેણી મરદ જેવા મજબુત અને કઠોર હાથે યુન્હાગારને બંધીખાનામાં એવી ચાલી. જતાં જતાં તેણીએ પુછ્યું: “કમબખ્ત ઇનસાન! વાંધતા યુકામાં મરવા માટે કાં આવ્યો હોઈશ? તારું નામ શું?”

બંદીવાન બોલ્યો: “મારું નામ માહર.”

હબશણે એક હાથે માહરને પકડી બીજે હાથે એક ન્હાની કોટડીનો દરવાજો ઉઘાડ્યો. કોટડી બહુજ અંધારી હતી. માહુમ બોલી: “ચાલ અંદર જા!”

બસ જાણે એતના ડચ્ચામાં આવ્યા પ્રમાણે માહરના પગ લથડવા લાગ્યા. તેને અંદર જતા આનાકાની કરતો જોઈ માહુમ તેને પકડે મારી અંદર હસેલી, ધક્કા કરી દરવાજો બંધ કરી ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૩ ભું.

†
સંદેશ.

†

પ્રભાત થઈ હતી. પહાડોમાંનાં હજારો પક્ષી મધુર અવાજે કલોલ કરવા લાગ્યાં. પક્ષીઓના મીઠા અવાજ અને શીતળ પવનની હલેરો અંગને લાગવાથી સલિમા જાગી ઉઠી. તેણીએ આંખ ઉઘાડી જોયું, તો પોતે પોતાના મહેલમાં બિજાના ઉપર સુતી પડી છે. ગઈ રાતે સુતા પહેલાં જે જે બાબતો બની હતી તે બધી નજર આગળ તરવા લાગી. પણ તેણીનું માથું બહુ ભારી થઈ આવ્યું હતું. શું થયું હતું તે તેણી સમજી શકતી નહતી. સલિમા પોતાના મનમાંજ કહેવા લાગી: “સાફીની સિરાઝી બહુ તેજ હતી ખરી!”

એકાદ ઉઘાડી ખારીમાંથી સલિમાએ એક વાર આકાશ તરફ જોયું. વિશાળ આસમાની આકાશના એક ખુણામાં કંઈક ન્હાની વર્ષાદની વાદળિયો જામી હતી, પણ નિર્દય પવન તેમને ફરી ફરીને વીંધેરી નાખતો હતો. આકાશમાં ઉડતાં પક્ષીઓ આંખની કિકિ જેટલા ન્હાના કદના જણાતા હતા. ટુંકામાં કુદરત આ વેળાએ પોતાના બહારમાં હતી, પણ સલિમાના જમર ઉપર આવે કંઈક અજબ ઉદાસી જણાતી હતી. સલિમાએ બિજાનામાં પડ્યા પડ્યા હાંકે મારી: “સાફી! એક જમ ભરી પાણી લાવ!”

સાફી તો આવી નહીં; પણ કોઈએ જવાબ સરખાએ દીધો નહિ. સલિમા મનમાંજ બડબડાવા લાગી: “બધી બાંદીઓ ક્યાં મરી ગઈ?”

ઉઠ્યા પછી સલિમાને બહુ ગમગીની લાગતી હતી. ઉમંગ વગરના કિલથી આખરે તેણી બિજાના ઉપરથી ઉઠી અને ન્હાવાના ઝોરડામાં ગઈ. ત્યાં મ્હોં ધોવાની સર્વ સામગ્રીઓ તૈયાર પડી હતી. હાથ મેહોડું ધોઈ સલિમાએ કપડાં બદલી બીજાં પહેર્યાં. પોતાનું સુંદર મુખ જોવા માટે તેણી ત્યાંજ પડેલા એકાદ આરસા પાસે ગઈ; જોતાંજ તેણીને લાગ્યું કે રોજનો તેણીનો ખુશનુમા મોડેરો, આજ ઉતરી ગયેલો જણાયો. વળી આંખોની કોરપર કાળા ડાઘ પડેલા તેણીએ દીઠા. આ જોતાં તેણી બોલી ઉઠી: “કાલની સિરાઝી

બહુ તેજ હતી એમ જણાય છે. ચાલ જીવ, જરા બાગમાં જઈ લટાર મારું કે શરીર કંઈક હુશીયારીમાં આવે !”

સલિમા પડેલા ઉઘાડી દરવાજા પાસે આવી, તો એક હબશણને નાગી તરવાર સાથે ત્યાં પહોંચે ભરતાં તેણીએ જોયું. યેગમને જોઈ દાસીએ અદમ્ય ખાતર રહેજ માથું નમાવ્યું.

સલિમાએ કંઈક ગુસ્સાથી તેણીને પુછ્યું : “તું અહિં કેમ ?”

“શહેનશાહના હુકમથી યેગમ સાહેબા.”

“શહેનશાહ ! હજુર ક્યારે આવ્યા ?”

“ધણે વખત થયો—કાલ રાતનાજ.”

“કાલે રાતે ? ત્યારે મને કેમ બોલાવી નહિ ?”

“તે હું શું જાણું ? તે તો આલમ પરવરને ખબર !”

સલિમા કંઈક અભિમાની હતી. જેની વાટ જોતાં આખો થાકી આવી તે ફિલદારે આવવા છતાં એકવાર મોઢું પણ બતાવ્યું નહિ એમ વિચારતાં તેણીને દુઃખ લાગી આવ્યું પણ સલિમાએ પોતાનો આ સંતાપ મનમાં જ રહેવા દીધો. તેણીએ વિચાર્યું કે ખુબસુરતીના બળરમાંજ જેનો વ્યવહાર, તેને ખરા પવિત્ર સ્વર્ગિય પ્રેમની કિમતની શું ખબર ? મારો આ સંતાપ અને અભિમાન ફેકડતાં છે. કંઈક થોપી સલિમાએ પુછ્યું : “હજુર ક્યાં છે ?”

“અહિં નથી. નિજત મહાલમાં યેગમ સાહેબ પાસે ગયા છે.”

“હીક, હીક ! એ તો નિજત યેગમના નસિબ ખુદમાં, તેથીજ તો !

“મારી દાસી ક્યાં ગઈ ?” સલિમાએ પુછ્યું.

“કંઈ દાસી—ફરમાવો હજુર—એટલે તેને બોલાવી લાવું.”

“નવી બાંદી. સાડી.”

સલિમાના આ શબ્દો સાંભળતા દાસી કંઈક મુસકેરાઈ અને મનમાં બોલી : “સાડી ઉપર યેગમ સાહેબનો બહુ પ્રેમ તેથીજ છે” પછી સલિમાને જવાબ દીધો : “તે તો હાલમાં બંદિખાનામાં.”

સલિમા બહુજ અચંપાથી ચકિત થઈ બોલી : “બંદિખાનામાં ? તું ગાંડી તો નથી થઈ ! તેને તુરંગમાં મોકલનાર કોણ ?”

“બાદશાહ ખુદ સુખત્યાર પોતે.”

“હજુર ?”

“હા, યેગમ સાહેબા !”

“શું તકસીર માટે તેણીને બંદિખાન બનાવવામાં આવી છે ?”

દાસી મોં છુપાવી, ફરી હસવા લાગી અને પોતાના મનમાં કેહેવા લાગી. “જાણે કંઈ જાણ્યુંતોજ નથી ! હીક વેશ લજવે છે !”

“તેની તકસીર મને ખબર નથી, યેગમ સાહેબા !”

સલિમા બોલી : “બંદિખાનાની કોટડીની ચાવી મારી આગળ લાવ, હું તેણીને છુટી કરીશ. મેં પોતે તેણીને છુટી કરી એટલું જ જો હજુર જાણે તો કોઈને કંઈ બોલશે પણ નહિ.”

હબશણે જવાબ દીધો : “દાસીની યેગમ દબી માફ કરશે, યેગમ સાહેબા ! આપની સાથે વધુ વાત કરવાની પણ મનાઈ છે. આપના તે દહાડા તો હવે ગયા.”

“તે દહાડા—કીયા દહાડા ?”

“સુખના દિવસો. બાદશાહે ખુદ સુખત્યારના હુકમથી હાલમાં આપ પણ આપનાજ આ મહેલમાં બંદિખાન છો !”

સલિમાએ અર્ધ નિઃશ્વાસ નાખી શ્રુમ પાડી : “હાય હાય ! પરવરદિગાર ! આખરે તેં આવું કંઈ ?” થોડીવાર પછી હબશણે તેણીએ પુછ્યું : “કંઈ તકસીર માટે મારી આ હાલત થઈ છે ? તને કંઈ ખબર છે ?”

દાસીએ જવાબ દીધો : “મારાથી તે બોલાય તેમ નથી, યેગમ સાહેબા ! મને માફ કરો.”

યેગમનાં ચહેરા ઉપર ફિલગીરી છવાઈ જતી જોઈ હબશણના ફિલમાં કંઈક દયા ઉપજવા લાગી. ગઈ રાતના બનાવોની કંઈક હકીકત તે તાતારી હબશણ માહુમ પાસેથી તેણીએ જાણી હતી. આથી વિશેષ તે કંઈ જાણ્યુંતો નહતી. સલિમાની આ દયાભરી હાલત જોઈ તેણીએ વિચાર્યું કે : “શું યેગમ સાહેબા ત્યારે નિદોષ છે ?”

સલિમા વ્યાકુળ બની તેણીનો હાથ પકડી બોલી : “આ યેમુલી મોતીનો હાર તને બક્ષીસ દઈશ, આ આમલો શું છે તે મને ખુદ્દ કહી બતાવ.”

દાસીએ જવાબ દીધો : “સાડી નામે જે બાંદી આપની તહેનાતમાં હતી તે આ નથી ! અરે તે તો કોઈ વેશધારી પુરૂષ છે !”

આટલું બોલીને દાસીએ યેગમ તરફ ખારીક નજરે જોયું, યેગમનો શક હજી દુર ન થયો.

આ હકીકત સાંભળી સલિમાની આંખો અચભાથી ફાટી. લાનલુલી બની જઈ તેણી યોલી :

“શું સાકી પુરૂષ ! તદન બેઠુંદી વાત ! એમ કદી બનેજ નહિં. તે સુંદર કામળ મુખપડે, તે મધુર મોહિનીભર્યો કંઠ, તે લાજ-ભર્યો હાવભાવ; ના; સાકી મરદ હોય એ વાતજ તદન અસંભવિત ! તને શું કહું ? શરમથી તેણીએ કદી સાફ સાફ મારી સાથે વાત પણ કરી ન હતી.”

“તેણે તો પોતાને ફસાવી આપતો સંપૂર્ણ બચાવ કર્યો છે !”

“ઠીક—પછી શું તે કહે.”

“કાલે રાતે જઈપનાહ શિકારથી પાછા ફરી એકદમ રંગમહેલમાં આવ્યા. તે પછી શું બન્યું તે ખબર નથી, પણ સુમારે એક કલાક પછી હુઝુરે માહુમને અંદર યોલાવી. અંદર જતાં તેણીએ બેયું કે આપ પક્ષગ ઉપર ખૂશ નિંદમાં પડ્યા છે; આલમ પરવર ગુસ્સાથી લાલ થયેલે એહેર પાસે ઉભા હતા; વેશધારી સાકી તેમની સામે નિચા મહેરે ઉભા હતા. હુઝુરના હુકમથી તે મદને છેક અંદરના ભોંયરામાં બઠિવાન કરી રાખવામાં આવ્યો છે.”

આ સાંભળતા સલિમા થરથર કાંપવા લાગી. તેણીએ ગળગળિત અવાજે પુછ્યું : “તે બદમાશ કેણુ છે ? જે આવી રીતે મારું જીવન ધૂળ મેળવવા માટે અહિં ફરી નીકળ્યો ?”

“તેનું નામ માહર છે, એમ સાંભળ્યું છે.”

સલિમાનું મગજ ફરવા લાગ્યું. તેણીથી ત્યાં ઉભું રહેવું અશક્ય થઈ પડ્યું. લપેરા ખાતો પગેજ તેણી પોતાના ખાબગાહમાં જવા લાગી; પણ તેણીના પગજ દરના નહતા. બહુ મહેનતે પોતાના રંગમહેલ પાસે આવી પુગતાં દરવાજા આગળ તેણી પડી અને યેલાન થઈ ગઈ.

શુદ્ધિમાં આવતાં સલિમાને લાગ્યું કે તેણી પોતાના યિજાનામાં સુતેલી પડી છે, અને એક દાસી તેણીના અંગ ઉપર હાથ ફેરવતી હતી. સાવધ થતાં સલિમાના કિલમાં વિંછીના ડંખ જેવી વેદના થવા લાગી. સલિમા મનમાંજ યોલવા લાગી : “માહર ! માહર ! તમેજ આખરે મારું બધું ધુળ મેળવ્યું ! દુનિયાની નજરે તમે મને હમેશની યેઆખર બનાવી ! તમારા હાથે એમ કમ તમે થવા દીધું ? ત્યાં ફું બાદશાહી ભોગવતી ત્યાં હવે એક દાસીથી

પણ ભુરી રીતે દુઃખ અને અપમાનમાં હું ફેવી રીતે દહાડા કઠોશ ! બહુજ ખુરં કયુ ? માહર ! તમારા તે સર્વ ગુણો કયાં ગયાં ? બધા સદગુણોના શું આમ સામટો નાશ કરી દીધો ? પરવરદિગાર ! મુશકેલી આસાન કરનાર ! તું શાઉંદ છે કે હું તદન પાકદામન અને નિર્દોષ છું. મેં જાણી છુંજો કદી પણ મારું ઇમાન બગાડ્યું નથી. પણ યેગમના હરમમાં એક વેશધારી મદને પકડવામાં આવ્યો છે ! હું કશુંક વિનાની છતાં શહેનશાહને મારી ઉપર વિશ્વાસ કેમ આવે ?

“હુઝુરનો મારા ઉપર જો ખરો પ્રેમ હતો તો તેઓ એકવાર પણ મને આ વાત માટે પૂછતે ! પણ એક પણ કક્ષામ કર્યા વિના એકદમ ચાલ્યા ગયા ! આ બદનામી કંઈ રહેજમાં જાય તેવી છે ? હાયા ! હાયા ! આજે મારું બધું નાશ પામ્યું છે. દાસીએ કહ્યું છે તે તદ્દન ખરું છે ! મારા સુખના કિવસો ભરાઈ ગયા ! જો આ બદનામીનો ડાગ ભુસાય નહિં તો પછી જીવતી રહેવામાં મને હાંસલ શું ? હવે તો મોત મારો રસીક અને મદદગાર છે !—પણ—પણ આ ભર જીવાનીમાં—બધી મુશ્કેલી પુરી નથી થઈ તે પોઢેલાં—મોત કેમ ગમશે ? ફરી આ દુનિયામાં કંઈ આવવું છે ? પણ આમ વગર ફેાકટના વિચારો કરવા ઠીક નથી. હુઝુરના પગ પર પડીશ, તેમને બધી ખરી હકીકત જાણવીશ; પછી શું તેમનું દિલ નહિં પીગળશે ? એટલું બધું સખત તેમનું હૈયું નથી ! આટલું કરતાં પણ તેમનું મન ન માન્યું, તો પછી જેર ખાઈને મરીશ.”

સલિમા પક્ષગ ઉપરથી ઉઠી યેઠી. દાસીએ અરજ કરી : “સરકાર, ઉઠો ના ! આપના માથા ઉપર બહુ મોટો ધા લાગ્યો છે.

આ સાંભળી સલિમાને આવા સંકટના વખતે પણ કંઈક હરવું આવ્યું. તેણી મનમાંજ કહેવા લાગી : “દાસી ! જે ધા મારા કિલમાં પડ્યો છે તેની ઉગાઈ તું શું જાણી શકે ?”

ભયંકર વૃક્ષન પછી સમુદ્ર સાંત થાય છે. આ વેળા સલિમાના જીગરની હાલત તેવીજ થઈ પડી હતી. તેણીએ વિચાર્યું : “આહનારને તો પોતાના પ્રેમ આગળ હલકાઈ પણ સહન કરવી પડે છે; શહેનશાહને હું ચાહું છું. શિવાય તે બાદશાહ ખુદ મુખત્યાર છે. હું તો તેની એક હલકી બાંદી જેવી ! હું તેની આગળ શું હિસાબમાં ? તેને પગે પડવામાં

મારે કંઈ ખોવાતું છે? હા, તે મારા પગે પડી મને સમજાવે તે દહાડા તો ગયા પછી હવે હું તેમને કેવી રીતે મળી શકું?”

સહિમાએ ફરી પોતેજ પોતાને જવાબ દીધો: “એક પત્ર લખી તેમને એકવાર ખોલાવું.”

પત્ર લખી સહિમાએ તે એક લિફાફામાં ખીડી ઉપર પોતાની સીલ કરી, એક ખાંદીને આપીને કહ્યું: “આ ખત જિન્નત મહેલમાં ખુદ હુઝુરના હાથમાં આપી જવાબ લઇનેજ આવશે.”

દાસી પત્ર લઇને ગઇ. સહિમાં પોતાના રંગમહેલના દરવાજા બંધ કરી આંસુઓથી ભરપૂર આંખે બંદગી કરવા લાગી; “કીરતાર! એવું કર કે જેથી મારું અપમાન ન થાય અને દાસીને હેડ્યુત ન કરતાં હુઝુર તરતજ તેણીની સાથે આવે. મારી શરમ આજે તારે હાથ છે!”

પ્રકરણ ૪ થું.

અદેખાઇની આગ.

જમીન ઉપર બસરાઇ ગાલીચા પાથર્યા છે—
કીનખાખની ગાદીવાળી બેઠક બનાવેલી છે—ઉપર ખુબસુરત જિન્નત બેગમ બેઠી છે અને પાસેજ ખુદાવેદ હુઝુર શાહજહાન બાદશાહ બેઠેલા છે.

શાહજહાને કહ્યું: “દિલબર! એક ખીજી જામ થંડા સિરાઝીની આપ. બહુજ તરસ લાગે છે. પેહેલાંનાં શરબત જરા ગરમ જણાય છે! સિરાઝીથી નિંદ પછી જલદી આવશે.”

મહેલની જુદી જુદી બારીઓમાં તરેહવાર દિવાઓ ટાંચેલાં હતા. તે ઉપર રંગબેરંગી રેશમી પડદાઓ લટકતા રાખ્યા હતા, તેમાંથી કિપકનેા પડતો શાંત પ્રકાશ મનોરંજક લાગતો હતો. આખા મહેલમાં ચુલાખની વાસ પસરી રહી હતી. મરમરના પથ્થરના આસનો ઉપર નહાના કુવારાઓ ગોઠવેલા હતા. તેમાંથી ગોતીની ધારે માફક મધુર સુવાસવાળું ચુલાખજળ ઉડી નીચેની સોનાની ચાલમાં પડતું હતું. એક બાજુએ બુલબુલ રહેજ પછી સરોદ કહાડયા વગર પાસેની સોનાની વાટકી-ખાનાં અનારનાં દાણાઓ એક પછી એક

ચાંચમાં લઇ ખાતું હતું. ખીજી તરફ મેના પોતાના મીઠા અવાજથી અવારનવાર કંઈ ને કંઈ કુક કહાડતી હતી.

બાદશાહ આંખે બંધ રાખીને બેઠાથે: “દિલદાર જિન્નત! વિશ્વા કે સિતાર કંઈ તો વગાડ. તારા કેમલ હાથે તેમાંથી રમઝુમ કરતા સરોદ કહાડી મારા તપતા જીગરને શાન્ત કર. આજે મારા મનને કેમ કરતાં ઠીક લાગતું નથી!”

જિન્નત ખરેખર અતિ ખુબસુરત હતી. આસમાની ઝલામાંથી બેગમનું રૂપાં જેવું અંગ બહાર પ્રગટી નીકળતું હતું! અણીયાળા નૈનોને રમતાં કરી મોંહ ઉપર મુરકેરાટ લાવી મલકાતાં જિન્નત બેગમ વિશ્વા લઇ આવી.

વિશ્વાના સુર મેળવતાં બેગમનું માથું આમ તેમ હાલવા લાગ્યું. વિશ્વામાંથી ખેસર અવાજ નીકળતાં, ચેહેરા ઉપર કંટાળાની નિશાની થઇ બ્રહ્મકૃતિ ઉંચી ચઢી જતી; પછી સુર બરાબર મળતાં-તેનો ખુશ તાન કાને પડતાં-તેણીના હસ્તાં મોડા ઉપર સંતોષની લાગણી ખીલી નીકળતી.

વિશ્વા બરાબર બની. સુર બરાબર મળ્યા. વિશ્વાના તારે-તારમાંથી રાગણીની જીવનશક્તિ જન્યુત થઇ ઉજળવા લાગી. કંકણથી શોભિતા ઝળા હાથમાં વિશ્વા લઇ તે જીવાન સુંદરી તેના તારોને હવે છુટથી છેડવા લાગી. દરેક ઝંકારે રંગ જામવા લાગ્યો. બાદશાહ પડયા પડયા: “વાહવા! શાખાસ! બિસયાર ખુબ વગેરે ઉતોજન અર્થે વચમાં બેલવા લાગ્યો.

આજે જિન્નત બેગમના દિલમાં અતિ આનંદની રેલછેલ હતી. આજે ધણે દહાડે સહિમાના મજબુત સપાટામાંથી બાદશાહ સટકી શક્યો હતો. આજે શાહજહાન તેણી સાથે એવા છુટ અને પ્યારથી વાતો કરતો હતો કે હવે પછી તેણીની શોક્ય હમેશના માટે તગ્મઇ છે એવી નક્કી આશા જિન્નતના દિલમાં જામતી હતી. આ વેળાએ જિન્નત પોતાની વિશ્વાના તાર સાથે પોતે પછી એક તાર થઇ ગઇ હતી. મનનો આનંદ સમાયો સમાતો નહોતો. વિશ્વાના સુર સાથે પોતાનું મીઠું ગળું મેળવી તેણી ગાવા લાગી:

તેસુ ફુલિ મતિયા બનખાગાને;

ખોલે ડાલે કાપલિયા

ફંજે ચુંજે ચુંજડી લટામે;

પપિયા પુકારે પિયા પિયા પિયા!

એવામાં માનમાં લાગ પડ્યો. એક દાસીએ આવી એક ચીડી બેગમ પાસે ધરી.

નિન્નત બેગમે પુછ્યું: “દાસી શું છે?”

દાસીએ જવાબ વાલ્યો: “સલિમા બેગમે જહાંપનાહ માટે આ ખત આપ્યો છે, અને તેનો જવાબ લાવવા માટે મને ખોટી થવા કહ્યું છે.”

શાહજહાન આ વેળા કંઈક સિરાઝીની ખુમારીમાં અને વિશ્વાના કંઈક મધુર તાનમાં મસ્ત થઈ સ્ટેજ ઉપરો અને સ્ટેજ નગરૂત એવી અવસ્થામાં પડ્યો હતો. નિન્નત બાદશાહ તરફ એક નજર ફેંકી છાનીમાની તે પત્ર વાંચવા લાગી. પત્રમાં લખ્યું હતું:

“મારા જીવના માલીક,

આ આપની બાંદી તક્સીરવાર નથી. એની ઉપર જે કાંઈ પણ બદનામી આવી છે તે તદ્દન મ્લત છે. હું બેગુનાહ છું. હુઝુરનું દીલ મારાથી વગર ફેકેટનું રંજદા થયું છે, એમ હું નમ્ર અરજ કરું છું.

જે વખતે આપને મારા ઉપર બદગુમાન આવ્યો. તે વખતેજ જો આપે આ કમ-બખતને એકવાર હુઝુરમાં ખોલાવી પુછતે તો ઠીક થતે. આપનો મારી ઉપરનો વિશ્વાસ આવેલો વહેલો ઉડી જાય એ મારીજ કમનસીબી માનું છું.

આલમ પરવર! આ નાચીઝ ઉપર આટલો બધો ખોલ કાં? તપાસ ઉપરથી જો આપની આ દાસી તક્સીરવાર સાખીત થાય, તો આપના હાથેજ મને સજા કરશો; પણ મોત પેહલાં એકવાર તો આપના દિદારની મને તલબ પુરી કરશો, એટલીજ આ દાસીની અરજ છે. મારી આ આરજ પુરી થતાં હું સુખે મરીશ. વધુ શું લખું?”

કમબખત સલિમા.”

પત્ર વાંચી નિન્નત બેગમ અદેખાઈથી સજાતી ઉઠી. પોતાના દાવપેચમાં આ ખલલ જોઈ તેણી વ્યાકુળ બની ગઈ. નિન્નતના મનમાં અનેક વિચારોની ઉથલપાથલ થવા લાગી, “આ તક સાંધી જો તે નાગણીનો કોટા કહાડી ન નાખું તો પછી કદી મારો દહાડો પાછો વળવાનો નથી.

એ બદમાશનો પગ જનાનામાં પડ્યા પછી અમે બીજી બેગમોને સંદેશ પણ સુખચેનની પ્રાપ્તિ કદી થઈ નથી! તેજ એક આસમાનની ફરી અને શું અમે સૌ કંઈ હિસાબમાં

નહિ? ખસ આજે હમણાંજ તેણીનો ધાટ ધડો જોઈએ પણ આ બાદશાહના નામનો પત્ર છે તે તેને મળવોજ જોઈએ—એટલે તે દાખી પણ શકાય નહિ.”

નિજતે બાદશાહ તરફ નજર કરી જોયું, તો હુઝુર બિહાનામાં ખુશ નિદમાં ગીરતાર હતા. હિંદુસ્તાનનો શહેનશાહ પોતાની બાદશાહી બાજુએ સુકી, અધીરે સિમેલી આંખોએ પડ્યો પડ્યો પરસ્તાનના સ્વપ્નયમ રાજ્યમાં સથેર કરી રહ્યો હતો. ધીરે ધીરે નિજત બેગમ બાદશાહના કાન આગળ જઈ નરમ અવાજે ખોલી: “હુઝુર એક ચીડી આવી છે.”

શાહજહાન એકવાર સંદેશ આંખ ખોલી નિજત તરફ જોઈ બોલ્યો: “ચીડી! કાણુની ચીડી? બેહિસ્તમાંથી કાઢી ફરીની ચીડી તો નથી આવી?”

નિજત કંઈક હશીને બોલી: “ખાવિન્દ! બેહિસ્તની ફરીની તો નથી પણ આ જમીન ઉપરની ફરીની છે! એ તો સલિમા બેગમે ચીડી મોકલી છે.”

બાદશાહે આંખો મીચી દીધી. આ જોઈ કંઈક થોભી નિજતે કહ્યું: “જહાંપનાહ! ચીડી તાકોદની છે. પછી તો આપનો જે હુકમ!”

બાદશાહે ફરી પુછ્યું: “કાણુની ચીડી તું કહે છે?”

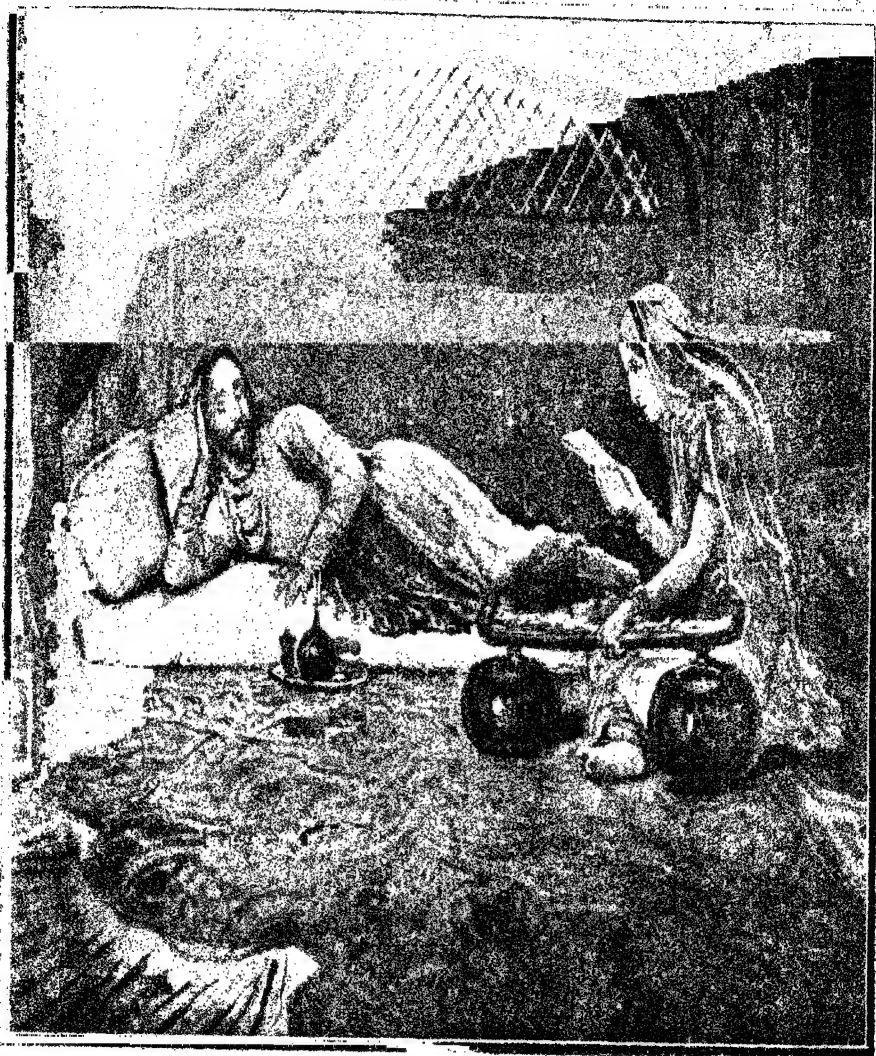
“સલિમા બેગમની.” નિજતે જવાબ દીધો. સલિમાનું નામ સાંભળતાં બાદશાહનો મિજાજ બગડી આવ્યો. માયું હલાવી બોલ્યો: “ફેકી દે! તે બદમાશના કાગળને હું હાથ પણ લગાડીશ નહિ!”

નિજતને એટલુંજ જોઈતું હતું. નીર્દોષતાનો વધુ દેખાવ કરી બોલી: “આલમ પરવર, એમ કરવું ઠીક ન કહેવાય, તેણીએ મોટી ઉમેદથી ચીડી મોકલી છે, તે આપ વાંચશો, નહિ તો તેણીનું દિલ કેટલું દુખારો? હું વાંચી સંભળાવું?”

બાદશાહે જવાબ દીધો: “કાંઈ વાંચવાની જરૂર નથી! અંદર શું લખ્યું છે તેનો સાર કદી દે એટલે પત્યું!”

નિજતે કહ્યું: “લખે છે કે માફ કરિમત પુટી ગયું. ત્યારે હવે મને તજ દા!”

નિજત! નિજત! તારી અદેખાઈની કંઈ હદ. પત્રમાં આવું સુદહ લખ્યું ન હતું. ખરેખર નિજત આ વેળાએ એક નાગણુ જેવી વેરીલી બની હતી,

ચિત્રકાર :

એમ. વી. ધુરંધર.

All rights reserved.

“ફેંકી દે! તે બદમાશના હાથને
હું હાથ પણ લગાડીશ નહિ.”

બાદશાહે બહુજ મહેનતે આંખ ઉધારી, અને બોલ્યો: “શયતાનને આટલીજ શુદ્ધ છે કે? તને તજશ તે કેમ? બદમાશ! હાથીના પગ નીચે દબાવી તને બરાબર હું છુટી કરીશ, સમજ?”

નિજત બેગમ હાથ જોડી બોલી: “આલમ પરવર! આપ જહાનના ખાવિન્દ છો, ને એ તો એક નાચીઝ ઓરત છે! આપના કેહ-રના લાયક તેણી નથી. તેણીને છોડી દો. તે કમખખતની તકસીર મોટી તો ખરી, પણ તેણીને મારવાથી હુઝુરના મોટા નામને ખોટું લાગશે.”

નિજતે મનમાં બરાબર ધાવું હતું કે, આ વેળાએ બાદશાહને આ જાનના મીઠા મીઠા શબ્દો કહ્યાથી તે વધુ ઉશ્કેરાશે અને તેમાંજ તેણીની મતલબ સફળ થશે તેથી આવી વાતોથી તેણી બાદશાહને લમવાવા લાગી. બાદશાહ આ શબ્દો સાંભળતાંજ ઉશ્કેરાઇ ગયો અને બોલ્યો: નિજત! તેણી ઉપર દયા કરવા માટે એક શબ્દ પણ તું બોલીશ નહીં! આ વેળાએ હું કોઇનું સાંભળું તેમ નથી. હું કહું છું તેવો જવાબ લખ!”

બાદશાહના હુકમથી નિજત લખવા લાગી:

“બદમાશ! તને રહેજ પણ શરમ નથી? બેહયાઇથી મને પત્ર લખે છે? તું ખરેખર શયતાન જેવી છે—રહેમ માટે તું તદન નાલાયક છે! આજથી એકાંત બંદીખાનામાં તને પૂરવામાં આવશે. તારી તકસીર કેદી માફ થનાર નથી. બીજી સજા શું કરવી તે હવે પછી વિચારવામાં આવશે.”

બાદશાહે આંગળીમાંથી અંગુઠી કાઢી નિજત તરફ ફેંકી. તેણીએ પત્રની છેવટે બાદશાહની વીંટીથી સીલ કરી.

શાહજહાને કહેલો જવાબ લખ્યા પછી નિજતે પત્રમાં પોતે નીચે મુજબ ઉમેરી દીધું:

“તને બહુ શરમીંદગી લાગતી હોય તો જેર ખાઇને મરી જા! આવી બેહાઈ કરી નામોશી લગાડી ખચી જવાની ફરી હવે કોશિશ કરીશ નહિં!”

પત્ર લઇ દાસી ગઇ. થોડાજ વખતમાં નિન્નત બેગમના કપડથી તૈયાર થયેલો બાદશાહની સઇ અને સીલવાળો એક ફરમાન મોતિ મહેલમાં માહુમ હમયાયુના હાથમાં જઇ પડ્યો, જેમાં સલિમાને એકાંત બંદીખાનામાં નાખવાનો શાહનો હુકમ હતો.

પ્રકરણ ૫ મું.

જીવન વિસર્જન.

આ શાનો પ્રભાવ અતિ વિલક્ષણ છે. માનવિતા જીવન માટેના તમામ આધારના જતાં રહેતાંબી આશા છેવટ સુધી કેમ કરી ટળતી નથી. સલિમા બેગમનોજ દાખલો હતો! તેણીનું માન, મરતબો, ધન, દોલત, વૈભવ વગેરે સર્વ જતાં રહ્યાં હતાં; પણ આશાએ હજી તેણીને મૂકી દીધી નહતી. રહેજ પણ ખજખજાટ થતાં સલિમા ચોક્કસ ઉદતાં તેણીને લાગતું કે: “આખરે હુઝુરને રહેમ આવી. મારાપરના ખોટા આરોપ માટેની જહાંપનાહની અંતે ખારી થઇ. તેઓએ મારી આપી. હુઝુરના સર્વ શકો દૂર થયા. આ તેઓના આવવાનોજ અવાજ છે.”

આશરે ત્રણ પહોર નેટલો દહાડો પસાર થયો હશે; હજી દાસી આવી નહિ; ત્યારે તો સલિમાની આશાઓ બ્રષ્ટ થવા લાગી. તેણીનું જીગર ધીરે ધીરે શૂન્ય થઇ જવા લાગ્યું. હમણા સુધી સલિમાએ એક ગોટ નેટલું પાણીએ પીધું નહતું. બાંદીએ નિયમિત રીતે ખાવાનું લાવી ઓરડામાં મુક્યું હતું; પણ તેને તેણીએ હાથ પણ લગાડ્યો નહતો. તેણીએ મનમાં દ્રઢ દરાવ કર્યો હતો કે: “હુઝુર જે ન આવશે તો મારે પ્રાણ ત્યાગ કરવાં!”

આખરે બહુવાર પછી દાસી આવી. તેણીના ઉતરી ગયેલા એકરા ઉપરથી સલિમા બધું સમજી ગઇ. તેણીએ દાસીને પુછ્યું: “ખાવિન્દ ક્યાં છે?”

દાસીને પોતાનું ગળું યુગળાઇ જતું જણાયું; તેણીએ જવાબ દીધો: “સરકાર આવ્યા નહિ.”

“આવ્યા નહિ? તો પછી ક્યારે આવશે એમ જણાવ્યું?”

દાસીએ જવાબ કંઇ ન દેતાં, તેણીના હાથમાં નિજતવાળો પત્ર આપ્યો. સલિમાએ પત્ર ઉધારી ભેટ્યું—નિજત બેગમના હાથના અક્ષરો! બધો મામલો સપાટામાં તેણી સમજી ગઇ. પત્ર વાંચતાંજ તેણીની આંખો સામે અંધારી આવવા લાગી.

દુઃખ, સતાપ, અભિમાન વગેરે વિષયોથી સલિમાનું જીગર ખજવા લાગ્યું. તેણીએ

દાસીને જણાવ્યું: “તું બહાર જા, હું અહિં એકલીજ બેસું છું.”

હુકમ પ્રમાણે દાસી બહાર ગઇ. સલિમા દરવાજા બંધ કરી એકાદ કાચ ઉપર જઇ પડી. બહુવાર સુધી ડચકાં દેતાં તેણી રડતી પડી હતી.

આ વખતે આફતાબ પશ્ચિમમાં અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતો. જાણે કે સલિમાનું દુઃખ તેનાથી જોઇ ન શકાવાથી હિમાલયની ઓથમાં ભરાઇ જઇ પોતાનું સુખ છુપાવવાની તે કોશિશ કરતો હતો. સલિમા ખેંઠા ખેંઠા બહુવાર સુધી મનમાં કંઇ નહીં મનસુખી કરતી હતી. તેણીનું મોં નાઉમેદીથી આંધું પડી ગયું હતું, છતાં નહીં ઠરાવની ઓપ ખુલ્લી રીતે તે ઉપર દેખાતી હતી. પોતાની જીંદગીની છેલ્લી હકીકત પોતાના ખાવિ-દને જણાવવા માટે શાહી કલમ લઇ સલિમાએ લખવું શરૂ કર્યું:

“માહુરા જીગરના ખાવિંદ !

આપ તમામ મુલકના ઇન્સાફ કરનાર છો. આપના હુકમથી જેર ખાઇ છે જીવ આપુ. છું. આપના હુકમ હું એલેગેલ પાળું છું; પણ જિનત એગમના કુટિલ કારસ્તાનોના પરીણામે જે અફસોસકારક સેવટ આપનાર છે, તેનો વિચાર મનમાં આવતાં જીગર ફાટી જાય છે.

પણ ખાવિંદ આપ મારી સામે ઉભા રહી, પોતાનાં સુખારક હાથથી જેરની જામ મારા મોં સામે ધરી હતાં તે કટલી બધી શાંતિથી, કેટલાં બધાં આનંદથી આપના ચંદ્ર જેવા સુખખંડે ચકારીનાં જેવી આંખો સાથે ધારીને જોતાં જોતાં હું જેર ગટગટાવી જીવ આપતે, તે આપને ખરાબર દેખાઇ આવતે-પણ હવે તેમાં ફાયદો શું ?

હું પાક અલ્લાહને હાજર નાજર જોઇ કહું છું કે, હું તમામ નીદેય છું. આપ તમામ મુલકના ખાદશાહ બની બધાને ન્યાય આપો છો, પણ આ બાંદીના બાબમાં તો આપના હાથે તમામ અન્યાય થયો છે, એમ હું બહુજ નમનતાઇ સાથે અરજ કરું છું. પણ તમામ દીન અને દુનિયા જેના ન્યાય ઉપર ચાલે છે, તેની પાસે તો મારો ખરો ઇન્સાફ થશે, એવી મારી ખાતરી છે.

મારા જીવના આધાર ! જહાંપનાહ ! જીવ એ તો મારા મનથી તુરૂજ વરૂ છે. શાદી

થયાના દિવસથી તેને આપની સેવામાં હું અર્પણ કરી ચૂકી છું. આપના કામમાં તે નિરપયોગી થઇ પડવાથી તે અસાર જીવને રાખી મૂકીને તે હવે શું કરવું છે ? આથીજ આપના હુકમ મુજબ હું આજે તેને ખરખાસ્ત કરી રજા આપીશ.

જીગરવાની પહેલાં એકવાર આપના દર્શન આ બાંદીને થયા હતાં તે આ જગતમાંનું એક અનુપમ ઉત્તુ સુખ મને મળતે. પણ આ આશાનું પૂરું થવું આ કમબખ્તની તકદીરમાં નથી. મારા મનમાંની એક પણ ઉમેદ હાલમાં ખર આવે તેમ નથી. મારી કમનસિખીએ જેમ મને આજે ઘેરી લીધી છે, તેમ જો કાળી વાદળિયો પેલા શીતળ ચંદ્રમને ઘેરી ન લે, તો આજે રાત્રે કેવી સરસ ચંદની પથરાશે. આવી માઠી ચંદનીમાં-શીતળ ચંદ્ર ફિરોળીની ડાયામાં આનંદમાં મરવું, કેવી મજાહ આપનાર હશે એમ મને કેટલાં દહાડા થયા લાગતું હતું. આ ઇન્જા પણ હવે મારી કેમ પૂરી થાય ? નદીનું મંદુર ગાન સાંભળતાં સાંભળતાં મરવું અપાર સુખદાયક છે. પણ નદી કિનારે મને હમણાં કોણ લઇ જાય ? માથામાં તેલ નાખી, પુલની શંખામાં સુઇ આપના ઝોળામાં માથું મૂકી મરવાને મને બહુ મન છે. પણ હવે તે કોણ પૂરી કરે ? આપની મરજમાં આવે તો તે બહાલ રાખશે. મારા મહેલની ઉત્તર તરફની બારીની બાજુએ જે ગિરિ નદી વહેતી જણાય છે, તેના કિનારે, માહતાબના ઉગવાની વખતે ચંદ્રદેવ વેળા મને દેહન કરવાનો હુકમ આપશે, અને ત્યાં કદી પણ સીપાઇ કે પહેરેગીર રાખી મારા નિર્જન એકાંત વિશ્રાંતિ સુખનો ભંજ કરશે નહિં.

સેવટે તે રહેમાન ગ્હિમ અલ્લાહતાલા, આપને હમેશાં સુખી રાખે એવી અંતકરણની દોઆ ચાહતાં હું હમેશાની ઉંઘમાં પડવાની રજા લઉં છું.

આપની એકવારની અત્યંત ધ્યારી થઇ રહેલી, પણ હાલમાં જોતના મોંમાં પડેલી

સલિમા.”

પત્ર લખી રહીને સલિમાએ તે એક લિફાફામાં મૂકી તે ઉપર પોતાની સીલ કરી. ઉપર ખાદશાહનું નામ લખી તે એક સેનાની યાળીમાં સુગંધી પુલો ઉપર મૂકી, ખાદશાહ અથવા કોઇની પણ નજર તેની તરફ અટ

પડે એવા એકાદ ઠોકાણે તેણીએ તે સોનાની થાળી મુકી.

સલિમાના હાથમાં એક અતિ મુલ્યવાન વીંટી હતી. એક દહાડે પ્યારની ઇલાશી દાખલ શાહજહાને તેણીને તે આપી હતી. આ વીંટીમાં એક મોટો ઝેરી હીરો જડેલો હતો. આ વીંટી ઉપરના ચકચકતા હીરા તરફ ઇચ્છાભરી નજરે જોતાં સલિમા કંઈક હસી. આ વખતે તેણીના મનમાં જુદા જુદા એક બીજાથી વિરૂદ્ધના વિચારોનું જંગ ચાલતું હતું. એકાએક તેણીના ચિંતાતુર, મલિન, તેજ વગરના મુખ ઉપર શાંતિ પસરવા લાગી.

તે ઝાંખા એરેડા ઉપર તેની અસલની રૂપ ન્યોતિ ફરી ચમકવા લાગી. ગયેલી મનોહરતા પાછી વળેલી જણાઇ. વીંટી ઉપરના હીરાની તરફ જોઇ સલિમા બોલી: “મારા જીવનમાં જઈ તું કેવું નિર્દોષ બેઠાનું છે તે તારા પ્રકાશથી ખાવિન્દ અને સર્વ અલમને ખુલ્લું કરી બતાવ !”

સલિમા દૃઢ કરાવવાળી હતી, પણ ખાવિન્દના હુકમ મુજબ જીવ આપવાનો તે તેણીએ નક્કી કરાવ કર્યો હતો. પ્યાર ગયો, આશા ગઇ, જીવનનો આધાર ન રહ્યો, હવે આ સાર વિનાના શૂન્ય જગતમાં રહી પોતે શું કરવું છે, એમ તેણીએ વિચાર્યું. છેવટે, મનને મજબૂત કરી તે ઝેરી હીરાવાળી વીંટી સલિમાએ ચુસી. ફરી બીજવાર ચુસ્તી વખતે તેણીએ ઉપર આસમાન તરફ જોઇ, આંસુભરી આંખે, બળતાં ફિલે, રડતા અવાજે બનને હાથ જોડી બોલી:

“ગરૂર રહીમ-દયાવાન કિરતાર ! હું જાઉં છું. મારા નિર્દોષપણાનો તુંજ સાક્ષી છે ! હવે તારી દરગાહમાં તો આ ગરીબને પનાહ આપ, આ આટલી મોટી આલમમાં જ્યારે મારા જેવા નાચીજી જીવને જગ્યા મળતી નથી, ત્યારે બીજો શું ઇલાજ ? તું ગરીબોનો બેલી છે.

મારી પછવાડે પણ મારી પાકદામન માટેની ખાવિન્દને ખાતરી આપજે. તારી ઉપર જે માફ પકડું ઇમાન હશે-આ અલાગણીની જો તને શરમ રાખવી હશે-તો મરવા પડેલાં એક-વાર હુઝુરના કદમોના ફિદાર થશે !”

આવી રીતે તે કિરતારની ખરા મનથી પ્રાર્થના કરતાં તે વીંટી ચુસવા લાગી. વીંટી-માંનું ઝેર પેટમાં ઉતરતાં વિકાળ મોતે તેણીને પોતાના સપાટામાં લેવી શરૂ કરી. અપાર

વેદના થવા લાગી, શરીર તુટવા લાગ્યું, આંખો કપાળે ઝડી ગઇ, માથું ફરવા લાગ્યું. સલિમા પોતાના સફેદ બિજાના ઉપર વ્યાકુળ થઈ પડી. ફિલગીર અવાજે તેણી બોલવા લાગી: “માહર ! તમે મારી ઉપર હેત રાખતા હતા, હું તમારી ઉપર હેત રાખતી હતી, પણ આપણો આ પ્યાર પાક અને બાઇ જોઇનના પ્યાર સમાનનો હતો, એમજ હું સમજતી હતી. તે પ્રેમ આપના મનમાં આવી જીરી રીતે બદલાઇ ગયો ? મારા ખાવિન્દ ! જહાંપનાહ ! આ ગરીબ દાસીને માફ કરો. આપના મનમાં આટલા બધા દુઃખના કારણ રૂપ હું થઇ પડી એ માટે મને પણ બહુ યુરુ લાગે છે. પણ મારોબી ઉપાય શું ? આપઘાત કરવામાં પણ મોટું પાપ છે એમ લોકો કહે છે; પણ મને તે મુદ્દલ થવાનું નથી. જીને તેણીનો ખાવિન્દ સંધી વિશેષ છે ! કુરાનમાં શવહરની મરજી માફક વર્તવાની સખત તાકીદ છે. શવહરના હુકમ મુજબ હું જીવ આપું છું. એટલે મને રતીભાર પણ પાપ થવાનું નથી-ઉલટી હું સ્વર્ગમાં જઈશ !”

સલિમાએ આ પછી બહુ કબટી આંખો બંધ કરી.

થોડાક વખત ગયો હશે-એવામાં શું અજાણ્યી ! કે બાદશાહ ખુદ તે મહેલમાં પધાર્યા-બતી બજે છે, સલિમા તડપતી બિજાનામાં પડી છે, શાહજહાન ઉતાવળે બિજાના આગળ ગયો. સલિમાને જોતાંજ તે ભયથી ચમકી ગયો. મોતની ભયંકર છાયાથી સલિમાની કાયા, સોના જેવી કાન્તિવાળી ઝેરી સિલિહમ બની ગઇ છે. મોટું સુકું પડી ગયું છે. બાદશાહના જીવનમાં કંપારી ફરી વળી. વ્યાકુળ અવાજે દર્દનાક શબ્દોએ તેણે પુકાર્યું: “માહબૂબ ! મારી સલિમા-”

સલિમાના ડોહ કંઈક હસ્યાં. શ્વાસ તો અતિ મંદ થઇ ગયો હતો. બહુ મહેનતે તેણીએ ડોહ ઉઠાવ્યા. બાદશાહને કંઈક ધીરજ આવી. અવાજ દબાવિ તેણે પુછ્યું: “સલિમા ! પ્યારી સલિમા, શું થયું છે ?”

સલિમાની આંખો કંઈક વધુ ઉઘડી. સલિમા ફાટી આંખે હુઝુર તરફ જોઇજી રહી. સલિમાને આ વેળાએ સામેની વસ્તુઓ કંઈ ખરાખર દેખાતી નહતી.

બાદશાહ ફરી પુછ્યું: “સલિમા ! આ શું કાણું ?”

સલિમાએ ભાંગ્યા તુટા શબ્દોમાં જવાબ દીધો : “કોણ ? જગર જન ! આખરે આપ આવ્યા ? આ દાસી ઉપર આપને રહેમ આવી ? આપનો હુકમ મેં માથે ચઢાવ્યો છે. મેં જેરી હીરાની વીંટી ચૂસી છે.”

શાહજહાન આતુજ કંઈક બનેલું પહેલાંથી પામી ગયો હતો. હવે તે તદ્દન બેફામ બની ગયો. એક ગાંડા માણસ જેવી તેની હાલત થઈ પડી હતી. શું કરવું તે એને લેશ માત્ર સુજતું નહતું. ધીરજ મૂકી દઈ તે જમીન ઉપરજ બેસી ગયો.

સલિમાના મોંમાંથી આ હકીકત સાંભળતાજ તે ભાન ભૂલી ગયો. સૌ બેગમોમાં સલિમાજ તેની મનપસંદ બેગમ હતી. જીવ કરતા વીશેષ તે તેણીને ચાહતો હતો. મહેલમાંની પહોરો ભરતી દાસીને હાંક મારી તેણે કહ્યું : “જા, જા, જલદી, હકીમને તરત બોલાવી લાવ !”

સલિમાની શક્તિ ઓછીને ઓછી થતી ચાલી હતી, છતાં બાદશાહના આ શબ્દો તેણીના સાંભળવામાં આવ્યા. શાહજહાનને ઉઠ્ઠેશી તેણી બોલી : “ખાવિન્દ ! હકીમ આરોગે હવે શું કરશે ? મેં જેરી હીરાવાળી વીંટી ચૂસી છે, અતિ વેદના થાય છે; હવે મને અદલાહ શિવાય બીજું કોઈ બચાવે તેમ નથી !”

બાદશાહ સલિમાના બિચાના ઉપર જઈ બેઠો. ભયંકર નિરાશાથી તેનું ફિલ ચીરાઈ ગયું હતું. સલિમાનું માથું તેણે પોતાના બોળામાં લીધું. જગરમાંનો શોક ઉભરાવાથી તે હવે કુસ્કે કુસ્કે રડવા લાગ્યો. સલિમાની નજરે આ દેખાવ પડતાં આવરી થઈ તેણી બોલી : “ના. ખાવિન્દ ! આપ સરખા બહાદુર મરદે આ હલકી દાસી માટે એમ આસું પાડવા, એ ઠીક લાગતું નથી !”

આ શબ્દો સાંભળી બાદશાહે વધુ રડતાં રડતાં કહ્યું : “સલિમા ! આ બધું કોણે કયું ?” સલિમા ધીમા થતાં અવાજે બોલી : “ખાવિન્દ ! આપ જો એક થડી વહેલા આવ્યા હોત, તો હું આ મરતે નહિં. આપને જોઈ હવે મને જીવવાની ઇચ્છા થાય છે. પણ હવે ફાકડ !”

સલિમાના આ શબ્દોએ બાદશાહનું જગર તદ્દન પીગળી ગયું ! તેણે પ્રેમથી સલિમાને ગળે લગાડી, રડતાં અવાજે કહ્યું : “સલિમા ! હું પાપી, અધાતક છું. મારા જેવા શયતાન

તારા પ્રેમને લાયક નથી. તું તો બેહિસ્તની હૂર છે ! ના, ના, ફિરશ્તા જેવી છે, જતાં આજ સુધી હું તને ઝોળખી શક્યો નહિં. હાથહાથ ! પણ તું મને મૂકીને ચાલી ? સલિમા ! મને માફ કર, આ કમખખત સાથે એક બોલ તો બોલ !” વધુ એનાથી બોલી શકાયું નહિં.

આ બેઉ જણની તે વેળાની હાલત કોણ વણવી શકે ? સલિમાના સુકા ગાલપર આનંદના આંસુઓ વહેતા હતા. ગળું સીવાઈ ગયું હતું. જીવનશક્તિનો દર શ્વાસે નાશ થતો હતો. દુઃખ, પીડા, નિરાશા, તુટેલું મન, અપમાન—આ સર્વ દુનિયાની ખટપટોના પદાર્થ ! આ બધા અહિંના અહિં રહી, મોતની પહેલાં સલિમાને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હતી. હવે બાદશાહને રડતો અવાજ કે શોકાતુર દેખાવ તે શાંતિનો નાશ કરી શક્યા નહિં.

બાદશાહ ફરી ગાંડા સરખો ઉઠી બુઝો પાડવા લાગ્યો : “હકીમ ! હકીમને બોલાવો !”

પણ હકીમના આવવા પહેલાં તો સલિમાની જીંદગીની જોત બુઝાઈ બી ગઈ !

તે મજબૂત મનનો, મહા બળવાન હિંદુસ્તાનનો બાદશાહ, આ વેળાએ સલિમાના મરણ પામેલા શરીરને જોઈ જોઈને એક નહાના બાળકની પોટે મોટેથી રડવા લાગ્યો. તેના ગરમ ગરમ આંસુઓ સલિમાના હિમ જેવા શીતલ શરીર ઉપર ટપકવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૬ હું.

વેશધારી ફકીર.

માહુમે માહરને તે ભોંયરામાં ફેંક્યા પછી, તે ભોંયરાની જમીન ધુળવા લાગી. ધીમે ધીમે તે માહરને બરાબર લાઈ, કંઈપણ અવાજ ક્યાં વિના ફરતી ફરતી નીચેને નીચે ઉતરવા લાગી. પોતાના પાપી શરીરનો ભાર ધરતી માતા પણ રહેવા રાજ નથી એમ માહરને લાગ્યું. આવા મજબૂત સંબંધની જમીનને આમ નીચેને નીચે ધરતી જોઈ માહર બહુ અચંબો પાડ્યો. એકાએક કડકડા શબ્દ થઈ તે નીચે ઉતરતી જમીન એકદમ બે લાગમાં વહેંચાઈ જઈ સ્થિર થઈ. માહર આ બે લાગના વચ્ચેના ભોંયરામાં જઈ પડતાંજ માથા ઉપર જખરો થા લાગવાથી તે બેશુદ્ધ થયો.

ભાન આવતાં, તેને જણાયું કે, એ તરફ તફાન અંધકાર અંધકારજ છે. ઉપર, નીચે, આસપાસ બધેબધે અંધકારજ ! આ રાત છે કે દિવસ આ સમજવાનો પણ કંઈ ઉપાય રહ્યો નહતો. માહરજે પોતાના હાથેથી ચોતરફ તપાસી જોયું, તો નીચેની જમીન પાકા પથ્થરની હતી. માહરજે ઘણું દૂર સુધી હાથ ફેરવી જોયું તો તે ભિંત માણસના હાથે બાંધેલી નહતી; ખડકાં ખોદીને તે તૈયાર કરેલી હતી. ભિંતને હાથ દઇ તે ચોતરફ ફરવા લાગ્યો. જ્યાં જુએ ત્યાં તે ભિંત એકસરખીજ હતી. ફક્ત એકજ બાજુએ પથ્થરના ટેકાએ તેના હાથને ઘોખડ જોયું લાગ્યું. હાથ ફેરવી જોતાં તે તેને આ બાંધિયાનાં દરવાજા લાગ્યા. તે બહારથી બરાબર બંધ કરેલા હતા !

કમબખ્ત માહર આખરે નિરાશ થઇ નીચે ખેસી ગયો; પણ તેવી રીતે બહુવાર ખેસી શક્યો નહિ. પાછો ઉઠી ભિંતે હાથ ફેરવતો તે ચોતરફ ફરવા લાગ્યો. થાકતાં વળી પાછો નીચે ખેસી ગયો. હવે તેનાથી પોતાની આ હાલત ખરી શકાઇ નહિ. તે ચોટથી જુએ પાડી બોલવા લાગ્યો: “આવી રીતે મને અહિં રાખશો નહિ !” મહેરબાની કરી તરવારના એક ધાથી મને ઠાર કરી નાખો, બહુ અહંસાન થશે.”

તે કમબખ્ત બાંધિયાના આ શબ્દોના તે કેદખાનામાં ગંભીર પડ્યા પડ્યા લાગ્યા. તે સાંભળી, માહર પોતેજ બીધો, અને ખેડેલો હતો તે ચોંકાને ઉઠી ઉભો થઇ ગયો. એકાદ મગજથી ખસી ગયેલાની જેમ તે ભિંત ઉપર પોતાની મુઠી મારી ધા કરવા લાગ્યો. તે કાળા પાણીઓ ઉપર મુઠીની કંઇએ અસર ન થતા માહરના હાથનેજ સાચી ઇજા થઇ.

આખરે કંટાળી માહર નિંદ્રાદેવીનો જપ કરવા લાગ્યો. ઘણા વખત સુધી આ બાજુથી પેલી બાજુ એમ એણે પાસા ફેરવ્યા પણ નિંદ્રા બાજુ એનાથી રીસાઇ ગઇ હોય તેમ દૂર દૂર ભાગતી હતી. તે કમબખ્ત બાંધિયાને લાગ્યું કે નિંદ્રા એ પણ સ્વર્ગની એક અપસરા છે. તે શું જોઇને આ આવા કુર અને બાંધિયાના જેવા ભયંકર સ્થળે આવશે ? ઘણી વારે આંખો ખોલી જોતાં, તે કેદખાનામાંનું ઘોર અંધારું એક ટેકાણેથી કંઇક ઓછું થયેલું તેને જણાયું. તેને લાગ્યું કે તે ઇમાતો તો નથી; નહિં તો આવા અંધકારમાં

પ્રકાશનો તે ક્યાંથી પ્રવેશ થાય ? આંખી એણે પાછી આંખો બરાબર બંધ કરી દીધી. થોડી વાર રહી આંખો પાછી ઉઘાડતા પોતે ઇમાતો નથી એમ નક્કી અનુમાન્યું. ઉપર એક સૂઝમ છિદ્ર દેખાતું હતું. તેમાંથી રહેજ પ્રકાશનો અંદર પ્રવેશ થતો હતો. માહરને લાગ્યું કે સહવાર થઇ હશે. વખત જતાં છિદ્રમાંથી આવતો પ્રકાશ ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો. સેવટે તે પ્રકાશ એટલી બધી હદે વધ્યો કે, માહરને પોતાનાં શરીરના જુદા જુદા ભાગો દેખાવા લાગ્યા.

આ પ્રકાશથી માહરના મનને કાંઇ શાંતિ થવા લાગી, પણ આ શાંતિ લાંબી વખત ટકી નહિ. જ્યાં સુધી ઘોર અંધકાર હતો ત્યાં સુધી તો માહર કંઇક વિચારમાં નિમગ્ન હતો. તેના મનમાં ભિંતા ઉભી થવા લાગી. આ ભિંતા પોતાના ભવિષ્યને લગતી હતી, પણ ભિંતા કરેલી હવે શા ઉપયોગની ? “જુખ અને તરસથી તેનો પ્રાણ જ્વોજ જોઇએ, એ સજા હું એને કરું છું.” આ બાદશાહના શબ્દો તેણે બરાબર સાંભળ્યા હતા. હવે ઘણું તો એ અથવા ચાર દહાડામાં તેના આયુષ્ય સાથેજ તેની ભિંતાનો પણ અંત આવી જશે !

તે આંખો દહાડો માહરજે ભિંતામાં કાઢ્યો. સલિમા માટેની ભિંતા અને પોતાના ચોત સંબંધી ભિંતા ! સાંજના વખતે માહરનું માથું ચક્રીથી ફરવા લાગ્યું. સલિમા તેમજ પોતાના સંબંધી ભિંતાથી તો દિવાના જેવો થઇ ગયો હતો.

ફરી અંધકાર વધવા લાગ્યો. ઉપરના છિદ્રમાંથી આવતા પ્રકાશ ડિરણુ હવે નહિ જેવા થઇ ગયા. માહર કેટલીક વાર સુધી તો તે છિદ્ર સામે એકટસે જોતો હતો. બાજુ કે આખા દહાડા સુધી પોતાની નજદીક રહેલા મિત્રને વિદાય થતાં જોતો હોય ! વધતાં વધતાં અંધારું એટલું વધ્યું, કે ક્યાં કંઇ સુજળું નહતું. આખરે આ કમનસિબના દુઃખ તરફ નિંદ્રાદેવીને કંઇક રહેમ આવી. તેના અસહ્ય દુઃખને ટાળવા માટે તેણી દોડતી આવી. પોતાના કેમલ હાથેએ તેણીએ માહરની આંખો બંધ કરી. નિંદ્રાદેવીની મહેરબાનીથી માહર તે પ્રકાશ અને અંધકાર બંને ભૂલી ગયો; અને એકાદ સ્વપ્નમય પ્રદેશમાં ભમતો જણાયો !

તેણે એક અજબ સ્વપ્ન જોયું. જાણે અતિશય અજવાળું પડે છે—વીણા, ખીન, ખંસી છતાં વાજીતો મધુર અવાજ વાગે છે; પાસેજ પરમેશ્વરના સ્વર્ગનો મુકદ્દે છે, ત્યાંથી મધમધાટ કરતી સુગંધ આવે છે અને તે જ્યાં ત્યાં પસરી રહી છે; શીતલ પવન એ તરફ મંદમંદ વાય છે; આજીબાજી અત્યંત સુવાસિક સુંદર પ્રેરણા બગીચો છે; ખાગમાં સોનાના ઝાંડા ઉપર હળવે સુંદર રંગબેરંગી પક્ષીઓ મધુર કલોલ કરી રહ્યાં છે. જ્યાં ત્યાં ચોખી ચાંદની ફેલાઈ રહી છે અને તેમાં ખુબસુરત પરીઓના ટોળાઓ ફરી રહ્યાં છે. આ પ્રમાણેનું સુખદાયક સ્વપ્ન જોતાં જોતાં માહરની આંખ ઉઘડી ગઈ. જાગીને જુએ છે તો પોતાના આંખ ઉપર કોઈ હલ-જેથી હાથ ફરે છે. નિદ્રાના ઘેનમાંજ માહર એ પુછ્યું: “તમે કોણ? જન્મતના કોઈ કિસ્સો છે?”

“ના, હું કિસ્સો નથી, પણ ધનસાન છું.”

“ધનસાન! અહિંયાં શું કામ?”

“હું અલ્લાહની બશારતથી આવ્યો છું. હું એવી રીતે બધેબધે જઈ શકું છું.”

“પણ આપ અહિં શું કામ પધાર્યાં છો? મારી ઉપર કંઈ કરમ બક્ષેશ કરવા?”

“હા, પણ તને હવે આ દુનિયામાં કેટલાક દહાડા રહેવું છે, તે તને ખબર છે કે?”

“લાંબો નિસ્વાસ મૂકી માહર બોલ્યો: “હા, મને ખબર છે. બહુ તો એ દહાડા કે ત્રણ દહાડા! અન્ન પાણી વગર મારી નાખવાની મને સજા થઈ છે.”

“તને આખિરત કહેતાં બીજી દુનિયા ઉપર વિશ્વાસ છે ને?”

“હા.”

“તે કુરાનનો શુક્ર કયો છે કે? કુરાન ઉપર તને વિશ્વાસ છે?”

“હા, કેમ નહિ? કુરાન એ તો કલામે અલ્લાહ! એ ઉપર તો માફ પકડું ધમાન છે.”

“આખિરત માટે તે કંઈ તૈયારી કરી રાખી છે? શાહી સળ (રાજદંડ) પામેલા ધનસાનને તે બીજી દુનિયામાં નળત (મુક્તિ) મળતી નથી, એ તું જાણતો હોઈશ! તને આ નળત અપાવવા માટેજ કોશિશ કરવા હું આજે અહિં આવ્યો છું.”

“આપ વલી અલ્લાહ છો! આપનો બેહદ અહેસાન મારી ઉપર છે. મારે શું કરવું તે

જનાબ ફરમાવશો?” એમ કહી માહર તે મહા પુરુષની કદમ બોશી કરવા માટે તેમના પગ પોતાના હાથોથી ટોળી શોધવા લાગ્યો.

ફરી ફર જઈ કહ્યું: “માહર! બેટા ડર ના. હું ફરી પેગમ્બરનો ગુલામ છું. તારે નળત મેળવવા માટે એકજ રસ્તો છે. તારી જીંદગીમાં આજ સુધી જે જે પાપ કર્યો તે કયા હોય તે સર્વ જે તું મારી પાસે કચ્છલ કરશે તો તે ગુનાઓની તોબા કરાવી હું તને પાક કીશ, તેમ થતા શાહી ખતા થયેલી હોય તોપણ જરૂર તું બીજી દુનિયામાં પાર ઉતરશે. વળી મને ઠીક લાગશે તો બાદશાહને કહી આ ભયંકર બંદિખાનામાંથી પણ તને છોડવીશ.”

માહર એ યાદ કરી ફરી પોતાના અનેક ન્હાના મોટા પાપો ફરીને જણાવ્યા. ફરી ગુપ્તગુપ્ત ધ્યાનથી સર્વ કંઈ સાંભળતો હતો. તે જે ખાસ સાંભળવા માંગતો હતો તે માહરના મોંમાંથી હજી નીકળતું ન હતું. આથી ગંભીર અવાજે ફરી તેને પુછ્યું: “તું કોઈ દહાડે કોઈ પારકી સ્ત્રીને નહસાડી ગયો છે?”

માહર એ મગરૂરીથી જવાબ આપ્યો: “ના! આખી જીંદગીમાં આવી નળત મોટું પાપ મારા હાથે થયુંજ નથી!”

તે વેશધારી ફરી આ સાંભળી થોડીકવાર કંઈક વિચારમાં લાગી ગયો. આ પછી તેણે પુછ્યું: “તું કોઈવાર પણ પારકી સ્ત્રીના પ્યારમાં પડ્યો છે?”

“હા, તરત, આપ વલી શપ્ત—હાજર અને ગયેબથી વાકેફ—આપને કહેવામાં મને કંઈ હરકત નથી. એક સ્ત્રીના પ્યારમાં હું પડ્યો હતો. પણ જ્યારે મેં માફ મન તેણી ઉપર લગાડ્યું હતું ત્યારે તેણી પરત્વી ન હતી, હમણાજ તેણી ફક્ત પરત્વીને પરત્વી બની છે!”

“તારી ઉપર તે સ્ત્રીનું મન હતું કે?”

“મારી ઉપર ન્હાનપણમાં તેણીનો બહુ પ્યાર હતો. પ્રેમના ઝાડની એક ઝાળ ઉપર જે પ્રમાણે મેં પ્રેમ એક બીજને વિટાઈ રહે છે, તે પ્રમાણે સંસારવૃક્ષની ન્હાની શાખ ઉપર અમે બે જાણી રહેતા હતા, પણ મારી સાથે તેણીની શાદી થઈ નહિ. તેણીની શાદી થયા પછી—તે બીજની બીજી બન્યા પછી—હું તેણીને ભૂલી શક્યો નહિ. તેણીનું રૂપ મારા મગજમાંથી ખસતુંજ નહતું, તેથી તેણી સંબંધીની મારી આશા પણ ટળતી નહતી.

તેણી ન્યાં હતી ત્યાં મારાથી જવાય તેમ સુદૃઢ હતું નહિ, પણ બહુજ કારીગીરી અને કસબથી વેશ બદલી હું તેણી પાસે જઈ રહ્યો, છતાં પણ હું કાણ કું તે તેણી જાણી શકી નહિ. તેણીના મનની મેં પરીક્ષા કરી જોઈ. તેણીનો મારી ઉપરનો પ્રેમ એક ભાષા જાહેર સમાનનો હતો. તે શિવાય વિશેષ કંઈ નહતું.”

“ઠીક, પણ તું કાંઈ દહાડો પણ ભૂરી ઇચ્છાથી તેણીના અંગને અડક્યો હતો?”

“હા, તને! આપને તો બધું રાશન છે. તેણીને હું અડક્યો છું પણ બલી યા ભૂરી ઇચ્છાથી તે હું સમજી શકતો નથી! આપજ તો ઇ-સાફ કરો ને? તેણીના રૂપથી લોભા-ધને—મોહી પડી ફક્ત એકવાર મેં તેણીને એક ચુંબન કર્યું છે. તે સુદૃઢ રાત હતી. રૂપેરી ચંદની ફેલાયલી હતી. તે વખતે તેણીની ખુબસૂરત શિકલ જોઈ મારા મનને હું રોડી શક્યો નહિ. ન્યાં સુદૃઢતા જોઈ મન ભુલે છે ત્યાં અપવિત્રતા ઊભી નથી.

“ભાન ભુલી જઈ એકતાર થઈ જવું” એજ અપવિત્રતાને દુર હાંકી કાઢે છે. આ બધી હકીકત તે અદ્વાઈટ પાકજ જાણે છે. તે વખતે તે સ્ત્રી યેશુદ્ધ હોવાથી તેણી પણ આમાંનું કંઈ જાણતી નથી.”

આ સાંભળી તે અજાણ્યો પુરૂષ ઉભો થયો અને માહરતો હાથ પકડી બોલ્યો: “મેટા ડર ના. કાંઈ પણ ચિંતા ન કર. શાહી સગ્ન ખમતાં પણ જો તું મરીશ તોએ તારી આખે-રત સુધરશે, તેની હું તને ખાત્રી આપું છું. મારી ઉપર તું વિશ્વાસ રાખજે, અમ ફકીરોની દોઆ કંઈ રદ જતી નથી.”

આટલું બોલી તે વેશધારી ફકીરે તે બંદિ-ખાનાના દરવાજા જોરથી ઉઘાડ્યાં. તે પહેલાં-થીજ બહારથી ખુલ્લા હતા. બહાર આવી તેણે તે પાછા બંધ કર્યાં, અને કેટલીક વાર સુધી દરવાજા પાસે ઉભા રહી કાંઈક વિચારમાં મશગુલ થયો. પોતાના મન સાથેજ તે બોલવા લાગ્યો: “ત્યારે પછી એનો જીવ લેવો એ ઠીક નહિ. પ્યારી સલિમા તદન નિર્દોષ છે!”

હલુ હલુ ફકીર સલિમાના મહેલ તરફ જવા લાગ્યો.

આ ફકીર કાણ, એ વાંચનાર પામી ગયા હશે. આગળ કહી ગયા પ્રમાણે સલિમાની ચીઠ્ઠી બાદશાહ પોતે વાંચી નહતી. ગિજત યેગમના મ્હોડે તેનો કંઈક ભાંગો તુટે ભાગ

શરાબની નિશામાં તેણે સાંભળ્યો હતો. થોડીવાર પછી શરાબને: જોશ ઉતરતાં તેણે સલિમાની ચીઠ્ઠી વાંચી.

‘સલિમા પૂરેપૂરી યેગુનહા છે,’ એમ જ્યારે માહરએ જણાવ્યું હતું, ત્યારે તેના તે શબ્દો ઉપર શાહજહાનને વિશ્વાસ આવ્યો ન હતો. પણ સલિમાએ: ‘હું નિર્દોષ છું’ એમ જ્યારે ચીઠ્ઠીમાં જણાવ્યું, ત્યારે બાદશાહને મનમાં કંઈક ખાત્રી થવા લાગી સલિમા એ બાદશાહની બહુ માનીતી યેગમ હતી, એ ઉપર જણાવેલું છે. તેણી ઉપરનો તેનો પ્યાર આ ખાત્રી લાવવામાં કંઈક મદદગાર થયો, એમ કહિયે તો ચાલે, તોપણ બાદશાહનો શક તદન નીકળી ન ગયો. તે સંબંધી વધુ તપાસ કરવા માટે તે ફકીરના વેશમાં બંદિખાનામાં આવી રીને માહર પાસે આવ્યો હતો.

ચાલાકીથી બધો બેદ માહરને પુછી લીધા પછી બાદશાહના મનમાંથી સર્વ શક દુર થયો, અને સલિમા પૂરેપૂરી યેગુનહા છે એવી ખાત્રી થઈ. મોગલ બાદશાહ નિરપરાધી માહરને મોતની સગ્ન માફ કરી. તરતજ કેદખાનાના વડા દારોગાને બોલાવી: “બંદીવાનને બરાબર અજપાણી આપવા અને તેને કાંઈ પણ રીતે તકલીફ ન પડે તેની તજવીજ રાખવી,” એવો હુકમ તેણે કર્યો. બધા મોગલ બાદશાહોમાં પ્રતાપી અકબર અને શાહજહાન આ બાદશાહો દયાળુ અને પ્રજાના અતિ હિતચિંતક હતા એમ ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે.

ફકીરનો વેશ કાઢ્યા વગરજ શાહજહાન સલિમાના જનાનામાં આવ્યો. સલિમા જેવી પ્યારી યેગમને પોતે આટલું બધું દુઃખ આપ્યું એમ વિચારતાં બાદશાહને બહુ ભુરૂ લાગ્યું. હવે તેણીને મળતાંજ તેણીને સમજાવી પતાવી માફ માગી, તેણીને માન આપી, અવિચારથી ખોટો સંદેહ લઈ જઈ તેણીના કોમલ જગરને જે જખમ પોતે લગાડ્યા હતા તે દરેક રીતે રૂઝવી, તેણીનો પ્યાર પાછો જીતી લેવા આજ દસ દહાડે પોતે સલિમા આગળ પાછો જાય છે એમ ધારી તે રાજ રાજ થવા લાગ્યો. આથી તેણી માટે સ્વેજ પણ શકે તેને નથી તે ખતાવી આપવા માટે અને પોતાના અપરાધની દરજુર માટે માહરને બંદીખાનામાંથી મુક્ત કરી છોડી મુકેવો, આવા વિચારો શાહજહાનના મનમાં ભમતા હતા. સલિમા મને હરતા ચુપડે પુછશે: “બાદશાહ, આજે આપે આ ફકીરી વેશ કેમ

લાધા છે ભલા ?” તેને હું જવાબ દઈશ કે :
“હું દુનિયાનો બાદશાહ છું ખરો, પણ તારા
પ્રેમ માટે આમ ફકીર બન્યો છું !” આવા
ખુશહાલ વિચારો કરતાં એકાદ અપરાધી માફક
તે સલિમાના મેહેલમાં દાખલ થયો.

પણ ઇન્સાન એક ધારે અને કિરતાર
બીજી જ કરે ! આ પછી શું બન્યું તે ગયા
પ્રકરણમાં વાંચકોએ જોયું હશે.

પ્રકરણ ૭ મું.

અંતનાં દર્શન.

બીજે દહાડે માહર તે ઘેર અંધારા બંધિ-
ખાનામાં પોતાના ભવિષ્ય સંબંધી ચિંતા
કરતો બેઠો હતો. ઉપરના છિદ્રમાંથી પ્રકાશ
કિરણો જે આવતાં હતાં તે બહુ ઝાંખા થતા
દેખાયા. તે ઉપરથી બહાર, સૂર્યાસ્તની વેળા
થયેલી સમજાઈ.

બંધિખાનાની એક બાજુમાં ખાવાનું જેમનું
તેમ પડ્યું હતું. તેમાંથી થોડુંક જ એણે ખાધું
હતું. આ ખાવાનું આપવા વજેરે માટે એક
પહોરેગીર સવાર સાંજ બેવાર આવતો-પણ
માહરેએ તેની સાથે મુદલ વાત કરી નહતી.

બંધિખાનામાં પડ્યા પડ્યા પોતાના તથા
સલિમાના વિચારોથી માહરનું મન એક ક્ષણ-
વાર પણ વિશ્રાંતી પામતું નહતું. બાંગા તુટી
શબ્દોમાં તે બોલવા લાગ્યો : “ઓ પરવર !
હવે કેટલા દહાડાં સુધી આ દુઃખ હું ભોગવું ?
નાગના માથાનું મણિ તો મને મળ્યું નહિ,
પણ તેના દર્શના ઝેરની આગથી હું મર-
છું ! હું તો આ કબર વેઠું છું, પણ ત્યાં
નિર્દોષ સલિમાનું શું થયું હશે તે તો તું
જાણે સલિમા ! મારી માફક તું પણ કેદખા-
નામાં પડી છે કે શું ? આ જગતમાં ન્યાય
નથી, પ્રેમ નથી, વિશ્વાસ નથી, પ્રેમની
પવિત્રતા નથી-કાંઈ નથી ! સલિમા ! તું જીવતી
પણ છે કે ? મને લાગે છે કે એકાદ બોંય-
રામાં કોઇ હબસચુની તિક્ષણ તરવારથી
બેનન થઈ હશે. હાય ! હાય ! સલિમા !
આખરે, આ પાપીજ તારા મોતનું કારણ
થઈ પડ્યો !”

બોલતાં બોલતાં માહરની આંખમાંથી
આંસુઓની ધાર વહેવા લાગી. અતિશય

ખાવરો બની જઈ એક દિવાનાની જેમ :
“હાય ! હાય ! સલિમા ! સલિમા !” કરી તે
બુમો પાડવા લાગ્યો. તે એકાંત કેદખાનામાં
ફકત તેની બુમોના પડ્યા “સલિમા ! સલિમા !”
કરી પડતો હતો.

એકાએક દરવાજા બહાર કંઈક અવાજ
જેવું કાને પડ્યું. તે સાંભળી, “ખાવાનું લઈ
પહોરેગીર આવ્યો હશે એમ તેણે ધાર્યું.
પહોરેગીરે આવી હાથમાંનું ફાનસ એક બાજુ
એ મુક્યું, અને દરરોજના ટેકાણે ખાવાનું
મેલ્યું. દિવાનો પ્રકાશ માહરની આંખોથી
સહન થઈ શક્યો નહિ. દિવસ અને રાત ઘેર
અંધારામાં રહેવાથી એકાદ જનનવર જેવી દશા
તેની થઈ પડી હતી. બોંયરામાં દિવાને જોતાં જ
તેણે પોતાની આંખો મીચી દીધી.

પહોરેગીરે હસીને કહ્યું : “માહર તું
કેમ છે ?”

તે પહોરેગીરનો આ સાદો સવાલ માહરના
જીગરમાં બાણ પ્રમાણે જઈ ચોંટ્યો. તુચ્છકાર-
લયાં અવાજે તે બોલ્યો : “મારા દુઃખ ઉપર
આમ ડામ દેતાં તને લાજ નથી આવતી ?
તારા હિલમાં દયા જેવી કોઈ ચીજ જ
નથી કે ?”

પહોરેગીર જવાબ દીધો : “માહર ! આમ
ફાકટ ગુસ્સે ન થા. તારી ઉપર દયા કરવી
કાંઈ મારે હાથ છે ? અમે હુકમના ચાકર.
તને અનપાણી કંઈએ ન આપવું એવો
બાદશાહનો સખત હુકમ છે; પણ તારી દયા
આવવાથીજ હું આ અનપાણી તને લાવી
આપું છું.”

તેનું આ બોલવું સાંભળી માહર તીરસ્કારથી
હસ્યો અને બોલ્યો : “તારૂં તે અનપાણી
પાણું લઈ જા, તેની મને ગરજ નથી ! આજે
સહવારના તે જ લાવી મેલ્યું છે તે એમનું
એમજ પડ્યું છે, તે પણ લઈ જા.”

“કાં ? હમણાં સુધી તે કાંઈ પણ ખાધું
નથી ?”

“ખાવાની જરૂર નથી. જેને જીવવામાં
સુખ હોય તેને ખાવા પીવાની ગરજ હોય.
મને મરવામાં સુખ લાગે છે. આ અનપા-
ન ટેકાણે જો તું મને ઝેર લાવી આપે તો તારો
ખરેખર ઉપકાર થાય !”

આ વખતે પહોરેગીરે જવા માટે બારણાં
ખોલ્યાં હતાં. બે બારણાંની વચમાં ઉભા રહી
માહર તરફ જોતાં, ડોકું હલાવી હસતાં તે
બોલ્યો : “તેણીએ પણ ઝેર ખાઈ જીવ

આપ્યો, તેવીજ રીતે તું પણ કરે નહીં તો પછી તારા પ્રેમને કલંક ન લાગે?”

પહેરેગીરને આગળ યોલવાને વખતજ નમળ્યો. તેના આ મશકેરીની હપના વચ્ચેના સાંભળતાજ વિકાળ વાદ્યની માફક કુદી પડી માહરએ તે અર્ધા ઉંચેલા દરવાજાને ધક્કો માર્યો. પહેરેગીર બન્ને બારણા વચ્ચે દબાઈ જઈ ત્યાં ત્યાં કચડાઈ તરત મરણ પામ્યો. થોડીવાર પછી માહરએ બારણું ઉઘાડી જોયું તો તે કમળખત પહેરેગીરનું શરીર ધડાક દેતું કે બંદિખાનામાં આવી પડ્યું.

માહર આ જોઈ ભાન ભુલી ગયો. ગુસ્સામાં આવી આ કામ કર્યા પછી, હવે શું કરવું તેની તેને સમજ પડી નહીં. થોડીવારમાં મન ઠંકણે આવતાં એકાએક તેને કંઈ સૂઝી આવ્યું. અતિ ઝડપથી તેણે તે પહેરેગીરના કપડાં ઉતારી પોતે પહેરી લીધા. કમરબંધ, તેમાં લટકતી તરવાર, અંગ ઉપરનો પટો વગેરે સર્વે ઠીકઠીક પહેરી કરી પોતે પહેરેગીર બની ગયો. પટા ઉપર તે કમનસિખ પહેરેગીરનું નામ લખેલું હતું, તે માહરએ દિવાના પ્રકાશમાં વાંચી તે બરાબર ધ્યાનમાં રાખ્યું. પછી ફાનસ ઉપાડી આ વેશધારી પહેરેગીર બહાર નીકળ્યો. બહાર આવતાં દરવાજા બંધ કરવાને માહર વિસર્યો નહિ.

ત્રણ દરવાજા પસાર કર્યા પછી માહર એક યુક્તાના મઠોં આગળ આવ્યો. આ ત્રણ દરવાજા પહેરેગીરે અંદર આવતા ઉઘાડી રાખ્યા હતા. એક પછી એક એમ ત્રણે બંધ કર્યા. આ પછી એક પત્થરની સીડી ચઢી તે ઉપર આવ્યો. બાહરની ખુલ્લી ચોખ્ખી હવા લાગતાજ માહર ખુશીના જોશમાં મનમાં જોલવા લાગ્યો: “વાહવા! શાખાસ! ચાલો બધી પંચાતીમાંથી છૂટયા!”

તે પહેરેગીરે સલિમા સંબંધી જે કંઈ કહ્યું હતું તેથી માહરનું મન અતિ વ્યાકુલ બની ગયું હતું.

“સલિમા! સલિમા! તું જેર ખાઈને ખરેખર શું મરી ગઈ! મારી તકસીર માટે તને મરવું પડ્યું! હવે આખી જીંદગીમાં એકવાર પણ તને જોઈ શકીશ નહિ? હાય!”

સામેજ એક ચોક જેવું જણાયું. હિંમતથી માહર તે મેદાન વટાવી ગયો. આ પછી એક દેવડી આવી તેમાંથી પસાર થતાં તેને કાંઈએ પુછ્યું: “કાણ છે?”

માહરએ શાંતપણે જવાબ દીધો: “પહેરેગીર મહમદ હુસેન.”

આ પછી બીજા કોઈએ કંઈ પણ પુછ્યું નહિ. પાસેજ સલિમાનો મહેલ હતો. પહેલાં તે મહેલમાં થતી રોશનીના ચોથા ભાગે પણ આજે ખતીઓ ન હતી. માહર જનાનાના દરવાજા સુધી ગયો. જતાં જતાં મનમાં તે યોદ્ધો: “સલિમા! તું ખરેખર દુનિયાથી જતી રહી? કદાચ મને ચીડવવા માટેજ ખાસ તે પહેરેગીર જુદું યોદ્ધો ડોલ્યો. હવે કંઈ એકજ વાર તાર કિદાર મનપુરતાં કરી લઉં. મારી જીંદગીની આ સેવટની ઇચ્છા પુરી કરી જતો રહીશ. ફરી તારા સુખની વચમાં હું કદી પડીશ નહીં. તું અને તારો નસીબવાન ખાવેદ બન્ને સદા સુખી રહો. આ પાપી ફરી કદી તમારા સુખમાં કાંટાની માફક નડશે નહિ.”

દરવાજાની પાસે જતા માહરની નજરે જે દેખાવ પડ્યો તે જોઈ એ સ્થંભ થઈ ગયો. તેનું જીભર કંપવા લાગ્યું. તેના અંગમાં લોહી જોરથી ફરવા લાગ્યું. માથે ચકરી આવવા લાગી. આસરે સો સવાસો માણસો હાથમાં બળતી મશાલ લઈ બાહરના ચોટા દરવાજા તરફ આવતા હતા. આખા રસ્તે લશકરી માણસો પથરાઈ ગયા હતા. વચમાં કોઈના મૈથતને શોભીતા જનાબમાં મુકી ખભાં ઉપર લઈ કેટલાકો લઈ ચાલતા હતા. બધેબધ ચુપકીડી પથરાઈ ગઈ હતી. આટલા બધા લોકોની બીડ હતી પણ કોઈના મઠોંમાંથી શબ્દ સરખો નીકળતો નહતો. મૈથતની આગળ પાછળ ચાલતા લશકરીઓના હાથમાં નાગી તરવારો હતી. મશાલવાળાઓ પાસે પાસેજ ચાલતા હતા.

તેઓની મશાલને પ્રકાશ સિપાઈઓના ખુલ્લાં હથિયારો ઉપર અને તે જનાજા ઉપરના રત્ન જડીત વસ્ત્રો ઉપર પડી ચળકાટ મારતો હતો.

માહર પળવારમાં બધું પામી ગયો. સલિમા આ દુઃખભરી દુનિયા મુકી ક્યારે સ્વર્ગમાં પુગી ગઈ હતી. તે દમામી ખુમારીદાર, પોતા પ્રેમમાં મસ્ત સલિમા, આપધાત કરી ચિતા ઉપરના યોહતાનથી દૂર થઈ હતી; પણ તેણીના અકાલ મોતનું કારણ કોણ?

માહરનું દિલ આ વિચારતાં કાંપી ઉઠ્યું. ગયા એ દહાડામાં તેણે અનને ચોટા ભાગે હાથ પણ લગાડ્યો નહતો. એવામાં આ છાતી

ફાડી નાખનારો દેખાવ જોઈ તે સુદ સરખો બની ગયો. ધીમે ધીમે તે કિલ્લાના દરવાજાની બહાર આવ્યો.

કેટલુંક ચાલ્યા પછી, બધાઓ, તે ગંભીર ક્ષુધાટ કરી વહેતી ગિરિ નદીના કીનારે આવી પુગ્યા. લગભગ એ પહોર રાત વિતી હતી. તે વખતે તદ્દન અંધારામાં તે જગ્યા બહુ ગંભીર દેખાતી હતી. સંછિ સુંદરીએ અતુપમ ગંભીર સુંદરતા ધારણ કરી હતી, એમ બધી બાજુ જોતાં જણાતું હતું. ચોતરફથી ખીલેલા જંગલી ધુલોની સુગંધ બહોળા રહી હતી. ન્હાના મોટા ઝાડોપર, તેની શાખોપર, કે પાંદડાઓપર હીરાઓ માફક જેમ આગીયા કીડાઓ ચમકતા હતા.

તે કૃષ્ણ પક્ષની કહેતા અંધારીયાની રાત હતી. હજી ચંદ્રોદય થયા નહોતા. આકાશમાં ટેક ટેકાણે ન્હાની વાદળાઓ દેખાતી હતી. ન તારાઓ મળે કે ન ચંદ્રને પ્રકાશ! ચોતરફ અંધકાર! સલિમાના યુગ્મરી જવાથી બાજુ રાત્રીએ પણ ઉદાસીપણું ધારણ કર્યું હતું. હિમ કહેતાં બરફની કાંકરીઓ ટપકાવી તે આંસુઓ પાડતી હતી; મંદ હોરોના રૂપે લાંબા નીસાસા નાખતી હતી, કાળાં વસ્ત્રો ધારણ કરી સલિમાને લઇ જવા માટે રાત્રી આજે આવી હતી.

મશાલવાલાઓ તે નદીના કિનારા ઉપરના ખુલ્લા ભાગમાં આવી ઉભા, તેઓની પાછળ હથિયારબધ સિપાઇઓ ઉભા. જનાને લાવનારાઓએ તે નીચે ઉતારી મુક્યા. જનાજની ચારે બાજુએ પુષ્કળ જગ્યા રાખી હતી. સર્વ જણ કોઇના પણ પધારવાની રાહ જોતા હતા.

થોડીકવાર પછી ચંદ્રોદય થયો. તરતજ મોતી મહાલની બારીમાંથી એક મશાલ બળતી જણાઇ. મુકરર કરેલા વખત આવી પુગ્યો એમ સર્વ કોઈ સમજી ગયું. સિપાઇ અને ખીજા લોકો ઠીકઠીક થઇ ઉભા રહ્યા. એટલામાંજ ચાર મોલરીઓને લઇ ખુદ મોગલ બાદશાહ શાહજહાન ત્યાં આવ્યા. લશ્કરીઓએ હથિયાર નમાવી સલામી આપી. બધા ચુપ હતા. હંમેશના પ્રસન્ને થતા “બાદશાહની આપદાઈ” ના પુકારો આ વેળાએ કોઇના મોંમાંથી નીકળ્યા નહિં.

મૈયતને દફન કરવાની સર્વ તૈયારીઓ પહેલાંથી કરેલી હતી. અંધકારે પાથરેલી શાંતિને ભાંગતા મૌલવિએ પવિત્ર કુરાનના પાઠો બોલવા શરૂ કર્યા. કફન ઉપર જુદા જુદા

રંગોના ધુલોની ચાદર હતી. કબરની અંદરના ભાગ સુધી ધુલો ખીજાવેલા હતા તેજ પ્રમાણે સુખડનો વહેર અગર વગેરેમાં ઇસ્ત્રખોલી અતર મેળવી કબરમાં તે પાથરવામાં આવ્યાં હતાં.

સલિમાના સુંદર શરીરને સુવાસીક શુભાખ વગેરેથી નહવાડી, અગર, ચંદન, કસ્તુરી વગેરે સુગંધી અંગે લગાડી ત્યાં લાવવામાં આવ્યું હતું. આખરે શખને કબરમાં ઉતારી દફન કરતી વખતે બાદશાહનું રડવું અટકાવ્યું અટકવું ન હતું. તે અત્યજ દેખાવી બોલી પડ્યો: “સલિમા! આ કમબખ્તને મુકી તું તો ચાલી. હવે તારો-મારો મેળાપ હસના દહાડે ક્યામતમાં! તારી ઉપર મેં યુગ્મરેલી જદા-ઓની પશેમાની હું આખી જીંદગી સુધી કરીશ તો પણ થોડી છે!”

બાદશાહની આંખમાંના થોડાક આંસુઓ સલિમાની કબર ઉપર પણ પડ્યાં. એક લાંબો ગરમ નીસાસો તેના જીગરમાંથી નીકળી શીતળ વાયુમાં મળી ગયો. પણ તે લાંબા નીસાસા અને ગરમ આંસુઓથી તેના જીગરને ગમ અને દર્દની પ્રતી પીછાન ન થઈ શકે.

મૈયતને મુડીબર માટી જેને ‘કુલ્લ’ કહે છે તે આપી, ઉપરથી વધુ માટી નાખી કબર બનાવા છેલ્લાં ‘ફાતેહા’ પડી સવળાઓ ફિલગીર ચોરે પાછાં ફર્યાં.

આજે તે મોનાથી સન્નેરો ‘મોતી મહેલ’ સુનો થઇ પડ્યો છે. જે સ્વર્ગીય જ્યોતીથી તે અગમગી રહ્યો હતો તે જ્યોતિ આજે અંતઃધ્યાન થઇ ગઇ હતી.

* * * *

સલિમાના મરણને આજે પંદર દહાડા થઇ ગયા છે. આટલા દહાડા બાદશાહે તદ્દન એકાંતમાં કાઢ્યા છે. તે કોઇની પણ સાથે રહેજ મળતો કે વાત કરતો ન હતો. આટલા દહાડામાં તે સલિમાના મોતી મહેલમાંથી બહાર પણ નીકળ્યો નથી. તેનું જીગર આગથી જલતું હતું. ‘સલિમાના મોતનું કારણ હું થઇ પડ્યો,’ આ વિચાર વિંછીના ડંખની માફક તેના મનને પીડતો હતો. સલિમાને મોતી મહેલ શાહજહાનને હવે એક પુનના દેવસ્થાન જેવો લાગતો.

બાદશાહની આંખો સદા આંસુઓથી ભરેલી રહેતી; પ્રેમ રહ્યો નથી—પણ હમેશની જુદાઇ રહી ગઇ છે; પ્રીતિ નથી—પણ યાદથી આ જીગર ફાટી જાય છે; પ્રકાશ રહ્યો નથી—પણ

ધાર અધાર પથરાઇ ગયું છે. દેવી તો અત-
ધ્યાન ગુમ થઇ ગઇ છે. પણ તેના શરા સ્થાન
ઉપર એક માનવીની મૂર્તિ બેસી શોક કરે છે.
રંગરાગથી ઉભરાતો મોતી મહેલ આજે સ્મ-
શાન દેખાય છે.

શાહજહાન કોઇવાર સલિમાના એકાંત
બિઠાના ઉપર પડી શૂન્ય નજરે ગોખમાંથી
સૃષ્ટિની સુંદરતા તેમજ ગભિરતા જોતો બેસતો.
પણ તેથી તેના ઉદાસ મન ઉપર કાંઇ અસર
થતી ન હતી; કોઇવાર એકાંત રાતના દૂર
આકાશમાં એક સરખી નજરે જોયા કરતો,
પણ તારાઓથી છવાયેલા આકાશની સુંદરતા
તેના શૂન્ય મનને સ્પેજે પણ ચેતના આપતી
ન હતી. આખરે કેટાળી તે પોતાના વહેતા
આંસુઓથી બીછાતું બીજવી નાખતો; પ્યારી
સલિમા માટે આમ આંસુઓ વહેવાડવાથી તેનાં
જીગરમાં ખરી શાંતી થતી જણાતી. સલિમાએ
સ્વર્ગવાસ કર્યો, તેથી શાહજહાન આકાશ
તરફ ઉદાસપણથી જોતો બેસી રહેતો. આકા-
શમાં આટલા સીતારાઓ ચમકતા હતા, પણ
મુશ્તરી કે જોહરાની માફક શાહજહાનને કદી
સલિમા નજરે પડી નહિ. અગર સલિમા ત્યાં
હોય તો પણ પોતા જવા પાપીને તે કયાં
દર્શન દે એમ તેને લાગતું.

તે શૂન્ય મહેલમાં-સલિમા જેવી મૂર્તિ વગ-
રના શૂન્ય મહેલમાં-સલિમાની દરેક વસ્તુ
જેમની તેમ પડી હતી. તેણીની વીણા હતી,
સિતાર હતી, પણ ફક્ત સલિમા ન હતી!
તેણીની મોતીની માળા હતી, રત્ન જડીત કમર
પટો તે પણ પડ્યો હતો, ફક્ત સલિમા ન
હતી. પ્રેમ બાકી રહ્યો હતો-પણ તે માણસ
નહતું. સંગીતનો ઝળુકાર રહ્યો હતો-પણ
અસલ રાગ ન મહે. સુવાસ રહી ગયો હતો-
પણ ડુલ તો કરમાઇ ગયું હતું. સુંદરતા અને
યુષ્મનો જે પાત્ર તે ફક્ત રહ્યો નહતો-રહ્યો
હતો યાદી, લાંબા નિસાસા અને ઉદાસીલમાં
રહન!

બિન્નત બેગમતું કોઇ નામ હેતું તો બાદ-
શાહ રાતો પીઝો થઇ જતો. એક દિવસે
બિન્નત બેગમે બાદશાહને મળવા માટે ઈજ-
જત માંગી, આ સંદેશો સાંભળતાંજ શાહ-
જહાને યુરસામાં "હડપાયલા કુત્રા પાસે એને
કરડાવે!" કરી હુકમ આપ્યો. આ હકીકત
બિન્નતના કાને પડતાં તે એટલી તો મલરાઇ
ગઇ, કે પોતાની જાદગી અહિં સલામત

રહેવી મુશ્કેલ છે એમ ધારી કાશમીર સુકી
ગુપ્તગુપ્ત દીલ્હી ભાગી ગઇ.

પોતાની ગમગીનીમાં માહરને બંદિખાનામાં
નાખ્યાની વાત શાહજહાન તદ્દન વિસરીજ
ગયો હતો. કેટલેક દહાડે તે કમનસિમ બંદિ-
વાન યાદ પડતાં તે માટે તેણે બંદિખાનાના
ઉપરીને પુછતાં બંદિવાને "તેણે પોતે હઠથી
અનપાણી તજ દઇ આપઘાત કર્યો" કહી
જવાબ દીધો. ખરી હકીકત બાદશાહના કાન
ઉપર કદી ગઇ નહિ.

પહેરેગીરને ઠાર કરી, બંદિખાનામાંથી કેદી
ભાગ્યે આ વાત બીજેજ દહાડે તુરંગના ઉપરી
દારોગાએ જાણી હતી; પણ બાદશાહના કાન
ઉપર આ વાત આવતાં પોતાને તથા પોતાના
હાથ નીચેનાઓને સખત સજા થશે એમ જાણી
બધી વાત અંદરને અંદર દબાવી દઈ તેણે
તથા તેના સાથવાળાઓએ ઉપર મુજબની
જૂઠી વાત ઉપજાવી કહાડી હતી. શોકમાં
ધેરાયલા શાહજહાને આ ખુલાસા માની લીધો
અને આ ખાખતમાં વધુ કંઈ ચોક્કસી કરી નહિ.

પ્રકરણ ૮ મું.

જાણીતું ગીત.

મનુષ્ય મુખમાં હો અથવા દુઃખમાં હો,
પણ-વખત-તેની પુઠેપુઠે સાદ્યોજ જાય
છે. સલિમાના મરણને આજ વીસ પચીસ
વર્ષ થયાં હતાં. શાહજહાન દુનિયાના નિયમ
મુજબ હવે પોતાની જાદગીમાં ધસાઇ ગયો
હતો ખરો, તથાપી સલિમાની યાદ તેના જી-
ગરમાં તાજને તાજ હતી. હાલમાં તે ઉંઢાળાને
લીધે ધણા વર્ષોએ કાશમીર આવ્યો હતો.
પોતાની પ્યારીની કબરના દર્શન કરવા અને
ત્યાં બેસી અંતઃકરણની ભલકતી આગ શાંત
કરવા આજે બાદશાહ કોઇને પણ સાથે લીધા
વીના મહેલની બાહાર નીકળી પડી ત્યાં શાંત
નદી કિનારા પર આવ્યો. તે ગંભીર રાતે કુચ-
રાવાળા શાંત ભાગમાંથી જતાં શાહજહાનનું
મજાલુત હૈયું કંપવા લાગ્યું.

કાળી કાળી ડાળીઓના પાંદડામાંથી આંગ-
ળીઓ કરી કોઇ જાણે બેલતું હતું કે: "આ
જુઓ સ્ત્રી-ધાતક પાપી ઇન્સાન, અહિં
આવે છે!"

આરમાની આકાશમાં તારાઓના ઝુમખાઓ વચ્ચે ખેંચી જાણે સલિમા યોલતી હતી. “ખાવિન્દ આવો! અહિં ઉપર સ્વર્ગમાં આવો, એટલે આપણે મળીએ. આપ મારી મઝાર (કબર) ઉપર જાઓ છો, પણ ત્યાં તો મારી માટી શીવાય ખીજી કંઈ નથી! મને ખરેખર મળવું જ હોય તો આપને અહિંજ આવવું જોઈએ.” રાતની વખતે મંદ મંદ વાયુ, કંપિત સ્વરે જાણે કોઈ કહેવું હોય કે, “છટ, છટ, તું તો અતિ અવિશ્વાસી છો. તારો આ પ્રેમ પહેલાં તું કેની ઉપર રાખતી હતી?”

આ અજવાળી રાતો હતી. ઇક્ષોનાં પાંદડાંઓ ઉપર, વેલો અને લતાઓ ઉપર, સફેદ હિમ જેવી વજ્રેતી નદીના પ્રવાહ ઉપર, અને પાસેજ આવેલી સુંદર સફેદ સંજેમરમરના પત્થરની બાંધેલી સલિમાની કબર ઉપર કોમલ ચંદ્ર પ્રકાશ પડેલો હતો. તે દેખાવ જોઈ શોકથી વ્યાકુળ થતા જગરમાં કંઈક પ્રસન્નતા જણાઈ. હસ્તા મધુર ચંદ્ર પ્રકાશમાં કોવું મન પ્રસન્ન ન થાય?

એવામાં એકાએક રાતની તે ગંભીર સુષ્પ્તિ દીનો ભંગ કરી બસીનો અતિ મધુર અવાજ શાહજહાનના કાને પડ્યો. વિલાપ કરતા ગાયનને સાંભળી બાદશાહનો જીવ પ્રેમથી વ્યાકુળ બની ગયો. તે મનોહર અવાજ સાંભળતા ધીમે ધીમે શાહજહાન સલિમાની કબર તરફ જવા લાગ્યો.

એક ઘટાઘર ઝાડ કબરની પાસે આવેલું હતું. તે ઝાડનાં પાંદડાંઓમાંથી બાદશાહે જોયું તો, તેને અમયમ દેખાવ દેખાયો. સલિમાની કબર ઉપર કોઈ માણસ એકેલું તેને જણાયું!

મોગલ બાદશાહના શરીર ઉપર રૂપાંટાઓ ઉભા થઈ ગયા. આ ગંભીર રાતની વખતે કબર ઉપર કોણે એકું હશે તે, તે સમજી શકાય નહીં. ધીરજ ધરી તે સીધો કબર તરફ જવા લાગ્યો. વર્ષાદનું પાણી ઝરીને વચમાં જમીનમાં એક સાધારણ મોટો ખાડો પડ્યો હતો તે ઝાળખી જવા માટે શાહજહાને નીચે વાંકો વળતા, તેના પગ નીચેના પત્થરા ગમડી જઈ એક મોટો અવાજ થયો. આ વખતે બાદશાહની નજર સ્કેજ નીચે ગઈ. પણ તરતજ ‘હયુ’ માથું કરી જોતાં, થું માથાશ્રવ! કબર ઉપર જે એકું હતું તે ન મળે!

શાહજહાન અમયખીથી છક્ક થઈ ગયો. તેણે અમયખીભરી આંખોએ ચોતરફ જોયું, પણ ક્યાંએ કોઈ ન મળે. મોગલ શહેનશાહ તેવોજ કબર આગળ ગયો. પાસે જતાં તેને દેખાયું કે કબરની બન્ને બાજુએ કાળા અને સફેદ રંગોના ન્હાના ન્હાના પત્થર પડેલા હતા. કાળા પત્થરાઓમાં સફેદ પત્થરો મેસાડી કોઈ અજણ્યા માણસે અક્ષર રચના કરી હતી. બાદશાહે સ્કેજ વાંકો વળી સ્વચ્છ ચાંદનીમાં અમયખીથી જોયું તો કબરની બન્ને બાજુએ ફારસી અક્ષરોમાં લખેલું હતું: “સલિમા.” “માહર.”

કબર ઉપર મહેનતથી જમાવેલા પુષ્કળ ધુલોના ઢગલા દેખાતા હતા. જરા ખારીક નજરે જોતાં શાહજહાને જોયું કે, સફેદ ધુલોમાં લાલ ધુલો ગુથી કોઈએ અક્ષરો ગોઠવ્યા હતા:

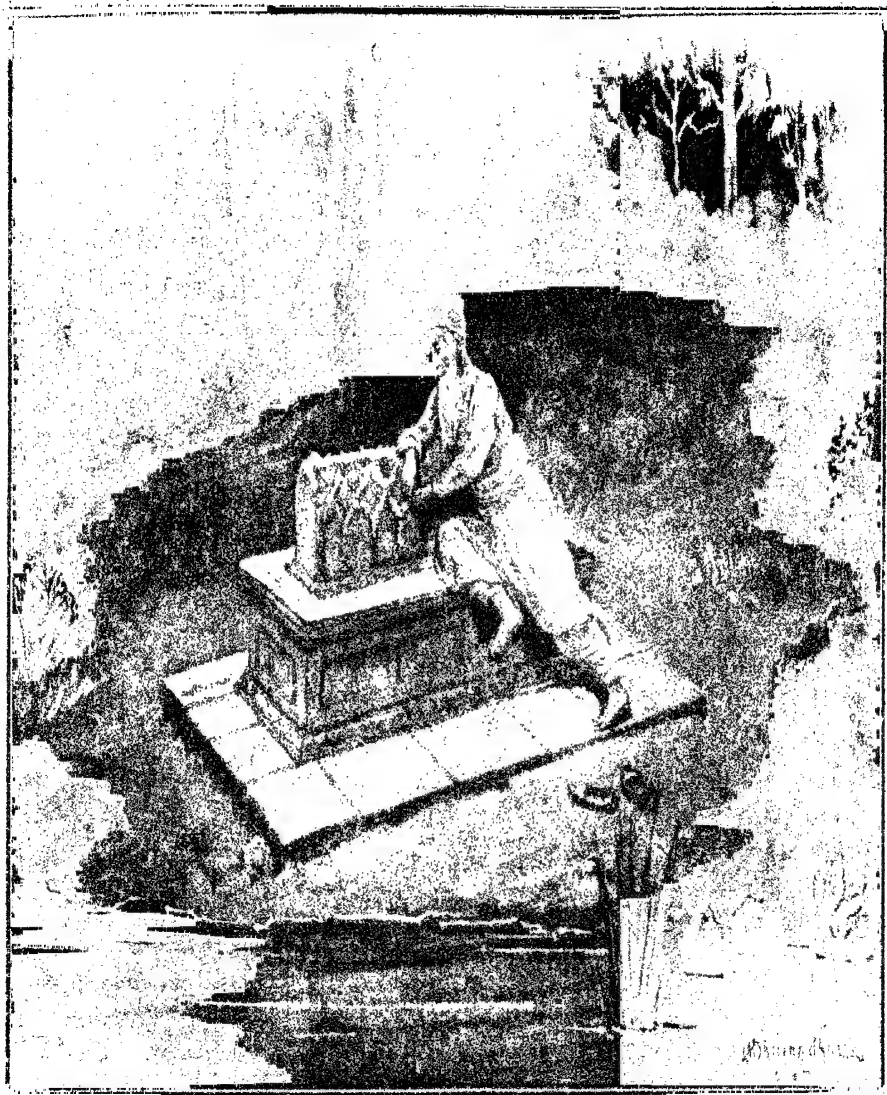
“સલિમા.”—“માહર.”

આ જોઈ બાદશાહ અમયખી અને ભયથી ચમક્યો. તે વેરાન પહાડ ઉપર ઉભા રહી તેણે મોટેથી ધ્રુમ મારી કહ્યું: “માહર! માહર! તું ક્યાં છે? એકવાર તો મને દર્શન આપ. હું તને ઝાળખી શક્યો નહિં. તું હાલમાં જગતમાં આરામ કરે છે! મારી પ્યારી સલિમાના કંઈ સમાચાર તો મને કહે. આ જુદાઇથી વ્યાકુળ શાહજહાનનો તે સ્વર્ગની સુંદરીને સંદેશો આપ. માહર! મારી ઉપર એટલી કૃપા કર. હું દુનિયાને બાદશાહ ખરો, પણ હુંજ આ ચરજ તારી આગળ કરું છું. મારી આટલી વિનંતી કબુલ કર.”

કોઈ આવ્યું નહિ અને શાહજહાનની ચરજનો કોઈએ જવાબ દીધો નહિ.

બાદશાહ થોડેક દૂર ગયો હશે કે તે કબર પાસેથી ફરી મધુર સંગીતની ઘંટો તેના કાન ઉપર આવવા લાગી. પણ આ વેળાએ બસી વાગતી ન હતી. જાણે મધુર કંઠમાંથી તે સંગીત નીકળતું હતું!

શાહજહાને ઉભા રહી જઈ તે સાંભળવા માંડ્યું. ગાયનના શબ્દો બરાબર સંભળાતા હતા. કોઈ કોમળ અવાજે અલાપ સાથે યોલતું હતું:

ચિત્રકાર:

એમ. વી. પુરંધર.

All rights reserved.

સલિમા બેગમની કબર આગળ

મોઝલ બાદશાહ શાહબહાન.

દુખિયા મ'યે કસે કહુ' મેરે સજની !

આ ગીત બાદશાહનું બહુ જાણીતું હતું ! સલિમાના મીઠા ગળામાંથી શાહજહાને આ ગીત સેંકડો વખત સાંભળ્યું હતું. પણ હમણાં જોવા એકદમ વ્યાકુળ તે કદી પણ થયો ન હતો.

મોતી મહેલમાં આવી શાહજહાન બિછાના ઉપર પડ્યો. પણ તેને શાંતિ મળતી નહતી. મોતી મહેલની ઉઘાડી બારીમાંથી તે સંગીતની હૃદયે હજી અંદર આવતી હતી. આ પ્રમાણે દરરોજ રાતના તે નદી કીનારાપરની કબર

પાસેથી, કોઇવાર બંસીનો તો કોઇવાર મિઠા સુરીલા ગળાનો અવાજ આવતો. સલિમાની જીદાઇની એમેનીને લીધે શાહજહાન કાશ્મીરથી વીદાય થયો.

ધણા રોજ સુધી કાશ્મીરના તે પહાડોવાળા જાગમાં લોકોને સલિમા એગમની કબર પાસેથી તે દયામય રાતનું ગાયન અને મધુર બંસીનો અવાજ સંભળાતો. પણ આ વાતનો બેદ ઉકેલવાનો સાહસ કરવાનો પ્રયત્ન કોઇ કરી શક્યો નહિ. આ બનાવ અજબખીબર્યો છે, પણ ધણા દહાડા સુધી લોકો પણ એમજ ધારતા હતા.

चित्रकारः

श्रीमान् पुद्गोत्तम.

All rights reserved.

शुद्धिना.

ઝરીયાનવાળા પોશાક ઉપર પડતા તેની ચલક બહુજ મોઢ પમાડનારી દેખાતી. હીરા, મોતી, માણિક વગેરે રત્નોની ઝમક નજીક એક બીજા સાથે હરીકાષ્ટ ચલાવી રહી હતી. સુંદર રૂપાળા ચેહેરાથી અરવિદો અને કમલ જેવા યાત્રા નજીક દીપ પ્રકાશથી ચાંદનીમાં ખેલ કરી રહ્યાં હતાં !

આ દહાડો મોટી ધામધુમનો હતો, એટલે તમામ શહેરમાં ધમાલ મચી રહી હતી. પણ આપણે બધે ઠેકાણે તે ક્યાં પહોંચી શકીશું ? વાંચક, ચાલ ત્યારે આપણે એક એવાની ખબર લઈએ કે જે સૌમાં અતી એચાણકારક અને કીમતી પાત્ર હોય. મીના બજારમાં મુલ્યવાન વસ્ત્રોમાં સમગ્રલી એટલી બધી મનમોહન મૂર્તિઓ મોજીલ હતી, છતાં પણ જોનારની આંખ ફરી ફરી એક હરીણી જેવી આકૃતિ તરફ ખેંચાયા કરતી હતી. તેણીએ પોતાના શરીર ઉપર લીલી પાતળી ઝોઢણી પહેરી હતી. બાદશાહ શાહજહાન પોતાના ખાસ મહેલમાં અંદરના ઝરખાપરથી સિંહાસન પર બેસી પડદા પછવાડેથી મીના બજાર મધેના રૂપના મેળાની આંખથી સ્ફેલ કરી રહ્યો હતો. બાદશાહની નજર તરતજ લીલા વસ્ત્રોવાળી આ બાલીકા તરફ વળી.

શાહજહાન એકી ટગરે તેણી તરફ જોઈ રહ્યો હતો. તે આ દુકાન ઉપરથી પેલી દુકાન પર એમ ફરી રહી હતી. છતાંએ બાદશાહે પોતાની નજર તેની ઉપરથી ખીસાડી ન હતી. શહેનશાહ જનાનાના ઉપરી તરફ ફરી બોલ્યો : “રાશન ! આણું ડુટકું” કુલ તો બાદશાહી બગીચામાંજ શામે !”

“હા, જહાપનાહ ! અગર હુબુર જો ફરમાવે તો આ ખીદમતયુગ્મર તે લાવી આપે.”

બાદશાહે કહ્યું : “તારા જેવા કમીનાના ખડખડા હાથોની રપશ્શ આવા કેમળ પુષ્પને ધાય તે હીક નહિં. નાજુક હાથોજ એ કુલને અડવા જોઈએ. જા, એ કાણુ છે, વગેરેની ખબર લાવ.”

ફરમાન મુજબ રાશન ત્યાંથી પોતાના કામે વળગ્યો.

✠
પ્રકરણ ૨ નું.

✠

આગ્રા એમના બધા બાગમાંની એક એર-મીમાં એક જવાન બેઠો હતો. તેની ઉમર

આસરે વીસ વર્ષની હશે. આ જવાન જેનું નામ યુલનાર હતું, તેનો જન્મ તારતારમાં થયો હતો. આગ્રા શહેરના મશહુર નગરોહ આગ્રા બેગનો યુલનાર કરી લીધેલો પુત્ર હતો. ધરમાં એક બાદશાહી જેવા દાઢ તેણે રાખ્યો હતો. કોષ્ટ પણ પ્રકારના સુખ વૈભવની એને ત્યાં ખામી ન હતી, એટલે પછી યુલનાર બગીચાની બહાર પણ પગ રોનો કાઢે ? કસરત કે હરવા ફરવાની પણ તેને વિશેષ ટેવ ન હતી. આથી આગ્રો વખત ધરમાં રહ્યાથી તેનું શરીર સ્ત્રીઓ સમાન નાજુક બની ગયું હતું. તેના ચેહેરા ઉપર પુરુષના ચેહેરા કરતાં એક કુમારીને વધુ જેમ આપે તેવું તેજ અને કામલતા દેખાતી હતી. તેના તે વિખરાયલા વાળ અને ચંચળ કાળા બ્રમર જેવા નેત્રોને લીધે તેની મુખમુદ્રા એકાદ યુવતી જેવી દેખાતી હતી. યુલનાર આ વેળાએ મનના તરંગોના પ્રવાહમાં તથાથો જતો હતો. તે એક ગાદી ઉપર વિચારમાં બેઠો હતો. એવામાં એની મ્હોં બોલી બ્હોન યુલનાર પગનો સ્ફેલ પણ અવાજ કર્યા વિના ત્યાં આવી અને ખુશીની ખુમારીમાં તેના અંગ ઉપર કુદવા ગઈ. યુલનાર અને યુલનાર એમનો પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ હતો. ઘણા વર્ષો સુધી તેઓ સાથે વસ્યા હતા. ઘણીવાર એક બીજાથી અયોલા કરી ફરી ભિત્રતાઈ જોડવામાંજ તેમનો વખત હમેશાં વિતતો. એમ કરતાં દહાડે દહાડે તેમનો રનેહ પણ એક બીજા ઉપર વધતો ગયો. યુલનારની વય પંદર વર્ષની હશે. રૂપ અને વય બન્નેનો વિચાર કરી જોતાં આ બન્નેની એક સરખી સુંદર જોડી દેખાતી હતી : પણ પ્રશ્નરે તેમની જોડી તેવી રીતની સરજી હતી કે ?

યુલનાર કુદી, પણ તેટલામાં યુલનાર કંઈક બાજુ ઉપર ખસી જવાથી યુલનાર બોય ઉપર ચતીપાટ પડી ! યુલનારથી પોતાની ચાલાકીને લીધે હસવું શોભાતું ન હતું.

યુલનાર આ જોઈ બોલી : “એ સુરખા ! હી, હી, હી શું કરી રહ્યો છે ? તને કંઈ લાગ્યું ?”

“મને જોઈએ તે લાગે. પણ ખરેખર યુલનાર તારું માથું આજે આમ કેમ દેખાય છે ! બોલ તને થયું છે શું ?”

“કાંઈએ થયું નથી. મારું માથું ઠેકાણુજ છે. બરાબર આ ખલાં ઉપર જેમ તે હતું તેમજ અને ત્યાંજ છે ! પણ જો આજે મારો

પડી જવાથી તે કુટયું હતે તો આજે હમણા તારા આનંદ અને હસ્તાની હલન ન રહેતે !”

ગુલનારની આ મશકેરીથી તે બાલીકાને લાગી આવ્યું હતું, તેમાં તો કંઈ શક નહિં. પોતે બહુ અડીક કીધું તે જોઈ તે શરમાવા લાગ્યો. પોતાની મશકેરીથી બીજાને દુઃખ થાય તે જોઈ એ ખુશી થાય તેવું કઠોર અંતઃકરણ તેનું ન હતું. ગુલનારને માફ લાગેલું જોઈ ગુલનાર બહુજ ખસિયાણા પડી ગયો હતો. શું કરવું, શું બોલવું તે કંઈ તેને સુજતું ન હતું. એકાદ થાંભલા માફક ગુલનાર સુખ-સાપ શાંત બેસી રહ્યો. ગુલનાર પણ તેની તરફ જોતીજ ઉભી રહી ગઈ.

આ શાંતિના થોડાજ વખતમાં ભંગ થયો ! ગુલનાર ખડખડ હસ્તાં બોલી : “કાં અથોલા રાજા ! કેમ હવે તમારું માથું ટેકાણે છે કે ?”

ગુલનારના આ શબ્દોથી ગુલનારને કંઈક શાંતિ થઈ, પણ હજી બોલવા માટે જીભ ઉપડતી ન હતી.

ગુલનારજ વધુ બોલી : “તેં જે મને એકાદ કુસ્તીબાજની માફક ખસી જઈ પાડી નાખી, તે તને કંઈ ખબર પણ છે કે ? હું શું કહેવા તારી આગળ આવી હતી ?”

“કંઈક વળી મોટો વાધ મારી આવી હશે, તે મને કહી સંભળાવવું હશે, એજ. બીજું તે વળી શું ?”

“અરે ઉલ્હુ ! એ કરતાંએ મોટો વાધ મેં માર્યો છે, તેની તને કંઈ ખબર છે ! જખર-દસ્ત વાધ માર્યો છે !”

ગુલનારના મુખડા તરફ હસ્તાં મુખડે એકી ટચરે જોતા “ગુલનાર બોલી : ગુલનાર ! હું એગમ બનનાર છું !”

પોતાના અંતઃકરણથી બહાર બહુને આ ખુશીની ખબર કહેતાં તે બાલીકાના નીમલ નીખાલસ ચહેરા ઉપર આનંદ અને તેજ સ્પષ્ટપણે દેખાતા હતા. ગુલનારના આ શબ્દો સાંભળી મજાકી જઈ ગુલનાર જરા પછવાડે હટ્યો.

“છટ એમ બનેજ નહિં !” ગુલનારે કાંઈક ખેદ અને કંઈક અન્યથાથી કહ્યું.

“પણ એ ખરું છે !” ગુલનાર હસ્તાં હસ્તાં પ્રકુલ્લીત મુખે બોલી.

ગુલનારનો ચહેરો બહુ ઉતરી ગયો. તેણે દુખી ક્ષિત્તે પુછ્યું : “હા ! તું તે એગમ કેમ બનશે ?”

“આજે બાબાને ખાદશાહે બોલાવ્યા હતા. આલમ પરવરે મારા માટે બાબાને માંગણી કરી. ગઈ કાલના બજારમાં ખાદશાહે મને જરૂર જોઈ હશે. પણ આમ અત્યંત આખો ફાડી મારી સામે જો ના ! હું એગમ થનાર છું, એગમ ! કાંઈ ભુત નથી થનાર !”

પણ ગુલનાર ભુત થઈ હતે, એક ભુત નહિં પણ હજાર ભુત થઈ હતે, તોપણ તે વાત સાંભળી ગુલનારનું હૈયું આટલું બધું દુખાતે નહિં. ગુલનારની જખાનથી આ વાત સાંભળી જણે તેના આશાસ્પી આડને મુળમાંજ કાઢીએ ફટકા લગાવ્યો હોય એમ તેને લાગ્યું. તેના શરીરમાં હજારો બાણ તેને વિધતે તો તે એ રહેલથી સહન કરતે; પણ આ ખબર જવા શબ્દસ્પી બાણ ગુલનારના અંતઃકરણ માટે અસહ્ય થઈ પડ્યા હતા.

શું ગુલનારનું દિલ ગુલનાર ઉપર ચોંટ્યું હતું કે ? છટ ! તે બિચારાને તેવી મનોવ્રતિતું જ્ઞાન ખરેખર પ્રત્યક્ષ પણ ન હતું. બાળપણથી બેઠેને એકબીજાને ચાલુ સહવાસ પડી ગયો હતો. બેઠે એક ટેકાણે સાથે ઉઠ્યા હતા. આ બાલીકાનો સહવાસજ ગુલનારનું સર્વસ્વ સુખ હતું. છતાં પણ આજ સુધી, આ હમણાની પરીક્ષાની કસોટીના વખત સુધી, તેણી પોતાની એક રમતીયાળ સાથી છે એ સિવાય વિશેષ મનોવિકાર તેના અંતઃકરણમાં ઉપજ્યાએ નહોતો. ગુલનારે આપેલી આ ખબર તેના માટે ભવિષ્યના વિચોગના સમાચાર હતા. પોતાના બહાર સાથીથી વિખુટા પાડનારી એ વાણી હતી. ગુલનારને પોતાના અંતઃકરણમાંના મનોવિકારની અજ્ઞાન પીછાન થઈ અને ગુલનાર જો દુર થઈ તો પછી ખરેખર દુનિયામાં કંઈ એવાજીજ ન રહ્યું—દિલજી ગુમ થયું—કાંઈ બળજબરીથી તે હરી ગયું એમ તેને લાગવા માંડ્યું.

ગુલનારે ગુલનારને પ્રેમથી, લાડથી પુકળ હાંક મારી, તેને અરજો કરી. તોપણ ગુલનારે એક શબ્દ પણ ઉચાર્યો નહિં. લાગેલા હોરે તે ત્યાંથી ઝટ ઉડી ચાલ્યો. ગુલનારના જવા પછી ગુલનારના મનમાં વિચારોના તરંગ ઉઠવા લાગ્યા. તેના અંતઃકરણમાં હવે ગડબડ મચી. ગુલનારનો તે ઉદાસ ચહેરો હવે તેની આંખોની સામેજ તરવા લાગ્યો, અને તે વધુને વધુ વ્યાકુળ બનવા લાગી. ગુલનારના ખેદનું કારણ તેણીને હવે જણાવા લાગ્યું. ગુલનાર ફક્ત પોતાનો મિત્ર અને સાથીજ

નથી પણ વિશેષમાં તેનું દિલ પણ પોતાની તરફ છે અને તેના પ્રેમને નિરાશીનું રૂપ પોતે આવી રીતે આપી દીધું; આ મુળ હકીકત હવે તેને સમજાઇ. આ સમજ તે અતિ દિલગીર થઇ. આખરે નાદાન બાળકનેજ તેણીએ ગુલનારને એક પ્રેમ બધું કે મિત્ર આ શિવાય બીજી કોઇપણ નજરે જોયો ન હતો. પણ પોતે પોતાના વ્હાલા સાથી ઉપર સખ્ત ફટકો આપી લગાવ્યો એ જોઇ તેણીને અતિ સંતાપ થયો. બહુ વખત સુધી તેણી વિચારમાં મશગુલ રહી. આખરે એક લાંબો નિસાસો તેણીએ નાખ્યો. હમણા સુધીમાં દુઃખી અંતઃકરણથી આ પહેલી વારજ તેણીએ નિસાસો નાખ્યો હતો! પણ હુર કિસમતે તે છેવટનો રહેવા દીધો નહિ!

તે દિવસથી ગુલનાર ક્યાં પણ દેખાતો ન હતો. તેના દુઃખના કારણરૂપ પોતેજ થઇ પડી એમ સમજી ગુલનારે પુશકળ આંસુઓ ખેરવ્યાં. તેણી બરાબર જાણતી હતી કે બાદશાહ શાહજહાનની મરણથી વિરૂધ્ધ જે કંઇએ કાંઈ તે પોતાના ધરનેા સર્વ નાશ થઇ જશે, અને પોતાના સર્વ કુટુંબીઓની ગરદનપર તરવાર ફરી વળશે. છતાં પણ જે પોતાના મિત્રનો પત્તો મલે તે બેગમદ પણ મુઝા દેવા તેણી તૈયાર હતી. આંસુથી ભરપુર આંખે તેણીએ પોતાના પોતાનું ઘર છોડયું. પોતે જે મહાન અને મુબારક પદવી ઉપર બીરાજવા જાય છે તે માટે શુભ આશિશ આપનાર પોતાનો પ્રેમી-સાથી પાસે નથી જાણી ગુલનારથી રડયું થોભાતું ન હતું. પોતાના પ્રિયનું પ્રેમી અંતઃકરણ પોતાને પ્રાપ્ત થતાં તે બહુ મુલ્ય રત્ન કરતાં પણ વધુ કીમતી છે એમ હવે તેને ભાસવા લાગ્યું.

પ્રકરણ ૩ જી.

ગુલનાર નિષ્કપટ, પ્રેમાળ અંતઃકરણની સીધી સાદી બોળી બાલીકા હતી. પોતે બેગમ થનાર છે આ વિચારથી તેણીને હૃદય થાય તેમાં નવાઇ નથી. બાદશાહના જનાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો તે વેળાએ તેના મનમાં અનેક ઉમેદો બંધાઇ હતી, છતાં પણ તેણી હંમેશાં પુશીમાંજ મચેલી રહેતી હતી એમ ન હતું. ગુલનારના દુખના કારણરૂપ પોતે થઇ પડી એ જાણી તેણી બહુ અફસોસ કરતી. પણ

થોડા દહાડામાં આ અજાન બાલીકા આ વાત વિસરતી થઇ. શાદીની ધામધુમનો ઠાંઠામઠા જોઇ તેની આંખોજ ભરાઇ ગઇ. હિંદના શહેનશાહના રંગમહેલના વૈભવની હવે તે માલિકણ બનનાર છે આ મનમાં યાદ આવતાં તેણીને બહુ ખુશાલી ઉપજતી.

રંગમહેલમાં ગુલનારનો પ્રથમ પ્રવેશ થયો તે વેળાએ પોતાના મનોરથોનો ભંગ થશે એવા કંઇપણ ચિન્હો તેના જોવામાં ન આવ્યા. તે દિવસે મહેલ બહુ મોહક રીતે સજ્જવેલો હતો. સલતનતમાંની ઇચ્છીત સર્વ ચીજોનું જાણે પ્રદર્શન ત્યાં ભરાયું હોય એમ જણાતું હતું. બાદશાહના જનાનખાનામાંની સુંદરીઓ ઉત્તમ પ્રકારના વસ્ત્ર અને આભુષણો પહેરી નવી બેગમને વધાવી લેવા માટે આપુર બની વાટ જોતી ઉભી હતી. બેગમની પાલખી મહેલની પાસે થતાં બેગમના મુખના દર્શન કરવા માટેજ એકઠી થયેલી સેંકડો લલનાઓના રૂપાળા ચેહેરાઓથી તે લાલ મહેલની ખાસ વાટ ઉભરાઇ જતી હતી. જેમ જેમ ગુલનારની પાલખી આગળ આગળ જતી હતી, તેમ તે જનાનાનો ઠાંઠા જોઇ પોતે ફિરેસ્તાઓના અધવાનમાં દાખલ થતી હોય તેમ તેને ભારયું. ખાસ મહેલના દરવાજામાં બેગમ સાહેબની પાલખી જઇ પહોંચતાં બાદશાહ શાહજહાનની બેઠી જહાનઆરા, ગુલનારને લેવા સામે આવી અને બહુ પ્રેમભાવથી તેને આવકાર આપી મહેલના અંદરના ભાગમાં લઇ ગઇ. આવકારના આ ઠાંઠાથી અજાન જઇ ગુલનાર પોતાના જીવનને ધન્યવાદ આપવા લાગી.

ખાણીપીણી પુરી થતાં જહાનઆરા ગુલનારને પાસેના ચંદની દરવાજામાંથી બીજા એક સુંદર ભાગમાં લઇ ગઇ, અને “આ મહેલ બેગમ સાહેબાનો છે” કહી જહાનઆરાએ ગુલનારની રજ માંગી. રજવાડાઓના અંતઃપુરની આ બાલીકાને કેવી ખબર? શાહાજાદી જહાનઆરાનો આ પ્રેમભાવ જોઇ ગુલનારને અતિ આનંદ ઉપજ્યો, એમાં નવાઇ નથી. તેણે પણ બહુ પ્રેમથી આદાબ બંદગી કરી ખુદા હાફિઝ ઇચ્છી.

બાદશાહના જનાનામાં વળી એક બેગમ આવેલી જોઇ જહાનઆરાને રહેજ પણ સંતોષ વળ્યો નહિ. આ એક નવી પીઝા આવી એમ તેણીને લાગ્યું. આ પહેલાં ને જ બેગમો આ રંગમહેલમાં આવી હતી તેઓએ અમુક વખત સુધી તો બાદશાહને ઘેરો કરી મુક્યો હતો.

થોડા વખત સુધીજ બાદશાહ તેમને આધીન થઇ રહેતા હતા. પણ હાલમાં જે નવી યોગ્ય જનાનામાં દાખલ થઇ છે તે રૂપની કેવળ ખાણુજ છે અને બાદશાહને પોતાની સુડીમાંજ રાખશે એમ ગણી શાહાબદીને અદેખાઇ ઉપજવા લાગી. જહાનઆરા શાહજહાનની ઘેડી ખરી પણ બાદશાહના ખાસ મહેલ ઉપર તેનુંજ ઉપરીપણું હતું, અને સત્તા ચલાવવામાં તે શાહજહાદી મોટી મગરૂરી માનતી હતી.

શુભનારની પહેલાં જે જે યોગ્યતાએ આ ખાસ મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો હતા તેઓનું વજન બાદશાહ ઉપર ન પડે તે માટે તેણીએ અનેક ચત્રો કર્યા હતા તથા તેમ કરી પોતાની સત્તા તેણીએ કાયમ રાખી હતી. છતાં તેણીને મોટી ખીંક હતી કે જો એકવાર આ મનોહર મોહીનીના સપાટામાં બાદશાહ સપડાયો તો પછી તેણીને પોતાને કોઇ પુછશે પણ નહિ; આ સંતાપ અને તેની અદેખાઇથી તેણી મનમાં મુગ્ધવા લાગી.

આવાજ કોઇના આવેશમાં તે મુમતાઝ યોગ્ય આગળ ગઇ. આજના આ સમારંભમાં મુમતાઝ આવી ન હતી. તેણી પોતાના મહેલમાંથી આજે આખો દહાડો થયાં બહાર નીકળી ન હતી. આથી જહાનઆરા તેણીના મહેલમાં ગઇ. ત્યાં જઇ જુએ છે તો મુમતાઝ રડતી ઘેડી છે. એક સોનેરી પલંગ ઉપરની ઝરીની ગાદી પર હિંદના બાદશાહની આ સુંદર વડી યોગ્ય વાળ છુટા કરી આંસુ ઢાળતી બીજાનામાં પોતાના સુકુમાર શરીરને છુપાવી દઇ એકાદ નાના બાળકની માફક રૂદન કરતી હતી.

મુમતાઝ યોગ્યની આ વેદના જોઇ જહાનઆરાની આંખો ભરાઇ આવ્યાથી તેણી બોલી: “મા! દુનિયામાં સઠીથી મહાન શહેનશાહની પટરાણીને આમ શોક કરવો શાભે નહિ!”

રડતાં રડતાંજ મુમતાઝે ઉત્તર વાળ્યો: “જહાનઆરા! તારું આંખલું તદન નિરર્થક છે. એટલું કુમારી છે. એક મહેરદારનું દિલ કેવું હોય તેની તને તે શું ખબર? જેને આપણે સર્વસ્વ આપ્યું, જે આપણે જનજીવર તેજ અગર જો દુર થયો એટલે પછી સ્ત્રીના મનની કેવી સ્થિતી, તેનો તને તે શું વિચાર આવી શકે? બાદશાહ આલમ પરવર છે, શહેનશાહ છે. અતિ દાના છે, અને તેમણે જે કંઈ પણ કીધું છે તે સમજી વિચારીજ કીધું હશે; પણ મારું દિલ તો આખરે એક

સ્ત્રીનું દિલજ કેની એટલે પછી હું રડું નહિ” તો શું કરે?”

“ના, ના! મા! હું તમને વધુ સંતાપ આપવા આવી નથી. હું ભલે કુમારી છું, છતાંજે એક સ્ત્રીજ છું! સ્ત્રીના મનોવિકાર થોડા પણ હું સમજી શકું છું! હજુરે જે કંઈ પણ કીધું તે ઠીક નથી કીધું તે હું સમજું છું. બાદશાહ સલામતના આ કામને હું વખોડું છું. પણ આટલા કારણ માટે આ આગ્રમ સલતનતની વડી યોગ્ય આમ શોક કરવો શું વાજબી છે? મા! આવી રીતે રડવું આપને મુદલ શોભતું નથી.”

“તારે હું કરું તે શું? હું સ્ત્રી જન્મી એજ શું મારી કમનસીબી! વિશેષમાં વળી બાદશાહ સાથે પ્રેમ સંબંધ બંધાયો એ વધુ કમનસીબી! બાદશાહ તો આલમ પરવર છે અને હું તો એક માત્ર અદના સ્ત્રી છું! મારા જેવી એક નાસ્તીજના પ્રેમમાં મહાન દિલ્લી પતિ કંઈ બંધાઇ જાય એ બનવા કાળ નથી, તે હું જાણું છું, છતાં પણ આ દિવાનીએ સદા કાળ બાદશાહનીજ ઝખના કરી છે. મારી તમામ ઉમર મેં મારા જીવર જન શાહરની ખીદમતમાંજ ગુજરી છે. એમનો સહવાસ એજ મારું સુખ. પણ જહાનઆરા! તેજ શહેનશાહ મારા નિખાલસ પ્રેમ અને સેવાની આવી કદર કરેલી જોઇ હું રડું નહીં તો શું કરે?”

મુમતાઝના સુંદર નેત્ર અશ્રુથી વ્યાકુળ બન્યાં. તેણીએ પોતાનું કામલ વદન ફરી બીજાનામાં સંતાડ્યું.

જહાનઆરા એકદમ ઉભી થઇ જઇ આવેશમાં આવી બોલી ઉઠી: “બીલાડીના બચ્ચાને મારતાં તે મ્યાંવ મ્યાંવ કરતાંજ ખેસશે, પણ જો સિંહણના બચ્ચાને હાથ લગાડશે તો તેણે તરતજ તમારી ગળચી પકડીજ છે એમ જાણજો! મા! બહાદુર સિંહણનો દરજ્જો મુઝી દઇ એક બીલાડી બનવું શહેનશાહનાનું શાભે નહિ! પોતાના પ્રેમમાં આમ ખતરો પડેલો જોઇ આપ એમ રડતાં ખેસો એ ઠીક નહિ. તે અદના સ્ત્રીના સાથમાં પ્રીય પતિને આવી રીતે જોતાંજ શું ખેસી રહેશે કે? ના અમ્મા! એમ કરવું આપણા આ લોહીને શાભે નહિ.” આ આલમની સર્વથી મોટી શહેનશાહતની પટરાણીને તો તેમ કરવું મુદલ થોડ્ય નથી! રાણી તો સિંહણ સ્વરૂપે જણાય. આ સિંહણની ધીરજ મુટવી જોઇએ? પોતાના

પતિ અને તેને આજે મોઢ પમાડી રહેલી અદના પુતળીની તેને યાદ આપી. બાદશાહનું ફિલ આપણું પોતાનું જ છે અને તે ઉપર આપણો હક લાગે છે. એ હક ઉપર બીજાને તરાપ મારતાં જોઈ નથીત એસી રહેવું એ મોટી શરમની વાત છે.”

જહાનઆરાની જીભે સુમતાજના મન ઉપર ઓછી અસર ન કરી. તેના કહેવા ઉપર તે વિચાર કરતાં બેઠી. પોતે હમણા સુધીમાં જે ભણી ગણી હતી તે આજે ઉપોગમાં આવેલું જોઈ તેને આનંદ થયો. સુમતાજ હમણા વિચારમાં લીન થઈ હતી. તેને તેવી રીતે વિચારમાં મશગુલ રાખી જહાનઆરા ત્યાંથી ચાલી ગઈ. સુમતાજે બહુ વખત સુધી વિચાર કર્યો, પણ તે નફી દરાવ ઉપર આવી ન શકી. એ સ્વભાવ માટે જે રહેલ એવી અદેખાઈ અને સંતાપ આ વિકારો તેના મનમાં ઝડપાલવા લાગ્યા. પણ તેનો સ્વભાવ જન્મથીજ કામલ અને પ્રેમાળ હોવાથી તેનું મન કાંઈ કુર ઉપાયો તરફ તરત વળ્યું નહિ. જેમ જેમ તે વધુ ને વધુ વિચાર કરતી તેમ તેમ તેને વધુ કંપારી છુટતી. આખરે તે ત્યાંથી ઉઠી કંઈક આરામ મળે માટે મોતી મહાલની અગાસી તરફ જવા નીકળી. બધા ભાગોમાં આ મહેલ અત્યંત રમણીય હતો. જમનાના નીલ રંગના પાણીની શોભા અહીંથી બહુજ મોહક લાગતી હતી. સુમતાજ અને શાહજહાન એઓએ અનેક દહાડાઓ સુધી અહીં મોજ મારી હતી.

હજી સુધી સંધ્યા સમય વિત્યો નહતો. બાદશાહ જનાનામાં આટલો વહેલો આવે એમ સુદલ સંભવતું ન હતું. આથીજ સુમતાજે મોતી મહાલમાં જઈ નિરાંતે સૃષ્ટિ શોભા બે ધરી જઈ જોવાનો વિચાર કર્યો. તે પોતાના મહેલમાંથી બહાર આવતાંજ બાદશાહના મહેલ તરફ યુલનારને જતી તેણીએ જોઈ. યુલનારે આ વેળાએ નવોજ પોશાક પહેર્યો હતો, અને અનેક રત્નોથી તે અલંકૃત થઈ હતી. તેના મનોહર ચેહેરાની શોભા ઓરજ હતી. કાણુવાર સુધી સુમતાજે તેના સુખ સામે જોયું. યુલનારનો ચેહેરો એટલો બધો સુંદર અને નિર્દોષ હતો કે સુમતાજનું મ્હાન ત્યાં ન ગય એમ બનવું મહાલ હતું. યુલનારનું તે કામલ અને રૂપાળું સુખ જોઈનેજ સુમતાજને એકદમ મુર્છા આવી. નવી ખેમ આવેલી હોવાથી બાદશાહ આજે મહેલમાં હમણે કરતાં વહેલો આવ્યો હતો અને

તેણે યુલનારને પોતાના મહેલમાં તેડાવી હતી. આ જોઈ સુમતાજને જાણે કાંઈએ પોતા ઉપર થા કર્યો હોય એમ લાગ્યું. આ પ્રકારના દુઃખનો તેણી પર આ પહેલોજ ફટકો હતો. આથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તેણીને મુર્છા આવી અને તે જમીન ઉપર પડી જતે પણ પાસે ઉભેલી તેની દાસી ફહીમને તેણીને સંભાળી લીધી.

થોડીવાર રહી શુદ્ધીમાં આવતાં સુમતાજ ચોતરફ જોઈ પોતાના નેત્ર વિશ્વાસુ દાસી તરફ ફેરવી યોલી: “ફહીમના! હવે હું શું કરું? મને કંઈ સમજ પડતી નથી.”

પોતાની માલિકીજીના આ શબ્દો સાંભળી ફહીમન ચમકી. તેણી યુપયુપ સુમતાજને અંદર લઈ ગઈ અને નરમ બિછાનાપર તેને સુવાડી તેની આગતાસ્વાગતા કરવા લાગી.

પ્રકરણ ૪ થું.

કાળની ગતી કાણુ પામી શકે? દિવસમાંથી રાત, રાતમાંથી દિવસ એમ નિયમિત રીતે કાળ પોતાનું કામ કર્યો જાય છે. એમજ યુલનાર રંગમહેલમાં સુખ દુઃખ અનુભવી રહી હતી. જહાનઆરાએ આ નવી ખેમમને બાદશાહનાં ફિલના તખ્ત ઉપરથી ઉતારી પાડવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા. ફહીમને પણ સાથે સાથે પોતાના કારરથાનો ચલાવ્યાં પણ આમાંથી કાંઈપણ ફળદાયક નિવડ્યા નહિ. હવે દિવસે દિવસે યુલનારને મોગલોના જનાનાનો કંટાળો આવવા લાગ્યો. પ્રથમના તેના તે ઉછાછલા અને મોજ શોખ અને હાહમાહના આનંદના મનોવિકારો થોડાજ દહાડામાં કમી થયા. રંગમહેલના સુખ તરફ તેને હવે અભાવ થવા લાગ્યો. આ સુખમાં કાંઈ સાર નથી એમ તેને લાગ્યું. રંગમહેલનો હાહ મધો પોકળ તેને જણાવા લાગ્યો. આ બધા ખેલમાં જીવનનું ખર્ચ સુખ અને શોભા અને સુંદર પવિત્રતાઈ એ સધળાનો અતિ અદ્ય અંશ છે એ તે પામી ગઈ. રજવાડામાંના મીઠા મીઠા વચનોમાં પ્રીતિનો અંશ રહેજ પણ નથી તે હવે એ અનુભવવા લાગી. એક વર્ષની અંદર તો યુલનારનું ફિલ્લીશરના રંગમહેલ ઉપરથી મન ઉઠી ગયું; અને જો કે તે હજી બાલીકાજ હતી છતાં પણ આ કરતાં જુદાજ પ્રકારના આયુષ્ય કમની તેને જાણસા ઉત્પન્ન થઈ.

ગુલનારના ચેહેરા ઉપરથી તે આનંદજ્વલિ હવે ઢળવા લાગી. બાદશાહને સહવાસ એજ ફક્ત તેના વદનકમલને પ્રકૃષ્ટિત કરનાર કિરણ ગણ્યતી. શાહજહાન અતિ દયાળુ અંતઃકરણનો અને ઉદાર પુરૂષ હતો. તેની તરફ જોતાં પોતાનું આયુષ્ય તદન વ્યર્થ જતું નથી એમ તે મન મનાવતી. બાદશાહ શાહજહાનની તેજસ્વી કાંતિ તરફ સદા જોતું અને તેનું મધુર મીઠું ભાશણ હમેશાં સાંભળ્યા કરતું એજ એની હોંસ હતી. શાહજહાન અને ગુલનાર જોતી મહાલમાંથી શાંત પ્રવાહથી વહેતા જમનાના જલને જોતાં વારંવાર એક સાથે ખેંચી રહેતાં. ત્યાં એકાંત સમયમાં પોતાની પ્રિય પત્નીના મુખમાંથી નીકળતી અમૃત-વાણીનું પાન કરવાને તે અતિ આતુર રહેતો. આ મીઠાશબ્દો સુખનોજ લાભ જે તેને એકસરખો મળતો તો તે ભાગ્યેજ ખીજ કશાની આશાએ કરતે !

પણ ઈશ્વર ઈચ્છા નીરાળીજ હતી. આ લોકનું સ્વર્ગીય સુખ તેણીએ સદા ભોગવતું એ તેણીના નસીબમાં ન હતું. હવે કોઇ કોઇ વાર બાદશાહની મુલાકાત થતી તેણી માટે દુઃખ પણ થવા લાગી. ધણીવાર કિવસોના કિવસો સુધી શાહજહાન રંગમહેલમાં આવતો ન હતો. શાહજહાનનો ગુલનાર પરનો પ્રેમ ઓછો થયો હતો કે તેના સહવાસમાં તેને પહેલાં પ્રમાણે આનંદ મળતો ન હતો એમ મુદત ન હતું. તેની એકલી હરીફ ફક્ત મુમતાઝજ હતી. પણ તેના તરફથી વિશેષ બિહવા જોતું ગુલનાર માટે ન હતું. તેના કમનસીબે આ વર્ષમાં બાદશાહને પોતાનો ધણીખરો વખત રાજકાર્યમાં વિતાડવો પડતો હતો. બાદશાહ શાહજહાન બહુ ડાહ્યો અને નિપુણ રાજપતિ હતો. તે ધણીખરું જતેજ બહુ કામ કરતો. કામના દબાણને લીધે તેને દરબાર મુકી જનાના તરફ જવાનો વખત ભાગ્યેજ હવે મળતો હતો.

જેના સહવાસમાં પોતાનો વખત આનંદમાં જવાની આશા, તેનાજ દર્શન દુર્લભ થયા, એટલે પછી ખીજ બાદરની વરતુઓથી તે શેનો આનંદ થાય ? કિલ્લીશ્વરનો રંગમહેલ એક સ્વર્ગ જેવો હતો, પણ ગુલનારને પોતાના પ્રેમનિધાન વગર તે શૂન્ય ભાસ્વા લાગ્યો. કાળા યમુનાના પાણી તરફ જોતાં તે પોતાના મહેલની બારીમાં ખેડી રહેતી. એકાં એકાં મનમાં વિચારોના મોજા ચઢતા. નહાનપણના મીઠા

સુખવાસ કિવસોની તે વેળાની રમતગમતની અને પ્રેમાળ વાતચીતોની તેને યાદ થતાં તેનાં નેત્ર ભારાઇ આવતાં. પોતાના બાબાના ધરતું સાદું જીવન કેટલું બહુ ઉંચું તેને ભારતું, અને ગુલનારનો રમતો ચેહેરા તેની નજર સામે આવી ઉભો રહેતો. પોતેજ પોતાનું જીવન હાથે કરી દુઃખી બનાવી દીધું, પોતાના પ્રિય સાથીનું કામલ દિલકું પોતેજ ભાંગી નાંખ્યું, આ બધા વિચાર મનમાં આવતાં દડદડ આંસુઓ આંખમાંથી ટપકી પડતાં.

આવી રીતે શેકની સ્થિતિમાં ગુલનાર એક દહાડો જમનાના કાળા નીર જોતી ખેડી હતી, એટલામાં નદીના પેલે કિનારે કોઇ ચાલ્યું જતું તેને દેખાયું. તે એક ટગરે તેની તરફ નજર ખેંચી જોવા લાગી; પણ થોડીજ વારમાં તે અજ્ઞયખીથી ચકિત થયલી દેખાઇ. તે દુર દેખાતું ખીજું કોઇ નહિં. પણ તેનો પહેલાનો પ્રિય જોડીદાર સાથી ગુલનાર હતો !

ગુલનાર એકાએક નજરે પડતાં તે એકામ જવી બની ગઇ. પણ હોંસ સંભાળી તે ઠીક ઠીક થઇ ખેડી. શું કરવું તે એ સમજ ન શકી. પરપુરૂષ સાથે કોઇ પણ જાતનો સંબંધ દેખાડવો અથવા તેને જોવાની લાવડું તે રાજમહેલની સ્ત્રીઓ માટે તો અતિ ગેરવાજબી ગણાય. બાદશાહને આ બાબત અરજ કરવી પણ ન બની શકે તેમ હતું કારણ તે કિલ્લી હતો. પોતાને પત્ર લખી જોલાવવાનો વિચાર તેને મુજ્યો, પણ પોતાનો પત્ર તેને મહેલે તે પહેલાં ગુલનાર કયાં નીકળી ન જાય તેની ખાત્રી શું ? ગુલનાર એગમ હતી. અર્થાત ગુલનારને પકડી લાવવા તેણીએ તાબડોતોબ હુકમ કાઢ્યો હતો. પણ ગુલનારના સંબંધને લીધે આ વિચાર અઠીક લાગ્યો. આખરે આ સક્રિ કરતાં પણ લયવાળું અને સાહસભર્યું પગલું ભરવા તે તૈયાર થઇ. તેણીએ એક પત્ર લખ્યો અને તે પોતાની વિશ્વાસુ દાસી સાથે ગુલનારને મોકલી આપ્યો. ખીજે એક પત્ર પોતાના પિતાને લખ્યો અને ગુલનારના આવ્યાની ખબર તેને મોકલી.

✦
પ્રકરણ ૫ મું.

✦
ગુલનારની દાસી વિશ્વાસુ અને ઇમાની હતી. તથાપિ તે પક્ષી ન હતી. ગુલનારે પેલે પાર ભટકતા પુરૂષને કેવો પત્ર મોકલ્યો છે,

અને તેમાં એવું શુભ તે શું છે, તે જાણી લેવાની તેને જાણસા થઇ. એમના ફરમાન મુજબ પત્ર લઇ જઇ આપ્યા પહેલાં એકાદ વાર તે વાંચી જોવાનો તેણીએ વિચાર કર્યો. દાસી પત્ર પોતાને મળતાં તે લઇને ઝોરડીમાં ગઇ. તેને ખરાબર વાંચતાં આવડતું ન હતું, માટે મદદમાં પોતાની જીવજન સોંપતણ કહીમન-મુમતાઝની દાસીને બોલાવી. પત્ર બહુ ટુંકું હતું. એ ઉજાણે સાથે મળી તે વાંચ્યું:

‘ગુલઝાર !

તારા ફરી દિદાર થયા, એ જોઇ હું અતિ આનંદ પામી ! ફક્ત તારા રોજના દર્શનજ મારા આનંદના કારણરૂપ છે. અહિં હું અતિ કટાણી ગઈ છું. આથી તારાં દર્શનથી મને જે આનંદ થાય છે, તે આનંદથી બેનસિય ન કરીશ. આજે જ્યાં દેખાયો ત્યાંજ રોજ આવતો જશે.

ગુલનાર.”

એ ઉદાસીને આ વાંચવાથી મોટી ગમ્મત લાગી. તોપણ કહીમનનો આનંદ તો આજે શિકાર સપગવાથી સમાતો ન હતો. બાદશાહની નજરે આ વાત લાવી દેવી એટલે સહેજમાં ગુલનારનો કાંટા દુર થશે એમ તેને લાગ્યું. પણ બીજીજ પગે તેનો આ વિચાર ખદલાયો. આ બનાવથી તેને બીજીજ કંઈ સુખ્યું, અને ગુલનારની દાસીને તે પત્ર ગુલઝારને આપવા જવા દીધી.

દાસી કિલ્લામાંથી બહાર પડી, અને જમના ઝોળાંની ગુલઝાર પાસે જવા નીકળી. પછવાડે કહીમન એકાદ છુપી વાટે ગુલઝાર ઉભો હતો તેની સામેનાજ કિનારા પાસે આવી. ત્યાં એકાદ ઝોળાંખીતા સંત્રી પાસેથી તેણીએ એક સીડી મેળવી. અને તેની મદદથી તે કિનારા-પરથી નીચે ઉતરી. નજદીકમાંજ એક ન્હાની નાવ હતી તેમાં બેસી કહીમન સામેના કિનારે પુગી. કહીમન ગુલઝાર પાસે આવી ઉભી રહી તેટલા વખતમાં ગુલનારની દાસી અર્ધા માર્ગમાં ભાગ્યેજ આવી હશે.

“ગુલઝાર !” કહીમને હાંક મારી.

બાળપણની કેમગતા હજી ગુલઝારના મોઢરા ઉપર સ્પષ્ટપણે દેખાતી હતી. એક સ્ત્રીની હાંક સાંભળી ગુલઝાર ચમક્યો. તેને સહેજ બેક લાગી અને ત્યાંથી ભાગવાનો તેણે ધરાદો કર્યો. કહીમન તરતજ તે સમજી ગઇ. તેણીએ ઝડ તેના અંગરખાનો છેડો પકડી

લઇ કહ્યું: “આમ ડર ના. પણ મને કહે, હજી તારો ગુલનાર ઉપર પ્રેમ છે કે ?”

ગુલઝારે અન્યબીથી હજી થઇ જઇ તેણીને પુછ્યું: “આપ કેણે ? આપને બધી ખબર હોય એમ જણાય છે.”

“હું આલમ પરવરના રંગમહેલની એક દાસી છું. મારું ત્યાં બહુ ચલણ છે. હાલમાં ધણો વખત થયા કિલ્લાની આ બાજુ તરફ એક દગરે જોતાં હું તને જોઈ છું. તેથીજ પુછું છું કે હજી ગુલનાર ઉપર તારો પ્રેમ છે કે ?”

ગુલઝાર એકદમ બોલી ઉઠ્યો: “ગુલનાર ઉપર પ્રેમ ! ગુલનાર મારું જીવન-પ્રિય, ગુલનાર મારું સર્વસ્વ છે. અલ્લાહે જને મારા માટે નિર્માણ કરેલી, તે સ્ત્રી રતને બાદશાહ ઉપાડી લઇ ગયો અને મારી જીવગીના નાશ કર્યો. તે સ્ત્રી ઉપર મારો પ્રેમ છે કે કરી પુછે છે ? પણ જે મારા આ કિલ્લા રાજ્યમાં બધેબધે તેજ રાજ્ય છે. દરેક દેકાણે તેજ તખ્ત-નશિન થઇ બેઠી છે. હું સદા તેનીજ આરાધના કરું છું, એ તે શું જાણે ? રોજ હું અહિં આવું છું અને રોજ તે પ્રેમીના પુતળીના દર્શન થશે કરી ભારે ઉત્કંઠાથી તે ભિંત તરફ જોતો રહું છું, પણ ફોકટ—”

“તારી નજરે તે કદી પડીજ નથી ?”

“પડી છે. પણ અફસોસ ! કાંઈ નહિ, તે પ્રસંગને યાદ કરવામાં પણ સાર નથી ! તે વખતની યાદ થતાં મને હૃદયભાર દુઃખ થાય છે. એક રોજ તે પેલા સામેના રમ્મ મહેલમાં બેઠી હતી તે સુંદર મહેલ કરતાંએ તે કેટલી સુંદર, કેટલી બધી સુંદર ! પણ એટલામાં તો બાદશાહની બાંહો તેના ગળામાં પડી હાથ ! તે યાદથીજ મારો પ્રાણ નીકળી જાય છે !”

એવામાં તેને કંઈ શક ઉપજતાં તે શંકાશીલ શ્રુતિથી યોચ્યો: “પણ આ બધું મેં તેને શું સમજી કહી દીધું ? તારે એમાં શું લેવા દેવા ? મારો ભરમ તે લઇ લીધો ! આલ, નીકળ અહિંથી !”

કહીમન મુરકેરાવા લાગી. “ગુલઝાર, હું તારી અઝીઝ છું. આ તારા પ્રેમના મામલામાં હું તને મદદ કરું એવી મારી ઇચ્છા છે. હમેશાં તેનોજ તને પડોસ મળે, સદા તેના દિદાર તારી ચરમોએ તું જુએ એમ તું નથી ઈચ્છતા ? પ્રેમથી રંગાલલાને તો આવીજ બાબત ગમે છે, અને તેમ થાય માટે તે દરેક કામમાં ઝિપલાવવા તૈયાર થાય છે એમ મેં સાંભળ્યું છે.”

“ગમે છે! અરે એના સહવાસ મને મળે અને એના દર્શન મને જો થાય તો તે માટે હું જોઈએ તે કરવા તૈયાર છું!”

“તેની પાસેજ રહેવાની જો તારી ઇચ્છા હોય, તો અંધાર થયા પછી અહિં આવજે, હું તને રંગમહેલ તરફ લઈ જઈશ.”

“પણ આ બને કેમ?”

“તને તેનું શું છે? મારા પર જો વિશ્વાસ રાખવો હોય તો રાખ અને સ્થિરિત થતાં અહિં આવ. તેટલામાં કપડાં વગેરે સરખાં કરી ત્યાં જવાની સર્વ તૈયારી કર.”

આટલું કહી ફહીમન ત્યાંથી ગયું. પણ યુલનારે તેણીના હાથ પકડી અટકાવી કહ્યું: “પણ તું શું આ ખરેખર કહે છે કે? મને તું જરૂર મહેલમાં લઈ જશે?”

“હા, લઈ જઈશ. મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખ. ફહીમન આજ દહાડા સુધી કદી જીતું યોલી નથી!”

“માફ કર, મારું બધું તો ઉધું વળ્યું છે. હવે તો મારાપર તું કંઈ દયા કર! મારા મનમાં મારી જે એક મીઠી મુરદ બાકી રહી છે, તેનો નાશ કરી મને દાર મારી ન નાખીશ!”

ફહીમને ફરી પોતાના વચનો માટે યુલનારને ખાત્રી આપી, અને તે પાછી ફરી. કિનારા ઉપર આવી તે નાવમાં બેઠી, એવામાં સામેથી બીજી એક નાવ કિનારાની એજ બાજુ તરફ આવતી તેની નજરે પડી. તે નાવ તરફ આંખળી કરી ફહીમને યુલનારને કહ્યું: “તે નાવમાં એક દારી તારા માટે એક પત્ર લઈ આવે છે. તારી વાત તેને રહેજ પણ જણાવતો ના.”

તરતજ તેણીએ પોતાની નાવ ચાલુ કરી અને થોડીજ વારમાં—તે બીજી નાવ યુલનાર તરફ આવી પહોંચી તેની પહેલાં તો તે કિનારા પર પુગેલી દેખાઈ.

યુલનાર ફહીમન તરફજ જોતો રતબ્ધ ઉભો હતો. તેના મનમાં વિચારોની ગડબડ ચાલી રહી હતી. પોતાના અવિચારો માટે તેને પહેલાં થોડા વખત સુધી તો ખોટું લાગ્યું; પણ તરતજ તે વિચાર નષ્ટ થયા અને તે ઠરાવલયો બન્યો.

આ રીતે વિચારોના પ્રવાહમાં તે તણાતો હતો ત્યાં યુલનારની દારીએ આવી પુગી એને જાગૃત કર્યો અને બેગમનો પત્ર એના હાથમાં મેલ્યો. યુલનારે તે પત્ર વાંચ્યો, “બેગમ

સાહેબાને બહુ બહુ સલામ કહેજે,” કહી દારીને તેણે રવાના કરી.

ઠરાવ પ્રમાણે તે રાતે ફહીમન યુલનારને દારીનો વેશ પહેરાવી રંગમહેલમાં લઈ ગયું. તેજ દિવસે બાદશાહ શાહજહાનની દિલ્લીથી આગ્રા પધરામણી થઈ. બાદશાહે આવકાર આપવા માટે કિલ્લામાં મોટી ધમાલ મચી રહી હતી. શહેનશાહના દર્શન માટે જોધબાઈ મહેલ જનાનામાંનાઓની ગદીથી ગીચ ભરાઈ ગયો હતો. યુલનાર સ્ત્રી જોવાજ દેખાતો હતો, એટલે દારીના વેશમાં તેને કોઈપણ ઝોળાએ નહિં એમાં નવાઈ નથી. પોતાની નેમ બરાબર પાર પડતી જોઈ ફહીમન ખુશી થવા લાગી.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

બાદશાહ આગ્રે આવી પુગ્યો તેને બીજેજ દહાડે નવરોજનો તહેવાર હતો. ગયા વર્ષે પ્રમાણે હમણા પણ કિલ્લામાં ધામધુમ થઈ રહી હતી. ગઈ સાલ માફક આ વેળાએ પણ મીના બગ્ચેમાં મેળો ભરાયો હતો. પોતાનાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારને પ્રદર્શિત કરવા રંગમહાલમાં ન્હાની મોટી સ્ત્રીઓની ગરદી મચી રહી હતી. સુમતાજ મહેલમાંનુંજ ફક્ત કોઈ ત્યાં દેખાતું ન હતું. યુલનારને તત્ ગયું વર્ષે યાદ આવ્યું. તેણીએ પોતાનો બહુ મુલ્ય પોશાક અને રત્નાદિ ધરેલાઓ આજે ફેંટી દીધાં. ફક્ત બાદશાહે પ્રીતિથી પોતાના સુખારક હાથે આપેલી બે હીરાની ખાંગડીઓ હાથોમાં પહેરી, માથા ઉપર શિરતાજ મુક્યું. ગયા નવરોજ ઉપર પહેરેલો પોશાકજ આજે તેણીએ પહેર્યો હતો. કારણ તે પોશાક પ્રેમ અને ભાગ્યની એક નિશાની દાખલ તેણીએ તે સંભાળી રાખ્યો હતો. આવા કપડાંઓમાં સજ થઈ મોગલ શહેનશાહની પ્રિય રાણી આજે બહાર પડી. રસ્તામાંજ બાદશાહ તેને મળ્યો. બાદશાહે સફેદ ઝભો પહેર્યો હતો. દિવાને આમમાંના ઝરોખામાં જતાં બાદશાહ આજ પોશાક પહેરતો અને ત્યાં બેસી તે પ્રબળ ન્યાય કરતો. બાદશાહ અને યુલનાર સામસામે થઈ જતાં કંઈક અચંબાભર્યો એકરે પરસ્પર જોયું. બન્ને એકબીજાને જોઈ કંઈક હચમચાઈ કહ્યું: “આજે દુહાથી તારા અકૃતિમ, મનોહર અને સુંદર સ્વરૂપને તે ખિલવી મુકેજ જણાય છે.”

“ખાવિંદ જે કંઈ ફરમાવે તે દુરસ્ત છે. જે પોશાકની અમકથી આ અંતઃકરણમાં આપે મને જગ્યા આપી તે કરતાં બીજો કોઈ પણ પોશાક મને વધુ પ્રિય નથી.”

“છટ ગુલનાર! એમ કેમ બને? જોછએ તે કરો પણ કપડાં એ તો આખરે કપડાંજ! તને નકામી તેની લેહ લાગી છે. વસ્ત્રો જોછએ એવા ભારી કિંમતના હોવા છતાં તેથી કાંઈ શોભા મળતી નથી. જેવાં અંગ ઉપર તે પહેરાય તેવી તેની શોભા!”

“પણ ખુદાવિંદ પ્રેમ આંધળો છે એમ લોક કહે છે.”

“હશે. પણ તને એ બાબતની પરિક્ષા નથી, આટલું તો ખરું. કારણ મારો આ કંઈક વૃદ્ધ થતો ચેહેરો તને જગતમાંના અતિ સુંદર ચેહેરામાંના એક હોય એમ લાગે છે!”

“ખાવિંદ! તમે જુદું બોલો છો. તેઓ-માંનો એક કરી કદી હું કહીશ નહિં. સર્વમાં સુંદર અને મનહર એમજ હું કહીશ.”

ખાદશાહે ગુલનારને દ્રઢ આલિંગન આપ્યું. આમ કરી તેને વધુ બોલવાજ ન દીધી. પોતાના હોઠોથી તેનું મુખ બંધજ કરી દીધું.

આ પછી ગુલનાર મીના બગ્ગર તરફ ગઇ. શાહજહાન પણ ફિવાને આમના અર્પણ તરફ નીકળી ગયો. ગુલઝાર આજે રત્ન-અલંકાર અને સ્ત્રીના પોશાક પહેરી ધરમાં બેઠો હતો. ફહીમને તેને મહુજ સરસ રીતે સન્ન્યો હતો. આવા વેશમાં તે મેળામાંની ગરદીમાં મલી ગયો, અને ગુલનારની પછવાડે પછવાડે ફરવા લાગ્યો. ગુલનારની પાસે જઈ તેની સાથે તેણે થોડીક વાત પણ કરી. ગુલનારને કોઈ વાતનો શક ન જવાથી ખુદાગ દિલે તેની સાથે વાતે વળગી, પણ તેનો તે મધુર અવાજ સાંભળી તેને ગુલઝાર સાથે બાળપણમાં કરેલી વાત-ચીત યાદ આવ્યા વિના રહી નહીં. એકમેકના ખભાં ઉપર હાથ નાખી ધણીવાર સુધી તે બન્ને બગ્ગરમાં ફર્યા.

સાંજના ખાદશાહ દરબારનું કામ આટોપી મેળાની મજલ જોવા માટે જાળીની પછવાડે આવી બેઠો. ગયા વર્ષે સમાનજ ચપલ અને મનોહર ગુલનારની મૂર્તિ જોઈ તેનાં આનંદનો પાર રહેતો ન હતો. તેના ગર્હો ઉપર ખુશીની રેખાઓ પ્રગટી રહી હતી. એવામાં ફહીમન કાંપતી કાંપતી ત્યાં આગળ આવી પુગી, અને ખાદશાહ સાથે ચૂંટણ ઉપર પડી બોલી: “જહાંપનાહની મહેર નજર હોજો! કિફીના

નામદાર શહેનશાહ આ દીન દાસીને તેનો ગુન્હો માફ કરે તો આપ ખુદાવિંદની જના-બમાં કંઈક અર્જ કરવાની છે!”

ખાદશાહ અચ્ચો પામ્યો. તેણે આતુર થઈ પુછ્યું: “તારી માલિકીની તબીયત તો ઠીક છે ને?”

“ના ખુદાવિંદ, હુઝુરને મારે કંઈ બીજજ અર્જ કરવી છે. જો તકસીર માફ હોય તોજ મારાથી બોલવાની હિમ્મત થઈ શકશે!”

“બોલ, શું કહેવું છે?”

“ખુદાવિંદ! નવી બેગમ એક મદદના હાથમાં હાથ ભેરવી મીના બગ્ગરમાં ફરે છે!”

“શયતાન! આ કલામ કાઢતાં તારી અપાન કેમ બળી જતી નથી? બખરદાર જો ફરી આવું જુલું બોલી છે તો. હમણા ને હમણા આ શયતાનની જીભ કોઈ કાંપી નાખવા હાજર છે કે?”

એ હથિયારબંધ તારતરી છોકરીઓ ખાદ-શાહનો હુકમ સાંભળતા તે બગ્ગરવા બહાર નીકળી આવી. પણ તેટલામાં ફહીમન બોલી: “શહેનશાહનો હુકમ હું શીર ઉપર ચઢાવું છું. પણ ખુદાવિંદ જો ત્યાં કોઈને તપાસ માટે મોકલશે તો મારું કહેવું સાચું છે કે જુલું તે જણાઈ આવશે!”

કોઈથી ઘેરાયલો ખાદશાહ ફહીમનને જાળી તરફ ધસડી ગયો અને ગુલનાર અને ગુલઝાર એઓના તરફ આંગળી કરી તે બોલ્યો: “જો, શયતાન! બરાબર આંખો ફાડીને જો! તે તો પેલી બીજી સ્ત્રી સાથે ફરે છે.”

“તે પુરૂષ છે, સ્ત્રી નથી જહાંપનાહ!”

ખાદશાહ ગુચવાડમાં પડ્યો. તેણે તે જોડાં તરફ ધ્યાનથી જોયું. ગુલનારની પાસેની બીજી સ્ત્રી તેની તરફ ફરી પ્રેમ દ્રષ્ટીથી વળી વળીને જુએ છે. એ જોઈ તે અનન્યબીથી દંગ થયો. ખાદશાહનું આપું અંગ કોઈથી કાંપતું હતું.

બન્ને ગુન્હાગારોને ફિવાનેખાસમાં પકડી લાવવાનો તેણે હુકમ કર્યો. પણ ફરી ફહીમને આ હુકમમાં ખલ નાંખી. તે પુરૂષ છે કે સ્ત્રી છે તેની પહેલાં ખાતરી કરી લેવા અર્જ કરી.

ખાદશાહને આ તેની અરજ ઇનસાફબરી લાગી. તેણે પાસે ઉભેલી તારતરી છોકરીને તે કામ ઉપર નેમી પોતે ચુસ્સાભેર બળતો જળતો ફિવાનેખાસમાં ગયો.

ખાદશાહનો હુકમ સાંભળી ફહીમનનું મન શાંત થયું. ગુલઝાર પકડાઈ જઈ પોતાનું કપટ પણ ઉઘાડું પડે એવી તેની ઇચ્છા ન

હતી તે તારતરી છોકરી સાથે ફહીમન મીના બન્નરમાં ગઇ અને તેઓએ યુલઝારને એક બાજુ બોલાવી. ફહીમને કહેલી બાબતની ખાતરી કરી લઇ તે બે દાસીઓમાંની એક બાદશાહને ખબર આપવા ગઇ, અને બીજી ફહીમન સાથે યુલઝારની ચોકી કરવા માટે રહી. ફહીમને કંઇક ખાનગી વાત કહેવા માટે તે બીજી દાસીને જરા બાજુમાં બોલાવી અને તેજ વેળાએ યુલઝાર તરફ જોઇ કંઇક નીશાની કરી. તરતજ યુલઝાર, ફહીમને અગાઉથી ખતાવી રાખેલા ખાનગી માર્ગે અલોપ થઇ ગયો.

ફહીમનની વાત પુરી થતાં તે તારતરી છોકરીએ ચોતરફ ફરી જોયું, પણ યુલઝાર ક્યાં ન મળે! એવામાં બીજી દાસી, યુલનાર અને તેની સાથના સ્ત્રીના વેશમાંના પુરૂષને પકડી લાવવા સંખંધી બાદશાહનો હુકમ લઇ આવી પુગી. બહુ ચોકસીથી તમામ મીના બન્નરની તપાસ શરૂ થઇ. ખુણેખુણું તપાસી જોયું, પણ તે આસામીનો પત્તા ન મળે. અહીં યુલઝાર જનાનાના ઉપરી અમલદારને પોશાક ધારણ કરી બહાર નીકળી ગયો. આ પોશાકની તેણે આગળથી ગોઠવણ કરી રાખી હતી.

ફહીમનનો અને તેનો મેળાપ થયો. રંગ-મહેલમાં જવાના એક ગુપ્ત માર્ગે આ બેહુ બહાર પડ્યા અને ફહીમને યુલઝારને બંધિ-મહેલની એક કોટડીમાં લઇ જઇ છુપાવી રાખ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

પુષ્કળ તપાસ કરવા છતાં તે પુરૂષને ક્યાંએ પત્તા લાગ્યો નહિં, આ સાંભળી બાદશાહ ક્રોધથી લાલચોળ થઇ ગયો. ફિવાને-ખાસની અગાસી ઉપર ક્રોધથી હોઠ ચાવતો તે અહિંથી તહિંં હુમલા લાગ્યો. આ પછી પાસેજ પડેલા સંજેમરમરના સિંહાસન ઉપર તે બેઠો અને યેગમને પોતાની સામે લાવી ઉભી કરવાનો તેણે હુકમ કર્યો. બાદશાહનો હુકમ સાંભળી પાસે ઉભેલા નોકરો થરથર કાંપવા લાગ્યા. કારણ આવી નાબુક બાબતોની તપાસ હમેશાં તમામ ખાનગી મહેલમાં થતી હતી, તેમજ અપરાધીને શિક્ષા પણ પાસેના બોંબરામાંની શુળા ઉપર ચઢાવી ગુપ્ત રીતે

આપવામાં આવતી. આમ છતાં સર્વ વળ-રોની સાથે યેગમને બોલાવી તેના અપરાધની તપાસ ચલાવવી એ કંઇ નહિં તે જનાનાની કીર્તિને કલંક લગાડવા જેવું હતું, એમ નોકરોને લાગ્યું. પણ બાદશાહનું આજુબજાર કરમાન હતું! એટલે યુગે યુગે ક્યાં વગર તેમ ક્યાં વિના ચારોજ ન હતો.

ફરી બાદશાહ સિંહાસન ઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો, અને અહિં તહિંં ફરવા લાગ્યો. સામે એક બીજી બેઠક હતી તે ઉપર હવે જઇ તે બેઠો, અને જમના તરફ જોઇ તે પોતાનું મન શાંત કરવાની તજવીજ કરવા લાગ્યો. પણ સંતાપથી તેનું મન જળી રહ્યું હતું. તેને ચેનજ ન હતું. તે ફરી ઉઠ્યો અને જનાના તરફ ચાલવા લાગ્યો.

જનાનાના દરવાજામાંજ બાદશાહ અને તક-સીરવાર યેગમની પરસ્પર ભેટ થઇ. યેગમનું તમામ અંગ કપડામાં ઢંકાયલું હતું, તથા તે થરથર ધ્રુજતું હતું. તેને જોતાંજ બાદશાહ પછવાડે હટી થુમ પાડી ઉઠ્યો: “જા! એને અહિંથી ધસડી જાઓ, અને યેગમાન યેગ-મને શું સજા થાય છે તે એને હમણાજ ફાંસીના લાકડે ચઢાવી દેખાડો! ચાલો પગ ઉપાડો!”

યુલનારે તે શબ્દો શાંતપણે પોતાના કાનમાં પસરવા દીધા. તેણીએ મ્હોં ગભીર કીધું. ચેહેરા ઉપરનો ભુરખો પછવાડે હટાડ્યો અને પોતાની કલંક વિનાની આંખોથી બાદશાહ તરફ જોતાં તેણીએ સવાલ કર્યો: “ખાલિદ, મેં તે ભલા શું કીધું?”

તેણીના લાલ ગાલો ઉપર આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી.

બાદશાહે થુમ પાડી: “યેગમાન! તે શું કીધું છે? તમામ જહન્નમને તે મારાં ફિલમાં સળગાવી દીધી છે! અરે આ આગ મારાથી સહી નથી શકતી! આજ ગરીબ દેખાતી આંખોથી અને સાદા રાંક ચેહેરાથી તું મારા જીગરમાં તમામ ઝેરથી ભરેલી બરછી મારી રહી છે! મારું જીગર ફાટી ચાલ્યું છે. લઇ જાવ, લઇ જાવ! આ શયતાનને લઇ જાવ! અને એકવાર મારી નજરમાંથી એની હરતી દુર કરો. અફસોસ! એના કિદારજ મારા અંગમાં આગ લગાડે છે. જાવ, એને એકદમ લઇ જઇ ફાંસી ચઢાવો!”

યેગમ બેલાન થઇ પડી. નોકરો તેને ઉપાડી લઇ ગયા.

તમામ જનાનામાં આ વાતથી ગડબડ મચી રહી. ન્યાં જુઓ ત્યાં ગુલનારનીજ વાતો થતી હતી. કેટલાકેને આથી ફિલગીરી ઉપજી, ન્યારે કેટલાકો રાજ થયા. જેઓએ જમાના જોયા હતા એવા વૃદ્ધોએ આગળ એ માફક બનેલી વાતોને યાદ કરી તે કહી સંભળાવવા લાગ્યા.

મુમતાઝ હમેશ પ્રમાણે ઉદાસ મને પોતાના મહેલમાં એકલી બેઠી હતી. મરાહુર શાએર ખવાજ હાફિઝની ગઝલસ્તાન લઇ તે પોતાના દુઃખી વિચારોને બુલાવવાનો મનસુઓ કરતી હતી.

ખવાજ હાફિઝની દિવાન ઉપાડી ઓલતાં તેની ત્રીજી ગઝલ ઉપરજ નજર પડી. વાંચવા લાગી.

દિલ મિરવદ ઝ દસ્તમ,
સાહેબ દેલાં ખુદારા,
દર્દા કે રાજે પેનહાં,
ખાહુદ શુદ આશકારા.

[અર્થ: ખુદાના કસમ આપી તમને કહું છું એ મોટા દિલના લોકો (પવિત્ર પુરુષો) કે માફ દિલ મારા સ્વાધીન રહેતું નથી; મને કેટલો અફસોસ અને દર્દ થાય છે કે તે ગુપ્ત બેદ નહોર થઇ જશે.]

“હાફિઝના કઝામમાં શું કરામત છે! ખરેખર ન્યારે વાંચું છું ત્યારે કંઇક નવુંજ જણાય છે,” મુમતાઝ મનમાંજ ઓલવા લાગી. હવે તેણીએ બીજી કળી વાંચવી શરૂ કરી,—

દેહ રૂઝેહ ચેહેરે ગરદું,
અફશાને અસ્ત અફસું,
નેકી બખથે યારાં,
ફુરસત શુમારે યારાં.

[અર્થ: આ દહાડાની દુનિયા જાદુગરના જાદુ સરખી છે; માટે એ યાર, તારા પ્રેમી મિત્રો-યારો નેકી ભલાઇ કરી લેવાની પુરસદ ને ગનીમત ગણુ.]

“ખરેખર હમણા સુધી તો આ જીંદગી એક સ્વપ્ના સમાનજ ગઇ છે. હમણાની ગઇ ગુજરી પણ સુધી તો ખુદ સ્વપ્નજ! જાણે એક જાદુગરે પોતાની નઝરખંદીથી એક હાથના ઝટકામાં આપણને બધા એલ બતાવ્યા હોય તેમ આ સંસારરૂપી રંગબુખી ઉપર તે મહાન કીરતારની કરામત જોતાં એ શિવાય

વધુ તે શું કહી શકાય?” મુમતાઝ ખ્યાલો દોડાવા લાગી. “ખરેખર આ દુનિયામાં ભલાઇ કરવામાં જે મીઠાશ અને આનંદ છે, એ બીજા કોઈમાં અનુભવથી જોતાં તલમાત્ર જણાતા નથી. અહેસાન જેવી બીજી કંઇ ઉમદા વસ્તુ છે? ચાલ જીવ, આગળ તો વાંચ. જોઇએ હાફિઝ વધુ શું કહે છે.”

ફેસ્તી શિકસ્ત ગાનીમ,
અએ બાદે શર્તેહ બરખીઝ,
બારાદ કે બાઝ બીનમ,
આં યારે આશનારા.

[અર્થ: હમારી કીસ્તી-નાવ-ભાંગી ગયેલી છે, માટે એ મુસાદના પરનાં તું પુકવા શરૂ કર, જેથી કરી એવું બને કે અમે અમારા-યાર-દિલદારના ફરી દીદાર કર્યે.]

“વાહ! વાહ! જનાબ હાફિઝની દિવાન-માંથી ફાલ તો બહુ ખાસી નીકળી. મેં આગળ પણ ફાલ જોવા માટે અનેકવાર હાફિઝની દિવાનોને અજમાવી જોઇ છે પણ તે કદી નિષ્ફળ નીવડી નથી.” મુમતાઝ મનમાંજ ઓલવા લાગી. “ચાલો હવે આ પછી શું વિતશે તે પણ જોઇશું. પણ મને નથી લાગતું કે એમ બને. ગુલનારે એવો સન્જીડ કબજો બાદશાહ ઉપર મેળવ્યો છે કે હવે મારા માટે આશાના કિરણ એકે રહ્યાં નથી. કાંઈ નહીં, ભલે એ બીચારી સુખી થાય. પણ વળી આ શું શબ્દો છે?”

આશાએશે દો ગીતી,
તફ્સીરે ઇંદા હર્ફેસ્ત,
બા દુસ્તાં મુરબવત,
બા દુરમનાં મુદારા.

[અર્થ: આ બન્ને જહાનની આસાએશ આ બે શબ્દોની સમજણમાં છે-દોરતો ઉપર મહેરબાની કરવી, અને દુશ્મનોને માફક કરવું.]

“ખુબ કહ્યું છે. પણ આ સામેથી કાણ આવે છે? ફકીમન જણાય છે.” મુમતાઝે ગઝલ પુરી કરતાં કહ્યું.

એટલામાં વિશ્વાસુ ફકીમન દાસી અંદર દાખલ થઈ અને ગુલનાર એજમની તમામ કમનસીબીની કહાંણી મુમતાઝને આ સંભળી અતિ અજબથી ઉપજી. તે વિચારવા લાગી કે શું હાફિઝના શબ્દો ખરા નીવડશે? બધો

મામલો પળવારમાં ફરી જઇ તેણીને પોતા માટે હવે આશાના નવા અંકુશ ઉપજતા દેખાયા. હાકિમની કિવાનને બાબુએ કરી તે વિચારમાં જ ઉભી.

વિચારમાં તે વિચારમાં જ “આ શું ખરું હશે” એમ કહી તેણીએ એક નિસાસો મુક્યો.

ફરી તે યોલી ઉઠી: “પરવરકિમાર તું ગવાહ છે કે મારા મનમાં તેણીના માટે રહેજ પણ વેરભાવ ન હતો!” મુમતાઝના ગાઝ-પરથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં.

વળી તે યોલી ઉઠી: “ફહિમન! બાદશાહ સલામત હમણા કયાં છે?”

“મોતી મહેલમાં.”

“જા, જઇને અજ્ કર કે મને જહાંપ-નાહની ખીજમતમાં આવવાની ઇચ્છા છે.”

ફહિમને જવાબ દીધો: “બાદશાહની મુલાકાતના સંભવ દેખાતો નથી આજની રાત કોઇ પણ પોતા પાસે આવે નહીં એવી સખત તાકીદ શહેનશાહે કરી છે.”

“હાય અફસોસ! પણ ના, તું જા અને કંઈ કોશિષ કર. મારે હુઝુરની મુલાકાત લેવી જ છે. તે ગરીબ ખીયારીની હીફાઝત કરવી એ મારી ફરજ છે!”

ફહિમને જવાબ દીધો: “પણ સરકાર, આપના રસ્તામાંથી કાંટા પોતાની મેળે દુર થાય છે તે માટે ખુશી થવાને બદલે આ કેવું કિવાનાપણું તમે લઇ ખેડાં છો?”

“હ્યાનત! હ્યાનત હો તારી ઉપર ફહિમન! હું આવા નીચ અંતઃકરણની ચંચલ એમ ધારતાં તને શરમ નથી આવતી? હવે રહેજ પણ વધુ આ સંબંધી યોલી તો ખબરદાર! મારી તે હરીફ હતી, તોપણ તેની ઉપર મને પ્રેમ હતો. તે મોઢી, બોલીભાલી, સાદી છોડી હતી. જનાનાના વાતવરણથી બદલાઇ જાય તેવી તે ન હતી!”

“તમારે જોઇએ તે કહેજો, પણ મેં આ બધું બક્ષીશની આશા વિના કીધું છે એમ મુદલ કહેતાં ના.”

“ફહિમન! આ તે બધું કીધું? તું શું કહે છે તે હું સમજી શકતી નથી!”

“હું તે શું કહું? બેગમ, તમામ બેખતા છે. પોતે જેની સાથે વાત કરે છે તે પુરૂષ છે તેની તેને ખરેખર મુદલ જાણ ન હતી. હું જ તેને અહીં લઇ આવી, અને બેગમનો અને તેનો મેળાપ પણ મેં જ કરી આપ્યો.”

મુમતાઝ સંતાપથી દુખી થઇ જુમ પાડી યોલી: “શયતાન! મરદુદ! તેણીના નાશ મારા માટે જ થયો, મારા માટે જ તેણીનું ખુન થયું, એમ મને તારા આ બોલવા ઉપરથી જણાય છે. ઝાલીમ, નીકળ અહિંથી, ચાલ પત. તારું કાળું મોઢું મને દેખાડતી ના! હાય હાય, આ પાક પરવર? તું રહેમાન છે, રહેમ કર? આ મુસીબતમાંથી તે ખીયારીને બચાવ. આ હાકિમ! તું એની હીફાઝત કર.”

મુમતાઝનું દિલ ભરાઇ આવ્યું. તે એક બચ્ચાંની માફક મોટેથી રડી પડી. થોડીવાર પછી તેણીએ ગરદન ઉંચી કરી જુએ છે તો ફહિમન ત્યાં જ ઉભી જ છે. મુમતાઝનો કોષ આ જોઇ વધતાં તે જુમ પાડી ઉઠી: “હજી અહિં ઉભી રહેતાં તને વિચાર થતો નહીં? જા નીકળ, આ કિલ્લામાંથી હમણાંને હમણાં કુચ કર. નહિં તો યુલનારવાળી શુળી ઉપર તને લટકાવરી પડશે, એ ધ્યાનમાં રાખજો!”

પોતાની સેવાની આ કદર થશે એ ફહિમ-નને સ્વપ્નામાં પણ ન હતું. લાજવાળ થઇ તે ત્યાંથી બહાર પડી.

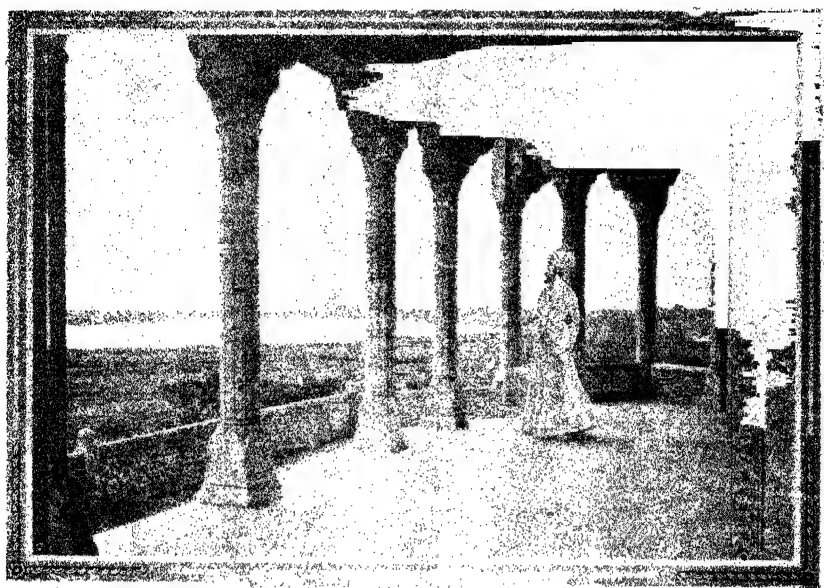
એવામાં મુમતાઝના મનમાં કંઈ વિચાર આવતાં તેણીએ ફહિમનને હાંક મારી બોલાવી. ફહિમન આવતાં મુમતાઝે કહ્યું: “ફહિમન, ઇનામ અને બક્ષીશ ખાતર તે આ બધું કીધું ખરું કે? પણ જો આ તે જે બધું કીધું છે તેને સુધારી જાણે કંઈ ન બન્યું હોય તેમ કર, એટલે તને જોઈતી બક્ષીસ મળશે.”

“મારું કપટ બાદશાહને અથવા શાહજહાને જણાયું તો હા, ફાર્સી જરૂર મને બક્ષીશમાં મળશે, પણ કંઈ નહીં, આ બધા જોખમ છતાં હું બેગમનો જાન બચાવીશ. હોય તમને તેનું વચન આપું છું.”

“જે પ્રિય તે જતાં આ જીંદગીની શી કીમત? બાદશાહનો તે બાળા ઉપર કેટલો પ્યાર હતો તે મને ખબર છે, મારો કિયાસ જો બરાબર હોય તો તારા હાથે આવી રીતે પ્રાણ બચાવ્યા કરતાં તે મરવું આનંદથી પસંદ કરશે. પણ આજની રાત તો જવા દે. મારાથી શું બની શકશે તેનો હું તેટલામાં વિચાર કરીશ.”

ફહિમન આ સાંભળી ત્યાંથી પસાર થઇ ગઇ. પણ મુમતાઝને કોઇ પ્રકારે એન પકડવું ન હતું. એક કિવાના મિસાલ તે એક એરડી-માંથી ખીજમાં લમવા લાગી. આવાજ તરંગમાં

ત્યાં આલયદર્શન કરમનાના બેઠતા પાણી-તરફ જોતા હિભા રહી
આંસુ પાડી રહ્યા હતા

શાહજહાં ન.

તે મોતીમહાલ પાસે બાદશાહની મુલાકાત લેવા ઝડપથી નીકળી ગઇ. દરવાજા બહાર પહોંચે ભરતી સ્ત્રી રક્ષકે બાદશાહની તબીયત ચેનમાં નથી કહી તેણીને ચેતવ્યું. પણ આથી મુમતાઝ કંઈ હતી નહીં. તે સીધી અંદર ગઇ. ત્યાં શાહજહાન જમનાના વહેતાં પાણી જોતો ઝરખાની અગાસી ઉપર ઉભો રહી આંસુ પાડી રહ્યો હતો.

ધીમેથી મુમતાઝ ત્યાં ગઇ. તેણીએ ધુંટણ ઉપર પડી, બન્ને હાથ જોડી તે અતિ વહાલા એકરા તરફ પોતાની નજર કરી. પોતાના જીવ માટે નહિ પણ પોતાની સાંકળી સુખી જીવંતી માટે અરજ કરવા માટે દિલ્લીના બાદશાહની શહેનશાહબાનુ આવી હતી.

મુમતાઝ બોલી : “બાવિંદ! એક બીજા માંગવા આવી છું.”

બાદશાહે તિરસ્કારભર્યા એકેરે તેની તરફ જોયું. મુમતાઝનું દિલ થડકવા લાગ્યું.

“મુમતાઝ, હું અતિ દુખી છું.”

પોતાના વહાલા શવહરના જીવનની વેદના સાંભળી મુમતાઝના દિલમાં ભારે દુઃખ ઉપજ્યું. પોતાના પ્રીય પતીના અંતકરણમાંના દુઃખના કાંઠાઓ કાઢવા માટે પોતાના પ્રાણ સુધ્ધાં આપવો, એમ તેના ગાંઠા પણ પ્રેમી મને નિશ્ચય કર્યો. પણ પોતાની આ સુખાંધ તરત તેને દેખાઇ આવી. શું કરવું તે એને સુજતું ન હતું. તેણીના મુખમાંથી શબ્દ નીકળતો ન હતો. જીવે દુઃખ અને શોકના ભરાવાથી ઉછળી રહ્યું હતું. પોતાના વહાલાના જીવનમાંના જન્મ શબ્દથી રૂબરૂ ભરાઇ નહિ જશે એ તે સમજી ગઇ હતી. ઘણીવાર સુધી બન્ને ચુપચાપ રહ્યાં. પુષ્કળ વખત ગયા પછી બાદશાહે પુછ્યું : “શાની બીજ ?”

“બાવિંદ! આપ ખુદાવંદના બોક્ષ માટે નાલાયક બાળાના જન માટેની અરજ—”

બાદશાહના એકેરા ઉપર વધુ ધિક્કાર જણાવા લાગ્યો. તે થંભ થઇ ઉભો રહ્યો. થોડીવાર પછી એક લાંબો નિસાસો નાખી બાદશાહ બોલ્યો : “મારા દુઃખ ઉપર વધુ ડામ આપવા માટેજ કાં આવી રાતની વેળાએ મારા એકાંતનો ભંગ કરવા તું અહિં આવી ?”

“ખુદાવિંદ! હું આપને વધુ દર્દ આપું છું તે માફ કરશો. પણ સરકાર! નહાની યોગમ સાહેબ માટે મારી આ અજબ નથી પણ આપના માટે તે છે. આપને આટલું બધું

દુઃખ કાં લાગી આવે છે ? આપનો તેની ઉપર પ્રેમ હતો—નહિ ? કે ? હમણા પણ તેના ઉપર પ્રેમ કરો છો, કે નહિ ? આપે ગુલનારને મોતની સજા ફરમાવી. તે બાળક જેવી, આપનો ફરમાન બજાવવા—પોતાના શવહરનો હુકમ પાળવા—હસતા એકેરે ફાંસીની દોરી ગળામાં પેઢેરી યેશે. પણ હુઝૂર આ કામથી તમારું મન શાંત થશે, આપના દિલને નિરાંત વળશે, એમ જો આપને ભારતું હોય, તો તે આપની જેરસમજણ આપને જણાતી ન હશે; પણ હું સ્ત્રી છું—આપનો હજી તેની ઉપર અતિ પ્રેમ છે એ હું જાણું છું, સમજી શકું છું. આપના પ્રેમનો આપને બરાબર બદલો મળ્યો નથી એમ આપને લાગે છે, અને તેથીજ તે બાળાને મારવા આપ તૈયાર થયા છો. તેને શિક્ષા થશે એટલે અંતઃકરણ સમાધાનીપર આવી જશે એમ આ પગે અવિચારથી આપ મનને સમજાવો છો. પણ કાલે જો આપને જાણ થાય કે ગુલનાર નિર્દોષ છે, તો આજની વેદના તે વેળાએ દશ ગણી આપને વધુ પીડશે તે ઉપર પણ ખ્યાલ ફરમાવશો. બાવિંદ! યુસ્સના જોશમાં એકનું બીજું કરી આપના જીવનની આગ શાંત ન કરો, તેને જન બક્ષી આપો.”

બાદશાહે ધીમા અવાજે જવાબ દીધો : “મારું દીલ તુટી ગયું છે, તે તને શું ખબર ?”

“સીરાતજ! હું બધું સમજું છું, અને તેથી હુઝૂરને સુચના આપવા આવી છું. આપ અવિચારથી આપનું જીવન દુઃખી ન કરશો, એટલા માટેજ હું અહિં આવી છું. ગુલનાર એકમાત્ર છે, એ બાબતની આપને ખાતરી થઇ છે કે ? તેની તકસીર માટે આપની આગળ સાચી પુરાવા કો ? આપની નજરે જે આસામી પડ્યાં તેમાં કંઈ કપટ ન હશે અથવા આ રંગમહેલમાંનીજ કાંઈ સ્ત્રીની આ દગાબોર રમત ન હોય, એ માટે આપની ખાતરી થઇ છે ? કાંઈક શોકના આ કામ કાં ન હોય એ માટે આપને શક નથી ઉપજતો ? ના, બાવિંદ, ખારીક નજરથી મારી તરફ ના જુઓ! આપે તેણીના ખુલાસા સાંભળી લીધો નથી, તેણીની તકસીર માટે આપની ખાતરી થઇ નથી અને આટલું જતાં તે જો નિર્દોષ હોય તો પછી તે માલિકની આગળ તેનું ખુન દાવાદાર થઇ ઉભું ન રહેશે ? એ ઉપર કંઈક વિચાર કરો. તેણીએ તકસીર કરી હોય તો ભલે તેણીને

શિક્ષા આપો. પણ તે પહેલાં તેનું ખોલવું સાંભળી દ્યો. આલમ પરવર! આ બીખ હું ખીજા કોષ માટે માંગતી નથી, પણ આપના માટેજ માંગુ છું.”

બાદશાહ બહુ વખત સુધી વિચારમાં લીન રહ્યો. આખરે તે ખોલ્યો : “ મુમતાઝ, તારું કહેવું ખરું છે. તેણીનું કહેવું સાંભળવું જોઈએ. પણ તેણીને જોતાંજ મને કાંઈ અજબ લાગણી થઈ આવે છે. બનેલા બનાવ યાદ આવી તમામ અંગ જળી ઉઠે છે. તુંજ તેનું ખોલવું સાંભળી લેને. પણ ઠીક છે. આજની રાત તો તેને જીવતદાન આપવામાં આવે છે.”

પ્રકરણ ૮ મું.

બાદશાહનો આ ફરમાન રીવાજ મુજબ બદિખાનાના ઉપરી પાસે પહોંચાડવામાં આવ્યો. પણ એક અમલદાર પાસેથી ખીજા પાસે થઈ આ સંદેશો પહોંચ્યાં વચમાં ફટલોડ વખત નીકળી ગયો જેથી આ સંદેશો પહોંચે તેટલામાં તેની અસર નહીં જેવી થઈ ગઈ. રંગમહેલમાં કારોબારની સર્વ સત્તા શાહજાદા જહાનઆરાના સ્વાધીનમાં હતી. હુકમ જલદી પહોંચાડે ક વખત ગાળી નોખી તે જણાવવો તે માટે તે વિચારમાં પડી. પણ ત્યાં હુકમ નિકળ્યાની ઘણી વખત પહેલાં યુલનારને કિલ્લા નીચેની ઝોરડીમાં અધિકારમય બોંધરામાં લઈ જવાનું કામ શરૂ થઈ ગયું હતું. અનેક આડીતી વાટોમાંથી થઈ એક તદ્દન એકાંત અધારી ઝોરડીમાં તેણીને લઈ જઈ ઉભી કરવામાં આવી. ભરખેરના સુદ્ધાં સુધીના કિરણોને આ ઠેકાણે પ્રવેશ કરવાની હિંમત ન હતી. એક હથિયારબંધ તારતરી છોકરી આગળ અને એક પાછળ ચાલતી હતી.

ફહીમન પોતાની માલેકણ પાસેથી નીકળેલી સીધી પોતાની ઝોરડીમાં જ્યાં યુલઝાર ખેડો હતો ત્યાં આવી. “ યુલનારનો જીવ જો તને બચાવવો હોય તો ચાલ મારી સાથે,” આવતાંવાર વખત ખોલ્યા વિના ફહીમને યુલઝારના કાનમાં ધીમેથી કહ્યું, અને ઝડપથી સાથે ચાલવા ધસારત કરી. યુલઝારે આ વેળા પહોંરાપરના જનાનાના રખેવાળ જેવો પોશાક પહેર્યો હતો. તે એક શબ્દ પણ ખોલ્યા વિના તરતજ ફહીમનની પગવાડે ચાલવા લાગ્યો.

બંને રંગમહેલના આંગણમાંથી ઉતાવળે બહાર પડ્યા. ફહીમને એક છુપો દરવાજો ઉઘાડ્યો. પાસેજ સળગતી મસાલ ઉપાડી એક છોકરી જતી હતી. ફહીમને તે મસાલ તેના હાથમાંથી છીનવી લીધી અને આ બંને જણ જમીનના પેટામાં અલેપ થઈ ગયાં. અનેક આડાતીડા રસ્તાઓ પસાર કરી છેવટે તેઓ યુલનારની આખેરીની તૈયારીઓ થતી હતી તે બોંધરાવાળા લાગમાં જઈ પહોંચ્યા.

ત્યાં સર્વ કંઈ તૈયારી હતી. જેને આ ઘેર ક્રમ કરવાનું સોંપવામાં આવ્યું હતું તે સીધી યુલામે બધી તૈયારી કરી ફક્ત યુલનારના ગળામાં ફાંસો નાંખવાની ઝોડી રાખી હતી. એક ઝટકો-એટલે તેનું તે સુંદર સ્વરૂપવાન શરીર તે અધિકારવાળા પાતાળમાંના કુવાના કાળાં પાણી ઉપર લટકતું થઈ પડે. યુલઝાર તરતજ મામલો કટોકટીનો છે કરી સમજી ગયો. તે તે સીડીના અંગ ઉપર ધસવા જતો હતો એટલામાં ફહીમને તેને પકડી રાખ્યો અને પોતે આગળ વધી તે યુલામના હાથમાં આપવા માટેની સોનાની ભરેલી એક થેલી આગળ કરી અને, “ આ લે, ને તે છોડીને મુકી દે,” કરી તેને કહ્યું.

“ અને પછી હું ફાંસી ઉપર ચડું કે ના, બાઈ, મારાથી આ થનાર નથી ! ” તે જલ્લાદે તોછડાઈથી જવાબ આપ્યો.

આ પછી ફહીમને તેને પરવાનો દેખાડી કહ્યું : “ પ્રભાત પહેલાં આ પરવાનો દેખાડી તું કિલ્લામાંથી બહાર નીકળી જઈ શકશે, અને પછી તો આ તમામ સોનાની થેલી અને સોનાની માળાનો ઘણી તુંજ છે ? ” મુમતાઝે આપેલા સોનાનો હાર ફહીમને ગળામાંથી કાઢી હાથમાં લીધો.

જલ્લાદપર આથી કંઈએ અસર થઈ નહીં. તેણે યુલનારને ઉલટાં ધક્કો માર્યો. તે સુકુમાર ઝૂલ તે રાક્ષસના સ્પર્શ થતા ઉલટાં કરમાઈ ગયું. અથાંત યુલનારને મૂર્છા આવી ગઈ. યુલઝારનો કોષ હવે સંભાળી શકાય તેમ ન હતું. હાથમાંની લાકડીથી તેણે તે યુલામ ઉપર સખત ફટકો લગાડ્યો. ફટકો પડતાંજ યુલામ ધડક દબને બોંધ ઉપર પડ્યો. આ જોઈ ફહીમને તક સાંધી પોતાના તેમજ તે તારતરી છોકરીઓના હાથમાંની મસાલ બોંધ ઉપર નાંખી દઈ યુજની દીધી. તે બોંધરામાં હવે પાછો તમામ અધિકાર પથરાઈ ગયો. ત્યાં યુલઝારે અચુક નેમ ધારીને બીજી છોકરીને

પણ એક થપડ લગાડી નીચે પાડી દીધી. આ પછી ગુલનારને લઇ ફહીમન અને ગુલ-આરે ત્યાંથી ચાલતી પકડી. તે અધારામાં તે છોડી અને ગુલામ ખેલાન પડ્યા હતાં.

ગુલઆરે ખેલાન ગુલનારને ખભા ઉપર નાંખી, ફહીમનની પાછોડી પકડી તેના આસરે તે તેની પછવાડે પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. ફહીમન મોતીમહેલની નીચેની એક અધારી ઓરડીમાં તેમને લઇ ગઇ. ઓરડીમાંના એક ઝરખાની બારીમાંથી નીચેના કીનારા દેખાતો હતો. બારી પુરાની ડોવાથી ખડખડી રહી હતી. ગુલઆર તેને એ ચાર આંચકા આપતા તે છુટી થઇ પડી ગઇ. તરતજ આ બંને જણે ગુલનારના યોગ સહીત તે બારીવાળા ગાળામાંથી કીનારા પાસે કુદકા માર્યો. નીચે તેમને એક સંત્રી મળ્યો. ફહીમનના તે ઓળખાતો નીકળ્યો. ફહીમને તેના હાથમાં મહેરાવાળા થેલી સેરવી દીધી અને હવે તે સંત્રીની જ મદદથી ગુલઆર જમનાના કીનારાપર ઉતર્યો. એક ન્હાની નાવ પેલી બાજુપર પડી હતી. ફહીમને તે બાજુ આંગળી કરી. ગુલઆર ખભા ઉપરના યોગ સાથે હવે અદ્રશ્ય થઇ ગયો.

ફહીમન ત્યાંથી જનાતામાં ગઇ. પોતાના સરસામાન બાંધી લઇ, પરવાનો દેખાડી તે કિલ્લામાંથી બહાર પડી. તે ક્યાં ગઇ તે કોઈને જણાયું નહીં. મુમતાઝ પાસે જવું એમ એકવાર તેના મનમાં આવ્યું હતું; પણ પોતાની શેકાણીના હવે તેણીને ભરોસો ન હતો.

પ્રકરણ ૯ મું.

ગુલઆર ગુલનારને એક ન્હાની ઝુપડીમાં લઇ ગયો. આ ઝુપડી પોતે જ્યારે ગુમ થઇ જઇ એકલો રહેતો હતો ત્યારે તેણે પોતા માટે બનાવી હતી. ઝુપડીમાં પહોંચતાં તેણે પોતાના ખભા ઉપરનો યોગ નીચે ઉતાર્યો; અને બહુ ચોંપથી તે ગુલનારની સારવાર કરવા લાગ્યો પાસેજ એક હકીમ રહેતો હતો. તેને ગુલઆર તેડી લાગ્યો. ત્રણ દહાડા સુધી ગુલનાર આવી ખેલાન અવસ્થામાં રહી. ગુલઆર અને હકીમ યોગ્ય લાગતા સર્વ ઉપાયો કરતા હતા. આખરે ત્રીજી દહાડે સહવારના ગુલનારે આંખો ઉઘાડી અને ચોતરફ જોવા

લાગી. ગુલઆરને તેની આ વિચિત્ર જોવાની રીતથી મિક લાગી. તે તેની તફન પાસે ગયો, ગુલઆર નજરે પડતાં ગુલનારે તેને પુછ્યું: “તું કોણ? હું ક્યાં છું? આલમ પરવર ક્યાં ગયા?”

“હું ગુલઆર છું, ખ્યારી! આ મારી ઝુપડી છે. હવે ગભરા ના. મન થંડું કરી શાંત થા. શહેનશાહનો ગભરાટ હવે મનમાંથી કાઢી નાખ!”

“ગભરાટ? શેનો ગભરાટ? તું શું કહે છે, મને સમજ નથી પડતી. હું અહિં કેવી રીતે આવી?”

ગુલનારના આ સવાલ ગુલઆરને અજબ જવા લાગ્યા. એ ગાંડી તો નથી થઇ ગઇ? તેને આ માટે શક ઉપજ્યો. છતાં ધીરજ ધરી બાળપણથી બનેલી સર્વ વાતો તેને યાદ આપવાની તેણે ખારથી બહુ કોશિશ કરી. પણ તેની આ મહેનત ફળી નહિ. તેને તમામ લાનમાં આવતાં બીજા એ દહાડા લાગ્યા. પાંચમે દહાડે સાંજના તે બિજાના ઉપર ઉડી બેઠી.

તે તદન નબળી થઇ ગઇ હતી. તથાપિ શેકભરી સુંદરતાની છટા તેના ચેહેરાપર નજરે પડતી હતી. તેની આંખોમાં વિલક્ષણ પાણી દેખાતું હતું. તે જોકે અત્યંત પીડાભરી હાલતમાં લોટતી પડી હતી, તોપણ રાણી-પણાતું તેજ તેના મ્હોં ઉપર સ્પષ્ટ દેખાઇ આવતું હતું. તેણીએ ગુલઆરને પાસે આવવા માટે ઇસારત કરી, અને મંદ પણ ખુદલા અવાજે તેને પુછ્યું: “ગુલઆર! તું ડરપોક અને રાજદ્રોહી છે? આલમ પરવરની બેગમને હાથ લગાડવાને તારી હિમ્મત કેમ ચાલી?”

પોતાના કાને આવા શબ્દો પડશે એવી ગુલઆરે કદી પણ વકી રાખી ન હતી. આથી શું જવાબ વાળવો તે, તે સમજ ન શક્યો.

“ખ્યારી—” તે બડબડવા લાગ્યો, પણ ગુલનારે તેને આગળ વધુ શબ્દજ કહાડવા નહીં દીધા.

“ખબરદાર, આવા શબ્દો ઉચાયાં છે તો? તું મને અહિં લઇ આવ્યો તે બહુજ શુર કીકું છે. મારા જીગરના માલિકે મને મારવાની આજ્ઞા કરી હતી—મારા કામની વચ્ચે તું કેમ આવ્યો?”

“પણ ગુલનાર! મેં આ તારા ખાતર બધું કીકું છે. તારા જેવી સુંદર જીંદગીનો આવી રીતે નાશ થાય એ હીક કહેવાય? બેગમ થવા માટે અલ્લાહે તને ખરેખર ઉત્પન્ન કરી નથી,

તું મારેજ ખાતર જન્મી છે અને પરવરદિયારે તે પ્રમાણે હાલમાં તને મારે સ્વાધીન કરી છે. દિલદાર! તું મારી થા. ચાલ, હવે આપણે સુખી થઈએ.”

આ શબ્દોના સંતાપથી ગુલનાર ફરી બાન વગરની થઈ પડી. પણ તેણીએ પોતાની સર્વ શક્તિઓ એકઠી કરી. તે જુમ પાડી બોલી ઉઠી: “જલિમ! આવા કલામો તારી જખાન-માંથી નીકળ્યા પણ કેમ? મારો શવહર જખાનાનો સર્વથી આલા શહેનશાહ નથી શું? તેણેજ મને મરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો છે ને? મારા પ્યારા ખાલિદ અને મારી વચ્ચે આવનાર તું કોણ? હું તારી થાઉં? હીક—એક બીખારીની—ચોરની, પોતાના શહેનશાહને બેવફા થનાર એક કમીનાની પ્યારી થાઉં? એવાની દિલદાર થવામાં મોટી મજાહ છે નહિ? જાણે દિલ્લીના શહેનશાહની બેગમ બનવું એ તો કંઈ હિસાબમાંજ નહિ.”

બોલતાં બોલતાં તે હાંફવા લાગી. તેણીના તે શબ્દ એટલે ગુલનારના માથાપર જાણે લોખંડી હથેલીએ ઠોકારી હતી. દુનિયા તેને સાવસુની દીસવા લાગી. ગુલનારનો ગુલનાર ઉપર પ્રેમ ન હતો? ત્યારે રંગમહેલમાં હતી ત્યારે દાસી બરોબર ગુલનારના નામનો ગુમ પત્ર મોકલનાર કોણ? ગુલનારેજ મોકલ્યોને? ગુલનારે તે પત્ર તે દહાડાથી પ્યારની એક નાદર ઇલાજી તરીકે જીગર સાથે જોડી સલામી રાખ્યો હતો. પણ ગુલનાર—પ્રેમમાં અંધ થઈ ગયેલા ગુલનાર! તને તેણીએ કાં પત્ર મોકલ્યો હતો તે તને શું ખબર? ગુલનાર ગુમ થઈ ગયો હતો તેને સમજવી પાછો કુટુંબ બેળો કરવાની ગુલનારની મક્કસદ હતી, તે ગુલનાર કેવી રીતે સમજ શકે?

કંઈક થોભી ગુલનાર પાછી બોલી: “તું મારું બહુ કરે છે એમ તને લાગતું હશે, પણ તે તેમ કરી મને તો બહુ દુઃખી બનાવી છે. છતાંએ જા, હું તને માફ કરું છું. કારણ આપણા પ્રેમનો જીવોજ અર્થ કરીને તે એમ કોણું છે. જો અરેખર તારા કામનો તને પસ્તાવો થતો હોય તો હજી પણ તે મારેની તોખા કરી લે.”

ગુલનારે ગળામાંની મોતીની એક માળા કાઢી અને તે ગુલનારના અંગ ઉપર ફેંકી બોલી: “જા, તે હાર લે અને એક પાલખી લઈ આવ. બાદશાહ સલામતની મારે હમણાજ ચલાકાત લેવી છે.”

“પણ—”

“ના, મારો હુકમ તને કમ્બલવોજ પડશે. જો તારાથી ન બની શકતું હોય તો હું ખીજા કોઈને આ કામ સોંપીશ. ભાગ, એક પળ પણ બોવી નથી.”

ગુલનાર એક ગાંડાની જેમ ત્યાંથી ભાગ્યો.

✱

પ્રકરણ ૧૦ મું.

✱

ગુલનારને ઉપાડી જવાની વાત કોઈને ખબર ન હતી. તેને શિક્ષા કરવાનું કામ જેમને સોંપવામાં આવ્યું હતું તે લોકે પોતાની ગરદન આપવી પડે માટે એકમેક સાથે મળી જઈ તેણીને ફારસી ચડાવી દીધી કરી જુલું કહેવાનું નક્કી કર્યું હતું. આથી ગુલનારને ફારસી આપવામાં આવી એવી વાત રંગમહેલમાં ફેલાઈ ગઈ.

મુમતાઝને આ સાંભળી બહુજ દુઃખ લાગી આવ્યું. તેણીએ પુષ્કળ શોક કર્યો. જહાનઆરા ઉપર આની કંઈએ અસર થઈ નહીં. ઉલટાં તેણીને આ બનાવથી કંઈક શાંતિ વળેલી જણાઈ. બાદશાહને આ બનાવની ખબર આપવામાં આવી તે વેળાયે તેના ચેડેરા ઉપર કંઈએ અસર જણાઈ નહિં. પણ અંદર ખાનેથી કદી પણ તેને ન થયું હતું તેટલું ભારી દુઃખ લાગ્યું. મુમતાઝે બાદશાહને ફરી ફરી ટપકો આપ્યો. તેની તે તરફદારી કરવા લાગી. એક ગરીબ-રાંક સ્વભાવની બાળાનું ગળું કાપી મોટો ગુન્હો કર્યો કરી તેણીએ કહ્યું અને સાથે ફહીમન પાસેથી સાંભળેલી સર્વ વાત રાશ્ત્રી કહી સંભળાવી. પણ તેણે કોઈ પણ જાતની લાગણી ચેડેરા ઉપર દેખાડી નહીં. છતાંએ શાહજહાનના મન ઉપર અતિ દુઃખદાયક ફટકો પડ્યો છે અને તેને અંદર ખાનેથી ન ખમાય તેવી વેદના થાય છે, એ મુમતાઝના લક્ષમાં આવ્યા વિના રહ્યું નહિં. બાદશાહના દુઃખને વધારવાના પોતે વળી પાછી એક કારણરૂપ થઈ પડી એ જોઈ તેને ખોટું લાગ્યું.

બાદશાહ શાહજહાન પોતાનું દુઃખ દબાવવાની તજવીજ કરતો હતો, પણ તેની કમનસિબીને લીધે તેને હજી આગળ જતાં વધુ બોગવવાનું હતું. આજે રિવાજ મુજબ તે દરબારે—આમમાં આવી બેઠો હતો. દિવાને

આમના વિશાળ એકમાં હજારો લોકોની ગરદી હંમેશ પ્રમાણે જમી હતી. તે સફેદ મહેલમાંના ઉંચા ઝરોખામાં એક ન્હાની બેઠક ઉપર શાહજહાનનું પ્રખ્યાત “તખ્તે તાહિસ” મ્યુરાસન હતું. સર્વ સરદાર, અમીર, ઉમરાવ, વગેરે પોતપોતાના દરજ્જા પ્રમાણે ગોઠવાઈને ત્યાં ઉભા હતા. દિલ્હીપતિનો વજીર તખ્તની પગડી ઉપર બેઠો હતો. આ દરબારમાં દરરોજ બાદશાહ બહુ વખત સુધી બેસતો ન હતો. એક વખત પણ આવી ત્યાં દર્શન આપી જવાનો તેનો રોજનો નિયમ હતો. દરબારના ન્યાયના સર્વ કામ વજીરજ કરતો. પણ ગુલનારના ગુજરવા પછી બાદશાહ લાંબા વખત સુધી બેસી દરબારનું કામ તપાસતો હતો. આટલો વખત ચિત્ત આમ કામકાજમાં ગુથાવી દુઃખને ભુલવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો.

દરબારના ધણીખરા કામો આટોપાઈ ગયાં હતાં, અને દરબાર બરખાસ્ત થવાનો વખત થવા આવ્યો હતો એટલામાં દિવાનેઆમના દરવાજા પાસે એક પાલખી આવી પહોંચી. દરબારમાંના દરેકની નજર તે ઉપર જઈ પડી. પાલખીના દરવાજા હળવેથી ઉઘડ્યા અને એક નખળી, નાજુક સુંદરી અંદરથી બહાર નીકળી. લીલા રંગની એકદમ્ણીથી તેણીનું તમામ અંગ ઢંકાયલું હતું. તે ચતુરા ધીમા પગલે પગ ઉપાડતાં બાદશાહના ઝરખા પાસે ગઈ ત્યાં જઈ પોતાના મ્હોં ઉપરનો છુરખો તેણીએ એકદમ દુર કર્યો. બાદશાહે આતુર નજરે જોયું તો ગુલનાર! શાહજહાન અન્યથા બીથી છકક થઈ ગયો!

ગુલનાર હિંદુસ્તાનના શહેનશાહના મ્હોં તરફ બારીક નજરે જોવા લાગી. બાદશાહે મુજરો કરી ગુલનાર બોલી: “ખાવિદ! આપે મને મોતની સજા ફરમાવી. પણ હજી સુધી તો હું જીવતી છું, તે માટે મને દરગુજર કરશો. આમાં મારી કંઈ પણ તકસીર નથી. આપનો હુકમ પાળવા આ દાસી બાખુશી તૈયાર છે. હું એલામ થતાં કોઈ ઓળખીતાએ મને ઉપાડી લઈ જઈ મારી સારવાર કરી. આજ સહવારના હું બરાબર સાવધ થઈ, અને તેવીજ, કંઈ પણ વખત જોશ્ના વિના આપ ખુદાવિંદનો ફરમાન શિર પર ચડાવવા એક પગે તત્પર બની અહિં હાજર થઈ છું. આટલા દહાડા જીવતી રહી તે માટે સિરતાજ! મને માફ કરશો. આપે મને મોતની સજા ફરી એટલે હું હવે એક પળ પણ જીવવાની

ઇચ્છા કરતી નથી કે મેં એવી ઇચ્છા કરીએ નથી. ફક્ત આવી સ્થિતિમાં હું ન મરું એવી મારી ઇચ્છા હતી. એકવાર આપના માહેમુનીર ચેહેરાના દિદાર કરવા આપનો સુંદર મુખરો મન પુરતો જોવો, અને હું તફત બેખતા છું એ આપને જણાવવું-બસ એટલીજ મારી ઇચ્છા હતી. મારાં આ અંતઃકરણ-રૂપી મંદિરમાં આપ શિવાય બીજા કોઈનીએ મુર્તિના વાસ નથી અને આ જહાન કે પેલી જહાનમાં આપ શિવાય બીજા કોઈનો સહવાસ મેં ઇચ્છ્યો નથી-સ્વપ્નામાં ખ્યાલ સુદ્ધા મને આવ્યો નથી. જનના માલિક! આ આપના કદમની ખાક ‘બેખમાન’ નથી! માલિકને જે જીંદગી પ્યારી ન હોય તે સલામત રાખવાની ઇચ્છા કરે તેવી બેવકા આ સ્ત્રી નથી! શહેનશાહ! આપનો ફરમાન મારા માથે હું ચડાવું છું. નોકરોને હુકમ કરો, અને આલમ પરવર! પછી જુઓ કે આપનો ફરમાન કે આપની આ દાસી કોણ ઉતાવળના થાય છે અને પહેલું પરિણામ આણે છે.”

બાદશાહની સર્વ વૃત્તિઓ સ્થંભ થઈ ગઈ. તે મુઠ જોવા બની ગયો. પણ તરતજ તેની અંતરવૃત્તિ તેજ થઈ. તેને અંદર કંઈક ખુશી ઉપજવા લાગી, પણ તેણે તેને બહાર પ્રગટ થવા દીધી નહિ. બેગમને જનાનામાં લઈ જઈ પહેલાં માફક તેને પાછું રાણીપદ આપવાનો તેણે હુકમ કર્યો. પણ ગુલનાર આ સાંભળી પાછળ હતી. તે જોશમાં આવી બોલી: “ના ખાવિદ! આપની આગળ દયાની ભિક્ષા માંગવા હું આવી નથી. આપનો એકવાર થયેલો ફરમાન બળવવાજ આવી છું. એકવાર આપના મનમાં-મારા જીવનના માલીકના મનમાં-મારા માટે શક ઉપજ્યો, પછી આ જીવને સંભાળવામાં માલ શો? હવે તેમ કરવામાં કંઈ શોભા રહી નથી. આપનો સમાગમ મને સ્વર્ગના સમાગમ જેવો-કંઈ કે તે કરતાંએ હજાર દરજ્જે વધુ છે, એ ખરું; છતાં પણ સિરતાજ! હવે જીવવામાં માલ નથી! હું અહિં મરવા માટેજ આવી છું, અને હું હવે જીવ આપીશ! પણ આપ શહેનશાહની પરવાનગીથી એક શહેનશાહબાનું તરીકે તમારી તરફથી રજા લઈને મને મરવા દો! ના, મને દયાની ભિક્ષા નથીજ જોઈતી! આ આલમમાં શ્રેષ્ઠ શહેનશાહની પટરાણીને દયાની ભિક્ષા કદી શોભે પણ!”

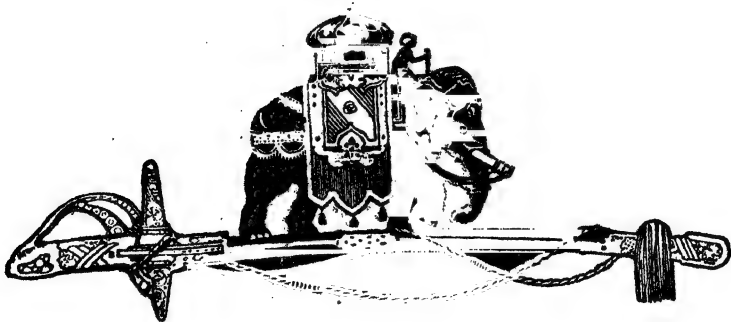
આમ યોદ્ધતાં યોદ્ધતાં યુલનારનો જીવરૂપી પંખી, શરીરરૂપી પીંજર તણ ઉડી ગયો. તે નખળી તો અત્યંત થઇ ગઇ હતી તેમાં જીગરની વેદના અને યોદ્ધવાની ચાકથી તે ટકી ન શકી. જેવટના શબ્દ તેણીના ડોઢમાંથી નીકળવા સાથે મુઠ્ઠા આવી તે ધડાક દધને નીચે પડી. પામેજ દાસીએ ઉભી હતી, તેઓ તરતજ તેને ઉપાડી રંગમહેલમાં લઇ ગઇ. બાદશાહ પણ ઉતાવળે તેમની પછવાડે ગયો.

પણ હવે શું વળે ? જડ દેહને મુકી દઇ, સુંદર મંદિરને તણ દઇ, યુલનારનો દિવ્ય પ્રાણુ ક્યારનો ઉડી ગયો હતો. દયાની બિંદુને તુચ્છ ગણી તેણીના તેજસ્વી આત્મા જે કેકાણે કોઇ પણ હરકત કરવા સમર્થ નથી એવી જગ્યાએ જઇ વિશ્રાંતિ લઇ રહ્યો હતો ! મહારાણી બનવા માટેજ તે જન્મી હતી, મહારાણીના જેવાજ આચરણે તે જગતમાં રહી હતી અને મહારાણીના પદને શોભે તેવા તેજ અને પ્રતાપથી તે આ માયા નગરી મુકી ચાલી ગઇ હતી !

યુલનારનું પ્રુખસુરત મ્હોં જોવા માટે સર્વ જનનામાં ધસી આગ્યા. મુમતાઝ બેગમ તેના કામળ જીવ વિનાના અંગને ગળે લગાડી વળગી પડી; તેના માથાને પોતાના બોળામાં લઇ તેના નિસ્તેજ ગુલાબી ગાંધોને તે એક દિવાનની મિસાલ ચુમતી બેઠી હતી. હજી તે જીવતીજ છે એમ ત્યાં એકડી મળેલી સ્ત્રીઓ

ધારતી હતી. પણ શાહી હકીમે તેમની એ આશાને તરતજ બ્રષ્ટ કરી. બાદશાહ શાહજહાન ત્યાં આવી પુગ્યો ત્યારે યુલનાર આ જગમાં રહી ન હતી એ બધાં બાણુતાં હતાં. તોપણ તેણીના એડેરા ઉપર સ્વાભિમાનની છટા હજી ખુલ્લી દેખાતી હતી તેણીના વાંકા કાળા બ્રમર જેવા લવાઓ નિદ્રાસુખમાં મગ્ન થઇ પડ્યા હોય એવા દેખાતા હતા. યુલનારના પોશાકમાં મુમતાઝ પોતાનું મ્હોં છુપાવી રહી રહી છે એ શાહજહાને જોયું. તમામ ઉભેલાંઓ ઉપર તેણે નજર કરી. આ પછી બાદશાહનું મન હાથમાં રહ્યું નહિ. યુલનાર પોતાને મુકી ચાલી ગઇ એ હવે શાહજહાનને જણાયું.

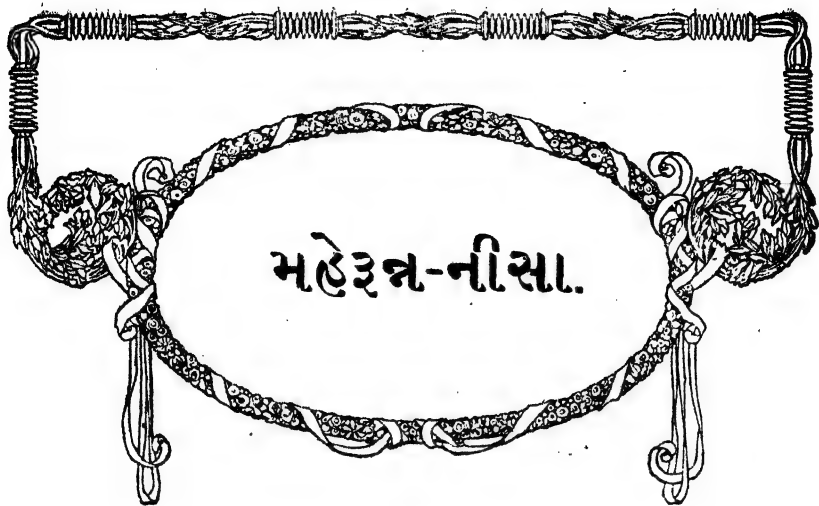
શાહજહાન તે મોતની ડાયાવાળા મધૂર ડોઢો ઉપર બહુ કામલતાથી એક ચુંબન લઇ પછવાડે હટ્યો. એકજ, ફક્ત એકજ દુઃખી નિસાસો તેણે મૂક્યો અને તેમ કરી પોતાના અંતરની વેદના જગને તેણે જણાવી. પોતાના અતિ વહાલામાં વહાલાને યોવાનો તેના માટે આ બીજોજ પ્રસંગ હતો ! ફક્ત એકજ નિસાસો નાંખી તે થંભ બની જઇ બાણુએ ખસી ગયો. મુમતાઝે માથું ઉંચું કર્યું. એક પળવાર તેણીએ બાદશાહ તરફ નજર કરી. આ પછી તે ઉડી બાદશાહની બાણુમાં જઇ તેના જીગર ઉપર પોતાનું સુંદર માથું મૂકી ડચકાં ખાતાં રહતી તે યોલી: “આવિદ ! આપે આ શું કીધું ?”

ચિત્ર કા રત્ન
અન. વી. પુસ્તક

“અભરદાર ગદારી દામનને મુકી
દેશી અને દરથી વાત કરેશી.”

મહેશ્વર-નીસા.

અથવા

શહેનશાહ જહાંગીર અને નુરજહાનનો પ્રેમ.

લખનાર:—સ્વર્ગસ્થ હાજમહમ્મદ અલ્લારખિયા શિવજી.

પ્રકરણ ૧ લું.

પહેલી મુલાકાત.

ધરુકકી મકતબમે' મેરી આજ

'બીસમીલ્લાહ' હએ,

મુંહસે કહતા હું 'અલીફ'

દીલસે નીકલતી આહ ! હએ;

[પ્રાચીન ઉરદુ કાવ્ય.]

મહેશ્વરનીસા: "સાહેબ, મેં જાણી જુજી નથી ઉઠાવી દીધાં."

જહાંગીર: "ચાલો સદકો ગયો. દતાં તો કબુતરને ? ઉડી ગયાં તો બલા ગઈ !"

મહેશ્વરનીસા: "મારૂં તો બીલીકથી આપું શરીર કંપી રહ્યું હતું, અને આંખે અંધાર આવતાં હતાં. દીલમાં ડરી રહી હતી કે કાણુ જાણે સાહેબે આલમ શું કરશે."

જહાંગીર: "સાહેબે આલમ બલા શું કરે ? તેનું દીલ ખુદ કાયલ થઈ ગયલું છે. તેનું પોતાનું દીલ તમારી મહોબતની દામનમાં ગીરફતાર થઈ ગયું છે, કારણુ:

"ખાલે મુશકીલી હો આર

જુલફે સીયાહફામલી હો.

મુરગ દીલ કયાં ન ફસે

દાનાલી હો દામલી હો ?"

અર્થ: કરતુરી સમાન કાળો તલ પણુ હોય અને કાળાં ભરત જુલફ પણુ હોય, પછી દીલ જેવું પક્ષી કેમ ન ફસે ? કારણુ તેના ફસવા માટે દાણા અને જલ બંને છે,

મહેશ્વરનીસા: "હુઝુર, કેવી વાતો કરો છો ! કોઈ સાંભળશે તો મારી ઇજ્જતને ધકેલો જશે."

જહાંગીર: "કોઈની શું મજલ છે કે બદનજરથી તારી તરફ જાય ! બદનામ થવું તો રહ્યું, પણ જોઈ તો ખરો કે તારી તરફ કાણુ ઉંચું થઈને જરા નજર વટીક કરે છે."

મહેશ્વરનીસા: "નહી હુઝુર, મને આવી વાતો પસંદ નથી."

જહાંગીર : “ખારી મહેશ્વરીનીસા, જરા મારી સાથે કંઈ બોલ; જરા વાતચીત તો કર ! જરા મારી આગળ બેસ તો ખરી ?”

મહેશ્વરીનીસા : “હાય અલ્લાહ ! હું શું કરું ?”

જહાંગીર : “એજ કે જરા બેસ ને વાત કર.”

મહેશ્વરીનીસા : “મારા અલ્લાહ ! હવે હું શું કરું ?”

જહાંગીર : “શું કામ આમ ગભરાય છે ? ઇનશાઅલ્લાહ તું મારી બાતુ થઇને રહેશે.”

મહેશ્વરીનીસા : “નહી, હુજુર, મને જવા દો; મને હવે ખોટી ના કરો. મને વખત થાય છે.”

જહાંગીર :

“જુડકી સહ અહા સહ, ચીખર જળી સહ, સખકુલ સહ પર, એક નહીંકી નહીં સહ.”

અર્થ : તારૂં છંડતુ, ગુમાન અને કોથ એ સથળાં કબુલ છે, પણ તારૂં એક ના પાડતું મને નાપસંદ છે.

મહેશ્વરીનીસા : “અગર મને જો એવી ખબર હતે કે આપ મને એમ રોકશો, તો આજે હું મીના-બાઝારમાં આવતેજ નહીં.”

જહાંગીર : “કેમ નહીં આવતે ? મારી મહેબબત તુંને અહીં જરૂર લાવતે.”

મહેશ્વરીનીસા : “પણ નામવર શાહઝાદા, આપ નામવર મને શું કેહેવા માંગો છો ?”

જહાંગીર : “બસ એજ કે તું જરા મારી પાસે બેસ, ને મારી સાથે બે વાતચીત કર.”

મહેશ્વરીનીસા : “તેમ તો હરગીઝ નહીં બનશે. એકબારગી મારો જાન જશે પણ બે-અદબ કામ તો મારાથી કદીબી નહીંજ થશે.”

જહાંગીર : “જો, આશકને એમ ના તરસાવ !”

મહેશ્વરીનીસા : “સાહેબે-આલમ, તમે અબાન સલાલીને બોલો. ઇશકના હાલ નેશાઓ જાણે-અમે તમ જેવા નામવરની વહુ બેટીઓ તે શું જાણીયે ?”

જહાંગીર : “જો, મહેશ્વરીનીસા, જો, સાંભળ. જેનાં દીલમાં ઇશકની આગ સળગી હોય તેને સતાવવો એ સાફ નથી, કારણ,

“લગ જાએગા તુમે કીસી આશકના કોસના, મર જાએગા જવાન અગર બદ દુઆ લગી.”

અર્થ : જુઓ ! તમને કોઇ આશકના આપ લાગી જશે; અને અગર તેની બદ દુઆ લાગી ગઇ તો તમે જવાન ને જવાનજ મરી જશો.

મહેશ્વરીનીસા : “તમેને જટલા જોઇએ એટલા હાયનીસાસા નાખો, મને બદ દુઆ દેઓ, પણ તેથી મારું શું બગડવાનું છે ?”

જહાંગીર : “મારી શું મનલ કે હું તને બદ દુઆ દેઉં. મને તો મારા દીલની અરજ તુંને કરવાની છે.”

[મહેશ્વરીનીસાની દામન ધરવા જાય છે.]

મહેશ્વરીનીસા : “ખબરદાર, મહારી દામન મુકી દેશો અને દુરથીજ વાત કરશો !”

જહાંગીર : “અલ્લાહો અકબર ! આટલી બધી નાલાયકી !”

મહેશ્વરીનીસા : “નાલાયકીની વાત નથી-હું બદનામીથી બીહું છું.”

જહાંગીર : “ખુદા તેમ નહીં કરે. મારી નીચત તદન સાફ છે; તે મુદલ ધુરી નથી.”

મહેશ્વરીનીસા : “તમારી બદ નીચત નથી, પણ અમારા મજહબ મુજબ, પારકા મરદ સાથે આમ ખુલ્લી રીતે વાતો કરવી, એ મોટી બેહયાઈ છે.”

જહાંગીર : “હું પારકા નથી; તમારો શાહબંદા છું.”

મહેશ્વરીનીસા : “શાહબંદા અને બાદશાહ, રખતને પોતાના બેટા બેટીઓ સમજે છે !”

જહાંગીર : “મહેશ્વરીનીસા ! તું નથી જાણતી કે તું શું બોલે છે ! ખુદાના કસમથી કહું છું કે આ તારી વાતચીત મારી ઉપર આ વેળાએ વીજળીના જેવા અપાટ લગાવે છે.”

મહેશ્વરીનીસા : “મારા અલ્લાહ ! હું ક્યાં આવી પડી ! હુજુર, મને જવા દેઓ.”

જહાંગીર : “હું તમને કંઈ નથી કહેતો, ફક્ત થોડો વાર મારી પાસે બેસો.”

મહેશ્વરીનીસા : “હુજુર, એ તો કોઇ રીતે બની શકે તેમ નથી. બેઅદબી માફ છે.”

જહાંગીર : “તો હું ક્યામત સુધી તારી દામન મુકનાર નથી !”

મહેશ્વરીનીસા : “હુજુર-આલી, તમારે ને મહારે કંઈ સંબંધ નથી; આપ બાદશાહબંદા છો, અને હું આપની ગુલામીઓની પણ બરાબરની નથી.”

જહાંગીર : “શું ! તું કોણ, અને એક ગુલામી ! કોણ ? તારી ને તેની સાથની

સરખામણીજ કેવી ? તું તો મારા દીલની માલિક છે; મારી જીંદગી તારેથી છે :

“બુલબુલકી ઝીંદગી ગુલે ગુલઝાર દેખના; અઝોર મેરી ઝીંદગી તેરા દીદાર દેખના.”

અર્થ : બુલબુલ સદા કુલોથી બરપુર બગીચાઓમાં આનંદ માની ઝીંદગી ગુલરે છે; તેવીજ રીતે તારા દીદાર જેવામાંજ હું મારી મોજ માનું છું.

મહેશ્વરીનીસા : “હું તો અરઝ કરી સુકી છું; હુઝુરના વીચારો ખોટા છે.”

જહાંગીર : “પણ તું થોડો વખત મારી આગળ ખેંચી વાતચીત કરી મારું જીવન ખુશ કરે તો તેમાં તું ને શું નુકશાન છે, -તેમાં શું અગડવાનું છે, -તેમાં શું ખોટું થવાનું છે ?”

મહેશ્વરીનીસા :

“ખોરો ધન દામ બરબચે દીગર નેહ, કે ઉનકારા બુલંદ અસ્ત આશીઆનેહ.”

અર્થ : આ દામ-નલ બીજા ઠેકાણે જ અને બીછાવ; કારણ કે ઉનકારા પક્ષીની માફક મારે રેહ-ઠાણે દુર છે, ત્યાં સુધી તારી દામ પહોંચશે નહીં.

જહાંગીર : ખચેર ! પણ હું બી તું નહીં જવા દેવાનો ! કારણ :

મએ કહાં સંગે દરે ચારસે ટલ જલંગા; ચે ન પથર હએ ફીસલનાકે ફીસલ જલંગા.”

અર્થ : મારા ચારના દરવાજાના ઉંબરના પથરને હું કયાં તજવાનો છું ? વળી તારા ઉંબરનો પથર કંઈ કુવા વાવના લીલાવાળા અને લપસણા પથર જેવા નથી કે હું લપસી જઈશ.

મહેશ્વરીનીસા : “મહારો હાથ સુકી દેઓ, નહીં તો અલ્લાહના કસમ. હું જીમ પાડીને શોર મચાવી સુકીશ !”

જહાંગીર : “અય મહેશ્વરીનીસા, તારું દીલ કેવું પથર છે !”

મહેશ્વરીનીસા : “આપ નામવરગમે તે સમજો. મને તે સાથ કામ નથી. ચાલો, મને જવા દો.”

જહાંગીર : “અય સંગ દીલ ખાનુ કેવી તું પથર થઇનેજ ઉભી છે ! પણ મારો વીચારખી તું સાંભળી લે કે:-

“કીડા જરાસા ! અઝોર વેહ પથરમે ધર કરે; ધનસાં વેહો કયા ! ન હો દીલે દીલબરમે ધર કરે.”

અર્થ : ન્હાનો જેવો એક કીડો પણ પથર જેવી સખત ચીજને કોરી નાંખે છે, તો પછી

એમ કેમ બને કે, ધનશાન જેવો સર્વોત્તમ જીવ તે દીલબરના દીલમાં વાસો નહીં કરી શકે ?

મહેશ્વરીનીસા : “આપ તો ગળાના હાર બની ગયા છો. કોઇ રીતે હવે મારો પીછો મુકશો ?”

જહાંગીર : “કદી પણ નહીં ! આ જો. હીરાની આ વીંટી મારા હાથમાં છે. અગર યેપરવા થશે તો હમણાં ને હમણાં આ વીંટી ગળી જઇને હું મહારા જીવ ઉપર કરીશ.”

મહેશ્વરીનીસા : “[ગભરાઇને] અરે, આપ જેવા શાહઝાદાને એ હાથકે છે ? હાં મુકીને વાત કરવી આપ જેવાને કેમ જાજતી ગણાય ! પણ તમે નામવર ન્યારે મારો પીછો છોડતાજ નથી, ત્યારે હું ફક્ત એટલુંજ કહું છું કે મારા માખાપ ઉપર તમે નીકાહની માંગણી મોકલો. આપની પરજોતર ઓરત સીવાય, આપની ખરી હકદાર ઓરત સીવાય, હું બીજી કોઇ પણ રીતે આપને મળવાની નથી. તેની આપ નામવર મનમાં નક્કી ખાત્રીજ રાખજો. અને અગર હુઝુરના દીલમાં બીજો કંઈ ખ્યાલ હોય તો-એટલુંજ કહું છું કે, -કે-મહોલુ પોષજ રાખજો !”

જહાંગીર : “નહી, નહી ! મારો બીજો કશો ધરાદો નથી. હું તું નાજનીન સાથ નીકાહ કરવા માગું છું.”

મહેશ્વરીનીસા : “તેમજ હોય તો મારી તરફથી તમે નામવરને કોંઈજ શીકર કરવા જેવું નથી. પણ મારા માખાપ ઉપર તે માટે પેગામ મોકલો; હું તો તેમના તાખામાં છું.”

જહાંગીર : “એ તો ન્યારે કરશું ત્યારે થઇ રહેશે પણ હમણાં તો તું મને આમ યે-પરવાધથી સુકીને ન જા.”

મહેશ્વરીનીસા : “નહી સાહેબ, હવે તો ધણેજ વખત થઇ ગયો. હવે હું તો જરૂર જવાનીજ.”

જહાંગીર : “અલ્લાહ, રે ! તારું દીલ કેવું ન્હાનું છે !”

મહેશ્વરીનીસા : “જુઓ, જુઓ ! મારી માદર આવે છે, હવે હું વધુ વાર થોભી શકતી નથી.”

[આમ જોલી મહેશ્વરીનીસા દોડી જઈ સામેની ખાનુએ ગઈ અને એક પલમાં તીર સમાન તેણી નજરથી જીમ થઈ ગઈ. જહાંગીર આ બનાવથી અચંખા પામી દીગમુદ થઈ ઉભોજ રહી ગયો.]

પ્રકરણ ૨ જી.

જુદાઇ.

મીરઝા મહમુદ : “હુઝર, આજે હમણાથી કેમ લેટો છો ? હજી તો સાંજ પડી છે, અને એટલા વારમાંજ ઉંઘ કેમ આવી ગઇ ?”

જહાંગીર : “યાર, આજે મને ના સતાવ; આજે મારી તબીયત ખરાબર નથી.”

મીરઝા મહમુદ : “શું આપની તબીયત ઠીક નથી ?”

જહાંગીર : “મને એવી બીમારી છે જેનો ઇલાજ તારી પાસે નથી.”

મીરઝા મહમુદ : “જુઓ, સાહેબે આલમ, તમારો કોઇ પણ બેદ સુઝથી છુપો નથી; માટે મારાથી કંઈ પણ છુપાવવું તમ નામદારને લાઝમ નથી.”

જહાંગીર :

“અહ સરે બાહીને મન, બરખીઝ અય નાદાન તબીબ; દરદમન્દે ઇસ્કરા દાઝ બજુઝ દીદાર નીરત.”

અર્થ : એ નાદાન તબીબ, મારા માથા આગળથી ઉઠી જાય; હું ઇસ્કના દરદથી પીડાઈ છું, માટે મારા માટે તે ‘દીદાર’ શીવાય બીજી કંઈ પણ દવા નથી.

મીરઝા મહમુદ : “વાહ, વળી ઉડાવવાની વાત કીધી કે ? હઝરતની આગળ ઓરતની મહોબત તે શું ચીજ છે ? એ તો આપ નામવરને મનથી બચ્ચા બાલાના ખેલ જેવું. તમારા જેવા વળી કોઇ ખુબસુરત ઓરતના પેચમાં ફસી જાય પણ ખરો કે ! એમ બનેબી કે ? હું તો નહીં માનતો. હઝરત, માત્ર વાત ઉડાવવાનીજ એ તો તજવીઝ છે. આવા ગપાટા બીજાઓને સંભળાવજો. ઓરતને ફંદામાં લેવી એ તો તમારી આગળ આસાન ચીજ છે. અગર હજારો નહીં તો સેંકડો ઓરતના પ્યારને આપે દગો દીધો છે, ત્યારે પછી આજે શું કામ આ નવો ખેલ મારી આગળ લજવો છો ? વળી આમાં પણ કંઈ હઝરતની મતલબજ હશે.”

જહાંગીર : “નહી, મીરઝા; હવે તે મામલો નથી. તે દહાડા વહી ગયા. હમણા તો એવી ઓરતની અશ્વમના તીરે મારા દીલને જખ્મી કીધું છે કે જે ઝખતની દુરી જેની ખુબસુરત

અને નાઝોઆદવાળી છતાં શરમ અને હયાવાળી પણ છે.”

મીરઝા : “અરે સાહેબ, કાં મને હજી ઉડાવ્યા કરો છો ? જોખએ તેવી નીતીવાન કે શરમહયાવાળી એક ઓરત કાં નહીં હો, પણ આપ એવા સીફતી છો કે આપની આગળ કોઇ ટકી શકે નહીં.”

જહાંગીર : “મીરઝા, મશકરીના આ વખત નથી.”

મીરઝા મહમુદ : “આપ બધી સીફત મુકી દેઓ અને અસલ બાબત શું છે તે કહો.”

જહાંગીર :

“શરમસે નામ નહીં લેતે કે સુન લે ન કોઇ, દીલહી દીલમે તુમે હમ યાદ કીયા કરતે હય.”

અર્થ : શરમને લીધે હું તેનું નામ નથી લઇ શકતો કેમકે કોઇ કદાચ સાંભળી જાય ! પણ દીલમાં તેનીજ યાદ સદા લાગીજ રહી છે.

મીરઝા મહમુદ : “શું શમસ્યાઓ હુછો છો ?”

જહાંગીર : “નહી, સાંભળ; અસલ વાત એમ છે કે, મીરઝા ગયાસની બખ્તાવર ખેટી મહેશ્વરનીસા ખેગમનો સેવક આશક છે. આ વેળા એ પરિપેકર નાઝનીનની મહોબતના આતશ મને એવા સળગાવી મુકશે છે કે માથાથી તે પગ સુધી મને તેનીજ બધી અગત બળે છે.”

મીરઝા મહમુદ : “આ તે કંઈ મોટી વાત છે ? પોશાક પેહેરાવનારી બાંદીને તેડાવે અને તેણીને મોટી લાલચ આપો.”

જહાંગીર : “નહી, નહી. તેની આગળ એવી જીઓના ચરીત્રો ચાલવાના નથી. તેણી બહુ હયા અને શરમવાળી, પાકઝાદ દામાનવાળી છે.”

મીરઝા મહમુદ : “અરે એવી તો ધણી જોખ છે ! પણ જરા કહો તો ખરા, હઝરત, કે તમે તેણીને કયારે મળ્યા ?”

જહાંગીર : “આજે મારે મીના-બાઝાર જવું થતાં ત્યાં મેં જોયું કે મહેશ્વરનીસા અલખેલા પણાથી રવીશ ઉપર ફરતી હતી. મારા હાથમાં આ વેળાએ કશુતર હતો. મેં તેણીને કહ્યું કે, જરા આ કશુતરને લેઓ તો. મહેશ્વરનીસાએ મારા હાથમાંથી કશુતર લઇ લીધાં. અચાનક એ કશુતર તેણીનાં હાથમાંથી છુટી ગયાં. થોડો વખત રહી જેવા હું તેણીની તરફ ફર્યો

કે મેં જોયું તો ફક્ત એકજ કચુતર તેણીના હાથમાં હતું. મેં કહ્યું કે, મારા કચુતર કહાં ગયા. તેણીએ જવાબ વાળ્યો : ‘સાહેબે-આલમ ! તે તો હી ગયા !’ મેં પુછ્યું કે, ‘કેવી રીતે ?’ તેણીએ બાકી હાથમાં રહેલા કચુતરને ઉઠાવી દેતાં કહ્યું : ‘હુઝુર ! આવી રીતે.’ તેણીના બોલાપણાની અદા તે વેળાએ એવી હતી કે હજાર જનની હું તેણી ઉપર આશંક થઇ ગયો :

“હસ પરીફને જો એક તીરે નજારા મારા;
જરફે લગતેહી જગર હો ગયા પારા પારા.”

અર્થ : તે સુદરીએ એવો એક નજરનો બાણ માર્યો, કે જે લાગવાથી દીલના હુકમે હુકડા થઇ ગયા છે.

હવે તો કોઇપણ રીતે મારો એ નાઝનીન સાથે મેલાપ થાય તો ઠીક, નહીં તો ઝેરનો ફાંકો ભરીને જાન ખરબાદ કરીશ.

મીરઝાં મહમુદ : “જી, હુઝુર ! ભલે શબ્દોથી ફાંકજો. એક બલા ઓછી થશે !”

જહાંગીર : “ખરેખર અજબ જેવો અને ગણેણ સમાન. એઅકલ ઉવાન તું છે ! તુને મળ કે મશકરી સુજે છે : પણ મારો અહીં જીવ જાય છે.”

મીરઝાં મહમુદ : “આ નાઝનીન મહેશ્વરીનાંના કોણ છે ? જે ગયાસ મીરઝાંની બેટી થાય છે અને જેના હુરન જમાલની આજે ચોતરફ તારીફ થાય છે તેજ કે ?”

જહાંગીર : “જી, હાં. એજ તે મહા-તાબ છે.”

મીરઝાં મહમુદ : ઠીક. આપ તેણીને મલવા ચાહે છે ?”

જહાંગીર : “જરૂર.”

મીરઝાં મહમુદ : “ચાલો, તેણીને મેળવી આપવાનું હું મારે માથે લઉં છું. પણ પહેલાં બોલો કે મને શું ધનામ આપશે ?”

જહાંગીર : “અરે, આ તારી ખુશખબરી ભરી વાતપર જીવ કુરબાન કરે !”

મીરઝાં મહમુદ : “હું આ મીઠાં વચનોથી ધરાઇ ગયો છું. તમે વચન આપો અને તે પણ પાકો, અને તે માટેનું બેઆતું પણ ગુપચુપ પહેલાં આપી દેજો.”

જહાંગીર : “આ લે, હીરાની વીટી. દસ હજારની છે. જે વેળાએ આ કાંમ પૂરું થશે ત્યારે ધમાનથી કહું છું કે દસ હજાર વધુ અશ્વરશી તુને તારી મહેનતની આપીશ.”

મીરઝાં મહમુદ : “મહેશ્વરીનાંનાં હવે તમે સાહેબ તમારા મહેલમાંજ આવેલી સમજો. ગમ અલમ દીલથી દુર કરો અને કોઇ તવાયફને બોલાવી કંઈ ગાણું ગવડાવો. આ વેળાએ ગાવાનું સાંભળવા દીલ ચાહે છે.”

જહાંગીર : “ઠીક. હમણાજ માણસ મોકલો. ગાયનથી ગમ પણ દુર થઇ જશે.”

હુકમ થતાં ચોખદાર નાઝ બેગમને તેડી લાવ્યો. શરાબનો રંગ જમતાજ નાઝ બેગમે ઇસ્કીયા ગઝલો ઉપાડી શરૂ કર્યું :

રવશન હો તુમપે સુરતે દરદો બલાએ દીલ,
અલલાહ કરે કીસીપે તુમારાબી આમે દીલ.
આંખોકા થા કસુર નથી કુછ ખતાએ દીલ,
ખુદ ગેસુએ સનમ હુએ જાંઝીરે પાયે દીલ.
પાસે અદબ હુએ ઇતના તેરે રોમે હુરનકા,
આઇ કબી ન રીનેસે બાહરે સદાએ દીલ.
મુમકીન નહીં હુએ હીજરમેં રહુ એકદમ કરાર,
ઇનસાન લાખ હાથકે નીચે દબાએ દીલ.
હુએ સોખતા ખીરીસ્તા પ હાંસકે તો દેખાયે,
હો ગુલશને ખબીલ ચેહ માતમ સરાએ દીલ.
દુઝદે હીનાએ યાર પર અઘયારી ખતમ હુએ,
કાફીરને ચુઝકીયોમે ઉઠાયે પરાએ દીલ.

જહાંગીર ઉપર આ ગઝલે બહુ અસર કરી અને શરાબના બહારમાં મહેશ્વરીનાંનાં ખીઆલ તેના દીલપર એવો ગાલીબ થયો કે તેણે બેનીસાર રડવું શરૂ કરી દીધું. મીરઝાં મહમુદે તેને રીજવવાની અને ઠંડો પાડવાની બંણી તઝવીજ કરી, પણ ફેકટ. તેનાથી કંઈ બન્યું નહીં. વારે વારે જહાંગીર : “હાય ! મહેશ્વરીનાંનાં !” એવા નીસાસા નાખી રડતો હતો. ગાવાવાળા અને સાંભળવા-વાળા બંને આવો મામલા જોઇ ઉઠાન થઇ ગયા, અને સહિ ચુપકીદીમાં ત્યાંથી જતા રહ્યા. શાહજાદાને ત્યાંથી ઉપાડી અંદર પલંગપર સુવાડી દેવામાં આવ્યો. ત્યાં પણ તેનાં દીલ અને મનને આરામ જેવું કંઈ જણાડું નહીં. વારંવાર તે ઝબકી ઉઠી “હાય મહેશ્વરીનાંનાં !” કરી છુસો પાડતો રહ્યો, અને ઝાર ઝાર રડવાનું તેણે ચાલુ રાખ્યું. મીરઝાં મહમુદે તેને બંણી સમજાવ્યો : “શાહજાદા જરા હેશમાં તો આવો. એમ કરશે તો કામ બધું બગડી જશે. કંઈ શરમહયાનો તો જરા વીચાર કરો.” પણ મહમુદના આ સખુનો સાંભળતાં શાહજાદાએ એક લાત કકડાવી મારી, આ શરેર કહ્યો :

“ ઇસ્ક તા ખામસ્ત ખાશહ ખસ્તેએ નાસુસો નંગ; પુખતા મગઝાને જીતુરા કય હયા ઝંજરે પાસ્ત.”

અર્થ : ન્યાં સુધી શરૂઆતનો કાચો ઇસ્ક છે, ત્યાં સુધી આખર અને ઇજતથી ઇતસાન બીહે છે; પણ ઇસ્કમાં પાકા અને દીવાના સમાન થઈ ગયલા કાંબેલ આરાકને શરમ જંજર બની છકકી રાકતી નથી.

મીરજાંએ વળી સમજાવવા માંડ્યું : “સાહેબ આલમ, જરા દુરઅદેશી તો વાપરો !” પણ જહાંગીર યુમ પાડી ઉઠ્યો : “કેમ કમખખત હજુ નથી સમજતો કે ? બસ ટક ટકજ કરે છે કે ?—

“રીફે સીઆહ મસ્તકો ઝાહેદ ન છેડ તું; તુજકો પરાઈ કયા પડી અપની નીખેડ તું.”

અર્થ : અય પરેઝગાર ! તું રીફ—ગાંડા હાથી જેવાને ના છેડ; તને બીબની વચમાં જવાને શું જરૂર પડી છે ? તું તારૂં જ સુધાર મે ?

મીરજાંએ જોયું કે શાહઝાદો કોઇ પણ રીતે રાહપર આવતો નથી, તેથી તેણે તેને શરાબના બીબ એ ચાર પીયાલા પાયા, આથી જહાંગીર શરાબની બેકામીમાં બેઠાશ થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

અકબરનો પેલામ.

નાસેહા દીલમે તું છતાં તો સમજ અપને કે હમ, લાખ નાદાં હુએ, કયા તુજસેબી નાદાં હોએ ?

અર્થ :—ઓ નસીહત દેનાર ! તું તારા દીલમાં આટલું તો વીચાર કે અમે અગર લાખ રીતે નાદાન છીએ પણ કંઈ તારાથી પણ નાદાની કરીશ ?

બામદાદ થતાં તમામ શહેરમાં ચરચા ચાલી કે શાહજહાં જહાંગીરે મીરજાં ગયાસની બેટી મહેશ્વરીની સાના પ્રેમમાં દીવાના બની ખાવું પીવું તરફ કીધું છે અને મજનુ અને ફરહાદની માફક શરાબ ઉપર મંડેલો છે. રફતે રફતે આ ફરીયાદ અકબર સુધી પહોંચી. શહેનશાહ અકબર આ સમાચાર સંભળી બહુ દલગીર થયો અને અયુલક્ઝલને તેડી મંગાવી તેને તેણે કહ્યું કે : “હમયાજન જાઓ, અને

પેલા બદમાશને સમજાવો.” અયુલક્ઝલે અરજ કીધી : “ખુદાવીદ, અને જવામાં જરા પણ અડચણ નથી, પણ શાહજહાંની રીત-ભાતથી મને ડર લાગે છે, મને ઉમેદ નથી કે તે સીધે રસ્તે ઉતરશે. આજ કાલ એમનો વહાલો મીન તો મહમુદ મીરજાં છે. આ શખ્સ એક લુચ્છો છે. ચૌર, લખાડ, જુગારી અને પહેલા પ્રકારનો શરાબી છે. શાહજહાં આ શખ્સનું બહુ સાંભળે છે. મારાં મત મુજબ આ શખ્સને બોલાવી મંગાવો, અને કાંઈ દમ દીલાસો પણ આપો. ઉમેદ છે કે આમ કરવાથી શાહજહાં ટેકાણે આવશે.”

પણ અકબરે અયુલક્ઝલને જવા કહ્યું. તેણે ફરમાવ્યું : “ના, તમેજ જાઓ; અને અમારી તરફથી મેં જે પણ તમને એને કહેવા કહ્યું છે તે કહી એને ટેકાણે લાવો. અગર કંઈ ન વળે તો પાછા મને જણાવો તો હું તેનો બીબે કંઈ તોડ કાઢીશ.”

અયુલક્ઝલે લાચારીએ જવા કયુલ્યું, અને શાહજહાંને ત્યાં જઈ પોતે તેને મળવા માંગે છે એમ અંદર કહેવડાવ્યું. જહાંગીર રાતની શરાબની નીશા વજેરેને લાંબી બદમીબજ હતો, તેથી અયુલક્ઝલના આવવાની તેને ખબર થતાં તે વધુ છેડાયો. તોપણ લાચારીએ તેણે દરબાનને ઢોકમ કીધો કે, “ભલે, એને અંદર આવવા દેઓ.” આમ કહી મહમુદ મીરજાં તરફ ફરીને તે બોલ્યો : “આ શખ્સ તરફ મને કંઈ સખત ધીક્કાર છે.”

મીરજાં મહમુદ : “ખરેખર એ બાળા નાખવા, કતલ કરવા અને મારી નાખવા લાયકો છે.”

જહાંગીર : “ન્યારે બેશો ત્યારે નસીહતોના દફતરો લઈ હાજર થાય છે અને નાહક મગજ ફેરવી નાખે છે. પણ એ આ વાત નથી જાણતો કે :

“ને દીલ પ્રીમારખાનેમે ભુતસે લગા ચુકે હએ; વોહ કાચખતલન છોડકે કાંબેકો ન ચુકે હએ.”

અર્થ : જેણે દીલ ચારથી જુગારખાનામાં ખેલતા લગાવ્યું છે તે આ બે કાળા જેવા ચાહના ઠામમાંનાં ચારના ઠામને સુધી કેમ તે કાળા તરફ વળશે ?

મીરજાં મહમુદ : “પોતેજ બકી કરી ચાલી જશે. ખાપણું તેમાં શું લઈ જશે ?”

જહાંગીર : “મારો ધરાદો છે કે આજે એ નાપાકને યુમ આડી નાખું.”

મીરઝાં મહમુદઃ “ના, ના, એમ ના કરતા. આ શખ્સને બાદશાહની સાથે બહુજ સારો સંબંધ છે. વળી સલતનતનો વઝીરે આગમ છે. એને દુશ્મન બનાવવો ઠીક નથી. મોળથી મરે તેને ઝીરથી મારવો નહીં જોઈએ. કોઈ એવી તદ્દખીર કરો કે સાપ પશુ મરે અને લાકડી પશુ ભાંગે નહીં.”

એવામાં અમુલકઝલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. અંદર દાખલ થતાંજ તે બેઠ્યો: “અસ સલામો અલયકુમ, જનાબ શાહનવાદ સાહેબ.”

“જહાંગીર: “અલયકુમ સલામ, અય વઝીરે આગમ.”

“મીરઝાં મહમુદઃ “બંદગી છે, અય ગરીબ પરવર!”

અમુલકઝલ: “ઓહ, મીરઝાંજી, ખુશ તો છો? ઘણી મુદતે આજે આપને જોયા.”

મીરઝાં મહમુદઃ “હુઝુરની જનનમાલને દોઆ કર્યા કરું છું.”

અમુલકઝલ: “જનાબ શાહનવાદ સાહેબ, આપ હુઝુરની સાથે કંઈ ખાનગી વાત કરવી છે.”

જહાંગીર: “(એક બગાસું ખાધ) મીરઝાંજી, યેહા યેહા શું કરો છો? શરાબ લાવો, કોઈ રીતે આ આજસ તો ટુટે!”

અમુલકઝલ: “બાદશાહ સલામતે મને મોકલ્યો છે.”

જહાંગીર: “મીરઝાંજી અમારી બીમારીને જલદી ઇલાજ કરેશો?”

અમુલકઝલ: “મને શું કહ્યો છો?”

જહાંગીર: “જે કંઈ કહેવું હોય તે કહો. અમને કંઈ મીરઝાંજીથી છુપાવવું નથી.”

અમુલકઝલ: “જહાંગીરના હરમાન્યું છે કે, ઉડતી આ ખબર એમની આગળ આવી પહોંચી છે કે,—

જહાંગીર: “જહાંગીરને મહેરનનીસાના ઇશ્કનું દીવાનાપણું લાગ્યું છે.”

અમુલકઝલ: “હુઝુરને મારા બોલવા પહેલાં જોયા ખશારત થઈ ગઈ.”

જહાંગીર: “ખરેખર, બંદો પશુ તે ગુલબદનનો પુગારી છે, અને વઝીર સાહેબ બેઅદબી માફ કરશો, આમાં જરા પશુ શક નથી. જ્યારે નામવાળ લાગ્યા ત્યારે હું ધટ ફેરું?”

અમુલકઝલ: “આ વાત હુઝુર જોવાને લાયકની નથી,

જહાંગીર: “ઠીક. હું સમજી ગયો. તમે મને નસીહત આપવા આગ્યા છો કેમ?”

“નાસેહા તશરીફ લાથે દીદઓ દીલ ફરશારા. પર કોઈ ઇતના તો સમજવે કે સમજવેગે કયા.”

અર્થ: નસીહત કરનાર! આપ મારે ત્યાં પધાર્યા, તો તમારા માટે હું મારી આંખો ને દીલ બીછાવું છું. પણ આટલું તો મને ખતાવો કે તમે આવીને મને સમજવશો તે શું?”

અમુલકઝલ: “મારી મકદુર નથી કે હું હુઝુરને કહી સમજાવું; પણ ફકત મારા આંકા અને આપના વાલીદના આ હુકમને હું બજાવું છું. બાકી આપને સમજાવવું હુકમાનને સખક પડાવવા બરાબર છે.”

જહાંગીર: ખચેર; મારો જવાબ સાંભળી લેઓ:

હમકો વોહ નશા નહીં જરફો ઉતારે તુરશી, હમ-નશી આએ તો આએ કીસે સમજને કો?

અર્થ: અમને ઇશ્કનો નશો એવો નથી કે જે ખટશથી દારૂના નશાની જેમ ઉતરે; ત્યારે હવે સમજવનારા! તમે કોને સમજાવવા આગ્યા છો?

મીરઝાં મહમુદઃ “હુઝુરે ઠીક ફરમાવ્યું:

નાસેહા પહેલે તો કુછ તજરબા જતી કરશે, નાસેહ જનના તો આસાં હમે સમજને કો.”

અર્થ:—ઓ નસીહત દેનાર! પહેલાં તો તમે પોતાને આ હાલતમાં મુકી જુઓ! બાકી નસીહત દેવી અને સમજાવવા નીકળવું એ તો સહેલ છે.

અમુલકઝલ: “બાદશાહો માટે વજીબ છે કે નોકરોની વહુ બેટીઓને પોતાની બેટીઓ સમજે. અગર બાદશાહ આથી આમ ઉલટી રીતે ચાલે તો આજેજ કયામત આવી પડે. આપને પણ એક દીન બાદશાહ થવું છે. માટે આ બાતેલ ખ્યાલને મનમાંથી કહાડી નાંખશો.”

મીરઝાં મહમુદઃ “જનાબે આલી, રદયત બાદશાહની મીલકત છે. મોટા નસીબ મીરઝાં ગયાસના કે તેની બેટી આ મોટા દરજ્જાના શાહનવાદના હરમમાં દાખલ થાય.”

જહાંગીર: “વઝીર સાહેબ, અસલમાં તો બાખત આ છે કે તે નાઝનીનનો ઇશ્ક મારી નસે નસમાં એવી રીતે પેવસ થઈ ગયો છે કે મારા જનનો તાવીઝ થઈ પડ્યો છે, અને તેથી એ ખ્યાલને દુર કરવો મને પોતાને મારી નાખવા બરાબર છે. ખરેખર, જહાંગીરનાહને તેથી મારી તરફથી અરજ કરશો કે મને

મારા હાલપર મુકી દે, અને અગર બની શકે તો મારી મદદ પણ કરે:

મેરે દીલથી તપીશકો ગચ્ચોર કરો
મેરે વારસે શીક ન અચ્ચોર કરો;
કોઇ ચારસે મીલનેથી તચ્ચોર કરો,
મેરે દરદી અચ્ચોર દવાહી નહીં.

અર્થ:—મારા દીલમાંની જલતી આગ તરફ તો કંઈ નહોતો; બાકી તેના માટે બીજા કંઈ પણ ઇલાજ કરવાની જરૂર નથી: જે છે તે એજ કે મારા ચારને મારાથી મેળવવાની કંઈ ગોઠવણ કરો; બાકી મારા દરદની આ સીવાય બીજા કંઈ પણ દવા નથી.

મીરજાં મહમદ: “મહેરનીસા હાલમાં કુંવારી છે, પણ એમાં તે શું ગુન્હાભર્યું છે અગર શાહનવાના દીલની આ ખાઉંશ પુરી કરવામાં આવે તો?”

અમુલકજી: “બાદશાહ સલામત આવી જતના સગપણને દુરસ્ત સમજતા નથી.”

જહાંગીર: વઝીર સાહેબ! આપે તો મારી મીઠી મોહનાને નજરે જોઈ નથી, તેથીજ આવી વાતો કર્યા કરો છો. મારા અદના વીચારમાં લાખ શાહનવીઓ અને કરોડો પરીઓને મહેરનીસાની જુતી ઉપરથી સદકે કરવી જોઈએ.”

“આફકરા ગર હીદેઅમ; મહેરે જુતાં વરઝીદઅમ;
બીરવાર જુનાં હીદેઅમ, લેકીન તું ચીઝે હીગરી!”

અર્થ: તમામ જમાનાને ફરીને જોયા છે, સુંદરીઓના પ્રેમને સારી રીતે તપાસ્યા છે; ઘણી જુવનસુરત સુરતો જોઈ છે, પણ તું તો સઘળા કરતાંએ જુદી અને ઉમદા છે.

અમુલકજી: “મારા વીચાર મુજબ આપને એક ઓરતની પછવાડે આમ હેરાન થવું ન જોઈએ. આપને આવી નુકસાન પહોંચાડનારી ખાઉંશોને વશ કરવી જોઈએ.”

જહાંગીર: “મને આપની નસીહત મુદલ પસંદ પડતી નથી. શું તમે નથી સાંભળ્યું?”

“નસીહત સચેકલે ઝંગારે ઇશકરેત”—

યાને: નસીહત તો ઇશકને વધુ ચમકાવનારી છે.”

અમુલકજી: “આ તો બહુ ધુરી વાત છે. હુંજરને માખાપની તાબેદારી કરવી વાંચેજ છે. બાદશાહ સલામત આપની આ નાલાયક ચાલથી સખત હેરાન છે.”

જહાંગીર: “મહેરનીસા વગર મારી આંખમાં ફુનીયા અંધારી જણાય છે. મને

કોઇની ખુશી યા નારાઝીની જરા પણ દરકાર નથી.”

અમુલકજી: “હુંજર, બચ્ચાંઓની માફક વાતો કરો છો.”

જહાંગીર: “નહીં, વઝીર સાહેબ; બલકે આપ એવી રીતે વાતો કરો છો કે જેની રીતે ‘સાડી ને છુદ્દી નાહી.’”

અમુલકજી: “હુંજર મારાપર નારાઝ ના થાઓ. જેવું જહાંગીરનાઈ કહ્યું તેવી મેં આપને અરજ કીધી છે.”

જહાંગીર: “આપનો પેગામ હવે ખતમ થયો કે હજી કંઈ બાકી છે?”

અમુલકજી: “બાદશાહ સલામતે મને આ પણ ફરમાવ્યું છે કે કોઈ પણ નાલાયક વીજ અગર આપ ફરમાવશો તો તે તમારા માટે ઠીક થશે નહીં.”

જહાંગીર: “શું મને વલીઅહદ (પાટવી કુંવર)ના પદ ઉપરથી કહાડી નાખશો? ભલે, ભલે; મને સલતનતની કંઈ પણ પરવા નથી.”

“કબકે થોડી ઝમીં મીલ નય કુએ ચારમે.
માંગેતે અચ આસમાં તુજસે નહીં જાગીર હમ.”

અર્થ: ચારની ગલીમાં મારી કબર માટે અગર થોડી જમીન મલી નય તો બસ છે; બાકી આ આસમાન, હું તારી આગળથી કંઈ જાગીર જેવું માંગતો નથી.

અમુલકજી: “જ્યારે આપ આમ ઇશકમાં મગ્યા છો તો એરે, પણ હવે મારે બાદશાહ સલામતને જાહેરે શું કહેવું?”

જહાંગીર: “એજ જવાબ, જે મેં તમને કહ્યો છે તે.”

અમુલકજી: “હુંજર, તે કહેવા પહેલાં કંઈ વીચારો!”

જહાંગીર: “શું વીચાર?”

મીરજાં મહમદ: “ધુરી નજરથી દુર રહો. અમારા શાહનવા સાહેબ સખુનના સાચા અને પાકા છે. એમનું ફરમાવવું જાણે પત્થરપર લખેલું સમજવું.”

અમુલકજી: “બહેતર છે કે હું રખસત લઉં?”

મીરજાં મહમદ: “રીઅમાનીત્લાહ!”

[અત્લાહ તમારો રખેવાળ થાઓ.]

જહાંગીર: (અમુલકજીના જવા પછી મીરજાંને) “અત્લાહના શુક છે કે બલા પતી.”

મીરજાં મહમુદઃ “મને એના લક્ષણ સારા નથી ભારતા. ત્યાં જઈ બાદશાહ આગળ એકના દશ લગાડશે.”

જહાંગીરઃ “હું એને કુતરા કરતાં પણ હલકો સમજું છું. હવે એ બધું મુક અને આપણી મતલબની વાત ઉપર આવ.”

મીરજાં મહમુદઃ “મને તે માટે આપ કરતાં વધુ ખ્યાલ છે. મેં તેથી ફક્ત મનને ખોલાવી છે, આજે બપોરના આવશે. તે ફરે-બમાં પુરી છે. તેણી એવી મક્કર છે કે શય-તાનને પણ સખક પડાવશે. એજ મહેરનીસાને એક દમમાં શીશામાં ઉતારશે.”

જહાંગીરઃ “ઠીક છે, જોઈશું તમારી કાર-સ્તાની. મને તો મામલો જરા મુશ્કેલ જણાય છે, અને સૌથી ખરાબ તો આ થયું છે કે બાદશાહ સંલામતને સઘળી ખબર પડી છે.”

મીરજાં મહમુદઃ “પણ હું શું કરું? તમને તે વેળાએ શરાબની ખુમારી હતી. તમે જ્યારે પણ એ ચાર પીવાલા ચઢાવો છો ત્યારે તમારે માથે ભુત ચઢી ખેંચે છે, અને શું યોલો છો તેનું તમને જ્ઞાન રહેતું નથી. ખેસમજે જે પણ મોહમાં આવે છે તે યોલી દેઓ છો. સાચું કહું છું કે :

મય કે બદનામ કુદર અહલે ખેરદાર જલત અસ્ત;
બલકે મય મીરાવદ અઝ સોહબતે નાદાન બદનામ.

અર્થઃ અકલમદાને શરાબ બદનામ કરે છે એમ કહેવું ખોટું છે; ખરી રીતે તો નાદાનેની સોબતથી હલકું શરાબ બદનામ થાય છે.

જહાંગીરઃ “મીરજાં! આ તો તું રાસ્ત યોલ્યો. રાતના શરાબની ખુમારીમાં મને કંઈ જ્ઞાન રહ્યું નહીં. ખરેખર આ શરાબ તો ખાનાખરાબ છે. આજથી તોખા કાઢા!”

મીરજાં મહમુદઃ “જનાબે આલી, આ રાતા રંગીની આ પ્રમાણે નાલેશી ના કરો, એ તો રૂહ (આત્મા) ને તેજ કરનાર છે.”

જહાંગીરઃ “વલ્લાહ! મહેરનીસા જેવી હસીન ઝોરત મેં તમામ ઉમરમાં કદી જોઈ નથી.”

મીરજાં મહમુદઃ “ઠીક, પણ એ જશે તે ક્યાં?”

જહાંગીરઃ “મારો ધરાદો તો નીકાહ કરવાનો છે.”

મીરજાં મહમુદઃ “તે તો સાફ એલકુરી છે. ખુદાએ એકથી એક બહેતર ઝોરતો પેદ કીધી છે. આજ તો એને જોઈ; કાલે એને કરતાં ચઢકતી જોશે, તો તેપર ઝુકી પડશે. પછી કાણને પરણશે? શાદીખાદીતું તો નામજ ના લેઓ.”

જહાંગીરઃ “તમારા વીચાર ઝોટા છે. મહેરનીસાથી વધુ કોઈ પણ ખુબસુરત નથી. તેણીનું નામજ તે માટે પુરતું છે. મેં તો જ્યારથી તેણીને જોઈ છે ત્યારથી બસ હેરાન છું.”

મીરજાં મહમુદઃ “ખુદા ખબર કરે! આપના મહોરે આવા ઉલટા કલમા નીકળી રહ્યા છે!”

જહાંગીરઃ “પહેલાં તો હું કોઈ બીજો જહાંગીર હતો. હાલમાં હું કોઈ જુદોજ થઈ ગયો છું. કાયા બદલી ગઈ છે. હવે હું તે નથી કે જેને તમે-એયાશ-ના નામથી કહી શકો. હવે હું મહેરનીસાનો સાચો આશક છું. અગર મહેરનીસા મને મળી ગઈ તો ઠીકજ-નહીં તો બયાબાનમાં જઈને વાસો કરીશ.”

મીરજાં મહમુદઃ “શું ખરેખર મળતું થઈ જશે?”

જહાંગીરઃ

“મય વોહ મળતું હું કે મળતું લી હમેશા ખતમે કીખલ્યો કાખ્યા લીખા કરતા હમે હલકાબ મુજે.”

અર્થઃ હું એવો મળતું (હીવાનો) હું કે લઈલીનો આશક મળતું પણ અગર મને કાગલ લખે તો તેમાં મને પોતાથી પણ વડીલ કરીને લખે છે.

મીરજાં મહમુદઃ “આ તો મહેરનીસા નહીં કહેવાય પણ અકસીર કહેવાય, કે જ્યો સોનું બને છે. આપ તો બીલકુલ લડું થઈ ગયા છો!”

જહાંગીરઃ “પણ હવે ખતવો કે તમે શું તજવીઝ યોજો છે. કંઈ એવી ઠીકમત કરો કે એકવાર નીકાહ થઈ જાય.”

મીરજાં મહમુદઃ “પેહેલે તેણીને ફક્ત મને એક વાર અહીં તો લઈ આવે, પછી જે હશે તે થઈ જશે.”

જહાંગીરઃ “એ તો છેવટનો ઉપાય છે. પહેલાં તો એના બાપની મરજ લેવી જોઈએ. અગર તે રાજ થઈ જાય તો પછી આપણે નાહક આ બખેડો કરવાથી શું ફાયદો?”

મીરઝા મહમુદ: “પણ ગયાસ મીરઝા, બાદશાહના હુકમથી ઉલટો કાંઈ દીવસ પણ ગયો છે?”

જહાંગીર: “એ ખરું; તમે સાચું કહો છો, પણ અહીં મહેશ્વરીસાને બોલાવી તેણી માટે હલકું કેહેવાશે. કારણ મને તેણીને મલેકા (રાણી) બનાવવી છે. તે કાંઈ બગરૂ સ્ત્રી નથી કે તેણીને બેધજતીથી બોલાવવામાં આવે.”

મીરઝા મહમુદ: “હમણા તો જોઈએ ઉટડો કંઈ તર બેસે છે. તે પહેલાં કંઈ વીચારવું ફાકટ છે.”

પ્રકરણ ૪ જી.

મહેશ્વરીસાના લગ્ન.

અમીને ચમન ગુલ ખીલાતી હય કયા કયા, બદલાતા હય રંગ આસમાં કયરો કયરો.

[પ્રાચીન ઉરદુ કાવ્ય.]

અર્થ: આ દોરંગી દુનીયા તો જુઓ! કે, લીલાતરીવાળી જમીન કેવાં કેવાં ફુલો ખીલવે છે અને આસમાન કેવા કેવા રંગમાં બદલાવ્યા કરે છે.

અમુલકઅલ: “મેં તો હુઝુરને પેહેલેથીજ જણાવ્યું હતું કે, શાહનશા સાહેબનાં મીન-જમાં અસલથી બહુ તેજ છે. એઓ તો કાંઈ પણ રીતે રસ્તે આવતા નથી.”

અકબર: “આ મામલાનો કાંઈ પણ રીતે છલાજ કરવો જોઈએ, નહીં તો બદનામી આવી પડશે:

અનને બારહાર અય મહેં હુશીયાર,
અગર વકતે વેલાહત માર ઝાયન્દ.
અઝ આન બહેતર બેનઝદીકે બેરહમન્દ,
કે ફરઝનદાને નાહમવાર ઝાયન્દ.

અર્થ: અય અકલમંદ મરદ, હમેલદાર સ્ત્રીઓ અગરજે સાપ જણે તો એક ડાહ્યાની સમક્ષ નાલાયક બોલાહના જનમવા કરતાં તે સાપ બહેતર છે.

અમુલકઅલ: “શાહનશા તો આજ કાલ મજનુજ બની ગયો છે. તેણે કહી દીધું છે

કે અહીંની દુનીયા ત્યાં થઈ જાય, પણ હું મહેશ્વરીસાનો પીછો મુકીશ નહીં.”

અકબર: “તે ન મુકે; પણ અમે મુકાવીશું. કાંઈ છે?”

એક ખીદમતગાર: “હાજર હુઝુર.”

અકબર: “મીરઝા ગયાસને તરત હાજર કરો.”

અમુલકઅલ: “હુઝુરનો વીચાર બહુ નેક છે. મીરઝા ગયાસને આ મસલેહતમાં શામેલ કરવું જરૂર છે.”

ખીદમતગાર મીરઝા ગયાસને લઈને હાજર થયો.

અકબર: “મીરઝા ગયાસ, તમને એક જરૂરી બાબતમાં વીચાર કરવા માટે બોલાવ્યો છે.”

મીરઝા ગયાસ: “હુઝુર હું સમજી ગયો છું. દોઆ કરજો કે છોકરીઓ કાંઈના ઘેર ન જનમે. મારી આશ્વત્તું કારણ પણ આજ છે. વળી ખાસ આ કમનસીબ છોકરીને લીધે જે કંઈ પણ બદનામી આ ગુલામની થઈ છે, તે હુઝુરથી છુપી રહી નથી; અને વળી અસ્લામાં આ છોકરી શુરઆતથીજ આભાગી! એ કમખતના જનમની થોડો વખત આગમજ તંગદસ્તીથી ઘેરાઈ આ આપનો ગુલામ ગુજરાનની શોધમાં મુશ્કેલી ન ખમાં થાયી દેશ તણ પરદેશ નીકળ્યો. વળી જ્યાં એ પયદા થઈ તે એક રેતાળ તપતું રણ હતું. ત્યાં એની માએ બારે વેદનામાં મહા મુસીબતે આખી રાત કહાડી. પ્રભાત થતાં આ છોકરી જનમી. આમ થતાં અસ્લાહ ઉપર તવક્કલ કરી આ છોકરીને ત્યાંજ તેણીનાં ધીરમત ઉપર મેં જંગલમાં મુકી દીધી, જોકે મમતાને લીધે તેણીને ગાદમાંથી દુર કરી ત્યાં જંગલમાં મુકી દેવાની હીમ્મત તેણીની મા કરી શકતી ન હતી. પણ ભયારે કાંઈ ન સુજ્યું ત્યારે એની માએ પણ જાતીપર પથ્થર રાખી આ જંગલના ટુકડાને ત્યાં રણમાં મુકી દીધી, અને રડતી તેણી મારી સાથે ત્યાંથી નીકળી પડી. પણ હજુએ આટલેથી પુરું ન થતાં આ કમનસીબ છોકરીને લીધે મને વળી આ દહાડો પણ જોવા પડ્યા. અકસ્માત પછવાડે એક કાફલો આવતો હતો તેમાંના એક સોદાગરે રહેમ ખાંધ તેણીને ઉપાડી લીધી, અને એની પરવરીસ કીધી. હવે જોઈએ હજુ આગળ શું થાય છે.”

અમ્કબર: “મીરજાં ગયાસ, ખેશક હું તમારેથી બહુ શરમીન્દો છું. જહાંગીરની આ વરતણુંકે મને ખીલકુલ નાપસંદ છે.”

અમુલકઁઝલ: “હવે થયું તે ન થયું થવાનું નથી. હવે ભવીષ્ય માટે આ સલાહ-ભર્યું છે કે મહેશ્વરીસાની જલદી શાદી કરી દેઓ, અને થોડા વખત તેણીને જહાંગીરની નજરથી દુર કરો.”

અમ્કબર: “આથી બહેતર ખીલું કંઈએ ન ગણાશે.”

મીરજાં ગયાસ: “જે હુઝુરની મરજી તેજ ગુલામની પણ નાણવી.”

અમ્કબર: “મારી મરજી ઉપર જો રાખો તો અલી કુલીખાન તમારા જમાઇ થવા લાયકનો છે. જોવા તે લાયક અને બહાદુર છે તેવોજ તે દેખાવમાં પણ સુંદર છે. અમારો ધરાડો છે કે એને કોઈ મોટા ઓઢા પર નેમવો.”

અમુલકઁઝલ: “આ કામ જેટલી ઝડપે થાય તેમ બહેતર; કારણ જહાંગીર હાલ પારા મીસાલ ખેકરાર છે.”

અમ્કબર: “જલદી તો શું, હમણા એક કલાકમાં નીકાહ થઇ જાય, અને અમે ખુદ અમારી સલતનતના જે અમીરો વગેરે છે તેને લખને આ કામમાં ભાગ લેઇશું.”

અમુલકઁઝલ: “આપની તરફથી એવીજ મહેરબાનીની આશા રહે છે.”

મીરજાં ગયાસ:

“બરીન મોઝહે ગર બં શીશાનમ રવાસ્ત.
કે હન મોઝહે આસાયશે જનને માસ્ત.”

અર્થ: અગર આ ખુશ ખબર ઉપર હું મારો જન નીસાર કરું તો તેમ કરવું રવા છે; કારણ આ ખુશ ખબર મારા જનને રાહત પુગાડનારી છે.

અમ્કબર: “શેખ સાહેબ, આ હમાણુજ હોકમનામું શરૂ કરી દેઓ; તેમાં જણાવો કે અમે અલી કુલીખાનને ઢાકાનો સુખેદાર મુકરર કર્યો છે.

અમુલકઁઝલ: “બહુ સાર.”

ફક્ત હુકમ થવાની ખોટી હતી. તરત શહેરમાં લગનની ધામધુમની તૈયારીઓ ચાલી, અલી કુલીખાન નવાબ ખાનખાનાનો મીઝ હતો. પછી હવે તો તે પોતે પણ સલતનતનો એક મોટો ઓખેદાર બન્યો. ઉમરાવો અને વજીરોએ ન્યારે સાંભળ્યું કે ખુદ પાદશાહ

આ કામમાં હાજરી આપનાર છે, તો તેઓ પણ ભારે બપોકા સાંધે તેમાં સામેલ થયા. તખયારી થતાં પાદશાહ પોતાના ઉમરાવો સાથે લગનમાં સામેલ થયો, અને મીરજાં ગયાસની તરફનો પોતાના હાથથી અલી કુલીખાનના સરપર સહેરો બાંધ્યો, અને સલામી તરીકે બરદવાનનો ઇલાકો જાગીરમાં આપ્યો. તમામ રસમો સુજળ બધું થઇ ચુક્યું કે વરરાજા દુલહનને ધર ગયો અને આ બેઠિના નીકાહ કાજીએ પઢયા. અલી કુલીખાનને શાહી ફરમાન મળી ચુક્યો હતો કે નીકાહ પછી છ પહોરમાં પોતાની સુખાગીરી સંભાળી લેવી. તરત મહેશ્વરીસા અને અલી કુલીખાન તેથી ઢાકાની તરફ રવાને થઇ ગયા.

પ્રકરણ પ મું.

અનબ રવાનું.

જસને હમારે ચારકો હમસે જુદા કીયા,
વોહલી મુરાહ અપની ન પાવે ખુદા કરે.

જહાંગીર: “લાઇ મીરજાં, પેલી તમારી ફક્કીમન ન આવી?”

મીરજાં મહમુદ: “તેણીનો તો ગઇ કાલનો વાયદો હતો. ખુદા જણે તે કમબખ્તને શું થયું કે હજી જણાઇ નથી.”

જહાંગીર: “ખુદા ખયેર કરે, આજે અમારી કાખી આંખ ફરકે છે.”

મીરજાં મહમુદ: “હુઝુર આપને શું થયું છે? આપની તે ચપલાઇ અને ચાલાકી ક્યાં જાય થઇ ગઇ છે. ઉઠો મહોડું ઘોષ નાખો, જરા ફરીને હવા ખાઇ આવો. આપ આશક તો શું થયા, પણ દુનીયાનાં દરેક કામથી રદ થયા છે.”

જહાંગીર:

“ચેહ ઉરસે કેહકે કોઇ ખુદારા,
કે તેરા આશીક અઝાબમે હય;
તુમ્હે તો ગફલતપે નાઝ હતના,
અજલથી સાયફ કે ખાબમે હય.”

અર્થ: કોઇ જાહ તે ચારને કહી દેવો કે, તારો આશક દુઃખ દરદમાં છે; તમે તો તમામ ગફલતમાંજ છો પણ જુઓ તો ખરા કે અમારું

મેાત તે પલ્લુ ઉઘી ગયું છે, કારણ તે પલ્લુ આવડું નથી.

જહાંગીર: “ભાઇ મીરઝાં, કંઈ જલદી બંદોબસ્ત કરો.”

મીરઝાં મહમુદ: “જરાં સખર કરો. ઉતાવળમાં હમેશાં કામ બગડી જાય છે. પોતાની મેળે પાકે તે હમેશા મીઠું થાય.”

જહાંગીર: “સખર ક્યાં જાનવરનું નામ છે?”

હર ઘડી કહેતે હો સાહેબ સખર કર, બંદા આશીક હય યા અઘયુબ હય?

અર્થ: હમેશા કહો છો કે સખર કર, પલ્લુ તમે વીચારતા નથી કે હું આશીક છું કે હું અઘયુબ પયગંબર છું, જેઓએ મહાન શરીર સંકટો સહાં હતાં.

મીરઝાં મહમુદ: “ઠીક, ચાલો ત્યારે વેશ બદલી દ્યો. તમને તમારી માથુકાને ધર સુધી લઇ ચાલીયો.”

જહાંગીર: “હા, આ વાત ઠીક. ચાલો આપણે બંને સ્ત્રીના વેશ પહેરી ગયાસ મીરઝાંના જનાનામાં જઈએ; પલ્લુ આજે તો હવે રાત ઘણી નીકળી ગઈ છે. આવતી કાલે શુરકા વગેરે મંગાવી તૈયારી કરીને જઈશું.”

મીરઝાં મહમુદ: “હા, કાલે જરૂર ચાલવું જોઈશે.”

જહાંગીર: “(બતીની તરફ જોઇને)

રામે હીજરાં મેરી તાલીમગાહે સોઝ હુધ, શોલએ રામઆ ચેહ કહેતા હય કે ઉસ્તાદ આયા.”

અર્થ: ભુદાઇની મારી રાત મારા બળાપાની નજી એક નીસાળજ યધ પડી; પલ્લુ તેથી એટલું તો થયું કે આ દીપક કે જે આખી આખી રાત બળ્યા કરે છે તે પલ્લુ હવે તો મારું તારી ભુદાઇનું બળવું જોઇ મને “ઉસ્તાદ” ના નામે બોળ્યો છે.

મીરઝાં મહમુદ: “સાહેબે આલમ, તમને મઝબની ખેતેની છે.”

જહાંગીર: “અજબ છું કે આજે ઉઘ કેમ નથી આવતી?”

મીરઝાં મહમુદ: “ઉઘ કેમ આવશે?”

છસ્કા દીલ દીલબસ્તમે હો, ફીર ઉસ્કે કબ આતી હય નીંદ?

કરવટ લેતેહી લેતે, સાંકે ઉડ જતી હય નીંદ.”

અર્થ: જેનું મન પ્યારમાં લાગી રહે છે તેને તે બધા ક્યારે નીંદ આવે છે; બસ તે ખ્યાલ-માંજ પાસાં બદલતાં જે થોડી ઘણી પલ્લુ ઉઘ હોય છે તે પલ્લુ ઉડી જાય છે.

જહાંગીર: “અમારી રાત પલ્લુ અજબ રાત છે. આ તો આમ બન્યું:—

કીસીકી રાખે વસ્લ સોતે કડી હય;
કીસીકી રાખે હીજર રોતે કડી હય,
હમારી ચેહ રાખ કયસી રાખ હય ઇલાહી,
ન રોતે કડી હય ન સોતે કડી હય.”

અર્થ: કોઇની મેળાપની રાત સુવામાંજ નીકળી ગઈ છે; કોઇની ભુદાઇની રાત રડવામાંજ નીકળી જાય છે; પલ્લુ આ અદલાહ અમારી તો આ રાત કેવી રાત છે કે નથી તે રડવામાંજ પુરી થતી કે નથી તે સુવામાં પુરી થતી.

મીરઝાં મહમુદ: “ઇશ્કમાં રાતના જગવું અને તારાઓ ગણવા એ તો થયાજ કરે છે, પલ્લુ આપ આપના વીચાર કોઇ ખીજે ઠેકાણે લગાવશે તો ઉઘ આવી જશે.”

જહાંગીરે તમામ રાત એકથી બીજી બાજુ આજોડવામાં કહાડી પલ્લુ ન્યારે પાછલી રાત થઇ ત્યારે તેને ઉઘ આવી ગઈ. ન્યારે જહાંગીર ભર ઉઘમાં પડ્યો કે તેણે એક અજબ સ્વપ્નનો દીઠો. એક ભયંકર જંગલમાં પોતે એકલો ઉભો છે. જ્યાં પલ્લુ નજર જાય છે ત્યાં રેતીના ઢગલા અને માટીના ટેકરા સીવાય કંઈ નજર નથી આવતું. જહાંગીરે અજબ થયો કે આ કંઈ જગ્યા છે. પલ્લુ ત્યાં કોઇ શખસ નજરે ન પડ્યો કે જેને કાંઇ પુછે. લાચારીએ પગ ઉપાડી એક તરફ ગયો. થોડું ચાલતાં તેને એક તળાવ દેખાયો. ન્યારે તે તેના કીનારે પુગ્યો, ત્યારે તે તળાવ અજબ જેવાં તેને જણાયો. એટલે પાણીને બદલે તમામ લોહી અને માછલીઓને બદલે ઇન-સાનેનાં માથાં તેમાં તરતાં તેણે દીઠાં. આ માથાંઓમાં એક અચ્ચુલકઝલવું હતું. બીજું તેના ડુંધભાઇ કુતજીનીનું અને ત્રીજું અલી કુલીખાનનું તેમજ ચોથું મીરઝાં મહમુદનું હતું. જહાંગીર આ માથાંઓને જોઈ અજબ થઇ રહ્યો હતો, એવામાં તે ચારે માથાંઓ હસી પડ્યાં અને મોટે મોટેથી બોલવા લાગ્યા: “પુની આઓ; પુની આઓ.” જહાંગીર ખીલીકથી ભાગવાની તૈયારી કરતો હતો, એટલામાં જમીન અને આસમાનના વચ્ચે અધર લટકતું એક તખ્ત તેને દેખાયું. તે ઉપર

મહેરનીસા યેઠેલી હતી. મહેરનીસાને જોઇ જહાંગીર હદ બાહેર રડવા લાગ્યો અને બોલ્યો: “ઓ ખેવકા! તું મળહ કયાં કરે છે અને અમે તારી મોહબ્બતમાં જંગલ ખયાબાન લખ્યા કરીએ છીએ.” મહેરનીસાએ આનો જવાબ વાળ્યો: “ઓ જહાંગીર! શું દીવાનો થઇ ગયો છે કે આમ ફરીયાદ કરી રહ્યો છે. શું તું નથી જાણતો કે હર કામ માટે વખત ઠેરવેલો છે?” જહાંગીરે કહ્યું: “હા, તે સાચું છે પણ આશ્કને સખર નથી રહેતી.” મહેરનીસાએ કહ્યું: “અગર આવીજ ખેકરાની તને છે તો આ લોહીના તળાવમાં ગોતું માર; તો તું મારી તરફ આવી જશે. જહાંગીર આ વાત સાંભળી બહુ ખુશી થઈ ગયો, અને દીવાનાની માફક આંખો બંધ કરી તે તળાવમાં એણે ઝોકાવ્યું. પણ આંખ ખોલતાં તેને જણાયું કે ન તે તળાવ હતું કે ન તે જંગલ કે મહેરનીસા પણ તેને બદલે પોતે પોતાના મહેલમાં લાંબો થઇ બીજાને પડ્યો હતો, અને એક ખાનસરા પગ ચપી કર્યા કરતો હતો અને ખોલતો હતો કે: “શાહનશાહ ઉઠો; સુચ પ્રકાશી નીકળ્યો છે.”

જહાંગીર: “અસ્લાહો ગની!—

મેરી આંખ બંધથી જબ તલક, વોહ નજરમે
તુરે જમાલ થા.
ખુલી આંખ તો ન રહી ખબર કે વોહ ખવાબ
થા કે ખ્યાલ થા.”

અર્થ: જ્યાં સુધી મારી આંખ બંધ હતી ત્યાં સુધી તો તે મારી નજરમાં ખુબસુરત ચહેરો હતો પણ આંખ ખુલતાં બાન ન રહ્યું કે એ ખવાબ હતો કે ખ્યાલ હતો.

જહાંગીરે ઉઠી હાથ મહેલડું ધોયું. એટલામાં એને સાથી મીરઝાં મહમુદ પણ તૈયાર થઇ આવ્યો.

જહાંગીર: “ગઇ કાલનો કરાર યાદ છે?”

મીરઝાં મહમુદ: યાદ નથી તો શું ભુલી ગયો છું?”

જહાંગીર: “ત્યારે હવે શું ખોટી છે? ચાલો. લઇ ચાલો.”

મીરઝાં મહમુદ: “ખીસમીલ્લાહ, ઉઠો, કપડાં બદલો.

જેએ અંબીના વેશ પહેર્યાં અને જુરકા નાખી રવાને થયા. મીરઝાં મહમુદ જહાંગીરને અંબીના વેશમાં જોઇ બોલ્યો: “સાહેબ, તમે

તો આમાં બહુ દીવો છો. જહાંગીરને બદલે જાણે જહાંગીરો યેગમ બની ગયા છો.” જહાંગીરે હસી જવાબ દીધો: “બહુ સારું, મહમુદ યેગમ!”

એક મીરઝાં ગયાસના જનાનાની દેવડીમાં દાખલ થયા, અને અંદર જવા જતા હતા કે તુરત દરબાને એટકાવ્યાં: “તમે કોણ છો કે આમ યેધડક વગર પુછે ચાલ્યા?” મીરઝાં મહમુદે સ્ત્રી જેવા અવાજ અને ઢબે કહ્યું: “સુઆ તું તો જોડા ખાશો?”

આમ કેટલીક વાર સુધી અરસપરસ તકરાર ચાલી એવામાં જહાંગીરે મીરઝાં મહમુદને કહ્યું: “અરમા બન! જવા દેઓ. આ શખસે તમને ઓળખ્યાં નહી.” દરબાને કહ્યું: “પણ કોને મળવા જશે? નાની યેગમને તો સાસરે ગયાને આજે ત્રીજો દહાડો થયો છે!”

જહાંગીર: “સાસરે કેવું? અને કોનું?”

દરબાન: “તમે પણ અજબ જણાઓ છો. શું તમને ખબર નથી કે મહેરનીસા યેગમની શાદી થઇ ગઇ?”

જહાંગીર: “કોની સાથે?”

દરબાન: “અલી કુલીખાન, ઢાકાના સુબેદાર સાથે.”

જહાંગીર: “મહેરનીસા પોતાના ખાવીંદ સાથે ક્યારે ગઇ?”

દરબાન: “તેને આજે ત્રણ રોજ થયા.”

જહાંગીર:

હાથ દીલકી દીલહીમે રહી ખાત ન હોને પાઇ.
એકલા ઉરસે મુલાકાત ન હોને પાઇ.”

આટલું કહી જહાંગીર યેઠેશ થઇ પડી ગયો. મીરઝાં મહમુદે આ જોઇ ખુબ પાડી: “અરે કોઈ દોડો દોડો, પાણી લાવો; મારી યેટીને અસ્લાહ! શું થયું!”

દરબાન દોડ્યો પણ તેને પાણી આણતા કંધક વાર લાગી ગઇ, જ્યેથી, તે કસુર માટે જોવા તે પાણી લાવ્યો કે મીરઝાં મહમુદે તેને જુતી જુતીથી ખુબ માર માર્યો. દરબાન આથી ખુબો પાડવા લાગ્યો. આ જુમથી અંદરથી મીરઝાં ગયાસ અને નોકરો બાહેર નીકળી આવ્યા. મીરઝાં મહમુદે જોયું કે બાજુ બગડી છે અને અગર બાહેર થઇ પડીશું તો યેઆબર થશું. તેથી તે આગળ વધી મીરઝાં ગયાસ આગળ ગયો અને તેને દુર લઇ જઇ તેના કાનમાં બોલ્યો: “આ યેઠેશ છોકરી, ખરેખર શાહનશાહ જહાંગીર છે, માટે ખબરદારી રાખજો

કે એની ઇચ્છાતને ધોષ ન લાગે. તમારી દીકરીના અહીંથી જવાના સમાચાર સાંભળી એના આ હાલ થયા છે.” મીરજાં ગયાસની આંખોમાં લોહી ભરાઈ આવ્યું અને મીરજાં મહમુદને હલકો કરવા માટે તેને ધણીએ ઇચ્છા થઈ, પણ શાહનવાદ અને પાદશાહના ખોટી તે તેમ કરતાં અટક્યો. તેણે તરત એક પાલખી મંગાવી તેમાં જહાંગીરને સવારી મીરજાં મહમુદને હવાલે કરી દીધી. મીરજાં મહમુદ શાહનવાદને લઈ ધર આવ્યો અને તેને હોશમાં લાવવાના ઇલાજ કરવા લાગ્યો.

મકરણુ ૬ હું.

ખુશ ગુફતેગો-ભવીષની આગાહી.

અલી કુલીખાન: “મને શું ખબર કે ઇરાનથી હીંદુસ્તાન આવતાં તે સ્ત્રીજ હાથ આવશે કે જેની આગળ કોઈનર પણ પાણી ભરે?”

મહેશ્વરીસા: “(હસીને) હું આપની આ વાતો નથી સમજી શકતી; જરા ખુલાશેથી કહેશો.”

અલી કુલીખાન: “વદલાહ ખુદાએ તમને પોતાના હાથથી બનાવ્યા છે.”

મહેશ્વરીસા: “અને ખુદાએ વાતો કરી કોઈને ડાપરે ચઢાવવાનું પણ આપથી વધુ કોઈને શીખવ્યું નથી.”

અલી કુલીખાન: “વદલાહ હું જે કંઈ પણ કહું છું તે ખોટું કહેતો નથી, આ અમથી વાતો કરતો નથી—

જ ચાહતા હય ડરતે સારે પે હું નીસાર,
તુલકો બીઠા કે સામને ચાહે ખુદા કરે!”

અર્થ: મન તો એવું ચાહે છે કે કુદરતની બનાવટ ઉપર નીસાર ચાલું અને તે એવી રીતે કે તને સામે બેસીને ખુદાને ચાહ કરે.

મહેશ્વરીસા: “તઓખા! તઓખા! મને શું કામ એવું કહી ગુનેહગાર બનાવો છો? હું તો આપની અદના લઉંડી છું.”

અલી કુલીખાન: “અરે તું તો સુંદરતા અને નેક ચાલમાં જે કહું તેથી પણ વધુ છે.”

મહેશ્વરીસા: “હુરૂ! એ કોને ચહાવો છો?”

અલી કુલીખાન: “અગર ખોટી મનક કરતો હોઈ તો કસમ છે મને. આ વેળાએ હું મારા સાચાં દીલથી મારી મહોબત જાહેર કરું છું; પણ હા; તને એક વાત પુછું. અગર સાચું કહે તો?”

મહેશ્વરીસા: “ફરમાવો, તે કંઈ વાત છે?”

અલી કુલીખાન: “પહેલાં મારા સોગંદ ખાઓ કે સાચે સાચું કહેશો.”

મહેશ્વરીસા: “તમારા સોગંદ હું મરી જતાંએ ન ખાઉં.”

અલી કુલીખાન: “ત્યારે કહે, ઇમાનથી સાચું બોલશો?”

મહેશ્વરીસા: “હું ઇમાનથી કહું છું કે સાચું કહીશ.”

અલી કુલીખાન: “આ શાહનવાદવાળી વાત શું ઉડી રહી છે?”

મહેશ્વરીસા: “મને ખુદા પાકની કસમ છે કે ફક્ત એ દુશ્મનોના કારેસ્તાનો છે.”

અલી કુલીખાન: “તો અસલ વાત શું છે?”

મહેશ્વરીસા: “અસલ બાબત આ છે કે શાહનવાદ મને મીના ખાજારમાં મળ્યા હતા. ત્યાં તેમને તો કંઈ ઓર ખ્યાલ આવી ગયા, પણ મેં તો ત્યાં તેમને સાફ સાફ કહી દીધું કે આ તલોમાં તેલ નથી.”

અલી કુલીખાન: “બસ આટલી વાત થઈ?”

મહેશ્વરીસા: “હા, એટલીજ. તેઓ તો પોતાનો ઇશ્ક જાહેર કરવા લાગ્યા, પણ મેં તો કહી દીધું કે, “જાઓ આ જાલ બીજે કેકાણે ખીજાઓ; અહીં તમારું કશુંએ ચાલવાનું નથી.”

અલી કુલીખાન: “હા, એણે પોતાનો પ્રેમ જાહેર કર્યો તે તો મને ખબર છે.”

મહેશ્વરીસા: “કેમ તમને આજે શું સંભ્ય છે?”

અલી કુલીખાન: “ના, હું જીવું નથી કહેતો—

સર કાનસા હય જરમે કે સઓદા નહીં તેરા?
હોલી હય તેરે નકશે કદમકી જયારત.”

અર્થ: એવું ક્યું મન છે કે જમાં તારી ચાહતું ફીવાનપણું ન હોય? તારા તો કદમના બાપની જયારતો થાય છે.

મહેશ્વનીસા: “શું તમે એવું ઇચ્છો છો કે હું ઉઠી જઈશ? મારું અહીં બેસવું તમને પસંદ નથી કે આવી નકામી વાતો કરો છો?”

અલી કુલીખાન: “બસ આટલી જની વાતમાંથી આમ પહોડ બનાવી કહાડોયે?”

મહેશ્વનીસા: “આ તે કંઈ નાની વાત છે?”
અલી કુલીખાન: “હું તો કહું છું કે સારું થયું કે એવી વાત ઉઠી; મારા માટે તો આ અફવા ઉડવાથી ફાયદોજ થયો છે અને તે મને સુખારકજ નીવડી છે. અગર બધું શાંત હોત તો ક્યાં પાદશાહ સલામતને ખબર પડત અને ક્યાં મારી તારા જની બેહેશ્તની દુર કરતાંએ ચઢતી સાથે શાદી થાત!”

મહેશ્વનીસા: “ધરાનમાં આપ કયા ઓધા ઉપર હતા?”

અલી કુલીખાન: “હું ધરાનના શાહના મોદીખાનાના વડો હતો. પાદશાહના યુજરવા બાદ હું હીંદુસ્તાન આવવા નીકળ્યો; એમ કરતાં શાહ અકબર સુધી હું પહોંચ્યો. ઠીક હવે આ બાબતને રહેવા દેઓ ને કોઇ જીવ પુશ થાય તેવી વાત સંભળાવો.”

મહેશ્વનીસા: “આપ સંભળાવો; બહા અમે કમઅકલ સ્ત્રીઓ તે શું સંભળાવીએ?”

અલી કુલીખાન: “બહે તો સેપાહ આદમી છે. મને તો તલવાર ફેરવવા સેવાય બીજું કંઈ નથી આવડતું; અલખત રમલ અને નજુમ કંઈક જાણું છું.”

મહેશ્વનીસા: “શું ખરેખર તમને રમલનો હુનર આવડે છે?”

અલી કુલીખાન: “બેશક, જોઈયે તો અજમાવો.”

મહેશ્વનીસા: “બહા મારા માટે જુઓ તો.”

અલી કુલીખાન: (“રમલના પાસા ફેંકી) તમારાં માથાંપર શાહી તાજ કુરબાન થવું નજરે પડે છે.”

મહેશ્વનીસા: “ખુદા તમને સલામત રાખે; તમારા લીધેજ હું રાજ કરી રહી છું.”

આ રમલનું પરીણામ અને જહાંગીરની ખટપટોથી મહેશ્વનીસાના દીલમાં ખટકા પેવસ થઇ ગયો; પણ તેણી વાત ફેરવી બોલી: “આપે કોંઈ દુયકો કહેવા મને ફરમાવ્યું હતું. અગર કુકમ હોય તો કહું.”

અલી કુલીખાન: “અગર તકલીફ ન હોય તો,”

મહેશ્વનીસા: “એક ફરીર કોઇ અમીરના મકાન ઉપર ગયો અને બોલ્યો: ‘હઝરત જ્યારે આપ અને હું બંને બાવા આદમ અને હવાની ઓલાદના છીયે તો તમારા ને મારા માથાપ એક થયા, અને આપણે બંને ભાઇ લેખાઇએ. ખુદાએ તમને આટલી બધી દોલત ધનાયત કીધી છે, ત્યારે આ વાજબી ન કહેવાશે કે તમે આરામ કરો અને તમારો ભાઇ દુકડા માટે-મોહતાજ રહે, માટે મહેરબાની કરી મારો ભાઇપણાંને હીરસો આપી દેઓ. અમીરે જવાબ દીધો: ‘બહુજ ઠીક. હાજર છે. એમ કહી તેણે નોકરને કહ્યું કે: ‘મારા ભાઇને એક પદસો આપી દેઓ.’ તે ફરીરે આ ઉપરથી વાંધો લઇ કહ્યું કે: ‘ભાઇનો હીરસો તો ખુશમાં ખરાખર પ્રમાણ સુજબ લાગુ થાય છે, તો આપ એક પેસો કયા હીસામે આપો છો?’ અમીરે કહ્યું: ‘ચુપ રહે. તમામ જહાન બાવા આદમની ઓલાદ છે, માટે અગર બીજા ભાઇઓને ખબર પડી જશે તો આ આટલું પણ મળતું રહી જશે અને તે પણ લેવા માટે હાજર થશે.’”

અલી કુલીખાન: “ઠીક, એક બીજો સંભળાવો.”

મહેશ્વનીસા: “હવે હું થાકી ગઇ છું; મને ઉંઘ આવે છે.”

અલી કુલીખાન: “ઠીક એક બીજો દુયકો સંભળાવો પછી ભલે સુઇ જાવો.”

મહેશ્વનીસા: “અમીર તખ્તપુરજી ન્યારે હીંદુસ્તાનમાં આવ્યો ત્યારે તેણે તમામ ગાનારા વમાડનારાઓને એકઠા કર્યા. અને તેમની પરીક્ષા લીધી. તેઓમાં એક શખ્સ બંને આપે અપંગ હતો. તેણે એવું સરસ ગાયન ગાયું કે તખ્તપુર બહુજ ખુશી થઈ ગયો અને તેણે તેને પુછ્યું કે: ‘તારું નામ શું છે?’ તે અપંગે કહ્યું: ‘યુલામનું નામ દોલત છે.’ તખ્તપુરે હસી કહ્યું: ‘શું દોલત આધળી પણ હોય?’ તે અપંગે જવાબ દીધો: ‘હુઝુર બેઅદબી માફ, અગર આધળી ન હોત તો લંગડાને ધર ન આવત.’ અમીર તખ્તપુર ખુદ લંગડો હતો, જે તે અપંગ જાણતો હતો.”

અલી કુલીખાન: “વાહ, બહુ સરસ!”

મહેશ્વનીસા: “હવે મને ઉંઘ આવે છે.”

અલી કુલીખાન: “ઠીક જાઓ, સુઇ જાઓ.”

પ્રકરણ ૭ મું.

ફીમન.

ઇસ કશમકશમે' દહેરસે કયા કામ થા હમે',
અય ઉલફતે સનમ! તેરા ખાના ખરાબ હો.

અર્થ: આવી ખેંચાખેંચીમાં મને આ દુન્યાથી
યા છુતખાનાથી શું કામ હતું; પણ પ્યારની
મહોબત તારૂં સત્યાનારા વળો.

મીરજાં મહમુદ: "શુક છે કે આપે
પણ આંખ ઉઘાડી. આપની તો હાલતજ બોઈ
અમારા હાંજ ગગડી ગયા હતા. આપ જેવો
ઇકે તો દુશ્મનોને પણ નસીબ ન થાય."

જહાંગીર: "એ વાત ન પુછો કે આ
વેળાએ મારા શું હાલ છે,—

સંભાલા હોશ તો મરને લગે હસીનો પર,
હમે તે મઝોતહી આઈ શબાબ કે બદલે.

અર્થ: કંઈ અકકલ આવી તો તેનું પરી-
ણામ એ ઉપન્યુ' કે યુબસુરતી ઉપર મરવા
લાગ્યા; ત્યારે તો એમજ થયું કે જવાનીને
બદલે અમને મોતજ આવ્યું.

મીરજાં મહમુદ:—"કંઈ શરમે આખરની
પણ દરકાર છે યા નહીં?"

જહાંગીર:

"કહાં સમ્રો તહમ્મુલ આહ! નગો નામ કયા
શય હય? યહાં રો પીટ કર ઉન સખકે હમ એકબાર
બયકે હય."

અર્થ: કયાં છે સમ્ર અને ધીરજ! ઇઝત
આખર શું છે તે પણ નથી જાણતા; અહીં તો
આ સધળા ઉપર રડી કરી એકજ વેળા તજ
બેઠા છીએ.

મીરજાં મહમુદ: "બસ આવી રીતે પાદ-
શાહી કરશે! તમે જાણો છો કે તમે
કોણ છો?"

જહાંગીર: "હા, જાણું છું, યુબ જાણું
છું; મહેશ્વરીસાનો આશક છું."

મીરજાં મહમુદ: "હલુ ગયું શું છે?
આપને અગર મહેશ્વરીસા મેળવી ન આપું
તો મારું નામ મીરજાં મહમુદ નહીં!"

જહાંગીર:

"વોહબી હોગા, કોઈ ઉમેદ બર આયે જરૂરી,
અપના મતલબ તો ન હસ ચરખે કોહનસે નીકલે."

મીરજાં મહમુદ: "તમને સમજવતાં
સમજવતાં મારું માથું એ ફરી ગયું, પણ
તમારી સમજમાં કંઈ ઉતર્યું નહીં."

જહાંગીર: "મને તો તદન નીરાશા જેવું
જણાય છે."

મીરજાં મહમુદ: "આ સધળા અણુલ-
ફરજનાં કામો છે. એજ શયતાનની શયતાની છે."

જહાંગીર: "હું સધળું સમજું છું, કંઈ
બચ્યું નથી. ઇનશાઅલ્લાહતઆલા! હું મારા
દુશ્મનો પાસેથી આનો બદલો લઇશ. એ
વેર આવ અને તારી યુનખાર તલવાર મારા
હાથમાં આપ; એ નસીબ! તું મારે પડખે
રહી ફતેહ આપાવ; એ રહેમાન ખુદા તું મારી
હીફાજત કર! મને કસમ છે કે જ્યાં સુધી
મારા દુશ્મનોને સ્વાદ ન ચખાડું ત્યાં સુધી
મને અએશઆરા હરામ છે."

મીરજાં મહમુદ: "જરા સખર કરો,—એ
આસમાનના સીતારાઓ! મને તમારી ઝંમ-
કાટની કસમ છે; એ અધારી રાત મને
તારા અધારાપણાની કસમ છે કે હું મારા
પ્યારા શાહજાદાની બાળુ મરતાં સુધી ન
મુકીશ. પછી જોઇએ તો એની ખીદમતમાં
મારો માલ, જન અને ઇમાન જાય તો પણ
હું મારા આ કામથી વળીશ નહીં."

એટલામાં એક ચોખ્ખાર આવી લાગ્યો.

ચોખ્ખાર: "ફૂરતી ઉમર, દોહલત વધી;
ફીમન હાજર છે."

જહાંગીર: "ભલે, આવવા દેઓ."

ફીમન: "હું ફૂરતરથી સદકે જઈ,
ફૂરતની તો આંખોમાં ખાડા પડી ગયા છે.
કદાચ ફૂરતના દુશ્મનોની તખીઅત કંઈ ફરિસ્ત
ન હશે. મેં તો દુરથી ફૂરતને ઓળખ્યાએ
નહીં!"

જહાંગીર: "હાય! આ સધળા ઇકે
ખાનાખરાબની ખરાબી છે—

કરતા ન પર કલામ ન પહેજાનતા કોઈ!
શયદા તું ચન્દ રોજમે કીતના બદલ ગયા?"

અર્થ: અગર હું જોલે જોલે નહીં તો
કોઈ મને ઓળખતે પણ નહીં! એ આશક!
બોડાજ દહાડામાં તું કેટલો બદલાઈ ગયો છે.

મીરજાં મહમુદ: (ફીમનને) "તમને
એક ખાસ મતલબ માટે તકલીફ આપી છે,"

કહીમન: “જે કાંઈ ફરમાવો તે સરે ચશમથી.”

મીરજાં મહમુદ: “આપના શાહનશા સાહેબ આશક બન્યા છે, અને વળી આ વારના આશક પણ એવા બન્યા છે કે હોશ પણ ઠેકાણે નથી.”

કહીમન: “અરેઅર આ તો કંઈ અજબ વાત છે: વળી હુઝુરના રીવાજથી ઉલટી છે.”

મીરજાં મહમુદ: “તમને એટલા માટે બોલાવ્યા છે કે કંઈ એવો પેચ ખેલો કે શીકાર હાથથી છટકે નહીં. આસમાન તોડો, જમીન ફોડો પણ આ કામથી મોં ફેરવતા ના.”

કહીમન: “બસ એજ ખીદમત બગવવાની છે? એ તે કંઈ મોટી વાત?”

જહાંગીર: “આ તો બહુ મોટી વાત છે.”

મીરજાં મહમુદ: “આ મોટી વાત એ કારણે છે કે શીકાર જાલમાંથી નીકળી ગયો છે—ઉડ ગયો સોનેશ્રી ચીડીયા, રહ ગયા પર હાથ મેં!”

કહીમન: “અગર સાતમા આસમાન પર પણ હોય તો ત્યાંથી પણ લાઇ આવું.”

મીરજાં મહમુદ: “તમારાથી તો અમને એવીજ આશા છે. હવે સાંભળો અસલ ખાખત એ છે કે અમારા શાહનશા સાહેબે મીના ખાઝારમાં મીરજાં ગયાસ દીવાનની નસીબવાન ખેટીને જોઈ. બસ આખોતું એક થવુંજ હતું. તે રોજથી આ હાલ છે.”

કહીમન: “અરેઅર, તે છોકરીમાં અજબ ખુબસુરતી છે!”

જહાંગીર: “સાચું કહું છું કે હુર છે હુર. તેણીનો ચહેરો જોતાં એજ જણાય છે કે ચંદ્રમા જમીનપર ઉતરી આવ્યો છે.”

મીરજાં મહમુદ: “(કહીમનને) ખયેર, હવે આ કામનું સાંભળો, કે શાહનશાની જાહે નીશાની હાલતમાં કંઈ ચમત્કો નીકળી ગયા જ બાદશાહના કાને પડ્યા. જહાંપનાહે ન અહીં જોયું ન તહીં. બસ તરતજ તે છોકરીની શાદી અલી કુલીખાન સાથે કરી દીધી, અને તે પછી તેને ઢાંકિતો સુખેદાર કરી ફર મોકલી દીધો. બસ ત્યારથી શાહનશા મજનુ બની રહ્યો છે.”

જહાંગીર: “અગર કોઈ તજવીઝથી અલી કુલીખાન તેણીને તલાક આપી દે અને એને તે સુલખાન મળી જાય તો તમામ ઉમર સુધી તમારો આજારી રહીશ.”

કહીમન: “અરે જુઓ તો ખરા, અલી કુલીખાનને કેવો નાચ નચાવું છું. હું આ પળેજ ઢાંકો તરફ રવાને થાઉં છું, અને અગર ખુદાએ આજું તો આપને તે પળે મોકલું દેખાડીશ કે બ્યારે સાથે તેણીને આપની પાસે રજુ કરવા શકતીવાન થઇશ.”

જહાંગીર: “હું એક રૂકો લખી આવું છું, અગર મોકો મળે તો હાથે હાથ પહોંચાડો.”

કહીમન: “હા, જરૂર.”

જહાંગીરે કલમ શાઈ લઈ એક સુંદર ગુલામી રંગના કાગળપર કેસરી શાઈથી આમ લખ્યું:

“દરદે દીલસે દોલતા હું કીસકે મેરા હર્દ હયે! હું મંચ હરફે હર્દ જસ પહલુસે ઉલટા હર્દ હય!”

અર્થ: દીલના હર્દથી તરફડીયાં માર્યાં કરું છું; પણ કેણુ મારો ગમ આવે છે? મારી મીસાલ પણ “દરદે” શબ્દ જેવી છે કે જેને જેમ જેશો—સીધી યા ઉલટી રીતે—તે તે દરદજ રહેવાનું.

“અય જનાં! અય મારા રહ! કંઈ આ જુદાઈમાં તપતાની ખબર છે? સીતમની કંઈ હદ પણ હોવી જોઈએ! કાં ગુસ્સો કરવાપર કમર બાંધી છે, કંઈ ખુદાનો ખતોએક પણ છે યા નહીં? હું સાચું કહું છું કે અગર તમે ન મલશો તો હું જીવંતી ગુજરી જઈશ. માફ ગળું કાપી નાખીશ અને મરીશ. પણ અફસોસ છે કે તમારા સોંકમાં મોત પણ નથી આવતું. વારંવાર આ શ્લોકેર પઢ્યા કરું છું:—

યેહ હરસે કહેદે કોઈ ખુદારા

કે તેરા આશક અઝાબમેં હય;

તુમહેં તે ગફલત કે નાઝ ઇતના

અઝલ લી શાયદ કે ખવાબમેં હય.

“હાય અફસોસ! મારાથી ગફલતી થઈ અને હુશમનોને મુખારકી મળી. હાય સીતમ! પરીને જાણે દેવ ઊપાડી ગયો! આ જાણી કંઈ તો મારા આ હાલપર રહેમ કર; અલી કુલીખાન મારા હરીફથી તલાક મેળવ અને મારી મલિકા (રાણી) બન. મારી પણ જીંદગી તારા વગર ખરાબ કરતાં પણ નખેતર છે.—વધુ કયાં સુધી લખું. આ શ્લોકેર સાથે આ ફરીયાદનામું ખતમ કરું છું.”

પર નહીં ઉડકર તુમહારે પાસે જો આ જાણે જાણે કબ તલક ખુને જગરકો ખાઈએ

ચરામ તર અચોર દાગ સીના કેા કીસે દીપલાલએ.
દીલ સમજતા હય નહીં કયાં કર-ધસે સમભધએ;
છુટ ભઈ ગમ કે હાથોસે ને નીકલે દમ કહી;
હએક અચસી ઝીંદગી કે તુમ કહી અચોર હમ કહી
લાં દીલગીર જહાંગીર."

મીરઝાં મહમુદ: "બસ પુરતું છે."

ફહીમન: "આનો જવાબ કહાં પહોંચાડું?"

મીરઝાં મહમુદ: "અહીં આજ જમે."

જહાંગીર: "ના, અહીં નહી. એનો જવાબ હું જણાવીશ ત્યાં મોકલજો."

મીરઝાં મહમુદ: "શું કામ?"

જહાંગીર: "તમને જણાશે."

ફહીમન: "સલામ", કહી રૂખસત થઇ.

જહાંગીર: "જરા શાઇ, કલમ, લાવો."

મીરઝાં મહમુદ: "શું બીજાએ પત્ર લખશે?"

જહાંગીર: "હા."

મીરઝાં મહમુદ: "કોને?"

જહાંગીર: "જહાંપનાહની ખીદમતમાં."

મીરઝાં મહમુદ: "ઉતાવળ ન કરો."

જહાંગીર: "જે થયું હોય તે લયે થાય—

દીલ અપના ધરાક કે દરીયાએ ડાલા;

ફીર કીસ્કા ડર રહ્યા અદલાહોતખાલા!"

મીરઝાં મહમુદ: "કંઈ પીતાથી બગાડો ના કરતા."

જહાંગીર: "ચુપ રહો."

જહાંગીરે તરતજ એક ટુકડાપર આ શબ્દો લખ્યા:

"મારા વાલીદ, મારા બાદશાહ,—નમન !

"મારું દીલ ફુનીયામાં ગભરાઇ રહ્યું છે. મને આ શહેર વળગી ખાય છે, અહીંની સુરતો મને ડરામણી જણાય છે. કારણ એ છે કે મારી તમામ ઉમેદો ભસ્મ થઈ ગઈ છે. બસ દીલમાં એવું થાય છે કે આ ફુનીયામાં ન રહું, અને મહોડું કાઢને ન દેખાડું. તોપણ હાલમાં થોડા રોજ હું મારા બોધા ઉપર તખીઅતને બહેલાવવા જઈ છું; હજુરને અગર મારી જીંદગીની પરવા હોય તો મને મારા હાલપર મુકી દો અને મારી સાથે કાઢને ન મોકલો—

દરો દીવાર પે હસરતસે નગર કરતે હંય,
રૂખસત અથ અહલે વતન અથ તો સફર કરતે હંય.

જહાંગીર."

મીરઝાં મહમુદ: "મને પછુ દેખાડો તો કે શું લખ્યું છે."

જહાંગીર: "હયો, આ જુઓ; કંઈ ખરાબ નથી લખ્યું."

મીરઝાં મહમુદ: (વાંચીને) "જખરા છો બાઈ તમે તો !"

જહાંગીર: "આપદારને બોલાવો અને કહો કે આ પત્ર કાલે સહવારના અમે જ્યારે શીકારપર ચાલી જઈએ ત્યારે અબુલફઝલને આપી આવે કે, તે જહાંપનાહની પાસે પહોંચાડે; બીજું તમેલામાં જઈ હુકમ આપો કે અરબી નસ્લના થોડાઓ જોઓ એક ટપે સો કાસથી બોહા ન ઉતરે તેમને ખરાખર સામાન નાખી રાતના અગીઆર વાગે અમારા મકાન નીચે હાજર રાખે."

મીરઝાં મહમુદ: "આ હમણાજ ચાલ્યો."

જહાંગીર: "હમણા કેટલા વાગ્યા હશે?"

મીરઝાં મહમુદ: "કાંઈ રાતનો એક પહોર વીતી ગયો છે."

થોડી વાર પછી મીરઝાં મહમુદ પાછો ફર્યો અને બોલ્યો: "થોડાઓ હાજર છે." જહાંગીરે ઉઠી કાળાં કપડાં પહેર્યાં, શરીરે હથીયાર સજ્યાં, પોતે એક થોડાપર સ્વાર થયો અને બીજાપર મીરઝાં મહમુદને સ્વાર કર્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ફહીમનના કરતુક અને તેણીના હાલ.

શાલો ઝરબફત મુબારક તુરહે દહલતમદો;
હમકો કમ્બલમેં ફુશાલિકો મઝા મીલ્તા હયે.

[અર્થ: આ પદસાવાળાઓ ! ઝરીની વણેલી શાલો તમને મુબારક; અમને તો ધાબળીમાં શાલ જેવી મળહ આવે છે.]

મહેશ્વરીસા: "તમારું ક્યાંથી આવતું થયું?"

ફહીમન: "દેલ્હીથી."

મહેશ્વરીસા: "શા કામ માટે?"

ફહીમન: "તમારા કંદોમાં આ જીંદગીના જે હવે થોડા ખાકી દહાડા રહ્યા છે તે જીન-રવા માટે."

મહેશ્વરીસા: "કાંઈ લખવું વાંચવું આવડે છે?"

ફહીમન: "થોડું થણું."

મહેશ્વરીનીસા: “ભલા જુઓ તો આ શું લખ્યું છે ?”

ફહીમન: “આ તો સારૂ લખેલું છે. એમાં કંઈ મુશ્કેલ જેવું નથી.”

મહેશ્વરીનીસા: “ભલા આ ઈશ્વાર તો વાંચી સંભળાવો તો ?”

ફહીમન: (વાંચીને) “કેમ કેવું વાંચું છું ?”

મહેશ્વરીનીસા: “તમે તો બહુ સારૂ વાંચી શકો છો.”

ફહીમન: “એ કંઈ મુશ્કેલ નથી.”

મહેશ્વરીનીસા: “તમારા આ અંગ ઉપરના કપડાંના બધીયા કોણના હાથના છે ?”

ફહીમન: “એ તો ખાસ મારા હાથના છે.”

મહેશ્વરીનીસા: “તમે તો સદૃશ્યોની ગાંસડી જેવાં છો !”

ફહીમન: “ખાણું પકાવવાનું પણ કંઈ બળું છું. અગર મારા હાથનું પકાવેલું કંઈ ખાઓ તો બહુ ઇનામ આપો.”

મહેશ્વરીનીસા: “વાહ નસીબ ! જે તમારા જેવી સાહેલી અમને ખુદાએ ધર ખેંચી મોકલી દીધી.”

ફહીમન: “હું તો હુકુરની દાસી છું.”

મહેશ્વરીનીસા: “હાલમાં તો હું તમને કેનાખખાનું સોંપું છું; આગળ જતાં શું સોંપવું તે જોઈશું.”

ફહીમને નમીને સલામ કીધી અને અસંખ્ય દોઆઓ આપવા લાગી. તેણીએ થોડા દહાડા-માંજ મહેશ્વરીનીસા એમને પોતા ઉપર મહેરમાન બનાવી દીધી. બહાર ડોળ ધાલવા ફહીમન લાંબી લાંબી નમાઝો અદા કરતી હતી.

મહેશ્વરીનીસા એની ઉપર દહાડા જતાં એટલી તો ખુશ થઈ કે હમેશાં તેણીને પોતાની સાથે ને સાથે રાખતી. અલીકુલીખાનને ફહીમનના સંબંધમાં કંઈ અજબ અણગમો હતો. તે વારંવાર મહેશ્વરીનીસાને કહેતો હતો કે, “મને આ ફહીમનના લક્ષણો ઠીક લાગતાં નથી.”

પણ મહેશ્વરીનીસા તે નહીં માનતી અને કહેતી કે: “તેણી મોટી પરેઝમાર અને નમાઝી સ્ત્રી છે; આવી ધર્મી સ્ત્રી આપણને હાથ કયાં લાગે !” આ સંભળી અલીકુલીખાન મુઠમાંજ હસતો. એકે રોજ મહેશ્વરીનીસા અને ફહીમનની વચ્ચે આ વાતચીત થઈ:

મહેશ્વરીનીસા: “જાઓ ખીબી ફહીમન, કંઈ કીતાબ તો લઈ આવો.”

ફહીમન: “(લઈ આવીને) લો છું; આ હાજર છે.”

મહેશ્વરીનીસા: “(કીતાબ ખોલી) સુ બહાન અલ્લાહ ! શું લાયક શબ્દો છે,—

અબ જો હેખા તો ચહ હેખા કે કયામત હય ઇરક, કહર હય, જુલમ હય, ખેદાહ હય, આકુત હય ઇરક.”

ફહીમન: “ખરેખર; આ ઇરક પણ જુરી બલા છે,—

“દર બહર ખાક બસર ચાક ગરેબાં કરકે, નન લે લેતા હય વલે બે સરે સામાં કરકે.”

[અર્થ: કામ કામ, મુળે મેળવતાં અને ફાટલાં કપડાં કરીને (ઇરક) છવ લઈ લે છે, અને તે પણ એવી રીતે કે તદન નાહાર મુકલેશ કરીને.]

ફહીમન: “સુબહાન અલ્લાહ ! એમમ આ વખતે આ સુડો આપના હાથને ખુબ જબ દઈ રહ્યો છે; વલ્લાહ ! આપ તો કોઈ તાજદારના લાયક હતાં.”

મહેશ્વરીનીસા: “(હસીને) હું ખાદશાહોની દાસી થવાને પણ લાયકીને નથી.

ફહીમન: “એમમ સાહેબ, એમદબી માફ ! આપે તો આપની ખુશીથી સલતનતને દુર કીધી છે.”

મહેશ્વરીનીસા: “અરે, એમ કેમ ખોલે છે ?”

ફહીમન: “હઝરત અબ્બાસના કસમ છે ! અગર આપ હમણા પણ ચાહો તો મલીકા (શેહેનશાહખાનુ) બની શકો છો.”

મહેશ્વરીનીસા: “ઠીક, તમારી ઝખાંન મુખા-રક થાય તો અલ્લાહ એમ પણ કરે !”

ફહીમન: “(ચોકો જોઈને જહાંગીરનો કાગળ હાથમાં આપીને) જુઓ તો એમમ આમાં શું લખ્યું છે ? મેં આ કાગળના ટુકડાને કેતાબખાનામાં પડેલો ઉપાડ્યો છે, અને કદાચ કંઈ ખાનગી હોય કરી ઉમેરી વાંચ્યો નથી.”

મહેશ્વરીનીસાનો રંગ કાગળ વાંચી બદલાઈ ગયો, અને કાગળ હાથમાંથી પડી ગયો.

ફહીમન: “આપ કેવા વીચારમાં પડી ગયા છો ?”

મહેશ્વરીનીસા: “જો, ફહીમન; તને આમ દજો કરશે વાંચી ન હતો. મારો ખાલીફ મોટો ખુની છે. અગર તેના કાનમાં સહેજ સણસારો પણ મથો તો તારા હકમાં બહુ ધુરૂં થશે.”

ફહીમન: “(લઈ આવીને) લો છું; આ હાજર છે.”

મહેશ્વરીનીસા: “(કીતાબ ખોલી) સુ બહાન અલ્લાહ ! શું લાયક શબ્દો છે,—

અબ જો હેખા તો ચહ હેખા કે કયામત હય ઇરક, કહર હય, જુલમ હય, ખેદાહ હય, આકુત હય ઇરક.”

ફહીમન: “ખરેખર; આ ઇરક પણ જુરી બલા છે,—

“દર બહર ખાક બસર ચાક ગરેબાં કરકે, નન લે લેતા હય વલે બે સરે સામાં કરકે.”

[અર્થ: કામ કામ, મુળે મેળવતાં અને ફાટલાં કપડાં કરીને (ઇરક) છવ લઈ લે છે, અને તે પણ એવી રીતે કે તદન નાહાર મુકલેશ કરીને.]

ફહીમન: “સુબહાન અલ્લાહ ! એમમ આ વખતે આ સુડો આપના હાથને ખુબ જબ દઈ રહ્યો છે; વલ્લાહ ! આપ તો કોઈ તાજદારના લાયક હતાં.”

મહેશ્વરીનીસા: “(હસીને) હું ખાદશાહોની દાસી થવાને પણ લાયકીને નથી.

ફહીમન: “એમમ સાહેબ, એમદબી માફ ! આપે તો આપની ખુશીથી સલતનતને દુર કીધી છે.”

મહેશ્વરીનીસા: “અરે, એમ કેમ ખોલે છે ?”

ફહીમન: “હઝરત અબ્બાસના કસમ છે ! અગર આપ હમણા પણ ચાહો તો મલીકા (શેહેનશાહખાનુ) બની શકો છો.”

મહેશ્વરીનીસા: “ઠીક, તમારી ઝખાંન મુખા-રક થાય તો અલ્લાહ એમ પણ કરે !”

ફહીમન: “(ચોકો જોઈને જહાંગીરનો કાગળ હાથમાં આપીને) જુઓ તો એમમ આમાં શું લખ્યું છે ? મેં આ કાગળના ટુકડાને કેતાબખાનામાં પડેલો ઉપાડ્યો છે, અને કદાચ કંઈ ખાનગી હોય કરી ઉમેરી વાંચ્યો નથી.”

મહેશ્વરીનીસાનો રંગ કાગળ વાંચી બદલાઈ ગયો, અને કાગળ હાથમાંથી પડી ગયો.

ફહીમન: “આપ કેવા વીચારમાં પડી ગયા છો ?”

મહેશ્વરીનીસા: “જો, ફહીમન; તને આમ દજો કરશે વાંચી ન હતો. મારો ખાલીફ મોટો ખુની છે. અગર તેના કાનમાં સહેજ સણસારો પણ મથો તો તારા હકમાં બહુ ધુરૂં થશે.”

ફહીમન: “(લઈ આવીને) લો છું; આ હાજર છે.”

મહેશ્વરીનીસા: “(કીતાબ ખોલી) સુ બહાન અલ્લાહ ! શું લાયક શબ્દો છે,—

અબ જો હેખા તો ચહ હેખા કે કયામત હય ઇરક, કહર હય, જુલમ હય, ખેદાહ હય, આકુત હય ઇરક.”

ફહીમન: “ખરેખર; આ ઇરક પણ જુરી બલા છે,—

“દર બહર ખાક બસર ચાક ગરેબાં કરકે, નન લે લેતા હય વલે બે સરે સામાં કરકે.”

[અર્થ: કામ કામ, મુળે મેળવતાં અને ફાટલાં કપડાં કરીને (ઇરક) છવ લઈ લે છે, અને તે પણ એવી રીતે કે તદન નાહાર મુકલેશ કરીને.]

ફહીમન: “સુબહાન અલ્લાહ ! એમમ આ વખતે આ સુડો આપના હાથને ખુબ જબ દઈ રહ્યો છે; વલ્લાહ ! આપ તો કોઈ તાજદારના લાયક હતાં.”

મહેશ્વરીનીસા: “(હસીને) હું ખાદશાહોની દાસી થવાને પણ લાયકીને નથી.

ફહીમન: “એમમ સાહેબ, એમદબી માફ ! આપે તો આપની ખુશીથી સલતનતને દુર કીધી છે.”

ફહીમન: “અરે, સુકોને એ સીપાહીને !
જો અગર એ સુખેદાર છે, પણ યુદ્ધમાં શેઠ-
રીવાર (બાદશાહ) છે; તમને હીંદની રાણી
બનાવવી મારા માથે છે.”

મહેશ્વરીનીસા: “ખબરદાર, અગર ફરી
એવું કંઈ અખાનથી કહાડયું છે તો. મને
મારો સીપાહીજ સલામત રહે તો ખસ છે.
જે કંઈ મારી કીસમતમાં લખ્યું હતું તે
ખન્યું, હવે કંઈ થઈ શકતું નથી.”

ફહીમન: “શું તમે કામળી (ધામળી) ને
શાલ દુશાલો બનાવો છો ?”

મહેશ્વરીનીસા: “પેશક,”—

“શાલો ઝરખત સુખારક તુમ્હે દોલતમંદો
હમકા કમ્બલમે દુશાલેકા મન્ન મીલતા હવે.”

ફહીમન: “અરે પછી પસ્તાશો; વળી
ફરી એવો વખત આવનાર નથી.”

મહેશ્વરીનીસા: “ઓ સ્ત્રી ! શું તારું મગજ
ખસી ગયું છે ? મારો ખાલી-દ હાલના જમા-
નાનો રસ્તમ અને અફરાસીયાખ છે, અને
શીકલ અને સુરતમાં ચંદ્રમા અને સુયે જેવો
છે. દોલત અને હશમત મને મારી જરૂરીઆત
કરતાં પણ વધુ મળે છે; મને બાદશાહી
નથી જોઈતી.”

ફહીમન: “ખયેર, અગર તમને બાદશાહી
ન જોઈયે, તો જહાંગીર ઉપર કાંઈ રહેમ કરો,
નહી તો તે દીવાનો થઈ જશે.”

મહેશ્વરીનીસા: “મને તારી આ અખાનદરાજી
જરા પણ પસંદ નથી. શું તું નથી બળતી
કે હું પરજીલી સ્ત્રી છું ? અને મારી પાસે
કોઈ પારકા પુરખનો ખ્યાલ કરવો એ જહન-
મમાં ધર બનાવવા બરાબર છે !”

ફહીમન: “તો, શું જહાંગીરને તમારી તરફ
તફન નીરાશ થઈ જરાએ ઉચ્ચેદ ન રાખવી
જોઈયે ?”

મહેશ્વરીનીસા: “લેશબાર પણ નહીં !”

ફહીમન: “શું સાચું કહ્યું છે કે કોઈ
પણ રીતે અલીકુલીખાનને ન સુકશે !”

મહેશ્વરીનીસા: “શું ધાસ ખાઈ રહી છે ?
મારો વાળેવાળ મારા ખાલી-દ પર રીદા છે.”

ફહીમન: “(મનમાં) હું તને છોડાવીશ
અને ફર છોડાવીશ.”

મહેશ્વરીનીસા: “ખરેખર હું તને ચાલાક
સ્ત્રી સમજતી હતી. પણ હવે ઠીક તો એ
છે કે કોલ સુધીમાં તું અલીથી રખસત
થઈ બ.”

આમ કહી જહાંગીરનો તે પત્ર મહેશ્વ-
રીનીસાએ ધગધગતી સગડીમાં નાખી દીધો,
અને એ ત્રણ પળમાં તે પત્ર બળી રાખ
થઈ ગયો.

મહેશ્વરીનીસા: “ફહીમન ! જો કે આ કાગ-
જના શું હાલ થયા ?”

ફહીમન: “બધી રાખ બની ગઈ.”

મહેશ્વરીનીસા: “હું એજ રાખ સલતનત
ઉપર તાણું છું. મને મારો અલીકુલીખાન
સલામત રહે તો ખસ છે.”

એટલામાં અમાનક અલીકુલીખાન પણ ત્યાં
આવી પુગ્યો.

અલીકુલીખાન: “કેમ, ખયેરીયત તો
છે ને ?”

મહેશ્વરીનીસા: “અલ્લાહ ખયેર રાખે !”

અલીકુલીખાન: “તમે આ વેળાએ ગુસ્સા-
લયાં ખેડા છો ?”

મહેશ્વરીનીસા: “(હસીને) ના રે !”

અલીકુલીખાન: “આજે જલ્દી ખાણું
લેવાનો છવ થાય છે; ફહીમનને કહો કે
જલ્દી પકાવે.”

ફહીમન: “હુઝુર હું સરોયરમથી પકાવીશ.
એક કલાકમાં ખાણું તૈયાર જોજો.”

આટલું કહી અલીકુલીખાન તો ત્યાંથી
ચાલી ગયો. ફહીમન ખાણું પકાવવામાં મશ-
ગુલ થઈ, અને અરધોએક કલાક થયે હશે
કે મહેશ્વરીનીસાની દાસી યુલાખ જેણી ફહીમનની
હમણા સુધીની ચહડતી જોઈ તેના લોહીની
પ્યારી થઈ હતી તે આવી અને યોલી: “હુઝુર,
મને આ ફહીમનના લક્ષણ સારાં નજર નથી
આવતાં.”

મહેશ્વરીનીસા: “તું શા ઉપરથી કહે છે ?”

યુલાખ: “હમણા ખાણું પકાવતાં પકાવતાં
તેણીએ પોતા પાસેથી એક ન્હાની શીશી
કહાડી અને તેમાંથી થોડાં ટીપાં કોઈ દવાનાં
ચાવલમાં નાખ્યાં અને મહોંથી કંઈ બડબડાટ
કર્તા કરતી હતી. મેં ફક્ત આટલું જ સાંભળ્યું !
“તું તેને ન સુકશે, પણ હું તેને સુકાવીશ.”

મહેશ્વરીનીસા: “પેશક; કાંઈ છે ખરું.”

જ્યારે દસ્તરખાનપર મહેશ્વરીનીસા અને
અલીકુલીખાન ખાવા બેઠા ત્યારે ફહીમન
વાસણોમાં ખાવાનું નાખીને લાવી અને અલી-
કુલીખાન પાસે તે સુકયું.

મહેશ્વરીનીસા આ જોઈ યોલી: “ફહીમન,
અમારી ખુશી એવી છે કે પહેલાં તમે ખાઓ.”

કુહીમન: “એ તો આજે રાત્રી રાખ્યો છે.”
મહેશ્વરીસા: “આજે તે વળી રાત્રી
કેવો?”

કુહીમન: “મારા રમઝાનના કાંઈક રોજ
ઓછા હતા તે પુરા કરે છું.”

મહેશ્વરીસા: “(અલીકુલીખાનને) આપ
આ ખાશો નહી, મને આ પર શક છે.”

એટલું કહી મહેશ્વરીસાએ તે વાસણ
એક બીલાડીની સામે મુક્યું. તરતજ બીલા-
ડીએ તે ખાવું શરૂ કર્યું. પાંચ પળો થઈ ન
હશે કે તે તરફથી મારી મરી ગઈ. આ
ખનાવ જોઈ અલીકુલીખાનનું મહેંકું યુસ્સાથી
લાલ થઈ આવ્યું. કુહીમન તે જોઈ ડરના
મારે પડી ગઈ. અલીકુલીખાન તલવાર ઉપાડી
તેને મારવા જતો હતો પણ મહેશ્વરીસાએ
તેના યુસ્સાને ઠોડી કર્યો અને કહ્યું:

“એને જનથી ન મારો, બાકી બીજી જે
કંઈ પણ સળ કરવી હોય તે કરો. એમાં
એનો વાંક નથી. એ કોઈ દુશ્મનની શીખ-
વેલી છે.”

અલીકુલીખાને ધણીએ તેણીને પુછ્યું પણ
કુહીમને જરાએ પતો આપ્યો નહી. આખરે
અલીકુલીખાને તેણીનાં નાક અને કાન કપાવી
નાખી તમામ શહેરમાં ફેરવી ગામ બહાર કઢાડી
મુકવાનો હુકમ કર્યો.

પ્રકરણ ૯ મું.

નરસીંહ દેવ.

એક જ રહેતે નહીં આશીકે બદનામ કહી;
દીન કહી, રાત કહી, સુબહ કહી, શામ કહી.

મધ્ય રાત્રીનો વખત હતો. તમામ આ-
લમ ભર ઉંધમાં સુતેલી હતી, એવી વેળાએ
બુદ્ધેલખડનો રાજા નરસીંહ દેવ પણ ભર
ઉંધમાં પડ્યો હતો. એકાએક કાળા કપડામાં
વીટળથેલો એક શખ્સ તેના બીજાના પાસે
આવ્યો અને તેને જગાડવા લાગ્યો.

નરસીંહ દેવ: “આ કોણ છે?”

કાળા કપડાવાળો: “જોઈ દ્યો કોણ છે.”

નરસીંહ દેવ: “જોહ, શું આવી પહોંતા?”

કાળા કપડાવાળો: “યાર, તમારી વીંટી
તો જાડુ જેવી છે. જેવી રીતે અલીખાનની
વાતમાં “સમસમ” ના નામથી તરત ચૂકાનો

દરવાજો ઉઘડી જતો એવીજ રીતે તમારી આ
વીંટીના પ્રતાપથી હું તમારા આ સુવાના
જોરડા સુધી આમ આવી પુજો છું. મને તેમ
કરતા કોઈએ આ વીંટીને લીધે રોક્યો નથી.”

નરસીંહ દેવ: “હવે વખત ન ગુમાવો,
મને તે બાબત જાણવી છે, જેને માટે આમ
મળવાનો આપે આ વખત ઠેરવ્યો છે, અને
જેના માટે આટલી તકલીફ ખેંચી આપ
અહીંયાં સુધી આવ્યા છો.”

કાળા કપડાવાળો: “પહેલાં એ જાણાવશો
કે તમે મને તમારો સાચો દોસ્ત સમજો છો?”

નરસીંહ દેવ: “શાહજાદા જહાંગીર!
તમને શરમાવું જોઈએ, જે આવા સવાલ કરો
છો. શું તમને હજીએ મારી દોસ્તીની પરીક્ષા
કરવી બાકી છે?”

જહાંગીર: “(કે જે કાળા કપડામાં સળ
થઈ આમ આવ્યો હતો) જુઓ બાઈ, તમારા
લાયકનું એક કામ છે, અને તમારી પણ
ફરજ છે કે સાચા દોસ્તની માફક તેને પાર
ઉતારો.”

નરસીંહ દેવ: “પરમેશ્વર ન કરે કે તમને
પરેશાન થવું પડે.”

જહાંગીર: “હવે વખત નીકળી જાય
છે અને મને ફરી સો કોસ અહીંથી જવું
છે. માટે મારું કહેવું સાંભળો દ્યો. મરકરી
કરવાનો ધણીએ વખત આવશે.”

નરસીંહ દેવ: “ફરમાવો, હું સાંભળવા
માટે તૈયાર છું.”

જહાંગીર: “અણલક મલને તમે ઝોળખો
છો?”

નરસીંહ દેવ: “તેને કાણુ નથી ઝોળ-
ખવું! હીંદનો વડો વજીર તે છે.”

જહાંગીર: “ના ના, તે તો મારા જનને
દુશ્મન છે.”

નરસીંહ દેવ: “તારે હવે એની બાબતમાં
શું કહ્યો છો?”

જહાંગીર: “તે આજ કાલ ગ્વાલીયરની
તરફ જાય છે. એવી કંઈ તજવીજ કરો કે
જ્યારે એ તમારા ઇલાકા પાસેથી નીકળે
ત્યારે તેને પુરો કરી નાખવામાં આવે.”

નરસીંહ દેવ: “તેને કોની સાથે દુશ્મની
છે?”

જહાંગીર: “તમે મારી મતલબ ન સમજ્યા.”

નરસીંહ દેવ: “પાણું સમજાવો.”

જહાંગીર: “અજબ જવા છે. અરે એને
કતલ કરી નાખો એમ કહું છું.”

નરસીંહ દેવ: “જહાંગીર સારી રીતે વીચાર કરીને આ કામ કરે; તે તમારા પીતાની જમણી બાજુ છે. એવું ન થાય કે કંઈ મામલો બદલાઈ જાય !”

જહાંગીર: “અલ્લાહ અલ્લાહ કરે; હું તે શખસના પુનનો પાસે છું; અગર તમે તેમ કરવાની ના પાડતા હોવ તો તમારી અમારી મીનાચારી આજથી છુટી.”

નરસીંહ દેવ: “હું મતલબી હોસ્ત નથી. અણુલકાલ તો શું પણ અગર તમે કહો તો તમારે ખાતર મારા કોઈ સ્નેહીને પણ મારી નાખું.”

જહાંગીર: “શાબાશ! આવતી કાલે દશ વાગે તે તમારા ઇલાકામાંથી પસાર થશે. થોડા સ્વારને છુપાવી રાખશે. જેવા મોકા મળે કે તરત કાપી નાખજો.”

નરસીંહ દેવ: “ઠીક બાપુ; તારે ખાતર મને એ પણ કબુલ છે, પછી જોઈએ તો અકબર માફ રાજ છીનવી લે, પણ તારું કામ હું પડવું નહીં રાખું.”

જહાંગીર: “તું તો મારા પ્રાણ સમાન છે; ઈનશાઅલ્લાહ તાલા જ્યારે ખુદા મને કોઈ દીવસ દેખાડશે ત્યારે પછી તું જોઈ લેજે કે હું કેમ આનો બદલો લાવું છું.”

નરસીંહ દેવ: “યાદ રાખજો.”

જહાંગીર: “બરાબર. તમને મારા દીન અને પ્રમાનનાં કસમ ખાઈ કહું છું કે હું તમામ ઉમર સુધી આભારી રહીશ.”

નરસીંહ દેવ: “ખરું ઠીક, આપ લલે હવે પધારજો. એ કામ પાર ઉતારવું હવે મારે માથે છે.”

જહાંગીર: અણુલકાલને કંઈ નહોતો સુનો લેખતા ના. તે પણ જમરા લડવેયો છે.”

નરસીંહ દેવ: “અગર એના લાખ જન હશે તોપણ તે એકે જન સલામત લઈ ન જશે.”

જહાંગીર: “મારી હાતી ધડકે છે. ખુદા ખચેર કરે.”

નરસીંહ દેવ: “તમને તો સદા વહેમની બીમારી છે, અને વહેમની દવા તો લુકમાનની પાસે પણ નથી.”

જહાંગીર: “પણ વખત તો યાદ છે ને?”

નરસીંહ દેવ: “હા, યાદ છે. બરાબર દસ વાગે.”

જહાંગીર: “કોઈ કુશીયાર સરદારને મોકલજો. કારણ એ શખસ બહુ ચાલક છે. કાંઈ ઉસ્તાદી અને ચપલાઈથી બચી ન જાય.”

નરસીંહ દેવ: “સરદાર શું! હું પોતે જઈશ અને તેની સામે ચક્રશ. કદાચીત દીલાવર અને શુરોએ હોય, પણ બદો પણ કાંઈ કમ નથી.”

જહાંગીર: “અગર હું તમને એનાથી કમ સમજતે તો કદી તમારી પાસે ન આવતે.”

નરસીંહ દેવ: “હવે તમે જાઓ છો?”

જહાંગીર: “હા; મને આનું પરીણામ જણાવજો.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ખાંડસમાંનું માથું.

તુઝસી મક્કાર ન કલી દેખા અમે રસવા મએને; ડાકટર તુઝકો એલી ઠંડા કીયે દેતા હું.”

[અર્થ: તારા જેવા ફરેખી મેં કોઈ પણ જોયો નથી એ બહાનમ! બસ હમણા તને કાપી નાખી દાર કરી દેઈ છું].

મીરઝાં મહમુદ: “કાંઈ સાલજ્યું? જહાંગનાહ (ખાદશાહ અકબર) ની તખીઅત આજ કાલ સારી રહેતી નથી.”

જહાંગીર: “અલ્લાહ શેફા બખશે.”

મીરઝાં મહમુદ: “સફા કે શેફા? (સાફ થઈ જાય કે સારા થાય.)”

જહાંગીર: “તમે તો દીવાના થઈ ગયા છો!”

મીરઝાં મહમુદ: “અમે તો દોઆઓ માગીયે છીયે કે જલદી દબી જાય.”

જહાંગીર: “કેવું બેઠું બોલો છો. ખાગેશ રહો, દીવાલને પણ કાન હોય છે!”

મીરઝાં મહમુદ: “દીલમાં તો ખુશી થઈ રહ્યા છો કે, કેવા આનંદે તે દહાડો થશે જ્યારે તખ્તે હીંદુસ્તાન પર એસી હું તાજ પહેરીશ.”

જહાંગીર: “પણ, અગર અમેજ પહેલાં મરી ગયા તો?”

મીરઝાં મહમુદ: “સાચું કહો, તમારા દીલમાં શું વાત છે?”

જહાંગીર: “કેમ દીવાનો છે કે?”

એવામાં એબદાર કાબલ થઈને:

“એકે એ દોડાવુડા કપડા પહેરેલી અબજા જેવા દેખાવમાં દરવાજા પર આવી ઉભી છે

અને કહે છે કે, - “મને શાહબાદને જરૂર મલવું છે.” મેં તે એને જવાબ દેઈ દીધો, ને એ દરવાજાપરથી ખસતી નથી. હવે આપ જોવા હુકમ ફરમાવો તે કહું.”

મીરજાં મહમુદ : “આવવા દેઓ.” હુકમ મળતાંજ ચોખ્ખાદાર ફહીમનને લઈ હાજર થયો.

ફહીમન : “સલામ હજુર.”

જહાંગીર : “અરે! આ તે વળી કંઈ બલા છે?”

મીરજાં મહમુદ : “કંઈ સમજમાં આવતું નથી.”

જહાંગીર : “એની સુરત તો કંઈ આગળ જોવાલી જણાય છે.”

મીરજાં મહમુદ : “હજુર ભુલતા તો નથીને. જુઓ નથી નાક કે કાન કે સર ઉપર વાળ.”

ફહીમન : “કેમ મીરજાં, આપની આંખોમાં ચરબી છવાઈ ગઈ છે?”

મીરજાં મહમુદ : “જોહા! આ તો બીબી ફહીમન છે. બીબી સાહેબ, આ આપના શા હાલ થયા? નાક કાન કોણુને આપી આવ્યાં? વળી સાથાના વાળ ક્યાં ગયા?”

ફહીમન : “કાંઈ પુછોજ ના. હજુરજ-”

જહાંગીર : “(વાત ટુંકી કરી) આ તમારા હાલ પેશા અસીકુલીખાનેજ ક્યાં?”

ફહીમન : “જી, એ એનાજ કરતુક. એ તો જાનથી મારવા તૈયાર થયો હતો, પણ મહેશ્વરીસાએ બચાવી.”

જહાંગીર : “ઇશાનઅલાહતાલા! હવે તે પોતે થોડા દહાડાનોજ મહેમાન છે. અફસોસ!”

મીરજાં મહમુદ : “જરા જુઓ તો ખરા, કેટલું અધીર!”

ફહીમન : “ન્યાં સુધી અલીકુલીખાન જીવતો છે ત્યાં સુધી મેહશ્વરીસા કોઈ પણ યુક્તિએ કાજુમાં આવી નહીં શકશે.”

જહાંગીર : “બહુ ઠીક કહ્યો છો. અસલ શીસાદનું મુળ પણ એજ છે; પણ હવે મારા હાથથી બચી એ જશે ક્યાં?”

મીરજાં મહમુદ : “જહનમમાં.”

ફહીમન : “હજુર, હું તો હવે ક્યાંની એ ન રહી.”

જહાંગીર : “પણ એમાં દેખાડશો કે મારો શું વાંકો? મેં કંઈ તમારા નાક કાન નથી કાપ્યાં.”

ફહીમન : “એણે આપે નથી કાપ્યા; પણ હજુરના કામમાં એ કપાયા છે ને.”

જહાંગીર : “તમે કયું કામ પાર ઉતારી દીધું છે?”

ફહીમન : “મેં મારી તરફથી કંઈ બાજી રાખ્યું નથી.”

જહાંગીર : “કંઈ નહી; ખચેર તમારા માટે કંઈ મુકરર થઈ જશે.”

ફહીમન : “અફસોસ, આપે મારી મહેન-તનો કાંઈ વીચાર કયો નથી.”

મીરજાં મહમુદ : “ચાલ, ચાલ, બહુ મોટી મોટી વાતો ન કર. મેં ધણીએ તારી શરમ રાખી છે. ચાલ દુર થા.”

ફહીમન : “શું મેં આપની ખીદમત બળ-વતાં નુકસાન નથી ખમ્યું?”

મીરજાં મહમુદ : “અગર નુકસાન ખમ્યું તો પોતાની એવકુશીથી.”

ફહીમન : “ઠીક ત્યારે તો જેવું કીધું તેવું મને મળ્યું.”

મીરજાં મહમુદ : “ચાલો હવે, પધારો.” ફહીમન આ શબ્દો સાંભળી બડબડતી ત્યાંથી ગઈ.

જહાંગીર : “આવી રીતે તેણીને તરછોડવું ઠીક નહતું.”

મીરજાં મહમુદ : “મારા વીચારવા મુજબ એ જીનું હેવાત રહેવું ઠીક નથી. એ કાળી નાગણ છે. નારાજ થઈને ગઈ છે માટે બહુ બગાડશે.

જહાંગીર : “બધું હમણા મુન્યું કે?”

મીરજાં મહમુદ : “(જોરથી) બીબી ફહીમન! જો બીબી ફહીમન! જરા એક વાત તો સાંભળો, અહીં આ ઝોરડામાં આવો.”

એમ કહી અંદર લઈ જઈ મીરજાં મહમુદે એક ફટકો તરવારનો બીચારી ફહીમનની ગરદન ઉપર એવો લગાવ્યો કે તેણી જમીન પર મુરકું થઈ પડી ગઈ. એવામાં ચોખ્ખાદાર એક સવારને લઈને આવ્યો અને યોહ્યો: “આ શખ્સ કાંઈ અરજ કરવા માંગે છે.”

જહાંગીર : “કહો જી, સવાર, ક્યાંથી આવ્યા અને પતરાનો દાખડો શેનો છે?”

સવાર : “મને રાજા નરસીંહદેવે હજુરની ખીદમતમાં મોકલ્યો છે, અને આ પતરાનો દાખડો બેટ તરીકે મોકલ્યો છે અને તોડીદ કીધી છે કે એને હજુરનાજ હાથમાં આપવું. બટકે સાથે જણાવવું કે હજુર પણ એને ખાનગીમાં ઉપાડો!”

મીરઝાં મહમુદઃ “એમાં એવાં તે કયા હીરા મોતી છે ?

જહાંગીરઃ “(સવારને) વાહ, તમે બાહર નાઓ. મીરઝાં તમે એને જોલો તો.”

મીરઝાં મહમુદઃ “કંઈ એવા જેવું જણાય છે.”

જહાંગીરઃ “ખુદા જાણે શું છે.”

મીરઝાં મહમુદઃ “અરે! આ તો અજબ ચીજ જણાય છે.”

જહાંગીરઃ “પહેલાં તમે જોલો તો ખરા; તે પહેલાંજ વાતો કરો છો.”

મીરઝાં મહમુદઃ “આ દાખડો તો તોડ્યા વગર ન ખુલશે. એવું ઠાંકણું બહુ મજબુત બંધ કરેલું છે.”

જહાંગીરઃ “અરે તુટયું તો જહાનમ, તોડી નાખોને.”

મીરઝાં મહમુદઃ “ચાકુથી વીંધું ?”

જહાંગીરઃ “કંઈ પણ કરો, પણ વખત ન ગુમાવો.”

મીરઝાં મહમુદઃ “યા ખુદા બચાવજે !”

જહાંગીરઃ “કેમ ?”

મીરઝાં મહમુદઃ “અહીં આવીને જુઓ.”

જહાંગીરઃ “પણ છે શું ?”

મીરઝાં મહમુદઃ “આ દાખડામાંથી અજબ નેવી દુરગંધ આવે છે.”

જહાંગીરઃ “તમે જુઓ તો ખરા એમાં ચીજ શું છે ? તમે વાતોં કયાં કરો છો અને મને ગુસ્સો આવે છે.”

મીરઝાં મહમુદઃ “(દાખડો ઉલટાવી) આ દ્યો, આ છે !”

જહાંગીરઃ “શુકરાના! આજે મારા કસમ પુરા થયા.”

મીરઝાં મહમુદઃ “મારા ખુદા! આ તો અજબદુરગંધનું માથું છે !”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

શહેનશાહ અકબરની દરબાર.

“યહ ચમન થાંહી રહેયા ઔર હબરોં બનવર, અપની અપની જોલીયાં સળ જોલ કર ઉઠ બચાવે.”

જુમ્હાની રાત છે. અકબર બાદશાહ કુતુબ-ખાનામાં બેઠેલા હતા. ફારસી અને સંસ્કૃતના ગુણીયલ પંડીતો હાજર હતા. તમામ શાસ્ત્રી, સુધી અને વેદાંતીઓ, તવારીખ-નવેસો, કબી-પંડીતો, આલેમો પણ ત્યાં બેઠેલા દેખાતા હતા. મકાન અતરથી સુગંધી અને પુલોથી સુશોભીત હતું. અકલી (વીચારની) અને નકલી (કીતાબની) તવારીખ અને ચાલુ જમાનાના મામલા ઉપર ચર્ચિતે ચર્ચ રહી હતી. એવામાં ખાને આઅઝમ જે અકબરનો દુધભાઈ અને સેનાપતી હતા તે એક કલાક મોડો આવ્યો. ખાને આઅઝમ એક સીધો સાદો મુસલમાન હતો, અને તેની દહાડી બહુ લાંબી હતી. અકબરને નીચમસર સધણું કામ કરવાનો બહુ શોક હતો. જેવો અકબરે ખાનને આવતાં જોયો કે પોતે હસી પડ્યો અને બોલ્યો: “જણાય છે કે તને તારી દહાડીનો બોજો હાલવા ચાલવા દેતો નથી !”

ફઝ્લી: “ખરાબર ફરમાવું, પીરો મુરશીદ.”

ટોડરમલ: “અરે ખાન સાહેબ, તમે આ દહાડી સુખારકને ખચેરબાદ (મુંડાવી નાખો) કરો. કારણ તમને રવા છે કે જમાનાના ખલીફતુલા (બાદશાહ)ની પેરવી કરવી જોઈએ. જેવી રીતે કે:

“દહાડી કે મુંડા હાલ તો મુંડાકા બપેડા.”

[અર્થ: દહાડીને કહડાવી નાખ તો પછી મુંડાની ખટખટ-]

ખાને આઅઝમ: “બહુ અકલવાળી વાત કીધી; પણ આપ તે દહાડીમાં શું સમજો? અરે જનાબ, દહાડી તો મરદાને હોય છે. તેથીજ કહ્યું છે ને કે:

દહાડી મરદોંકો હુઆ કરતી હય.

અનખોંકો કહાં ?”

[અર્થ: દહાડી તો મરદાને હોય છે; નામરદાને ક્યાં હોય છે ?]

ફઝ્લી: “ખાન સાહેબ, કુસુર માફ કરશો:

“રીરા બાચકંદો સે મુય કે અનખદાન પુરાદ, ન કે રીશી કે હા બચાવે ખરગારો.”

[અર્થ: દહાડીના બે ચાર વાળ જોઈએ કે હડપથી ઢંકાય; નહીં કે એવી મોટી દહાડી હોય કે સસલાવું બચ્ચું અંદર રહી શકે ?]

મુલા દોખાઝા: “ખાન સાહેબ, આ કહી દેઓને કે,

“અચા રા એ બધાં?”

દહાડી બકરોંછી હુઆ કરતી હય,
રોરોંછી કહાં?”

[અર્થ: જે નહેર ચીજ છે તેની સમજણ કેવી? દહાડી તો બકરોંચાને હોય છે; વાધને ક્યાં હોય છે?]

અકબર: “ખયેર જવા દો આ વાતને. હકીમ સાહેબ, ગાયના ગોસ્તની બાબતમાં તમારો શું વીચાર છે?”

હકીમ અબદુલ ફતાહ: “અમારી કીતાબોમાં લખ્યું છે કે એનું દુધ રક્ષા (આરામ દેવાવાળું) છે, પણ એનું ગોસ્ત ખીમારી વધારનાર છે.”

ખંડીત: “સાચું છે હુજુર: અગર ગાયમાં કાંઈ મોટાઈ ન હોત તો કુરાનમાં સઉથી પહેલાં “સુરે બકર” ન હોત!”

શાયર ઉરશી: “કીબલે આલમ, અગર બેઅદબી ન હોય તો અરજ કરે?”

અકબર: “જરૂર કરો.”

ઉરશી: “આજે શેખ સાહેબ (ફઝ્લી) ને આસમાન પરથી કંઈ ખીલત (સરપાવ) મળી છે.”

ફઝ્લી: “અને મને તે મળેલી ખીલત મેં આપને બક્ષી દીધી છે.”

અકબર: “વાત શું છે?”

ઉરશી: “જનાબે આલી, અસલ બાબત એ છે કે શેખ સાહેબે સાંભળ્યું હતું કે જ્યારે શેખ સાદી સાહેબે આ શયરે કહ્યો હતો:

બરે દરખ્તાને સખ્ત દર દર નજરે હુશયાર
હર વરકી દફતરીસ્ત મઅરફેતે કેરહેગાર.

તો એમને અઉલીયાઇનો દરજ્જો મળ્યો હતો. આથી એમને પણ આ જોઈ જોશ આવી ગયો કે હું પણ કંઈ એવા શયર (કાવ્ય) લખું કે મને પણ આસમાન પરથી કંઈ મળે. એમણે બનાવેલો શયર આ છે:

“હર ગીયાહી કે અઝ ઝમીન ફયદ,
વાંદુ લા શરીકા લા શુબદ.”

અર્થ: એક ધાસતું તણખડું જે જમીનમાંથી ઉગે છે તે આમ કહેવું ઉગે છે: “નથી એનો કેહ શરીકા (જડથો), એનો એ એક અલ્લાહ છે.”

હવે આ શયરનું રટણ એઓ કરતા હતા અને આસમાનની તરફ જોતા હતા કે એમના

માટે પણ કંઈ બક્ષીશ ઉતરે. ફરેસ્તો તો કોઈ ન આવ્યો પણ એક વનવાળું આવ્યું અને તેણે શેખ સાહેબના કપડાં બગાડ્યાં. અફસોસ મારા પાસે તે વેળા તીરકમાન ન હતો, નહીં તો તરતજ તે જાનવર પોતાના આ કામ માટે સજાએ પહોંચતે. શેખ સાહેબને પણ બહુ યુસ્સો આવ્યો. પણ કરે શું! ફઝીરનો યુસ્સો જોલીપર ભારી.”

ફઝ્લી: “તમારી પણ એવી મરજ છે કે તમને કાંઈ મળે.”

અકબર: “તમે હમેશાં હસ્તા જેવું ક્યાં કરો છો.”

ફઝ્લી: “એમનો હક છે. એમની મરજમાં આવે એટલી એઓ મારી મશકરી કરે. એમને તેમ કરવાની રજા છે.”

અકબર: “જ્યારે અમે ફતેહપુરથી આવ્યા હતા ત્યારે તમે કયો કસીદો કહ્યો હતો? તેનો પહેલો શયર અમને ધણો પસંદ પડ્યો હતો. અમને તે ફરી સંભળાવો તો.”

ફઝ્લી: “પહેલો શયર યાદ છે.”

“નસીમે ખુશ દીલી અઝ ફતહપુર મી આ યદ,
કે બાદશાહે મન છે રાહે દુર મી આયદ.”

[અર્થ: ફતેહપુર (સીકી)થી બામદાદની ખુશ દીલ હવા આ બગર લાવે છે કે અમારો બાદશાહ દુરના સુલ્કથી આવે છે.]

અકબર: “આ વેળાએ અબુલફઝલની ગેરહાજરીથી મને બહુ દીલગીરી લાગે છે.”

ખાને આઝમ: “ભલા ખલીફા સાહેબના વગર હુજુરને કયારે એન પડે છે.”

અકબર: “ખુદા ખયેર કરે! કોઈ કાગળ પણ નથી.”

ફઝ્લી: “ભાઈ સાહેબે મને પણ આવવાનું કંઈ જણાવ્યું નથી.”

અકબર: “ખુદા ખયેર કરે. અમારા દીલમાં કેમ આજે ધાસ્તી લાગ્યા કરે છે.”

ખાને આઝમ: “ધાસ્તી જેવું શું છે? શેખ સાહેબને ગયાને હજી કેટલા દહાડા થયા છે! વળી શેખ સાહેબ સાહેબેકલમ અને સયેફ (કલમ અને તરવારમાં એકસા) છે. કોઈ બે ચાર રોજમાં ફતેહ પામી પાછા આવશે.

અકબર: “અમે તો અબુલફઝલને ‘તઓ-રેત’ અને ‘ધનજલ’ના તરજુમાપરજ સુકરર કયોં હતા.”

ફઝ્લી: “તે કામ તો એમણે તેજ દહાડે શરૂ કરી દીધું હતું. બલકે એક દુકડો

(મીસરો) ત્યાં આપણી સામેજ આ મુજબ શરૂ કરી દેખાડ્યો હતો:

“અચ નામે તો હજા કીરરતુ”

[અર્થ: ઓ તું કે જેનું નામ હરસ ખીરત છે.]

અકબર: “હા. યાદ આવ્યું. તમે તરત પાછો તેનો મીસરો બોલી ઉઠ્યા હતા કે:

“સુબહાનકા લા શરીકા યાહુ.”

[અર્થ: ઓ પવિત્ર તું કે તારા મીસાલ ખીલે કોઈ નથી.]

આ મુજબ કુટુબખાનામાં ચુકતચ થઈ રહી હતી, જેવામાં એક ચોખદાર આવ્યો અને અદમ બખ્તી બોલ્યો: “કીલ્લેએ ચાલમ! નીહાયત અફસોસ સાથે ખબર આપું છું કે શેખ અબુલકાસે જનતવાસ કર્યો.” આ શબ્દો સાંભળતાંજ અકબરના ચેડેરાનો રંગ ઉડી ગયો. તેણે એખખતીયાર કહ્યું: “ઓ ખુરા કાસેદ! તું શું બકી રહ્યો છે! મારા મિત્રે ક્યારે સ્વર્ગવાસ કર્યો?”

ચોખદાર: નરસીંહદેવ છુદેલખંડના રાજાએ ફરખથી કતલ કરી નાખ્યો.”

બાદશાહનું મોં કોપથી આ સાંભળી લાલચોળ થઈ આવ્યું. છતાં અબુલકાસેની જુદાઇને લીધે બાદશાહ બહુ ગમગીન બની ગયો અને નહાના બચ્ચાંની પેટે રડવા લાગ્યો. માથાપરનો ફેટો ઉતારી ફેંકી દીધો અને બોલ્યો: “ગરબ થઈ ગયો—સીતમ થયો. ઓ અબુલકાસ! તું મારી સલતનતનો ચેરાગ (દીપક) હતો. તું મારી બાલુસમાન હતો. અફસોસ છે કે મારી હાજિયાતીમાં આમ બન્યું! (ખાને આઅઅમને)ઓ ખાને આઅઅમ! તુરત રવાના થાઓ અને તે ખુનીને કેદ કરી લાવો; શીક્ષા કરવામાં વખત ન લગાડશો.”

આટલું કહી બાદશાહ મહેલમાં ગયો. એ દહાડા અને એ રાત સુધી શાંત પડી રહ્યો; ન કોઈ ખાધું કે પીધું; ન કોઈની સલામ લીધી. ખાને આઅઅમ બાદશાહના ફરમાન મુજબ સવારો લઈ છુદેલખંડ રવાના થઈ ગયો અને ત્યાં જઈ નરસીંહદેવને પકડી લાવ્યો.

તે પછી થોડી મુદતે અકબરની તબીબત બગડી અને કેટલાક રોજ પછી તેણે સ્વર્ગવાસ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ત્રણ ખુન.

તેરી જન્મગી પે સુહસર હય જન્મગી મેરી, વર ન ચે જન નીકલને મેં નહીં જાં દેરી.

[અર્થ: તારી જન્મગીના આધારે માફ જવન છે; નહીં તો ઓ ચાર! આ જવ નીકળવામાં કંઈ વાર નથી.]

આ વાતને લાંબો કાળ થઈ ગયો છે અને મહેરનનીસા યેગમ એક બેટીની મા પણ થઈ ગઈ છે, અને પોતાના ખાવીંદ અલી કુલીખાનની સાથે દેહલી આવી છે. શાહજહાં સલીમ એટલે જહાંગીર હવે હીંદુસ્તાનનો શહેનશાહ થયો છે! શું અલાહની મોટાઈ છે. શું હટું અને શું થઈ ગયું!

જહાંગીર: “મીરજાં! હવે આ વખત છે, દુશ્મન ઘરમાં છે, માટે આ મોકાને ખરો સમય જણ્યો.”

મીરજાં મહમુદ: “ખરેખર મારા બાદશાહ, હવે એને જવતો સુકવો ન જોઈયે. જ્યારે એ ન હશે ત્યારેજ આપણું કામ થશે. પછી મહેરનનીસાને રસ્તે લાવતાં કંઈ અડચણ આવે તેમ નથી.”

જહાંગીર: “મને ખુદને આ માખતની બહુ ચીંતા છે, અને તેથીજ મેં અલીકુલીખાનને અહીં બદવાનથી બોલાવ્યો છે.”

મીરજાં મહમુદ: “અને કુટુબખાનખાનને આપે કેમ યાદ કર્યો?”

જહાંગીર: “કમખખત અલી કુલીખાના ખુન માટે.”

મીરજાં મહમુદ: “આ શું! હુસુરે આ અદના સુલામને આ કામ માટે લાયક ન લેખ્યો?”

જહાંગીર: “ના, ના, મારા દોસ્ત! આ કામ તારા અને તેના બેના હવાલે છે.”

મીરજાં મહમુદ: “આ લ્યો કુટુબખાનખાં આવ્યો.”

કુટુબખાન: “આ સુલામ જન રીદા કરવા માટે હર તરફ હાજર છે.”

જહાંગીર: “સુલો, કુટુબખાન, તમે અને મીરજાં બંને તેમજ થઈ જાઓ, અને ઉપરથી એક કાજીમીરી કપડું બોલી લ્યો, કે તમારાં

હથીયાર દેખાય નહીં; પછી મોતી બાગમાં જાઓ જ્યાં તમને એક પીર મદદ (૪૬ ડોસી) બે બાદશાહી ચલામો સાથે મળશે, તેમની સાથે કાંઈ વાતચીત કરશો કે તમે કોણ છો અને ક્યાંથી આવ્યા છો. યુવયુવ તેઓને તમારી સાથે લેજો, અને અલી કુલીખાનનાં મકાન પર જજો. ત્યાં જઈ પહેલાં એને આ વાત પર સમજવળે કે મહેશ્વરીનીસા બેગમને તલાકે આપે. અગર આ એણે માન્યું તો હીક, નહીં તો તરત તમારે એને કાપી નાખવો; એટલે પણ એને વખત ન આપતા કે એ ચેતી જાય, નહીં તો એને મારવો કઠણ થઈ પડશે કારણ તે આ જમાનાનો રસ્તમ છે. તેથી બે ત્રણ આસામીઓથી દબી જાય તેમ નથી.”

મીરજાં કુતુહલીન: “હુઝુર, ખરેખર આ શખ્સ બલા છે. હુઝુરે એને એક મરત છેડા-યલા હાથીની સામે મુકી દીધો કે કચડાઈ મરે, તો ત્યાં પણ એણે બહાદુરીથી પોતાનો બચાવ કર્યો; પછી હુઝુરે એને એક સીંહની સામે લાવી મેદશો તો તેને પણ એણે વગર હથીયારે પુરો કરી દીધો.”

જહાંગીર: ખરેખર, અગર એ મારો શત્રુ ન હતો તો મારી સહનતનવું એક નાક ગણાતો. જાહેરમાં હાલ તેને કોઈ પણ રીતનો અમારા માટેનો શક નથી. હાલ શેડાજ દહાડા થયા અમે એને “દરમારે-આમ” કરી “શર અફ-ગન” નો ખીતાબ આપ્યો છે.”

મીરજાં મહમુદ: “અસલ વાતને છુપાવી કામ કહાડી લેવામાં ખરેખર હુઝુર જખરા સીફતી છો.”

હુંકમાં, મીરજાં મહમુદ અને મીરજાં કુતુહલીન હુકમ મુજબ પોતાને ધર ગયા અને બંને સાથે મળી “મોતીબાગ” માં આવ્યા. ત્યાં એક પીરમદદને જોના વાળ કંઈ સફેદ થઈ ગયા હતા તેને બે બાદશાહી ચલામો સાથે બેઠેલો જોયો.

તે પીરમદદ બંને ચલામો સાથે તેમની સાથે થઈ ગયો અને આ પાંચે જણા અલી-કુલીખાનના મકાનપર ગયા. અલીકુલીખાનને જોવી ખખર થઈ કે બાદશાહની તરફના અમલદારો મળવા આવે છે કે તે તરત તેમને એરતેકમાલ લેવા માટે દરવાજા સુધી ગયો અને મોટા માનપાન સાથે તેમને દીવાનખાનામાં બેસાડયા.

અલીકુલીખાન: “(પીરમદદ તરફ ઈશારો કરી) આ જનાબ સાથે મને એળખતું માન નથી. મેં એમને કદી જોયા નથી.”

મીરજાં મહમુદ: “એઓ પણ બાદશાહના ખાસ ખેરખાહોમાંના છે.”

કુતુહલીન: “આપને ખાસ મતલબ માટે તકલીફ આપી છે.”

શેરઅફગન: “ફરમાવો, બદો બધી બાબત માટે હાજર છે.”

કુતુહલીન: “આપના માટે એક એવું કામ છે કે અગર આ બાદશાહના ખાતર એકે જરા સરખી તકલીફ ઉઠાવો તો હમણાં બેઠો પાર થઈ જાય.”

અલીકુલીખાન: “હું પ્રથમથીજ બાદશાહના અહેસાનમાં દબેલો છું. મારા અંતઃકરણની પણ એજ ખાહેશ છે કે મારો જન પણ બાદશાહના કામમાં આવે.”

કુતુહલીન: ખરું કહો છો કે આપને બાદશાહ કરતાં જન પ્યારો નથી?”

અલીકુલીખાન: “જન અને માલ બંને.”

કુતુહલીન: “આફરીન!!! મરદોની હીમત એવીજ જોઈએ. હવે સુણો કે બાદશાહ મહેશ્વરીનીસા બેગમપર બચપણથીજ આશક છે, અને આ ઇશ્કની ચીંગારી કંઈ એવી સળગી છે કે કોઈ રીતે યુજતી નથી.”

અલીકુલીખાન: (દુઃખી દીધે) “પછી શું?”

કુતુહલીન: “આપ, બાદશાહના આ હાલ પર રહેમ કરો અને મહેશ્વરીનીસા બેગમને તલાકે દેઈ દો.”

અલીકુલીખાન: “સુણો સાહેબ! શું આપે મને બેવકુફ ધાર્યો છે જે આવી રીતે મારા મકાનમાં આવી મને ગાલો આપે છે?”

કુતુહલીન: “ના, ના, આપ ખફા ન થાઓ. બાદશાહની આ મરજ છે કે આપ જરૂર મહેશ્વરીનીસાને તલાકે આપી દેઓ.”

અલીકુલીખાન: “શું ખરેખર બાદશાહ આ બાબત માટે દરવાજામાં છે કે મને અને મારી પ્યારી મહેશ્વરીનીસાને જુદાં કરવાં?”

કુતુહલીન: “એ સીવાય બીજો કાંઈ ઇલાજ નથી, બલકે અગર સાફ સાફ કહેવાડવા માગતા હો તો આમ ક્યાં વગર તમારી જાંદગીમાં——”

અલીકુલીખાન: “(વચ્ચે પુરાઈ) હું પણ મહેશ્વરીનીસા બેગમ વગર જીવતો રહેવા ઇચ્છતો નથી. અગર તેણી મારી પાસે ન રહી તો પછી આ જાંદગીપર કુળ નાખી.”

કુતુહુહીન: “કેમ મુરખાઇ કરો છો એક બી હતી અને ન હતી સરખી.”

અલીકુલીખાન: “હા, આપે ઠીક કહ્યું! શું મબલ બાદશાહની કે મારાં જીવતાં જીવત મહેશ્વરનીસાની તરફ આંખ ઉપાડી પણ જુએ.”

મીરજાં મહમુદ: “અગર એવેજ વીચાર છે તો પછી તમારી આ દુન્યા માહેલી જીંદગીના દહાડા પુરા થઇ ગયા.

અલીકુલીખાન: “અગર મારા દહાડા પુરા થઇ ગયા તો મહેશ્વરનીસાના પણ પુરા થઇ ગયા અને તમારા પણ થઇ ગયા. આ હ્યો તમારી એમહીનું ધનામ! હમણાં હું જઇને મહેશ્વરનીસાનું કામ તમામ કરું છું.”

આ કહી અલીકુલીખાને એક તલવારના ઝપાટા કુતુહુહીનની ગરદન પર એવો માર્યો કે માથું ધડથી જુદું થઇ દસ કદમ દુર જઇ પડ્યું. આ પછી બડબડતો તે મહેલની તરફ દોડ્યો કે: “પહેલાં મહેશ્વરનીસાને સાફ કરી નાખું પછી હું પોતે આપઘાત કરી લઉં.”

આ બડબડાટ સાંભળી તે પીરમદને જ આ સજી સાથે આવ્યો હતો, તેણે એકાએક ઉભા થઇ જઇને મહેલપરથી બનાવટી દહાડી કહાડી નાખી અને જમીનપર ફેંકી. મીરજાંમહમુદે અજબ થઇ જોયું કે બાદશાહ સલામત ખુદ આ વેશમાં પધાર્યા હતા.

જહાંગીર: “મીરજાં! ખુદાના વાસ્તે વખત ન લગાડ; કાંઇ એવું ન થાય કે મહેશ્વરનીસાને પ્રેરી કરી નાખે: દોડ, આ ચુલામોને સાથે લે અને આ પાપીનું કામ તમામ કર. ખબરદાર! અગર મહેશ્વરનીસાનો વાળ પણ વાંકો થયો છે તો ?”

મીરજાં મહમુદે અલીકુલીખાનને રસ્તામાંજ પકડી પાડ્યો; પણ તેણે મીરજાંપર તલવારના એવા ઝપાટા લગાવ્યા કે તે કપાઇ બે ટુકડા થઇ ગયા.

બ્યારે અલીકુલીખાન પોતાના જનાનામાં પુગ્યો, ત્યારે મહેશ્વરનીસા બીજી તરફ ઉભી હતી. ખાવી-દના હાથમાં શમશીર જોઇ તેણી સમજી ગઇ કે આજે કંઈ ખયેર નથી, તેથી તરતજ તેણીએ પોતાના ઝોરઝાના દરવાજા અંદરથી બંધ કરી લીધા. અલીકુલીખાને ત્યાં આવી ખુશો પાડી: “અય મહેશ્વરનીસા! દરવાજો જાહેરી બોલો, એક જરૂરી કામ છે. મહેશ્વરનીસાને ધારતી પડી કે આજે હમણેથી ઉલટું મારું નામ દઇ પુકારે છે તે કંઈ

મામલો બગડ્યો છે. તે હમણાં બેગમ થા બીજે કંઈ નામે પુકારતો હતો. અલીકુલીખાને અનેકવાર દરવાજો તોડવાની કોશિશ કરી પણ તે તુટ્યો નહીં. એટલામાં તો બાદશાહના માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા, અને અલીકુલીખાનના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા.

આ નીદાંપના મોતપર તે વેળા આ બેત જોડામાં આવી હતી:

“કુચએ ચારમે મહાના હી બન દી હમને, તુઝસે જો અયે દીલે નાલાં ન હુઆ થા સો હુઆ!”

અર્થ: ચારની ગલીમાં એક શુરાની જેમ અમે જીવે દીલે છે; પણ આ મારા દરદી દીલ તારાથી ન થયું થયું છે.]

આ બેચુનાહતો મોટામાં મોટો ચુન્હા એ હતો કે તે જહાંગીરનો શત્રુ હતો, પણ હવે તો તે કુતુહુહીનને કતલ કરી સલતનતનો પણ ચુનાહગાર થયો હતો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

બીબી અને મહેશ્વરનીસા.

“મંચ ન માનુંગી ન માનુંગી કબી બાત તેરી, મુજે હરગીઝ નહીં મનઝુર સુલાહાત તેરી.”

જહાંગીરે અલીકુલીખાનનું તમામ ધરખાર જપ્ત કરી લીધું, જો કે તેના મનલખની ચીજ તો મહેશ્વરનીસા હતી. હવે કાંઈ અટકાવ રહેલો નહીં જોઇ, તેણે પોતાની તરફના સદેશાઓ મહેશ્વરનીસા ઉપર મોકલવા શરૂ કર્યા.

એક દહાડા એક બીબી મહેશ્વરનીસાને મળવા આવી, અને વાત ઉપરથી વાત કહાડી જહાંગીરને લગતો ઇશારો કર્યો. આ જોઇ મહેશ્વરનીસાની આંખમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં. તેણી બોલી:

“શેર અફઘન (અલીકુલીખાન) જેવા ખાવી-દને ચુમાવી બીજનું મહીં જોવું એનાથી વધુ પાપી કામ બીજું કાંઈ નથી. બીબી, તમે મારી તરફથી હુઝુરને ખબર કરો કે, જહાંપનાહ, આ બદનસીબ પર જે કાંઈ ચુગરી તે તો તકદીરમાં જ બનવાનું તે બન્યું સમજો પણ, હવે આ લાચાર વીધવાપર રહેમ કરો અને એને એમજ રહેવા દેજો અને મરનારના રહને વધુ ઇજ ન આપો.”

બીબી: “સુબહાન અલ્લાહ ! પતીવ્રતા અરે હો તો આવીજ હાજો. જેને પોતાના ખાવી-દનો દુશ્મન સમજે છે તે પોતે બાદશાહ હોવા છતાં તેની બાદશાહી ઉપર પણ તે વીધવા આમ આક નાખે છે. પણ હવે મારે માનો તો બાદશાહનું આ કહેણ કયુલ કરો.”

મહેશ્વરીનાં: “હું આ બાદશાહને ખુની સમજું છું, જેથી તમે કહે છે તે તો કદી ન બનશે.”

બીબી: “હું કયુલ કરું છું કે જહાંગીર ખુની છે, પણ, જરા ધનસાફ તો કરો, કે, આ ખુન કોનાં માટે થયાં?”

મહેશ્વરીનાં: “આ ખુન એશુ-હા બંદા-ઓના બાદશાહે ફક્ત પોતાની બાદશાહી પુરી કરવા માટે કર્યા છે.”

બીબી: “અરે, આટલો બધો જરૂરનસાફ કરો છો? બાદશાહે જે કાંઈ પણ કર્યું છે તે તમારા ઇશ્કને ખાતર. તમારા ઇશ્કે એને આંધળો બનાવી દીધો છે.”

મહેશ્વરીનાં: “પરાધ અંતિઓ ઉપર નજર કરવી બાદશાહને લાયક નથી.”

બીબી: “ઇશ્કની હાલતમાં બધું લાયક છે.”

મહેશ્વરીનાં: “હું તો જહાંગીરને ખુની સમજું છું અને ખુદા ન કરે કે હું આ ખુનીની સાથે નીકાહ કરું.”

બીબી: “જુઓ બહેન, તે તો તમારો બાદશાહ છે.”

મહેશ્વરીનાં: “હા, છે; પણ મારા ખાવી-દનો ખુની છે.”

બીબી: “પરીણામ તમારા ખાવી-દની તરફથીજ થયું છેને.”

મહેશ્વરીનાં: “તેણે શું કર્યું?”

બીબી: “કુવુલ્લીનનું ખુન. વળી મીરઝા મહમુદને મારી નાખ્યો.”

મહેશ્વરીનાં: “તેણે યુરસાની હાલતમાં તેમ કર્યું; જીવરના આગળી જીવમાં તેણે તરવાર ઉપાડી; તેનાથી પોતાનું અપમાન જોઈ નહીં સહાયું.”

બીબી: “તો, બાદશાહે જે કાંઈ પણ કીધું તે ઇશ્કના જોશમાં કીધું. તેનાથી પોતાની માથુક બીજની બાજુમાં જોઈ સહાય નહીં.”

મહેશ્વરીનાં: “બીબી! જે વખતે મને શેર અફઘનનો ખ્યાલ આવે છે, તે વેળા જ્યારે કબીલા પર સાપ છોટે છે.”

બીબી: “બહેન, જુઓ તમારા હકમાં ઠીકજ છે. વળી બાદશાહે એકસર છે.”

મહેશ્વરીનાં: “હમણા મારો જીવ બહુ ગભરાઈ આવ્યો છે; આ વાત મુકી દેઓ.”

બીબી: “સખર કરો; બીજ વારના નીકાહમાં જુઓ કાંઈ અડચણ નથી.”

મહેશ્વરીનાં: “મને કોઈ પુરૂષ શેર અફઘન જેવો બતાવી દેઓ, પછી હું તેની સાથે નીકાહ કરી લઉં.”

બીબી: “ધનસાફની સાથે તો જુઓ. જહાંગીર શેરઅફઘનથી બહેતર નથી, તો કાંઈ કમ પણ નથી.”

મહેશ્વરીનાં: “તમારી આંખોમાં હશે!”

બીબી: “ફુન્યાની નજરમાં પડેલાં તો ખુબસુરતીમાં તે શેરઅફઘનથી ચઢતો છે; બીજુ ફુન્યાઇ હોલતમાં શેરઅફઘન એની આગલ કાંઈ હીસાબમાં પણ નથી; બહાદુરીમાં એશક તમારા ખાવી-દની બરાબર છે; ચોથું ઇશ્કમાં સાબુત કદમ છે; અને પાંચમે વીચારો દ્રઢ તથા મક્કમ છે.”

મહેશ્વરીનાં: “બયેર આ વેળાએ મારી તખીઅત બહુ નાદુરસ્ત છે. આ વાત મુકી દેઓ.”

બીબી: “શું તમે મને જરા પણ આશા નથી આપી શકતાં?”

મહેશ્વરીનાં: “બીલકુલ નહીં.”

બીબી: “શું હજુ એક બીજું ખુન કરાવવા ઇચ્છો છો?”

મહેશ્વરીનાં: “તે કેમ?”

બીબી: “બાદશાહ તો તમારા વગર કેમે જીવે તેમ નથી.”

મહેશ્વરીનાં:

“ક્યોન મરતા હય કીસીકે વાસ્તે?”

હય ચેહ સારે જતે છ કે વાસ્તે!”

બીબી: “જહાંગીરની હાલત તમે કહે છે તેમ નથી. તે તો દીવાનો થઈ રહ્યો છે.”

મહેશ્વરીનાં: “ફુન્યા સૌ મતલ-

બની છે.”

બીબી: “ત્યારે તમે પણ ફુન્યાથી બહાર તો નથીજ.”

મહેશ્વરીનાં: “બહેન, સાફ સાફ વાત આ છે કે હું કોઈ પણ રીતે તમારી આ વાત કયુલી નથી શકતી. મારી તરફથી જઈ જહાંગીરનાં બીદમતમાં હાથ જોડી દેજો

અને અરજ કરજો કે આ દાસીને માફ કરાવો.
દુનીયાતું સંપણું જોઇ લીધું.”

બીબી: “તમે જીલ કરો છો, પછી
પસ્તાશો!”

મહેરજનીસા: માફ નસીબ!

તદબીરકો સમો તરેહકી તદબીરસે બદલું;
તકલીરકો કીસ તઓરકી તદબીરસે બદલું?

વળી:

સસસર ખલાયક ચે મહી ચે ઝન;
હમા તાલમે મતલમે ખેશ તન.

અર્થ: “તમામ દુન્યા પછી તેમાં મરદ કે
ઓરત સૌ પોત પોતાની મતલબને ઇચ્છનારાં
છે.”

પ્રકરણ ૧૪ મું.

જહાંગીર અને મહેરજનીસા.

હલકેતકા નશા જબ કોઇ મર જાએ તો જાએ;
ચેહ દરદે-સીર અઘોસા હાએ, સર જાએ તો જાએ.

[અર્થ: પ્રેમનો નશો જ્યારે માણસ મરી
જાય ત્યારેજ જાય છે, આ માથાતું દરદ ઝેરુ છે
કે માથું જાએ તોજ જાએ.]

જોકે જહાંગીર આ જવાબથી બહુ દલગીર
થયો, પણ પાછળથી તેને ધીમે ધીમે મહેરજનીસા
તરફ કંઈક અભાવ પણ થવા લાગ્યો. જે સ્ત્રી
માટે તે આટલું બધું કરે, અને તેણીના તર-
ફથી તેના માટે આવા શબ્દો નીકળે એ તેને
ગમ્ય નહીં: છતાં પણ તેણે તેણીને પોતાની
માતાની હાજરીમાં દાસી તરીકે મુકી, અને
તે પછી તેણીનું નામ જુલી જઈ તેણીને
વીસારી દીધી. પણ વખત પોતાનું કામ
અજબ જેવી રીતે કરે છે. અગત તુકસાન
અને ઝેરખનસાફીના જખમોને રજ લાવનાર
તે એક અકસીર મલમ માલમ પડ્યો છે.

આર વર્ષ સુધી મહેરજનીસા જહાંગીરના
જતાનાના એક એકાંત ભાગમાં એવી તો
મરીબાઇ અને તંગીમાં પોતાનો વખત કહાડવા
લાગી કે પોતાના નીભાવ માટે તેણીને પોતાની
ચાલાકી અને બરવા ગુંથવાના દુનરને કામે
લાગાડવાં પડ્યાં. તેણીના હાથના બરેલાં ગુંથેલાં
માલનું તરત વેચાણ થઈ જતું, અને આમ
તથા દીલ્હીની બાનુઓ તેણીની કારીગરીને

વધુ પસંદ કરતી. આ પોતાના દુનરની આવ-
કથી તેણી પોતાના મકાનને શબ્દમારી સારી
હાલતમાં રાખતી, જ્યારે તેણી પોતે સાદામાં
સાદો પોશાકજન પહેરતી.

આખરે એક રોજ શહેનશાહ જહાંગીરને
તેણીને મળવાનું મન થઈ આવ્યું, અને તે
સ્ત્રી તેણી ગમે તેવી હાલતમાં પણ તેનું
ધ્યાન ખેંચવા શક્તીવાન થઈ હતી, તેણીની
મુલાકાત લેવાનું તેણે ઇરાદો, અને ઇરાદે
દીવસે તેણીના મકાનમાં ગયો. ત્યાં દરેક
વસ્તુ લાયક જગે ગોઠવેલી હતી, જે જોઈ
તે રાજ થયો. પણ મહેરજનીસાથી તો તે
બહુજ ખુશી થયો.

શાહ જહાંગીરે તેણીને પુછ્યું:

“શું કામ તું તારો પોશાક આવો તફા
સાદો રાખે છે? જ્યારે તારા પોતાના નોકરોને
તું ઉંચામાં ઉંચા ઝર-રીન પોશાકમાં સજ
કરે છે?”

મહેરજનીસા: “શહેનશાહ—

‘ન સતા દર પે પડે રહને દે કયા લેતે હય?’

“જેઓ સેવા બજાવવાને સરજેલાં છે,
તેઓએ જેઓની તેઓ સેવા બજાવે છે તેઓની
મરજ મુજબના પોશાક પહેરવા જોઈએ. આ
મારા નોકરો છે; હું તેઓની અમલગો મારાથી
બને તેટલી ઝોછી કરું છું. અને તેમને રાહત
આપું છું; પણ એ મોગલોના શહેનશાહ!
હું જે તારી દાસી સમાન છું, તેને તારી
ખુશી મુજબના પોશાક પહેરવો સગવડ છે,
અને નહીં કે મારા મનમમતો.”

આ જવાબની ચતુરાઈથી મોહી પડી જહાંગીર
તરતજ પોતાનો તેણી તરફનો ઠંડો ભાવ
જુલી જઈ યોલી પડ્યો:

અદમકી સચેરકી દુનીયામે આયે એકજહાં દેખા;
પુરા શાહીદ હાએ એ ભુત! તુજસા રહાં દેખા
ન જહાં દેખા!

[અર્થ: નેરતીની સચેર કાઢી: ફરી દુનીયામાં
આવ્યાં તો ત્યાં ઘણુંએ જોયું પણ કસમ છે
પુરાના કે એ સુંદર મુરતી તારા સમાન ન
કોઇને અહીં જોયાં કે ન ત્યાં.]

મહેરજનીસાએ આનો કંઈ પણ જવાબ
દીધો નહીં. આ જોઈ જહાંગીર યોધ્યો:

“મારી મહેરજ, હવે તો કાંઈ મહેર કર,
નહીં તો—

આમાદ મેરે કલ પે સાકી સીતાબહો!

હું અગાખસે મયે, તુજેની સવાબ હો!”

चित्रकारः

श्रीमान् पुस्तोत्तम.

All rights reserved.

आदमकी क्षम्ये दुनीसामे आये ओकर हां देया
 भुदा शाहीक हओ ओ भुत पुनसा वहां देया:

ચિત્રકાર:
શ્રીમાન પુરશેનમ.

All rights reserved.

નહિં દબોરો હરમસે કામ હમ ઉદ્દેશ કે બાંહે હબો,
વહી કામા હૈ અપના આરણ્ય દીલકી જહાં નીકલે:

[અર્થ: ઓ સાકી હવે મારા કતલ કરવા પર તું ઉતાવળ કર, કે જેથી હું દુઃખથી છૂટું અને તનેબી પુન્ય થાય.]

મહેશ્વનીસા: “હું શું કહું. કીસ્મત-

અય ફલક ને ને દીખાઈ દેખલી—
વરલલી દેખા નુદાઈ દેખલી.”

[અર્થ: ઓ ફરતા આસમાન તે જે ને સુખ-દુઃખ દેખાડયાં તે જોયાં; રનેહીનો મેળાપ અને તેની ફરી નુદાઈ સઘળું જોયું.]

જહાંગીર: “હવે એ સઘળું ભુલી જા. કાંઈ નહીં તો જેમ એક ફકીરને ખયેરાત આપે તેમ મને તારો પ્રેમ એકવાર આપ:

માંગત બીક્ષા નેહકી, જેલી પલક પસાર;
તેરે જોગી થે ખરે, કર ઇનકે સત્કાર.

[અર્થ: આંખના પાપભર્યા જેલી પસારી પ્રેમની બીક્ષા માંગતો આ તારો જોગી ઉભો છે તેનો સત્કાર કર.]

મહેશ્વનીસા: “સાહેબે આલમ—

ને ન દેખાયા વાહ સખ ઇસ્કમે” તેરે દેખા;
દેખીયે અઘોર દીખાતી હય, હમે કીસ્મત કયા.

[અર્થ: જે ધારી પછ ન શકાય અને જોયું હું એ નહીં એ સૌ તારા ઇસ્કમાં જોયું. જેમજે હવે અમારી કીસ્મત હજી ખીજી તે શું શું દેખાડે છે.]

જહાંગીર: “વાહ વાહ, મહેશ્વ વાહ !
જોઈશું હજી શું કીસ્મત દેખાડે છે, મને તો આ દેખાય છે કે—

યે અબ હરીયાફત હોતા હયે, મુજે દીલકી ગવાહીસે
અમાના વરલકા નહીક, હયે ફઝલે ઇલાહીસે !

[અર્થ: મને મારા અંતઃકરણના કહેવાથી હવે આ જણાય છે કે મેળાપના દીવસો અદલા-હની મહેરબાનીથી નહીક છે.]

આમ કહેતા સમેત મહેશ્વનીસાના રૂપસાર ઉપર ઝડપથી એક ચુબન લઈ જહાંગીરે કહ્યું:

નહીં કોઈએ હરમસે કામ હમ ઉદકત કે બંદે હમે;
વહી કાળા હમે અપના આરજી દીલકી જહાં નીકલે.

[અર્થ: અમને મંદીર કે મસજદ કશાથી કંઈ કામ નથી; અમે પ્રેમના હાસ છીએ: જ્યાં મનનો પ્રેમ પુરો પડે એજ અમારો કાળા છે.]

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રમલની સમ્યાઈ.

ફીર વહી કુંજે કફસ, ફીર વહી સઘયાહકા ધર;
ચાર દીન અઘોર હવા બાગકી, ખાલે બુલબુલ.

અર્થ: ફરી તો તેજ કેદખાનો ખુલ્લો અને ફરી તેજ સઘયાહ શીકારીનું ધર છે; માટે તેટલામાં આ બુલબુલ તું બાગની હવા ખાઈ લે.

ઉપલી મનહર મુલાકાતના ખીન્જ દહાડે ગંગવર છયાફત જહાંગીર અને મહેશ્વનીસાના લગનની ખુશાલીમાં તઇયાર કરવામાં આવી. જહાંગીરે તેણીનું મહેશ્વનીસા નામ બદલીને ‘નુરમહાલ’ રાખ્યું. વળી આગળ જતાં આ નામ પણ બદલાઈ જઈને હાલ ઇતીહાસમાં પ્રખ્યાત થયેલા ‘નુર-જહાનના’ નામે તેણી ઓળખાવા લાગી. એટલે સુધી કે રૂપીયા અને અશરરીઓ ઉપર આ મુજબનો લેખ છાપવામાં આવ્યો:—

બ હુકમે શાહે જહાંગીર ચાફત સદે ઝવર;
બ નામે ‘નુરજહાં’ બાદશાહ બેગમ ઝર.

અર્થ:—શાહ જહાંગીરના હુકમથી નુરજહાં બેગમનું નામ સોના પર કોતરાવી તેને હબર પ્રકારની શોભા આપી છે.

વળી ફરમાનની મહેર ઉપર આ છાપ હતી:

નુરજહાન ગરત બ ફઝલે ઇલાહ,
હમ-દમો હમ રાઝે જહાંગીર-શાહ.

અર્થ:—ખુદાની મહેરબાનીથી નુરજહાન શાહ જહાંગીરની સંપુરણ સાથી અને બિહારમની બાગીદાર થઈ.

તેણીના પીતા મીરજાં ગયાસ “અઇત માદ-દુદ-દવલા” ના નામે સલતનતનો વઝીર બન્યો; તેમજ તેણીનો ભાઈ આસીફજહાન ઇંલકાબથી ઓળખાઈ દરબારના વડા તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો. ખુદ નુરજહાન અરબમાં બેસી હુકમો આપતી, અને રાજનાં કામો સંભાલતી, અને તમામ મનસબદાર તેણીની સમક્ષ પોતાની અરજો ગુજારતા. શાહ જહાંગીરનો તો આ હાલ હતો કે અગર એક પણ બેગમથી વીખુટો પડતો તો એવેન બનતો. રાજ માનસીધની બેઠેન અને જોધ-પુરના મહારાજની પુત્રી વગેરે અનેક મહા-

રાણીઓ જહાંગીરની હતી, પણ આ તુર-જહાનના તેજમાં સર્વે દેકાદ મઠ. ખવાજ અધ્યાસના કુદબ જેવું કાંઈ પણ આટલી ઝડપે અને લાયક રીતે આગળ વધ્યું ન હતું. બાદશાહ જહાંગીર તો શરાબનું નામ 'રામ-રખી' રાખી તેની રંગરેલમાં જ લાગી રહેતો હતો, જ્યારે તમામ સલતનત તો તુરજહાનજ સંભાલતી હતી તે એટલે સુધી કે જહાંગીર ધણીવાર કહેતા: “અમે તો બે પીયાલાં શરાબ અને થોડા કવાબ ઉપર આખી સલતનત યેમ-મને હાથ વેચી ચુક્યા છીએ, જે કંઈ કહેવું હોય તે તેણીને કહો.”

જહાંગીરના ધણા બેટાઓ હતા, પણ તેના ત્રીજો પુત્ર ખુર્રમ કરી હતો એજ શાહજહાનનું નામ ધારણ કરી પછવાડેથી બાદશાહ બન્યો હતો. કારણ શરૂઆતથીજ બાદશાહીના લક્ષણ એમાં જણાતાં હતાં. તુરજહાનના ભાઇ આસીફજાહે દુરઅદેશી વાપરી તેની સાથે પોતાની બેટીની શાદી કરી દીધી હતી. તુરજહાનની એક બેટી અલીકુલીબાગના નીકાહની પણ હતી. તેણીના લગન જહાંગીરના સોથી નાના બેટા શહેરીયાર સાથે કરવામાં આવ્યાં હતાં. તુરજહાનની બધી ઉમેદ પાર પડી હતી. હવે ફક્ત એટલીજ ચીંતા રહી હતી કે કોઈ પણ રીતે તાંજ શહેરીયાર (બાદશાહી) પોતાના જમાઇ શહેરીયારને માથે ચુકવામાં આવે. તે માટે તેણીને પોતાના ભાઇ આસીફજાહે સાથે પણ પંચાતી થઇ હતી. ખુર્રમની સામે તેણીએ બાદશાહના એવા કાન બંધેર્યાં કે તેના મુલક પણ જપ્ત કરી શહેરીયારને આપવામાં આવ્યો હતો, અને બાપ બેટા વચ્ચે જખરી પંચાતી ઉડી હતી. પરીણામે ખુર્રમ (શાહજહાન) પોતાના બાપ સામે બંડ ઉઠાવ્યું. આ લડાઈમાં બાદશાહી તરફથી મહામતખાને બહુ શુરાતન ખતાવ્યું હતું.

આ બંડ પછી મહામતખાન દહાડે દહાડે વધુ ને વધુ સત્તા મેળવતો ગયો, અને તે પણ એટલે સુધી કે હવે તે તુરજહાનને પણ તાળી આપતો દરતો હતો. પણ વડી સત્તા તુરજહાનના હાથમાં હોવાથી આખરે મહામતખાન ઉપર પણ ધાડ આવી. તેને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે તેના તાબા હેઠળના ઇલાકાની હાક-મીનો તેણે હીસાબ કીતાબ આપવો. મહામતખાન હીસાબ આપવા તો આવ્યો, પણ સાથે એક હજાર શુરા રજપુતો પણ લેતો આવ્યો, જેઓ તેને માટે પોતાનું માથું પણ આપવા

તૈયાર હતા. જહાંગીર કાચુલ તરફ જતો હતો, અને જહેલમ નદીને કીનારે ડેરા તાણી ઇવણી મારી પડ્યો હતો. ત્યાં મહામતખાને પોતાના આવવાનો બાદશાહ ઉપર પેશામ મોકલ્યો. બાદશાહ તરફનો વળતો જવાબ મહામતખાન ઉપર ગયો કે જ્યાં સુધી આસીફજાહેને હીસાબ ન આપશે ત્યાં સુધી તમારી સલામી અને મેળાપ બંધ છે. મહામતખાન આ સાંભળી ડહાંધ ગયો. તેણે ધીરજ રાખી તે દહાડે તો પસાર કર્યો, પણ બીજે દહાડે તેણે જોયું કે બાદશાહ હરમસરાઈમાં થોડાક ખાનસરા અને ખવાસો સાથે રહી ગયો છે, જ્યારે બધું લશ્કર ડેરા ઉપાડી ઇવણી આગળ નીકળી ગયું છે, અને આસીફજાહે તમામ લશ્કર લઇ જહેલમ પાર ઉતરી ગયો છે. આ તક જોઇ તુરજહાન મહામત નદીનો પુલ ધેરી બાદશાહના તંજુની આસપાસ રજપુતોને ઉભા રાખી દીધા, અને પોતે થોડા પર સવાર થઇ તંજુના અંદરના દરવાજા પર આવી ઉભો રહ્યો. આ બનાવથી હરમસરાઈમાં ગભરાટ અને શોરમકાર મચી રહ્યો. બાદશાહ ગભરાઇ બહાર નીકળી આવ્યો અને બોલ્યો: “મહામતખાન, શું બંધ છે?” તેણે જવાબ દીધો: “દુશ્મનોના હાથમાંથી જીવ બચાવી હુઝુરની પનાહમાં આવ્યો છું.” તે પછી તેણે પોતાને ત્રણ વાર બાદશાહની આજુબાજુ ફેરા ખાઇ નીસાર કર્યો, અને બાદશાહે પોતે પાલખીમાં બેસાડી, તેને પોતાના ખભાં ઉપર ઉપાડી પોતાના તંજુમાં લઇ આવ્યો. ત્યાં નજરાજ બાદશાહ આગળ ધરી પોતાના બેટાઓને પણ બાદશાહ ઉપરથી નીસાર કર્યાં. છેક આ વેળાએ જહાંગીરને ખવાસ આવ્યો કે યેગમને સાથે લાવતાં ભુલી ગયા. મહામતખાન, બાદશાહે થોડાપર બેસાડી તેના તંજુમાં લઇ આવ્યો એટલામાં તુરજહાન તો પુલ ઉતરી પેલે પાર થઇ ગઇ હતી.

* * *

તુરજહાને નદી ઉતરી ભાઇ અને તમામ સરદારો ઉપર લીઆનત મલામત કરી ફોજ તૈયાર કરી. આ સમાચાર સાંભળી બાદશાહે તુરજહાન માટે રીકર થઇ. તેણે તુરજહાન પર સંદેશો મોકલ્યા કે કોઇ પણ રીતે લડાઈ પર ન ઉતરવું. પણ તેણી તેથી પાછી વળી નહીં. મહામતખાન બાદશાહના કડમપર માથું રાખી પોતાના બાદશાહેને આમ નજરેકે સમાન હાલતમાં રાખવા માટે મારી મારતો

હતો, પણ પોતાની મરણ મુજબ વરતો હતો.

પહેલે દહાડે એક સરદાર ફોજ લઈ ઉતર્યો, પણ કંઈ પણ કીધા વીના પાછો ફર્યો. બીજે દહાડે નુરજહાન પોતે હાથી ઉપર અંબાડીમાં બેસી શહેરીયારની નહાની બેડીને બોળામાં અને એ બાળસરને આગળ પાછળ બેસાડી સૌથી પહેલાં શાખરે નીકળી. તેણી પોતાના હાથીને જહેલમના પાણીમાં ઉતારી આગળ વધી. પછી વારે તેણીનું લશ્કર પણ નદી પાર ઉતર્યું, અને લડાઈ શરૂ થઈ. બધા તીરોના બાથાંઓ નુરજહાને પણ ખાલી કર્યાં. આખરે હજારો જીવોની નુકસાની થઈ; નુરજહાનના બોળામાંની બાળકી પણ જખ્મી થઈ. છતાં સમયસુચકતા રાખી તેણી, પોતે પોતાના હાથે તેણીના જખ્મને ઉપર પાટા બાંધતી, ફરી નદી પાર કરી ગઈ.

બીજી તરફ મહાબતખાન બાદશાહની હજુર ગુંઠણપર પડી અરજ કરી નમનતાઈ સાથે પોતાના મનમાનતા હુકમો તેને મહેડે મેલવી પોતાનું ધાર્યું તે કરતો હતો. એ ત્રણ દહાડા પછી કેટલીક શરતો અને કસમો કર્યા બાદ બેગમને તેણે આવવા દીધી, પણ તેણીને જુદાજ તંત્રમાં તેણે ઉતારો આપ્યો, અને તે તંત્રપર પહોંરો રાખી કેદ જેવી હાલતમાં તેણીને રાખી. એટલુંજ નહીં પણ જહાંગીર ઉપર જખ્મરદત્તી કરી તેણીને કતલ કરવાનો હુકમ પણ લખાવી લાવ્યો. આ પછી બાળસરને બોલાવી તેને મહેડે નુરજહાન ઉપર તેણીના મોતનો યોગ્ય મોકલ્યો. બેગમે જ્યારે આ હુકમ સાંભળ્યો ત્યારે શુદ્ધઆતમાં તો તેણી ગભરાઈ ગઈ, છતાં તદબીરના મેદાનમાં એક પણ પગલું તેણી ન ચુકી. બહુ બેપરવાદીથી તેણીએ કહ્યું: “અગર મારા માલિકની એવી મરણ છે તો ખરે. આવું મરવું મને હજાર જીવવાથી બહેતર પસંદ છે. પણ હવે એકવાર મને બાદશાહના છેલ્લાં દીદાર દેખાડો. મહાબતખાનને બધી મુશીબતે આ તેણીનું કહેવું માન્યું, પણ સાથે શરત કીધી કે તેની પોતાની હાજરીમાં આ મુલાકાત થાય. આખરે નુરજહાન કે જેણીના પરદાની સામેથી ઉસરાવ અને વજીરો પાંચ ને આઠ હજારના ખીલચત પહેરી પસાર થતા, તેણી નજરખંદીના તંત્રમાંથી મુખપાલમાં બેસીને પોતાના ખાલી કરતા છેલ્લાં દરસન કરવા માટે આવી. તેણીના તે વખતનો દેખાવ તદ્દન નખાઈ ગયેલો તથા

લાચારી અને નીરાશીભર્યો હતો. પોતાની માનીતી બેગમનો આ હાલ જોઈ જહાંગીરની આંખોમાંથી આંસુઓ ઢળવા લાગ્યાં અને મહાબતખાનને અનેક કાલાવાલા કરી જહાંગીરે તેણીનો જનન બચાવ્યો; આ પછી તમામ લશ્કર કાચુલ તરફ રવાના થયું.

મકરણ ૧૬ મું.

સમાસીના શખ્દો.

દારા રહા ન જમ, ન સીકંદરસા બાદશાહ;
તખ્તે કબીરે સંઘે કડો આઘે ચલે ગયે.

[અર્થ: શાહ દારા કે જમશેદ, કે સીકંદર જેવા બાદશાહોમાંનો કોઈએ રહ્યો નથી. આ દુનીયાના નાટકના તખ્તપર હજારો આવીને ચાલી ગયા.]

નુરજહાનની શીખવણીથી જહાંગીર જહેરમાં મહાબતખાન સાથે મીતભાવ રાખતો અને અસહખાન તથા નુરજહાન માટે પોતાની નાપસંદગી દેખાડતો હતો. નુરજહાન કાંઈ શ્રાંત બેઠી રહી ન હતી. તેણી પોતાના મનમાં અનેક યુક્તિઓ યોજતી હતી. કાચુલ પહોંચ્યા પછી નુરજહાને મહાબતખાનની ખુબ ખબર લીધી. તેણીએ એવી યુક્તિ રચી કે પોતાના વીશ્વાસ માણસો મહાબતખાનના માણસો જેવા પોશાક પહેરાવી તેઓ સાથે બેળી દીધા. આ પછી તેણીએ જહાંગીરને બધા જગીરદારોની ટુંકડીઓની કવાયદ લેવાની સુચના કીધી. આ મુજબ બાદશાહ જ્યારે કવાયદ લેતો હતો ત્યારે નુરજહાનના બીજાં લશ્કરીઓમાંથી થોડાકોએ અચાઉથી ઠેરાવ્યા મુજબ જાવણીમાં ચાકરી માટે જવાની મહાબતખાનના માણસો સાથે હઠ લીધી અને અરસપરસ આ બહાને હાથે હાથ આપી ગયા. જેવા જહાંગીર કવાયદ લેતાં આગળ વધી તમામ લશ્કરની વચમાં આવી પુગ્યો કે નુરજહાનના માણસોએ તેને ધેરી લીધો અને તેની આજુબાજુ જે રજપુતો રવારો તરીકે પહોંરો ભરતા હતા તેમને કાંપી નાખ્યાં. આ ગડબડનો લાલ લઈ નુરજહાને રાખેલાં બીજાં માણસોએ અંદર જાવણીમાં

મેસી આવી પોતાની સંખ્યામાં વધારો કરી દીધો, અને આવી રીતે જહાંગીરનો ફરી કબજો મહામતખાને મળવો અશક્ય થઇ પડ્યો.

મહામતખાને જેવું જેવું કે મામલો બદલાયો છે, કે તે તુરજ જોતાના માણસોને લઇ દુર જઇ ઉભો અને પોતાને મારી બખ-શવાને અને તેમ કરી સલામત રાખવાને લગતા સંદેશો તોણે ચલાવવા માંડ્યા. જહાંગીર હવે છુટો થયો અને તુરજહાને તેણે પાછી સર્વોપરી સત્તા આપી.

કેટલાક દહાડા પછી જહાંગીર કાશ્મીર તરફ પાછો વળ્યો. ત્યાં સરદોને લીધે એને જે દમની ખીમારી હતી તે ઉભરી આવી. આથી ફરી હીંદુસ્તાન પાછો આવવા નીકળ્યો. મુકામ મારગચેની પાસે આવતાં ત્યાં શીકાર રમવાનો શોખ થયો. ત્યાંના રખારીઓ હરણ વગેરે શીકારોને ઘેરી બાદશાહ માટે લાવતા હતા. સાથે એક પહાડની ઢલાણ હતી. જ્યારે હરણ તે પહાડની ઢલાણ પર લાગતાં આવતું તો બાદશાહ તેની પર ગળી મારતો અને હરણ બેળન થઇ નીચે પડતું. એક અજલ રશીદા છોકરો હરણને ઘેરી પહાડની ઢલાણ પર લાગ્યો પણ હરણ બરાબર ઢલાણ પાસે ન આવ્યું. આથી બાદશાહની સેવા બળવ-વના જુસ્સામાં છોકરો ઢલાણ પર આગલ વધ્યો. પગ લપસતાં પકડવા માટે પાસેના નહાના છોડવાને ઝીલવા ગયો પણ તે હાથમાંથી છુટી જવાથી આ મોતનો શીકાર, ખુદ શીકાર થઇ હાથ પગ પછાડતાં નીચેની ખીણમાં જઇ પડ્યો અને તેના હાડકાંના ચુરેચુરા થઇ ગયા. આ બનાવ જોઇ જહાંગીર ખડું ઉદાસ થઇ મહેલમાં આશાએસ માટે ગયો. પણ ત્યાં જતાં વાર તેને શરદોને લીધે દમની ખીમારી ઉભરી આવી અને આ રંગીલો બાદશાહ આ જહાનથી કુચ કરી ગયો. તુરજહાને આ મામલો જોઇ મહારાઇ મદદ માટે પોતાના ભાઈ આસીફજહાને તેડાવી મંગાવ્યો કે શહે-રીયાર માટે કંઈ તબવીજ કરો પણ આ-સીફને પોતાના કુટુંબમાં સલતનત રાખવી હતી. તેથી બહેનને તરતજ નગરકેદ કીધી અને સુધળાઓનું તેણી પાસે આવવું જવું બંધ કરી દીધું. તુરજહાને ધણી તદખીરો કીધી પણ એકે કામ ન લાગી. આખરે તે અલ્લાહની મરજી ઉપર પોતાને સોંપી તેણી મેસી રહી. શાહગઢે ખુર્રમ કે જે હવે

શાહજહાંના નામે બાદશાહ બન્યો હતો, તેણે મોટું મન બતાવી વારસીક પઝવીસ લાખ રૂપિયાના ઉપજની નગીર તેણી માટે મુકરર કરી દીધી અને બહુજ ઇજત અને માન સાથે તેણીને તેણે રાખી.

પોતાના રંગીલા ખાવીંદના યુગરવા પછી તુરજહાનની આંખોમાં તમામ દુનીયા કાળી-અંધારી દેખાવા લાગી. આ પછી તેણીએ પોતાની બાકીની જીંદગીમાં કાંઈ વાર પણ રંગીન કપડાં ન પહેર્યાં અને સદા ગમગીન રહેવા લાગી. જહાંગીરના મરણ પછી ૧૮ વરસે હીજરી સને ૧૦૫૫ અને ૬. સ. ૧૬૪૫ માં એકવાર મોટી મુસ્તીમત વચ્ચે રણમાં જન્મેલી પણ હીંદના ઇતિહાસમાં પોતાના નામકામથી મશહૂર થયેલી આ બાતુ ૭૨ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામી અને લાહોરમાં જહાંગીરની કબર પાસે પોતાની હાથપાતીમાં તેણીએ તખ્તવાર કરાવેલી કબરમાં તેણીને દફન કરવામાં આવી.

પ્રીય વાંચક, અગર આજે પણ તું આ મશહૂર મલેકાની ઉપલી કબર પર ફાતેહા માટે જશે તો એક શીરીન શાએરોના આ મીસરો તે સુંદર સફેદ મરમરની મઝાર પર કાતરેલો દેખાશે:

બર મઝારે મા ગરીબા, નયે ચંરાગે નયે યુલે;
નયે પહે પરવાને ચાખી, નયે સદાયે બુલબુલે.

[અર્થ: અમે ગરીબોની કબર ઉપર નથી કાંઈ દીપક કે નથી ફુલ-પાન; નથી પક્ષીઓના પંરોનો ફફડાટ કે નથી બુલબુલોનો અવાજ.]

તુરજહાન માટે જેટલું બોલવામાં આવે તેટલું થોડું છે. ખીજાએને કવચીતજ બક્ષેસ થાય તેવા યુજો તેણીમાં હતા. તેણીની ખુબ-સુરતી અને સુંદરતા જેટલીજ તેણીની સત્તા અને રાન્ય કરવાની શક્તિ વખાણપાત્ર હતી. જહાંગીરની દરબારનો ઠાઠ લખકો તુરજહાનેજ વધાર્યો હતો. તે સાથે ખરચનો કરકસરીઓ કારભાર કરનાર પણ આજ અબલા હતી. બીજાના પોશાકો તેમજ રાચરચીલામાં તેણીએ વખાણવા લાયકના ફેરફારો કર્યા હતા.

માંદાની માવજતમાં તુરજહાન મહા પ્રવીણ હતી. આપણે જોઇ ચયા છીએ તેમ તેણી આશ્વ વેળાએ પણ બચાંના જખમોની સારવાર શાંતીથી કરતી હતી. આ બનાવ તેણીની હાશીયારી અને ચાલાકીજ નથી બતા-

વર્તા; પણ તેણી કેવી દીલસોઝ હતી તે પણ ખતાવે છે.

સખાવત કરવામાં પણ તેણી પાછી હડે તેરી ન હતી. મુસલમાન સરાહ મુજબ જકાત આપવામાંજ તેણીની સખાવત આવી અટકતી ન હતી. તેણી બુખ્યાને ખવાડતી, અને નગનને કપડાંથી ઢાંકતી હતી. સધળાં દુઃખીઓ માટે તેણી એક મદદનું સાધન હતી. ગરીબોના તેણી પોતાના પૈસે લગન કરી આપતી હતી. તેણીનો અવાજ મોહ પમાડે તેવો, મધુર અને વાજાંત્ર સમાન હતો. ફારસી શબ્દોર ખતાવવામાં તેણી પુરી કામેલ હતી. શાહ જહાંગીરને દાર્શનો બહુજ લખ હતો, છતાં પવીત્ર રમઝાન માસમાં તે મુદલ પીતો ન હતો. રમઝાનની પહેલી તારીખથી ૩૦ મી સુધી તે પરહેઝ રહેતો. તે પછીની પહેલી તારીખથી તે તેનો ઉપયોગ કરતો. એક વખતે રમઝા-

નનાં ત્રીસ દહાડા પુરા થયા અને સાંજના બીજ દહાડે ઇદ જાહેર કરતો ચંદ્રમા આકાશ ઉપર દેખાયો. આ વખતે તુરજહાન અને જહાંગીર અગાસીમાં હતાં. આ દેખાવ જોઇ જહાંગીર બોલ્યો:

“હીલાલે ઇદ બર અવઝે ફલક હુવયેદા શુદ.”

[અર્થ: ઇદનો ચંદ્રમા આકાશ પર જાહેર થયો.]

આ સાંભળી તુરજહાને તરતજ જવાબમાં આ લીટી કહી:

“કલીદે મએકદા, ગુમ ગરતે ભુદ, પએદા શુદ.”

[અર્થ: શરાબખાનાની ચાવી જે આજે મહીનો દહાડો થયા ગુમ થઇ ગઇ હતી તે પાછી મળી છે.]

ખાઓ ખીયાલ હો ગઇ સારી લીકાયતે, અબ હએ નહી વોહ વકત અમાના બદલ ગયા.

અનારકલી:—સ્વર્ગસ્થ હાજમહમ્મદ અલારખિયા શિવજી.

ચિત્રકાર: મીં સુંદરરાવ ગોરક્ષકર.

બાદશાહ અકબરના મહેલમાં રહેવા-
વાળી કોઇ દાસીની પુત્રીનું નામ
નાદિરા હતું. એક સમયે બાદશાહે પ્રસન્ન થઇ
જઇ તેને અનારકલીના નામે યોદ્ધાવી હતી.
ત્યારથી સર્વ લોક હવે તેને અનારકલીનાજ
નામે યોદ્ધાવતા. અનારકલી એક બહુજ સુંદર
બાળા હતી. તે મહેલની યોગ્યોની બહુ
માનીતી હતી. તેની જીંદગી તેઓ સાથે મન-
માની રીતે અને સુખપૂર્વક ગુજરતી હતી.
તેના નાજુક હરવામાં તેમજ તેના ચંચલ
નેત્રોમાં અજબ જાદુ ભર્યું હતું. મહેલની
મોટી યોગ્યો અનારકલીને જોઇ આહા ભરતી
હતી, કેમકે તેને જોતાં તે લોકને પોતાની
જવાનીની વાતોના ખ્યાલ ચઢી આવતા હતા.
અનારકલી હવે લડકી ન રહેતા જવાન થઇ
હતી. મહેલની અંદરના ભાગમાં પરદાનું નામ
હોતું નથી. શાહી મહેલના રહેવાસીઓમાં
બાદશાહ અકબરનો પુત્ર શાહજહાં સલીમજી
તેની અચંખાભરી મોહીનીને ખ્યાનપૂર્વક
અવલોકયા કરતો હતો. સલીમ પોતાના
મનના આ ભાવ અનારકલીને ખુલ્લા કરવા
માટે બહુ આતુર હતો.

તે એક ચાંદની રાત હતી કે જ્યારે આ
બન્નેને એકાન્તમાં મલવાની ખુશ કિસ્મત
બની આવી. હંમણાજ વરસાદ વરસી બંધ
પડી ગયો હતો. ખુલ્લો ખુશખોથી બાગ
બહેજી રહ્યો હતો. આસ્માનમાં વાદલ સુંદર
ધીરે ધીરે સાફ થઇ રહ્યાં હતાં, કોઇ કોઇ
વાર દરખોતાના ઉપરના ભાગ ચંદ્રમાના પ્રકા-
શથી છવાઇ જતા હતા.

અનારકલી સંજેમરમરના ફરસવાળી પગ
વાટ પર પોતાના ખ્યારા હરણુના બન્ધ્યાને
“અરા અરા” કહી શોધી રહી હતી. એવામાં
કોઇ સોનેરી ધંડીનો અવાજ અનારકલીના
કાને પડતાં તે તે તરફ વળી. રહેજ આગળ
વધી હશે કે તેને એક ખુણામાં પોતાનું
સુંદર હરણુ દેખાયું. તેને જોતાંજ “અરા
આટલો વખત તું ક્યાં હતો? તને કોણે
અટકાવી રાખ્યો હતો?” કરી પૂકારી ઉઠી.

“એ!”

અનારકલીએ ફરીને પછવાડે જોયું.

એ તો શાહજહાં સલીમ હતો, જેણે
અનારકલીને ઉપરનો જવાબ આપ્યો હતો.

શાહનદાએ મુરદરાઇ કહ્યું: “આ હરણુના બચ્ચાને હું હરગિજ ન જવા દઇશ.”

અનારકલીએ શરમાઇ જઇ, બહુ અદમ્યથી શાહનદાને આદામ અરજ કરી સલામી આપી.

“હજૂર, હું આપથી માફી ચાહું છું. કારણ કે હું પહેલાં આપને પીછાની નહિં શકી.”

અનારકલી હજી પોતાનું બોલવું ખતમ પણ ન કરી રહી હતી કે વચમાંજ શાહનદાએ કહ્યું: “અજ, મારો કસુર માફ કરશો. કારણ મેં જ આ હરણુના બચ્ચાને રોકી રાખ્યું હતું. મેં એને કાં રોકી રાખ્યું તે જાણો છો?”

અનારકલી પાસેથી જવાબ ન મળતાં શાહનદાએ આગળ વધી તેના કાનમાં ધીમેથી કહ્યું: “કારણ કે એની આંખો તમારી આંખો જેવીજ છે!”

અનારકલી પહેલાંથીજ શાહનદાના પ્રેમથી વાકેફ હતી, પણ હવે તેના શબ્દોથી એ બાબતમાં સ્પષ્ટ પણ શક સંદેહ હતા તે પણ જતા રહ્યા. અનારકલી લગભગરી ચરદન ઝુકાવી ઉભી હતી. તેની જખાનથી એક પણ હરફ ન નીકળ્યો. શાહનદાએ ધીરેથી પોતાનો હાથ તેના ગળામાં નાખી તેનું મોં પોતા તરફ ફેરવી કહ્યું: “કોસ તરફ નરગીસે રાખના તેરા.”

[અર્થ: આ ખુબસુરત નરગીસના કુલ! તારું ધ્યાન ક્યાં છે?]

[૨]

અનારકલીએ આખી રાત જાગવામાંજ માળી. સાંજના બનેલી બીનાની યાદીને લીધે એક પલ્કાર પણ તે હિંમતી ન શકી. શાહનદાએ તેને કેવી રીતે પુકારી હતી, તેના

શબ્દોમાં કેવી મધુરતા હતી, લગભગથી કેવી રીતે તેણે પોતાના મુખને નીચે કરી લીધું હતું, શાહનદાને જોતાંજ તે કેવી ભયભીત થઇ ગઇ હતી, આપસમાં તેઓ એક બીજાને કેવી નેહભરી નજરોથી જોઇ રહ્યાં હતાં, શાહનદાની અશ્વમેશમાં કેવું જાદુ ભર્યું હતું,

તેના રૂપે તેને કેવી રીતે મોહિત કરી નાખી હતી—આ સર્વ વાતોના ખ્યાલોથી તેના યુવાબી ગાલ કોઇ કોઇ વાર લાલ થઇ આવતા હતા. બહા, જેના જગરમાં આવા કિસમની ભાવનાઓ ઉછળી રહી હોય તે નિંદ્રાદેવીની હિપાસના તે વળી કેવી રીતે કરી શકે?

શાહનદા સલીમની પણ તમામ રાત જાગતાંજ યુજરી. શાહનદાની આ વખતે કુંવારી

“બાદશાહની સ્થળ પાસેજ શાહબાદો સલીમ અનારકલી તરફ મહોબનથી નીગાહોથી જોતો બેઠો હતો. અનારકલીએ

નોમિની ગઝલ ઉપાડી પોતાના સુરીલા અવાજે તે ગાવી શરૂ કરો.. એક નજરે તે શાહનશા તરફ જોઈ નાચી ગઈ રહી.'

અવસ્થા હતી. આ વખતેનો પ્રેમ નિર્મળ હોય છે. શાહનંદા માટે આ પહેલોજ અવસર હતો કે અનારકલીના રૂપે તેના ઉપર પોતાનો કબજો મેળવ્યો હતો. શાહનંદા પશુ અનારકલી માફક પ્રેમપાશમાં જકડાઇ જઇ એક પલ પશુ સુતો ન હતો.

[૩]

બાદશાહ અકબર સંગીતનો બહુજ પ્રેમી હતો. સાંજનો સમય થયું કરી પોતાના નવરનો સાથે સંગીત અને સાહિત્ય વગેરે સુંદર કલાઓના સહવાસમાંજ તે ગુળરતો. દરબારમાં આ સમયે અનારકલી જેવી નાયવા ગાવામાં કુશલ બીજી નહીં લેખાતી. આ વેળા થયું હજારો પછી સાંજના મહેલમાં બહુ ધુમધી ગાવું ચાલી રહ્યું હતું. અનેક ગાનારીઓ પછી અનારકલીની વારી આવી. અનારકલી બાદશાહ સલામતને સલામી આપી ગાવા માટે ઉભી. બાદશાહની રહેજ પાસેજ શાહનંદા સલીમ અનારકલી તરફ મહોબતની નીમાદિથી જોતો ખેડો હતો. અનારકલી પશુ શાહનંદાની તરફ એક ટસે ધ્યાનપૂર્વક જોઇ રહી હતી. થોડી વાર રહી અનારકલીએ નીચેની ગઝલ ઉપાડી પોતાના સુરીલા અવાજે તે ગાવી શરૂ કરી:

“મન તૂ શુદ્ધ મન તૂ શુદ્ધી
મન જાં શુદ્ધ મન તૂ તન શુદ્ધી
તા કસ ન ગોયદ બાદ અજુ
મન દીગરમ તૂ દીગરી.”

[અર્થ: હું તું અને તું હું બની ગયા; હું જો બન હું તો તું બનું; જેથી કંઈ પણ આ નહીં કંઈ શકે કે ગુજમાં અને ગુજમાં કંઈ પણ જુદાઈ કે કરક છે.]

આ ગજલ ગાતી વખતે અનારકલી શાહનંદાના પ્રેમમાં એટલી લીન થઇ ગઇ હતી કે તેને પોતાના તન બદનની પશુ ખબર ન હતી. તેને આ વાતનો જરા પશુ ખ્યાલ ન હતો કે બાદશાહ અકબરની સામે હું ગાઇ છું. બસ એક નજરે તે શાહનંદા તરફ જોઇ રહી નાચી ગાઇ રહી હતી. અનારકલીની આ હાલત જોઇ બાદશાહ તરતજ પામી ગયો કે આ લડકી પોતાની જવાનીના હુસ્ન (સોદય)થી શાહનંદાને પોતાના પ્રેમપાશમાં ઝકડવા ચાહે છે. સાધારણ રીતે અકબર હંમેશાં મંબીર અને શાંત સ્વભાવનો હતો. પશુ અનારકલીની આ વર્તણૂકથી અતી

ગુસ્સામાં આવી જઇ તેણે ખાનસરાઓના સરદારને બૂમ પાડી: “આ ઝોરતને હમણાજ કેદખાનામાં બંધ કરો. કાલે ફજરના એને ફાંસી આપવામાં આવશે.” હુકમ થતાં સાથે તે સરદારે અનારકલીના બન્ને હાથો પકડી લીધા. અનારકલી ડરના મારે થરથર કાંપવા લાગી. એક દીવાના મીસાલ જોરથી હાથો ઝુંટવી લઇ બાદશાહના કદમો પર જઇ તે પડી.

[૪]

આખો બંધજ રાખી અનારકલી મનમાંજ સોચવા લાગી કે હું ક્યાં છું. થોડો વખત સુધી તો તે આ કંઈ પશુ જાણી ન શકી. ખેડોશીની હાલતમાં તે લાંબા આંસો ખેંચી રહી હતી. આ વખતે તેના દુઃખની હદ ન રહી હતી. થોડીવાર રહી ન્યારે તે હોશમાં આવી કે માથે આવી પુનેલા મોતના ભયથી વ્યાકુળ બની રડવા લાગી. આ વેળાયે તે જગ્યાએ તેને આસ્વાસન આપવા ત્યાં કોઇજ ન હતું.

જેના માટે આ નિરાશ્રીત છોકરીને આવા દારૂજ દુઃખની સામે થવું પડ્યું તે શાહનંદા સલીમ ક્યાં હતો? અનારકલી મનમાંજ વિચારવા લાગી, શું આવી આફત વખતે પશુ શાહનંદા મારી મદદ ને આવશે? શું મારું મોતજ આણવા માટે તેણે મારી સાથે મહોબત કરી હતી?

અનારકલી હુસડા ભરી રડવા લાગી. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ વહી ચાલી. કેટલોક વખત રહી ન્યારે રડવું ઝોલું થયું ત્યારે ફરી તે પોતાના મનમાં તેજ બાબતના ખ્યાલો કરવા લાગી કે જેના પશ્ચિમને તેને આવી જાલમ સળનો હુકમ થયો હતો.

“ખુદા મારથી એવી તે કંઈ ખતા થઇ ગઇ છે કે જેના અલેગમાં તું મને આ હદની સજા કરી રહ્યો છે? મેં શાહનંદાને ફક્ત મહોબતની નિમાઈ જોયો છે. શું એજ મારી કસરતું કારણ છે?” આ વેળાયે તેની રહેજ પશુ ખાત્રી ન હતી કે તેણે કંઈ પશુ ગુન્હો કર્યો છે. કોઇ રીતે હમણાં તેને ધીરજ કે ચેન ન હતાં. તેના દુઃખને ઝોલું કરવા ત્યાં કોઇ પશુ ન હતું. વળી પાછો શાહનંદા સલીમનો ખ્યાલ ફરે ચડી આવ્યો. “શું શાહનંદા આવી વેળાયે પશુ રહામ ન કરશે કે ન્યારે હું એની આતર મોતનો મુકાબલો કરવા તૈયાર થઈ છું.”

એવામાં અનારકલીને દરવાજા પર કોઈના પગનો અવાજ સંભળાયો. દરવાજો ખુલી ગયો. એક માણસ હાથમાં કાનુસ લઈ શાહનંદા સહીમ સાથે તે ઓરડીમાં દાખલ થયો. અનારકલી શાહનંદાને જોતાંજ તેને લપટી પડી રેવા લાગી.

“મારી જાન” શાહનંદાએ કહ્યું, “હજી પણ હું તને બચાવી શકીશ. વખત થોડો છે, અને દેરી કરવી હીક નથી. દરવાજા પર એ તેજ ઘોડા આપણા માટે ઓટી છે. આપણે બહુજ વેગે શહેરની બાહર નીકળી જશું.”

અનારકલીએ નિરાશીભર્યા અવાજે જવાબ વાળ્યો: “શાહનંદા, ભાગવાની કંઈ પણ ઉમેદ રહી નથી. કારણ બાદશાહના સિપાહો તરતજ આપણુ બન્નેને પકડી પાડશે. મારી સાથે આપ આપની જાન શું કામ મુક્તમાં આપો છો?”

“મારા દોરતો આ કામમાં મારી મદદ કરશે. ઘોડાની ખરીદી એવી રીતે વાંકી છે કે તેના દોડવાનો અવાજ નહિં સંભળાય.” શાહનંદાએ જવાબ વાળ્યો.

શાહનંદાની વાતોથી અનારકલી ચક્કરમાં આવી ગઈ. તેની જીદગીને જોખમમાં નાખવાનું તે દુરરત નહિં ધારતી હતી.

દેરી સાચી સમજી અનારકલીએ કહ્યું: “શાહનંદા, મારું મોત તો નક્કીજ છે. ખુદા અને બાદશાહ બન્ને મારા મોતના તકબદાર છે. હું આ જગ્યાને તો ન્યાં સુધી બાદશાહના સિપાહો મને લેવા ન આવે ત્યાં સુધી મુકી શકતી નથી.”

શાહનંદા આ શબ્દો સાંભળી બોલ્યો: “જાન, પાગલ મીસાલ વાતો કરવી હીક નથી. આવી જલ્લીમ રીતે બાદશાહના હાથે તારું મોત હું હરગિજ જોઈ શકું તેમ નથી.”

આટલું કહી શાહનંદાએ અનારકલીના હાથ પકડી બહાર જવા માટે એણેવા માંડ્યા. અનારકલી શાહનંદાના હાથોમાંથી પો-

તાના હાથ છોડવી કહેવા લાગી, “શાહનંદા, મારી જીદગીના ફિવસો ભરાઈ ચૂક્યા છે, મોત પર કોઈનો કાબુ નથી. ભાગવા માંડતી કાશેશ કરવી એ ફાકટ છે. આપણે બન્ને પાછા સાથે પકડાઈએ તો તનું શું પરિણામ આવશે તેનો પણ કંઈ કદી વિચાર આપે કર્યો છે?”

શાહનંદાએ જવાબમાં કહ્યું: “આ વખતે

દરેક બાબતનો ખુલાસો હું મનમાનતો આપી શકતો નથી પણ આટલું તો છે કે કોઈ પણ બાદશાહનો ફિલ્લીના તખ્ત પર હમેશાનો કબજો નથી રહેતો. હું બહુજ જલ્દીથી ફિલ્લીના તખ્ત પર ખેસીશ.”

અનારકલી શાહનંદાના આ શબ્દો સાંભળી ચૂપ થઈ ગઈ.

જ્યારે શાહનંદાએ જોયું કે તે કોઈ પણ રીતે ભાગવા માટે તૈયાર નથી, ત્યારે તેણે જોરથી ખુમ પાડી કહ્યું: “અનારકલી, શું તને તારી જીદગી પ્યારી નથી? ભાગવાથી તને કાં

ઇનકાર છે? તારા વગર મારી જીંદગી શા કામની છે? જો તું મરે છે તો લે હું પણ મરીશ. અગર આ જગ્યા તું ન મુકશે તો હું પણ અહિંથી તને મુકીને નહિ ખસવાનો.” શાહજહાના આ કલામેની અસર અનારકલીના હિલપર થઇ.

તેણે શાહજહાને કહ્યું: “શું હવે બહુ મોડું નથી થઇ ગયું? શું હજી આપણે ભાગી જઇ શકીએ?”

શાહજહાને અનારકલીને વિશ્વાસમાં લેતા કહ્યું: “ભાગવામાં કેંઈએ ડર નથી, આપણા માટે હજી પણ તેમ કરવાનો વખત છે.”

બરાબર તેજ વખતે દરવાજા પર કોઇનાં આવવાના પગલાં સંભળાયાં. દરવાજા ખુલી ગયા. હાથમાં મસાલ લઈ એક માણસ ઝોરમાં દાખલ થયો. અંદર આવતાંજ તેણે શાહજહાને કહ્યું: “હજૂર, બાદશાહ સલામત આ તરફ આવે છે.” સલીમ હવે ગભરાયો. હાફતા હાફતાં તેણે કહ્યું: “હવે શું કરીએ?” તે માણસે જવાબ વાલ્યો: “આ જગ્યા હવે મુકી ભાગો. દેરી કરવી દીક નથી. બાદશાહના ગયા પછી આપ અહિં આવી શકશો.”

સલીમે તે માણસને કહ્યું: “રહીમખાં ખાઉંર ઉભા રહો, હું આ આવ્યો.”

તરતજ તેણે એક સન્ત્રીના કપડાં જે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો, તે પહેરી લીધાં. તે પછી અનારકલી પાસે જઇ તેના બન્ને હાથો પકડી લઇ ધીમા અવાજે કહ્યું:

“ખારી, હું થોડી વારમાંજ આવ્યો, તૈયાર રહેજે.”

અનારકલી નિરાશ નજરે શાહજહાની તરફ જોઇ રહી હતી. પણ તેની જગ્યાનથી રહેજે પણ અવાજ ન સંભળાયો. સલીમ તેના ઊંઠ ઉપર એક યોસો આપી ઝોરડામાંથી બહાર આવ્યો.

અનારકલી ન હીલી શકી, ન યોલી શકી, કે ન શાહજહાના યોસાનો જવાબ પણ તે આપી શકી. શાહજહાના ચાલી જવા પછી અનારકલી ફરી પહેલાની માફક શોકસાગરમાં ડુબવા લાગી.

[૫]

અનારકલીના ઝોરડામાં તો કોઇ આવ્યું નહીં. રહીમખાંએ બધી જુડી વાતો કરી હતી. ન બાદશાહ કે ન કોઇ બીજું ત્યાં આવતું હતું. શાહજહાની પોતાની એક

મંડળી હતી. પોતાના પિતાની હૈયાતીમાંજ સ્વતંત્ર થવાના તે પ્રયત્નો કરી રહ્યો હતો. આમાં રહીમખાં પણ એક હતો જેણે જીંદગી સુધી શાહજહાને વફાદાર રહેવાના કસમ ખાધા હતા. આ રહીમખાંનીજ મદદથી શાહજહાને કેદખાનામાં અનારકલીની મુલાકાત લીધી હતી. રહીમખાં સમજતો હતો કે શાહજહાને અનારકલીની આખિરી મુલાકાત લેવા ઇચ્છતો હતો. તેને આ બાબતની રહેજે પણ જાણ ન હતી કે શાહજહાને અનારકલી સાથે ભાગવાને પણ તૈયાર હતો.

જે વખતે સલીમ અનારકલી સાથે તે ઝોરડામાં વાતો કરી રહ્યો હતો તે વખતે રહીમખાં દરવાજાની આડમાં ઉભો રહી તે વાતો સાંભળી રહ્યો હતો. જ્યારે તેણે જાણ્યું કે શાહજહાને અનારકલી સાથે ભાગવા તૈયાર થયો છે ત્યારે તેણે ચાલાકી વાપરી આ કામમાં વીંધ નાખવાનો વિચાર કર્યો. પણ આ પળે તે શું કરી શકે?

રહીમખાં શું કરવું તે યુદ્ધના મનમાં સોચી રહ્યો હતો, કે અગર શાહજહાને અનારકલી સાથે ભાગી જાય તો બાદશાહના હાથથી તેનું પોતાનું તો ખત્યવુંજ મહાલ હતું. વળી સાથે તેને એ પણ વિચાર આવ્યો કે શાહજહાના કામમાં દખલ પણ ન આપવું. કારણ આ વાત તે ભૂલી ગયો ન હતો કે બાદશાહ એકબરની પછી દિલ્હીના તખ્ત પર શાહજહાને સલીમજ એસશે.

જ્યારે સલીમ બહાર આવ્યો ત્યારે રહીમખાંએ તેને થોડે દુર એ મસાલો ખતાવી. આ મસાલો રહીમખાંનાજ એ માણસો લઇ ઉભાં હતાં. પણ શાહજહાને તે તરફ ફરીવાર બરાબર ધ્યાનથી જોવાની હિમ્મત ન કરી શક્યો. કારણ બાદશાહના ડરથી તેનું બદન થરથરતું હતું.

શાહજહાને સલીમ રહીમખાંને સાથે લઇ ચુપચાપ મહેલની તરફ રવાના થઇ ગયો.

મહેલમાં પહોંચતાંજ શાહજહાને રહીમખાંને પૂછ્યું: “તને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે કે એ બાદશાહજ હતા?”

રહીમખાંએ જવાબ દીધો: “જી, હા, હજુર.” સલીમે પૂછ્યું: “તેઓ અહિં શું કામ આવેલા?”

રહીમખાંએ ઉતર વાલ્યો: “હજૂરને આ વાત તો માલુમ હશે કે બાદશાહ હમેશાં રાતના વખતે વેશ બદલી રહેરની હાલત

ખાનગી રીતે જોવા હુએ છે. આજે એમની પ્રુથી આ તરફ આવવાની થઇ હશે.”

ચોડા વખત પછી રહીમખાં મનોમન ગલ-રાવા લાગ્યો, કેમકે શાહજહાં થોડીવારમાં અનારકલીને લઇ જવા કેદખાનાની તરફ આવવાનોજ તે એ નજીતો હતો. આવી હાલતમાં એણે શું કર્યું? રહીમખાં અનારકલી સાથે શાહજહાંનું ભાગ્યું પસંદ કરતો ન હતો. આખરે એક ધલાજ તેને સુજ્યો. રહીમ શાહજહાંને પૂછ્યું: “શું હજુર શરાય નોશ કરવો ચાહે છે?” ગજરાટથી સલીમના કંઠ સંકાપા હતા. તેણે કહી દીધું: “હા, શીરાજીનો એક પાલો લાવો!”

રહીમખાં શરાય લાવવા બીજા ભાગમાં ગયો. તેણે શરાયની જમમાં કંઈક સફેદ ભૂકી પોતાની જેમમાંથી કાઢી મીલાવી દીધી. થોડીક પલેમાં તે ભૂકી પીગલી જઈ શરાયના રંમમાં મલી મધ.

સલીમ શરાયની વાટ જોતો હતો ત્યાં રહીમખાંએ શરાયની જમ લાવી તેના હાથમાં મૂકી. તેણે તે પી લઇ બીજા જમ તલખ કરી તે લાવવા ફુકમ કર્યો.

રહીમે બીજું પ્યાલું શાહજહાંને ભરી આપ્યું. તે પ્યાલાને પણ શાહજહાંએ શોખથી પી લીધું.

થોડીવારમાં શરાયના નશામાં આવી સલીમે રહીમખાંને કહ્યું: “મને અનારકલી પાસે લઇ આવ.”

“હજુર હું આપનો ફુકમ સર પર ચઢાવવા તૈયાર છું પશુ,—”

“પશુ શું?”

“બાદશાહ હમણા પશુ ત્યાંજ હશે!”

“અફસોસ, તેમણે તો કોઇ ચોક્કાદારને ઘેર જન્મ લેવો હતો અને નહિ કે શહેનશાહે કિંદુસ્તાનના ઘેર.”

“રહીમ, જા અને જો, શું હજી તેઓ ત્યાંજ છે?” સલીમે ફરમાવ્યું.

શાહજહાંને અદખથી સલામ કરી રહેજ પણ ગજરાટ વગર હવે રહીમખાં ઓરડામાંથી બહાર આવ્યો. કારણ તે નહીં નજીતો હતો

કે નશાની નિંદ્રામાંથી શાહજહાં સહવાર પડેલાં છે તેમ નથી.

[૬]

અનારકલી શાહજહાંના આવવાની રાહ જોઇ રહી હતી. શાહજહાં હજી સુધી ન આવ્યો છતાં તેને પૂરેપૂરી ઉમેદ હતી કે તે તેની મદદે જરૂરજ આવશે.

પ્રભાતના સૂર્યના કિરણોથી અનારકલીના ઓરડાનો અંધકાર ધીરે ધીરે ઓછો થતો જતો હતો. અચાનક તેની નજરે એક ચમકતી ચીજ ઉપર પડી. તે ચમકતી ચીજ હીરાની વીંટી હતી જે તેને તેની અમ્માએ મરતી વખતે આ કહીને પહેરાવી હતી કે, “ખુદા કરે એવો વખત નજ આવે પણ જીંદગીમાં જ્યારે પણ ખચવાની તદખીર ન સુજે ત્યારે આ અંગૂઠીને ઓસો આપી પોતાની ધજગત સંભાલી લેજ.”

અનારકલીએ પોતાની અમ્માના સુખન યાદ કરી હીરાની અંગૂઠીને પોતાના મ્હોમાં રાખી દીધી.

સહવારના જ્યારે બાદશાહના સિપાહો અનારકલીને લેવા માટે ઓરડામાં દાખલ થયા ત્યારે અનારકલીને પોતાના સરને હાથ મૂકી જમીન પર લેટેલી પડી જોઇ.

તે એવા બાદશાહની દરબારમાં હાજર થવાને રવાના થઇ ગઇ હતી કે જેની સામે દુનિયાના મોટામાં મોટા બાદશાહ પણ કોઇ ચીજ નથી.

[૭]

બાદશાહ અકબરના યુગરતાં તેનો બેટા શાહજહાં સલીમ શહેનશાહ જહાંગીરના નામે કિલ્લીના સિંહાસન પર બેઠો. અનારકલીની વાત હવે તેને બીલકુલ યાદ નથી. તેણે ખુશીનો બીજો પ્યાલો પી લીધો છે. નૂર-જહાંને જોવાથી શાહજહાં અનારકલીને એવી રીતે ભૂલી ગયો કે જેવી રીતે આફતાબની રોશની સામે દીપકનો પ્રકાશ જતો રહે છે.

સાંજનો વખત હતો. જહાંગીર નૂરજહાંના ધરકના ભાગમાં અહિં તહિં ટપેલી રહ્યો હતો. ફરતાં ફરતાં તેની નજર બાગના એક ખુશુ-માંની કબર ઉપર જઇ પડી. જે પર પડેલાં એવું કહી ખ્યાન ખેચાયું ન હતું.

જહાંગીરે એક જુદા બાગખાને બોલાવી પૂછ્યું. “આ કોની કબર છે?”

બાગખાને સલામ કરી અરજ કરી: “હજૂર, અનારકલી બેગમની.”

અનારકલીનું નામ સાંભળવા સાથે જહાંગીર નૂરજહાને બિલકુલ ભૂલી ગયો.

તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, તે સીધો મહેલની તરફ રવાના થયો. જતાં જતાં અનારકલીની હરએક વાત યાદ કરતાં બેચેન થઈ રહ્યા હતા.

અરકલી યાદર ચકાકર તુરબને દિલદાર પર;

ફાતેહાકે કુલ બરસાને લગા બા ચરમેતર.”

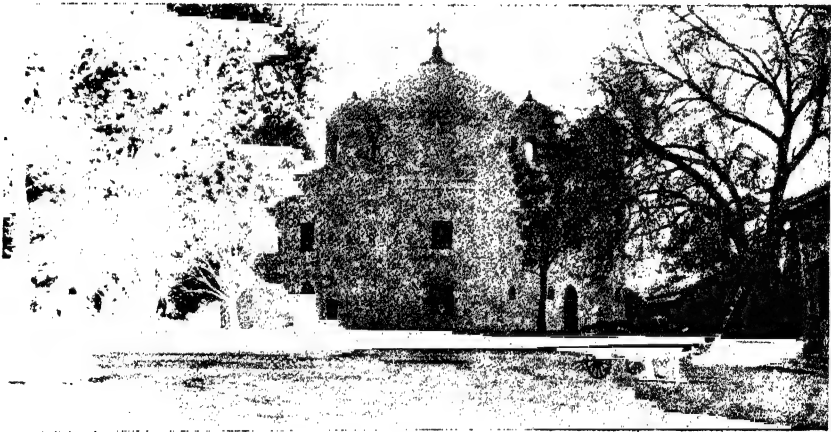
[અર્થ : બાગ દિલદારની કબર પર આંસુઓનો યાદર બઢાળી, ફાતેહા-ખાનની કુલોનો વરસાદ બીની આંખોમાં વરસાવી રહ્યો.]

ફજર થતાં કુશલ કારીગરોને બોલાવી અનારકલીની કબર પર એક ખુબસુરત મકબરો બનાવવાનો તેણે હુકમ કર્યો. તે રાજો તૈયાર થતા બાદશાહે પોતાની બનાવેલી નીચેની બે લીટીઓ તેની લાદી પર કાતરાવી જે હમણા સુધી ત્યાં મોબુદ છે:

“આહ ગરમન બાગ બીનમ રહે યારે બિશરા;

તા કિયામત શુક ગોયમ કિદગારે બિશરા.”

[અર્થ : આહ! જે મારી માશુકાનો ચહેરો કરી વાર બેવા મળે તો તે માટે કિયામત સુધી હું મારા કિરતારનો અદેસાન માન્યા કરીશ,]

અનારકલી બેગમનો મકબરો લાહોર.

તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો.

રચનાર:—સ્વર્ગસ્થ હાજમહમદ અલારખિયા શિવજી.

વિત્તકાર: મી० એમ. વી. ધુરંધર એ. એમ.

૧૯૨૫-૨૬

[ગઝલ : રાહ-મુતરબે ખુશ નવા બેગો]

૨૭

હસ્તિ દંતના વ્યાસને,

અમકબરે આઝમના કને,

ગાયકે કરી અઝાં વ્યા, તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો:

હુકમ હો તો તઝાં વ્યા, તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો:

સુણાવું અગર જો ચહો,

તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો!

હુકમ થતાં વીણા લઇ,

ગાયકે સૂર મેળવી,

ગાનનો જોમ કહું એવો, તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો;

કુપેરી નાદ ચલવિયો, તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો:

રસિક રંગ જામિયો, તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો.

મધુર મિષ્ટ તાનમાં પૂન,

લલિત ને વળી સર્વ સૂર,

એવું કિયું ગાન કહો? તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો!

ધુનમાં મસ્તને જરૂર, તાઝા બ તાઝા નચો બ નચો.

[હોહરો.]

સુખમાં સુખ કહિયો બલા, આ અવનિમાં એક;
 'પ્રેમ પાસ પ્રિયા તણો, નેહ ભરેલો નેક,'
 સર્વ પ્રકારે ઝળઝળો, શાંત સરિતા નીર;
 પણ પ્રિયાના હાસ્યમાં, વધુ વસે છે તીર.
 સૂર્ય પ્રભા સમા સદા, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો;
 નવરંગ સાંજ સમા બધા, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો.

[હોહરો.]

પેલી વેલી દ્રાખની, તે ઝાડી મોજર:
 મીઠા મક્કિ પાનથી, શિત અધર કરનાર.
 યાકુની જા, જામને, લાવ જલદ મુજ પાસ;
 આનંદી આ આશકો, પીયે ખુશીથી ખાસ.
 અને શરૂ કર ગાનને, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો;
 નેહના તે નિશાનને, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો.

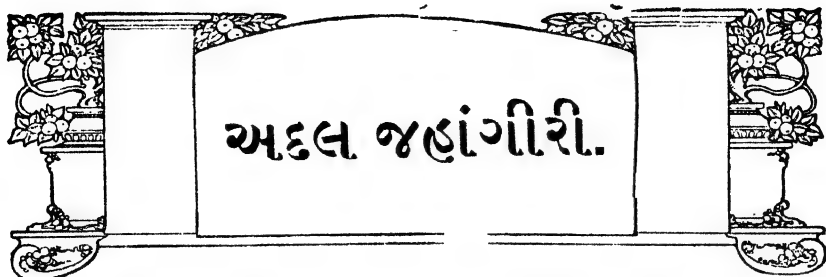
[હોહરો.]

સમી સાંજની લહેર આ, કરી મંદ નિશ્વાસ.
 રંગ ભરી પિયુ ગાલમાં, ફેરવતી શીકાશ:
 ખિલ્યું છે ખાસું ખરે, ફેવું લલિત કુસુમ;
 મગ્ન કરવા મૃદુપણે, પ્રેમ બાગ રમઝમ.

પ્રેમ પવન જે છે સદા, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો;
 પ્રેમ કુસુમની અદા, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો.
 અકબર મહાન મહિપ તે,
 હસ્યો સુણી આ તાનને;
 વજે કર હવે ફર્યા,
 પુન પુન તાર વધુ થયાં.

અવસર આનંદી ચડો, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો,
 "મુરતખે ખુશ નવા યેગો, તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો"!
 'ઝાયક મીઠું ગા,' કહો, 'તાઝા બ તાઝા નઝો બ નઝો'

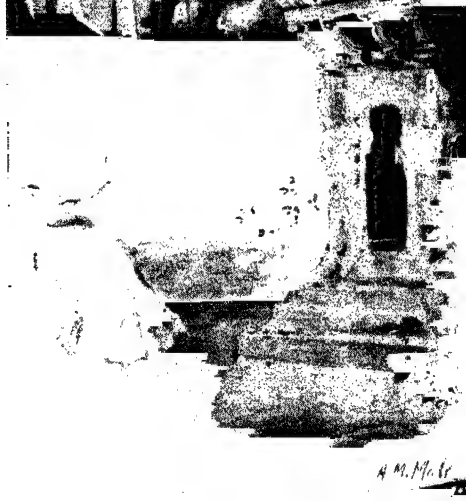

અદલ જહાંગીરી.

મોગલ શહેનશાહ જહાંગીરનો અદલ ઇનસાફ.
મૂળ ઉર્દૂમાં રચનાર:-શમસુલ-ઉલ્લાખ મેા શીખલી નવમાની.

ગુજરાતીમાં લખનાર:-સ્વર્ગદેય હાજમહમ્મદ અલારખિયા શિવજી.

૧૯૩૭

કસરે શાહીમે' કે મુમતીન નહિ' ગયરોંકા ગુઝર,
એકે દિન "નુરજહાં" ખામ પેથી જલવા-દિગન.

કોઇ શામતઅદાહ રહગીર ઉધર આ નીકલા,
 ગરબેથી કસમે હર ચાર તફસે કહોગન.
 ગયરતે હુસ્નસે ખેગમને તમચા મારા,
 ખાક પર ઢેર થા એક કુશતએ ખે ગોરા-કફન.
 સાથ હી શાહ જહાંગીર કો પહોંચી જો ખબર,
 ગયઝસે આ ગયે અખરએ અદાલત પે શીકન.
 હુકમ ભેગા કે કનીનને શખીસ્તાને શહી,

નકે પૂછ આએ કે સચ યા કે ગલત ગલત હય યે સુખન.
 નિખવતે-હુસ્નસે ખેગમને સદ નાઝ કહાઃ
 “મેરી જાનિયસે કરે અર્જ બ આપને-હુસ્નઃ
 હાં મુજે વાકએ કલસે કનકાર નહિં,
 મુજસે નામોસ હયાને યે કહાથા કે, ‘બ અન!’
 ઇસ્કી યુસ્તાખે નિગાહીને કીયા ઇસ્કો હલાક,
 કિસ્વરે હુસ્નમે જરી હય યેહી શરાએ-કાફન.”

મુફ્તીયે દિ' સે જહાંગીરને ફત્વા પુછા,
 કે સરીયતમે' કાસીકા નહિ' કુછ જાયે સુખન.
 મુફ્તીયે દિ' ને યે બે ખચોફિ-ખતર સાફ કહા:
 “શરઆ કહેતી હય કે કાતીલકી ઉગ દો ગરદન!”
 લોગ દરબારમે' ઇસ હુકમસે થરાં ઉઠે,
 પર જહાંગીર કે અખરુપે ન બલ થા ન શીકન.
 તરકનોંકા યે દીયા હુકમ કે, “અંદર જા કર,
 પહલે બેગમકા કરે' બસ્તએ જાજરો-રસન.
 ફિર ઇશી તરહ ઉસે ખિંચ કર બાહર લાયે',
 ઔર જલાદ કો દે' હુકમ, કે, ‘હાં તેગ બઝન!’”
 યે વહી “નુરજહાં” હય કે હકીકતમે' વહી,
 થી જહાંગીર કે પરદેમે' શહેનશાહે' ઝમન.
 ઇસ્કી પેશાનીયે નામુક પે જો પડતીથી ગિરાહ,
 જાકે બન જાતીથી અવરાકે હકુમત પે શીકન.
 અબ ન વો “નુરજહાં” હય, ન વો અન્દાજે ગરર,
 ન વો ગમજે હય, ન વો અરબદએ સખરોશીકન.

અબ વહી પાંઉં હર એક ગામ પે થરતે હંચ,
 જાકે ફરતારસે પામાલ થે મુરગાને ચમન:
 એક મુજરિમ હય કે જુસ્કા કોઇ હામી ન શરીઅ!
 એક એકસ હય કે જુસ્કા ન કોઇ ધર ન વતન!
 બિદમતે શાહમે' બેગમને યે બેજ પયગામ:
 “ખુ' બહા બી તો શરીઅત મેં હય એક અમરે-હુસ્ન.”
 મુફ્તીએ શરઅસે ફિર શાહને ફત્વા પૂછા:
 બોલે: “જાઅઝ હય રજતમંદ હો ગર બચ્ચઓ ઝન!”
 વારિસોંકા જો દિયે લાખ દિરમ બેગમને,
 સખને દરબારમે' કી અઝ' કે, “અય શાહે' ઝમન!
 હમકો મકતુલકા લેના નહિ' મંજુર કિસાસ,
 કતલકા હુકમ જો રકે જાએ તો હય મુસ્તહસન.”
 હો ચુકા જબ કે શાહનશાહકો પુરા યે ચકીન,
 કે નહિ' ઇસ્મે' કોઇ શાએબહે હિલો વ ફન.
 હુ કે દરબારસે આહિસ્તા ચલા સુએ હરમ,
 થી જહાં “નુરજહાં” મુઅતકિફ બયેતે હઝન.
 દફઅતન પાંઓપે બેગમકે મીરા ઔર યે કહા:
 “તુ અગર કુસ્તા શુદી, આહ! એ મી કરદમ મન?”

એક રોજ બાદશાહી મહેલમાં કે જ્યાં કોઇ પારકાથી દાખલ પણ ન થવાય ત્યાં, અગાસી પર મોગલ શહેનશાહબાનુ નુરજહાં ઉભી હતી. મહેલની ચોતરફ પરચરની મજબુત ફિવાલો હતી, છતાં એક કમબાઝ મુસાફર ત્યાં આવી ચડ્યો. પારકો શખ્સ પોતાનો ચેહેરો જોવા પામ્યો એથી શરમ અને ચુસ્સાથી બહારની બની બેગમે તેની પર બંદુક છોડી, જેના પરીણામે આ કમનસીબ જમીનપર ઢગલો થઇ મરેલો પડ્યો.

આ વાતની શાહ જહાંગીરને ખબર પડતાંજ તેના ઇનસારી ભવાંપર ચુસ્સાના સર પડ્યા. તરતજ તેણે હુકમ કીધો કે હરમની બાંદીઓને આ વાત સાચી છે કે જૂઠી તે પુછી, આવવા મોકલો. પોતાની ખુબસુરતીની ખુમારીમાં બેગમે કહ્યું: “લલા કાયદાઓના અમલ કરનારા શાહને મારી તરફથી અરજ કરી કહો કે આ માણસનો જન મારા હાથે ગયો છે એ બાબતમાં હું નાકસુલ નથી જતી પણ મર્યાદા અને નામોશીના ચુસ્સાએ ઉશ્કેરી આ કામ કરાવ્યું છે. એની તકસીરવાર આંખો-એજ એનું મોત આવ્યું છે. સુદરતા અને સદગુણના રાજ્યમાં જોના જમાનાથી સજ્જનો એજ રીવાજ જારી છે.”

દીનના કાયદા કાનુનોના અનુભવી મોટા મુકતી કાળને શાહ જહાંગીરે આ બાબતમાં મજબૂબી શરખ-કાનુન શું કહે છે કરી પુછ્યું. મજબૂબના કાયદાથી વાકેફ મુકતીએ વગર દહેશતે સાફ કહી દીધું કે: “ધર્મના કાનૂનો તો કહે છે કે ખુન કરનારની ગરદન ઉડાવવી જોઇએ!”

આ અભિપ્રાય સાંભળતાં દરબારના સર્વ લોક ગભરાઇ ઉઠ્યા. પણ શાહ જહાંગીરના ભવાં પર એકે સર તેથી ન પડ્યો. તરતજ શાહે તુરકી બાંદીઓને હુકમ કીધો કે: “મહેલમાં જઇ બેગમેને જાણ અને રસીએ જકડી એવીજ હાલતમાં તેને બાહર ખેંચી લાવે અને જહાદને હુકમ કરી દે કે તેણે તલવારથી તેનું અર ઉડાવી નાખવું.”

વાંચક, આ તેજ નુરજહાં છે કે જે જહાંગીરના હરમમાં તેના શહેનશાહતની કીસ્મત જોની ગણાતી. એના કપાળ પરની કરચલીઓ અથવા એના ફિલની ઇચ્છા કે મરજી શાહી હુકમતના પાનાઓ પરના લેખોને પણ રદ

કરી શકતી. પણ હાલમાં એ તે નુરજહાં નથી રહી. નથી તેના ચેહેરાપર ગરરી કે તે તીરછી નજર કે નથી તે રીસભરી ખુમારી. જે કદ-મોથી હરિયાલી પરના પરદાઓ અહિં તહિં હલાક થતા હતા તેજ પગ હવે દરેકે પગલે થરથરે છે. હાલમાં તો તે એવી એક ફેદી છે કે જેના કોઇ બચાવ કરનાર કે બહાર ચડનાર નથી. તે ધરખાર વગરની નિરાધાર સ્થિતીમાં છે.

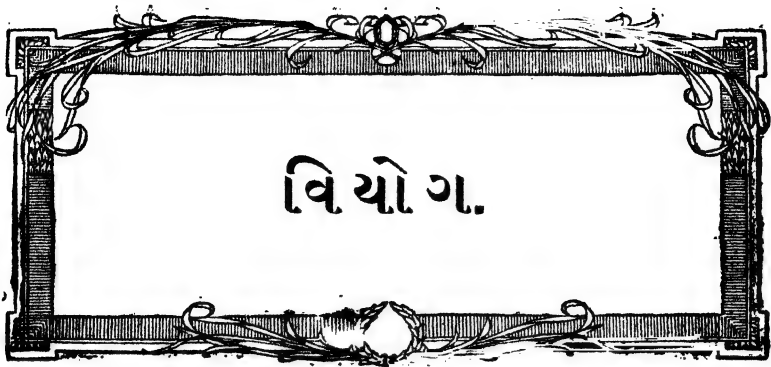
શાહની ખીજમતમાં બેગમે પોતા તરફથી પેગમ મોકલ્યો કે: “અગર એ મારા હાથે ખુન થયું છે છતાં મજબૂબના કાયદામાં તે માટે એક બીજો પણ હુકમ છે.” દીનના કાયદાથી વાકેફ મુકતીને શાહે ફરી એ બાબતમાં પુછી બોલ્યું. તેણે જવાબ દીધો કે: “હા, જો કતલ થયેલા શખ્સના બી બચ્ચાં ફેદીને છોડી દેવાની ખુશી સાથે રજા આપે તો બેગમેને સજા માફ થઇ શકે છે.”

તરતજ બેગમે મરનારના વારસોને એક લાખ ફિરમ આપી ખુશી કર્યાં, જેથી ખુદ તેઓએ દરબારમાં આવી શાહને અરજ કરી કે, “આ જમાનાના બાદશાહ, અમને મરનારના લોહીનો બદલો લોહીથી લેવા નથી. માટે બેગમના કતલનો હુકમ આપ રોકી દેશો તો બહુ નેક થશે.”

શાહને પોતે સ્ટેજ પણ પક્ષપાતથી ઇનસાફ નથી કર્યો એ બાબતની પુરી ખાતરી થતાં તે દરબારમાંથી ઉઠી ધીમે ધીમે જનાના તરફ જ્યાં નુરજહાં હતી ત્યાં આવી એકાએક બેગમના પગો પર પડી બોલ્યો: “ઓ માથુક, તું અગર કતલ થઇ જતે તો આહ! હું શું કરતે!”

ઉપલો બનાવ જોકે ચાલુ તવારીખમાં નથી તેમજ ખુદ જહાંગીરે પણ તેના વિશે કયાંય પણ લખ્યું નથી છતાં આ સંબંધીના લેખ એવા એક તવારીખનવેશના હાથે નોંધાયેલા છે કે જેના લેખ પણ માનવા લાયક ગણાય છે. ઇરાનથી નીકળી ફિલ્લી આવેલા મસહૂર તવારીખનવેશ વાલેહ દાગેસ્તાની પોતાની પ્રસિદ્ધ કિતાબ “રીયાઝુશ શાઅરા” માં આ બાબતને સંભાળ સાથે વર્ણવે છે. શાહ જહાંગીરે સંબંધી બીજી પણ કેટલીક બાબતો બીજા કયાંય પ્રસિદ્ધ નથી થઇ તે પણ એણેજ આપી છે.

રચનાર :- રવગરથ હાજમહમ્મદ અસારખિયા શિવજી.

પ્રવેશક વચન.

મહાન શહેનશાહ અકબરે, રાજ્ય બીહારીમલ કચ્છવાહની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. આ સંબંધથી પાટવીકુંવર સલીમ (શહેનશાહ જહાંગીરના) જન્મ થયો હતો. આ રજપુત રાણી અકબરની બહુ માનીતી હતી અને અકબરે તેને “મરીયમ અમાની” અર્થાત આ જમાનાની મરીયમ-ખ્રીસ્તી ઇસા પેગમ્બરની મા મેરીનું માનભર્યું ઉપનામ આપ્યું હતું. વળી પાટવીકુંવર સલીમની મા તરીકે પણ તે બીજી બેગમમાં વડી ગણાતી હતી. આઝા પાસેના ફતેહપુર સીક્રીમાં અકબરે હિંદુઆમણ ઘાટનું બે માળવાળું એક મકાન આ રજપુત બેગમ માટે ખાસ બંધાવી આપ્યું હતું, જેમાં એક ન્હાનું મંદીર પણ છે. આ મકાન અંદરની સોનેરી નકશી કામની રચનાને લીધે આજે “સુનેહરા મકાન” નામે ઓળખાય છે, જેની દીવાલોપર વીંછણુ વગેરે હીંદુ દેવતાઓનાં ચીત્રો ચીત્રેલાં છે. પોતાના પુત્ર જહાંગીરના રાજ્ય અમલમાં ઇ. સ. ૧૬૨૩ માં આ રજપુત બેગમ મરણ પામી અને સીકંદરામાં અકબરના રોજની પાસે, જહાંગીરે બંધાવેલા રોજમાં એને ભૂમંદાહ કરવામાં આવી છે. આઝાવાસીઓ આ સ્થળને “રોઝે મરીયમ”ના નામે ઓળખે છે. અકબર અને તેની રજપુત રાણી વચ્ચે તેઓ વીંછણાં પડતાં ધણીવાર કાન્યોવાળાં પત્રો પણ લખાયલાં દંતકથાદારા સાંભળવામાં આવે છે.

શહેનશાહ અકબર શિકારપર ગયો છે અને ધણી દિવસ થયા છતાં તે પાછો વળ્યો ન હોવાથી આ રજપુત રાણી વિયોગની વ્યાકુળતામાં ચંદની રાત્રે, જમના નદીના કિનારા તરફની અટારી ઉપર પોતાની સાંહેલીઓ સાથે સામે કિનારે આતુર આંખે જોતી પોતાના અંતઃકરણના ઉદગાર કાઢતી ઉભી છે એવી કલ્પના આ લેખમાં યોજવામાં આવી છે.

દોહરા.

ચાંદનિ ચૌકિર રહિ ચમકે, નહિ નિર નિરમલ રંગ;	
ચતુરા ચંચલ આ ખડી, સુંદર સહેલિ સંગ.	૧
મહલી ચમકે નીરમે, ચમકે ચંદ અકાશ;	
મદભરીકી માતી ભરી, નયનિ કરત પ્રકાશ.	૨
ચંદ પ્રકાશત નિશ ખિશે, ચહી ચકોરી આસ;	
તારે સારે જા રહે, હૃદય પ્રકાશ ન પાસ.	૩

પુદ આલિંગકે ખ્યાલમે, ચતુરા ખડી ચકચુર;
 યાદ કરે આધારકો, મિલનકો આતુર:- ૪
 “યા જગમે જન લોકે સખ, પૂજત દેવ અનેક;
 હમ ભક્તિકી ભાવના, સાવરી સુરત એક. ૫
 કાલ બહે હર હાલમે, અદ્ય યૌવનકો ખાસ;
 તામે મિછવો યે પડ્યો, મોહન મુખડી ખાસ. ૬
 આપ ગયે હમ યહિં રહે, બિરહ નીરમે પુર;
 દાસી તલપે દશકો, કિન ન પહેચિ દૂર. ૭
 યમુના! બિનતી જ કહો, દાસી દેખત ખાટ;
 કહિયો સાથ સલામ યે, કહું જોડ દુષ્ઠ હાથ. ૮
 મુંદર સ્વામી આપહી, હમ હૈયેકો હાર;
 રાજન રસિકે કહું તુમ્હે, સખ શ્રંગારકો સાર. ૯
 અંતરકો આધાર હો, હેત ભરે હો હીર;
 રયાને સુંદર સ્યામ હો, બલવતે અર ખીર. ૧૦
 બિરહ ખાતકે જન હો, મોહન! મહિયાં! આપ;
 શિતલ નીર કીસે કહે, કૌન ભરે હય તાપ. ૧૧
 મીઠે મીઠે આપ હો, કહું કહું સખ ઐર;
 નીર બહત હય નૈનસું, કહાં સુનાવું શૌર! ૧૨
 પ્રેમ ભરે પ્રિતમ તુમ્હે, કિત પુકાર સુનાઉં?
 અંતર યાદ તજે નહિ, ગિન ગિન યુનકો ગાઉં. ૧૩
 લહર ઉડી યે નીરમે, વાયુ મંદ મંદ આય;
 અંગ અગન બિરહકે રહી, કયોં કર યે ન છુઝાય. ૧૪
 સમે શીત યે ચાંદની, હમ અંગ તો અંગાર;
 હમ ચિત ચંદન એકહી, જો હૈયેકો હાર. ૧૫
 સહેલિ પહેલિ જો કહે, આ પહેચિ સરકાર!
 મિસરી મુંહ ચખાય કે, દેવું મુકતા હાર. ૧૬
 નેનનકો અંગન કરે, પિયુ પગ રજ કો ડાર;
 ચન કમલકો યુમકે, વદલભ જાવું વાર. ૧૭
 સાજન યેગી આપઝો, સન્ય કિસે મમ અંક;
 કૌન સુનન મધુ ખેનકો, તલતી રહે નિશંક. ૧૮
 સહેલિ સખ મિલકર અયે, હમે ખતાવો રીત;
 પ્રિતમ હમકો ઝટ મિલે, શીત બને મમ ચિત. ૧૯
 સાંધ! રહાય કશિયો તુહિ, રહેલ બને યે ખાત;
 પ્રેમ ભરે મમ પ્રિતમકો, દશ પાવું ધસ રાત.” ૨૦

અર્થ વિવેચન:

૧. ચોમર ચાંદની ચમકી રહી છે; નદીના પાણીનો રંગ તેના તેજમાં નિર્મળ દેખાય છે; એક ચતુરા કહેતાં ચંચળ સ્ત્રી સાહેલિઓને સાથે લઇ આવી ઉભી. ૨. નદીના પાણીમાં માછલીઓ ચમકે છે; ન્યારે ઉપર આકાશમાં ચંદ્રમા ઝળકી રહ્યો છે; આઝગઝગાટમાં તે મહાભરેલી સ્ત્રીની ચોતી ભરેલી નથ પ્રકાશી રહી છે. ૩. ચક્રોર પક્ષીની એકની એક આશા ચંદ્રમા તે આજે રાતના પ્રકાશે છે; આકાશમાં સર્વત્ર તારાઓ ઝાંખ રહ્યા છે, પણ આ સુંદરીના અંતઃકરણનો પ્રકાશ-તેનો પતિ-હજી જણાતો નથી. ૪. પોતાના આલિંગના ખ્યાલમાં ચકચુર બની આ ચતુર સ્ત્રી ઉભી છે, પોતાના જીવતરના આધાર કહેતાં પતિને મળવા માટે અતી

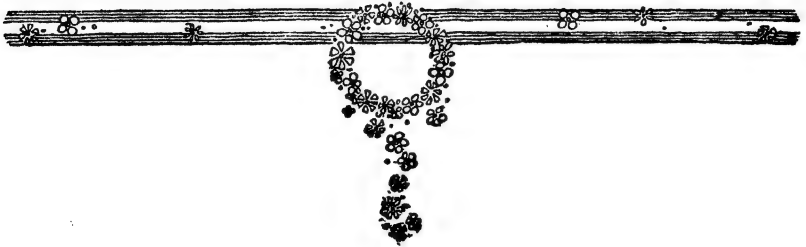

वि. २. २. २.
वि. २. २. २.

All rights reserved.

वि. २. २. २. २. २.

આતુર બની આ પ્રમાણે તેનું સ્મરણ કરી રહી છે: ૫. “આ જગતમાં સર્વ જાણ અનેક દેવનું પૂજન કરે છે, પણ મારી ભક્તિનું ખરું હામ તો તે મનમોહન મૂર્તિ-પતિ-એજ છે. ૬. એકેતા કાળ-વખત-સદા વહાળ કરે છે, તેમાં યૌવન-જુવાનીની અવસ્થા-ચોડા વખતજ રહે છે; આટલું હજી પુરતું નહિ હોય તેમ તેમાં વળી આ જુદાઈ આવી પહોંચી, જે વહાલાના દર્શન માટે તરસાવે છે. ૭. પ્રિતમ! અમને અહિં વિયોગના સાગરમાં મુકી તમે તો જતા રહ્યા; આ દાસી તમારા દર્શન માટે તલપી રહી છે; જ્યાં દુર તમે છો ત્યાં મારી નજર પુગી શકતી નથી. ૮. (નદીને સંબોધી કહે છે:) હે જમના! તને યે હાથ જોડી કહું છું કે તું વહેતાં વહેતાં વહાલા પાસેથી થાય તો તેમને મારી આ વિનંતી કહેજે કે આ દાસીએ તમને સલામ કહી છે અને તે તમારી વાટ જોતી બેઠી છે. ૯. હે રસીક રાજા! મારા હૈયાના હારરૂપી સુંદર સ્વામી તેમજ મારા સર્વ શયજારના સાર તમેજ છો. ૧૦. મારા હૈયાના આધારરૂપ, હેતભરેલા હીરા, બળવાન વીર, સુંદર સ્થાણ તથા વહાલા સર્વ કંઈ તમેજ છો. ૧૧. વિયોગી કેવા તારે બળે છે એ વિયોગના દુઃખને હે વહાલા પતિ તમે જાણો છો તેમજ હે માછલીઓ! તમને નદીના શિતળ પાણીની કદર છે, કે પાણીથી વિષ્ટાડાં પડતાં તરફડીને મરણ નિપજે છે. ૧૨. મારે મન મીઠામાં મીઠી વસ્તુ આપ છો; બીજી બધી ચીજ મારા મને કડવી છે. આંખમાંથી વહેતાં આંસુઓ કેમે કરી રોકાતાં નથી; આ મારી ફરીયાદ તમને ક્યાં સંભળાવું? ૧૩. હે વહાલા પતિ! તમને હું મારા પુકાર ક્યાં સંભળાવું; આ અંતરમાંથી તમારી યાદ વીસરાતી નથી; તમારા ગુણને ગણી ગણી ગાઉં રહી છું. ૧૪. આ નદીના પાણીમાં જોશ આવી તેના મોઝા ઉપડ્યા છે અને વાયુ પણ કંઈ કંઈ વાય છે, છતાં મારે અંગે તો જુદાઈની અગન બળવી ચાલુજ છે. પવનની શિતળતાથી પણ તે શાંત થતી નથી. ૧૫. આ શિતળ ચાંદની બધાંને ઠંડક આપી રહી છે, પણ અમારે અંગે તો અંગાર જેવી લાગે છે; અમારા મનને ચંદન જેવી શિતળતા આપનાર તો અમારો તે હૈયાના હાર પતિજ છે. ૧૬. હે સખિયો! તમારામાંથી જે કોઈ પણ પહેલી થઈ સરકાર કહેતાં શબ્દેશાહ આવી પહોંચ્યા કરી ખુશ ખબર આપશે તેને સાકર ખવાડી મોતીના હાર હું આપીશ. ૧૭. પતિ આવે તો તેના પગની રજ-ધૂળ-ને સુરમે બનાવી મારી આંખે આંળું; પતિના કમળ જેવા પગ ચુમી મારા વહાલા ઉપરથી વારી જાવું. ૧૮. વહાલા પતિ! તમે વહેલા આવો; મારી બાજુ સુની થઈ પડી છે; આ મારા કાન તમારા મીઠા શબ્દો સાંભળવા ખરેખર તલપી રહ્યા છે. ૧૯. હે સખિયો! તમે હવે મને એવી કંઈ તદખીર બતાવો કે જેથી મારા પતિને મેળાપ જલદી થાય અને આ વેદનાવાળું ચિત્ત શાંત થાય. ૨૦. હે સાંપ્રત-પરમેશ્વર-તુંજ હવે સ્હાય થા અને એવું કર કે જેથી મારા પ્રેમભરેલા પતિના દર્શન હું આજેજ રાતે સ્હેલથી પામું.”

રેવા રાણી.

અકબરના સમયની એક ટુંકી વાર્તા.

લખનાર:—સ્વર્ગસ્થ હાજીમહુમ્મદ અસારખિયા શિવજી.

ચિત્રકાર: રા. સુંદરરાવ ગોરક્ષકર.

રાજ ભગવાનદાસે પોતાના મનમાંનો નિશ્ચય આજે સ્પષ્ટ કહી દીધો. આજ કેટલાક કિસ્સ થયા તેના મનમાં એક અત્યંત મહત્વનો પ્રશ્ન ધોળાયા કરતો હતો. તેનો નિર્ણય આજે કરી નાંખી તે પ્રમાણે બાદશાહને ઉત્તર મોકલીને આ મોટી જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ જવું એવા સંકલ્પથીજ રાજ ભગવાનદાસ આ વખતે બોલતા હતા. પિતાનો નિશ્ચય કન્યાએ શ્રવણ કર્યો. રેવા પિત્રાસાપરાયણ કન્યા હતી. તેણે કંઈએ ન બોલતા ફક્ત શિર નમાવી પિતાની આજ્ઞા પોતાને શિરસામાન્ય છે એમ દર્શાવ્યું.

દિલ્લીશ્વર અકબરે પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શાહજહાં સલીમને માટે જયપૂરના ઇતિહાસ મશહૂર અને શ્રેષ્ઠ રાજપુત રાજવંશની અતિ સુંદર અને સુલક્ષણી રાજકન્યા રેવાનું માથું મોકલ્યું હતું. એજ અત્યંત નાજુક અને મહત્વના પ્રશ્નનો નિર્ણય જયપુરાધીશ રાજ ભગવાનદાસ આજ કરનાર હતા.

ખુદ રાજ ભગવાનદાસને તો આ રીતની હિંદુ-મુસલમાન વર વહુની વિવાહવ્રતી બાંધવી પસંદ હતી; એટલુંજ નહિ, પણ તે તેને ઇષ્ટ લાગતું હતું; પરંતુ રાણી આ બાબતમાં સમત ન હતી. “આપણી પુત્રી પરધર્મીને દેગો નહિ” એવી પ્રાર્થના રાણી પોતાના પતિદેવને આરંભથી અત્યંત આગ્રહપૂર્વક કરતી હતી.

“હા, તું કહે છે એ વાત ખરી છે,” રાજ ભગવાનદાસ બોલ્યા. “તું ખરેખર અંતઃકરણપૂર્વક કહે છે, અને રેવાના લગ્ન શાહજહાં સાથે થતાં તારા મનને દુઃસહ દુઃખ સદા માટે થશે, એ હું જાણતો નથી એમ તું કેમ જાણી શકે? તારા દુઃખમાં હું પણ ભાગીદાર છું. રેવા જેટલી તને તેટલીજ મને પણ પ્રિય છે; પણ આ બાબતની આપણે બીજી પણ બાજુએ વિચારવી જોઈએ. રેવા માટે ખુદ બાદશાહે માંગુ કર્યું છે. અને તે પણ વળી ખુદ શાહજહાં સલીમ માટે! બાદશાહને આપણે જો નકારીશું તો તેનું શું પરિણામ આવશે તેનો તુંજ વિચાર કર; એટલે બાદશાહની મને ખીક છે અગર મારા જીવ કે ગાદીની સલામતી માટે મારી પુત્રી દિલ્લીશ્વરના ઘરમાં આપવા હું તૈયાર થયો છું એમ માત્ર તું સમજશ નહિ. હું આ બાબત બાદશાહ માટે કરવા તૈયાર થયો નથી. બાદશાહની મરજી-નામરજીની હું પરવાહ પણ કરતો નથી. પણ આ બાબતમાં હું ઇશ્વર પ્રેરણા અનુસારજ વર્તું છું. જયપુરના શ્રેષ્ઠ રાજ્યવંશની કન્યાને શાહજહાંની પટરાણી કરવાની અકબરને થયેલી પ્રેરણા ઇશ્વરી પ્રેરણાજ છે, અને તે પ્રેરણા પ્રમાણેજ આપણે ચાલવું જોઈએ. અકબરનું અંતઃકરણ વિશાળ મોટું છે, અને આ બાબતમાં તે બહુ દિધં. દષ્ટીએ વતે છે. હિંદુ-મુસલમાનોમાં પ્રેમ

चित्रकारः
मे.स. मे.न. गोरक्षकर.
All rights reserved.

इ. वा. रा. ए. वि.

ચિત્ર કાર:
એસ. એન. ગોસ્વામી.
All rights reserved.

૨૦૫૨

ભાવ કેવી રીતે વધે, તેઓના હૃદય પવિત્ર બની ઐક્યતાની શક્તિ કેવી રીતે થાય, અને કયા ઉપાયથી તેઓ એકમેક સાથે કાયમના બંધાય, આ વિચાર રાત્રિ દિવસ બાદશાહના મનમાં એકસરખો બળ્યા કરે છે અને પોતાના આ મહાન ઉત્પત્તિ સિદ્ધિ માટે કેવી રીતે મથી રહ્યો છે તેજ આપણને જોવાનું છે. ચક્રવર્તી અકબરને ભવિષ્ય સ્પષ્ટ દેખાય છે; અને તેથીજ પોતાના સરદાર અને કુટુંબી જનો કે દૈયતના રાજ રોષની પરવાહ ન કરતાં હિંદુ સુસલમીનોને પરસ્પર કાયમના જોડી દેવાના આ સર્વ પ્રયત્નો કરી રહ્યો છે. તેના આ મહાન કાર્યમાં આપણે સહાય આપવી જોઈએ. શિવાય, જયપુરના રાજવંશની પહેલીજ કન્યા આપણે બાદશાહના કુટુંબમાં આપીએ છીએ તેમ પણ કંઈ નથી. બાપાએ-બહારમદલ મહારાજે-બાદશાહની આ મહાન ધ્વજા જાળીનેજ તેની સાથે મિત્રતાઈ જોડી હતી, અને તે મિત્રતાઈ દૃઢ કરવા માટેજ બાપા લગ્ન અકબર સાથે કર્યા હતાં. શાહજહાં સલીમ એની કુખે જન્મેલો છે, અને આજે તેને માટેજ બાદશાહે આપણી રેવાનું માયું મોકલ્યું છે. અકબર બાપાને જેવી રીતે પોતાના સન્નિમિત્ર સમજતો તેજીજ રીતે મને પણ મિત્ર તરીકે ગણે છે. રેવા શાહજહાંને આપવીજ જોઈશે એવા કંઈ પણ હુકમ તેણે મને ક્યો નથી. આ નવા સંબંધથી હિંદુ અને મુસલમાન બન્નેના ઉંચા ખાનદાનોમાં પ્રેમભાવ વિશેષ દૃઢ કરવો અને તેમ કરી હિંદુ મુસલમાન વેરભાવનું શમન કરવું એજ બાદશાહનો મુખ્ય હુકમ અને ઉત્તુ છે. આવો સંબંધ બંધાય એ રાજપુતોને પસંદ નથી, એ હું પણ જાણું છું; પણ તેટલાજ પ્રમાણમાં તે મુસલમાન અમીર ઉમરાવામાં તેમજ મુસલમાન લોકોમાં પણ પસંદ નથી. હિંદુસ્તાનના હિંદુ-મુસલમાનોનો અભેદ સાધી જોડી દેવાનો અકબરે જે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો છે, તે માટે જેવી રીતે હિંદુઓ તેને ધિક્કારે છે તેવીજ રીતે મુસલમાનો પણ અતઃકરણમાં તેનો દેષ કરે છે. બાદશાહના ધધર પ્રેરિત કાર્યમાં જોયો વિરોધ નાખે છે તેમને તેના દુગ્ધ ભોગવવાંજ પડશે. પણ બાદશાહના મહત્વકાર્યને સહાય કરવાની દેવે આપણને જે સંધી આપી છે તેનો આપણે પણ ઉપયોગ કરી લેવો જોઈએ. આપણી રેવાને-જયપૂરની રાજપૂત રાજકન્યા-ને-બાદશાહ હિંદુસ્તાનની બાવી મહારાણી

બનેલી જોવા મળે છે. રેવા આ બાબતને સુદૃઢ સમજશે એમ મને નથી લાગતું. શિવાય, તેના વંશમાંના, જાતિમાંના અગર તેના કુળમાંના કોઈએ કદી ન કરેલી મીલત કરવા હું તેને કેહેતો નથી. આપણી બા એટલે શાહજહાંની માતા જોધા ઉપરાંત બાદશાહની બીજી કેટલી રાજપૂત રાણીઓ છે. રેવા પોતાની માસી સાથે ફતેહપુર સીક્રી હતી ત્યારે બાદશાહ તેને કેવા લાડ લડાવતો તે એ હજી વિસરી ન હશે. રેવા, યાદ છેને તને તે દિવસો? બાદશાહનું ઘર તારા માટે કંઈ લહેન નવિન સ્થળ નથી. બાદશાહ તને સારી પેઠે ઝોળખે પિછાને છે. તારીપર તેની મમતા પણ પુષ્કળ છે. તે તારી સાથે જાણે પોતાની બેઠી સમાનજ વર્તશે.”

રેવા કંઈક જવાબ દેશે એમ ધારી ભગવાનદાસ કિચીત સમય થોભ્યો; પણ રેવા કંઈજ બોલી નહિ.

રાજા ભગવાનદાસે આગળ ચલાવ્યું: “રેવા, તું કેમ કાંઈ બોલતી નથી? શાહજહાં તને ગમતો નથી? કદાચ ત્હારી પસંદગી ત્હનાપર ન ઉતરતી હોય તે! પણ માતૃભૂમિના હિતની ખાતર અન્ય હિતને તું જાણુ ગણુશેજ એવી ત્હને આશા છે. શાહજહાં સાથે ત્હારાં લગ્ન થવાથી ત્હારો પુત્ર પછવાડેથી હિંદુનો બાદશાહ બનશે. તે આપણી નસોમાં વડેનાં રાજપુત લોકોનું સ્મરણ રાખીને પોતાની હિંદુ પ્રજાને મુસલમાન પ્રમાણેજ ગણુશે. આજસુધી રાજપુતાનાની અનેક રાજપુત કન્યાઓએ અસાધારણ આત્મ બળીદાન આપીને દેશનું હિત સાધ્યું છે. રેવા દેવે આજે એ સંધી આપી છે. તું તૈયાર છે કે? બોલ! બેટા! બોલ! ત્હારાં આ લગ્નથી હિંદુ મુસલમાનો વચ્ચે જે ઐક્ય બંધાશે અને સુખશાંતિ વ્યાપશે તેની ખાતર શાહજહાં સાથે લગ્ન સંબંધ બંધવાને ત્હારા મનનો નિષ્કર્ષ થાય છે કે?”

રેવા કંઈજ બોલી નહિ. તોપણ પિતાની ધ્વજા વિરૂદ્ધ તે હતી એવું પણ કંઈ જિનહ જણાયું નહિ. પિતાનું ભાષણ સાંભળીને ત્હને કંઈ અણગમતું લાગ્યું હોય તેમ પણ જણાયું નહિ. તે ભાષણથી ત્હનું સુખ ઉતર્યું ન હતું. ઉલટું ગંભીર બન્યું હતું; અને ત્હના પર જોનારને ઉત્સાહિત બનાવનાર એક પ્રકારનું તેજ છાંછ રહ્યું હતું. રાજા ભગવાનદાસને ત્હનો આ દેખાવ જોઈને સંતોષ થયો.

રેવાની માતા પણ પોતાનો આગ્રહ તણ પતિના વિચારને અનુકૂળ થઇ. તરતજ રાજા ભગવાનદાસે દિલ્હીપતિને મોકલવાના ખરીતાની ચેલી તૈયાર કરી દિલ્હીથી આવેલા ખાસ સાંદણીસ્વાર જોડે રવાના કરી દીધી.

ખરીતો વાંચી અકબરને ઘણો સંતોષ થયો. શાહજહાની શાદની તૈયારીઓ કરવાને તહેલ્લે પોતાનાં માણસોને તેજ વખતે ફરમાન કર્યું. રેવાને મોટા કાઠમાથી આગ્રે લઇ જવામાં આવી. ત્યાં અપૂર્વ લપકાથી થોડાજ વખતમાં સલીમ સાથે રેવાની શાદી થઇ ગઇ. તે પ્રસંગે કેટલોક વખત સુધી આગ્રામાં આનંદ ઉત્સવ ચાલ્યો.

રેવા શાદી જનાનામાં દાખલ થઇ. વળી ત્યાં જવા છતાં તહેને પોતાના હિંદુ આચાર-વિચાર છોડી દેવાની જરૂર જણાઇ નહિ. તેની દરરોજની પૂજાઓની ક્રિયાને કાંઇ પણ તરેહનો અંતરાય આપ્યો નહિ. તેના અંતઃકરણમાં ધર્મના મૂળમાં ઉંડા પેઢેલાં હતાં. ઇશ્વર સર્વત્ર એકજ છે. મુસલમાનો તહેને એક માગે અને હિંદુઓ તહેને બીજા માગે ભજે છે. પરંતુ કાંઇપણ રીતે અથવા નામે તહેને ભજીએ તો પણ તે તો એકનો એકજ છે. તે દયાળુ છે, તેથી મહારી પૂજા તે સ્વીકારે છે. અને મહારે કંઠ્યાણુ કરશે. રેવાના દીલનો આ ભાવ તે શાદી જનાનામાં દાખલ થઇ છતાં ફેરવાયો ન હતો. પોતાનો દેશ, પોતાનું જીવન અને તે જીવનમાંના સુખ દુઃખો દેશ-સેવામાં અર્પવા તે તૈયાર થઇ હતી; પણ પોતાનું શુદ્ધ અંતઃકરણ દેવ અને તેનીજ પૂજા માટે તેણે રાખી મૂક્યું હતું. એગલોના જનાનામાં ગોતે આવી એટલે દેવ સેવાથી દૂર થઇ કે તે સર્વાતર્યામી ભગવાનની આરાધનામાં અંતર આપ્યો એવું રેવાને લાગ્યું નહિ. એકલા સંસારમાં તે સમાધાનીથી રહેવા લાગી.

રીતી પ્રમાણે શાહજહાંએ પોતાની નવપરિણીત વધુનું સુખકમલ જોયું. રેવાનું લાવણ્ય અપ્રતીમ હતું. તે લાવણ્ય જોઇ સલીમ સંતુષ્ટ થયો. આનું અલૌકિક રત્ન પોતાને મળવા બદલ તે પોતાને સદ્ભાગી માનવા લાગ્યો.

“આખાએ મારા માટે ખરેખરજ ઉમદા દુલહનની પસંદગી કરી” આ સુજ્ઞ એક પ્રકારે તેને અભિમાન ઉપજવા લાગ્યું. “ફક્ત સલતનતનીજ તરફ તેમનો ખ્યાલ નથી, તેમની

મારા ઉપર પણ એહદ મહોખ્ખત છે અને તેમના જેવા મહોખ્ખતી બાપ થોડાજ હશે” એમ તેને લાગ્યું.

રેવાની સાથે એકાંત મુલાકાત થતાં તેને પ્રસન્ન કરવા સલીમ પોતાથી ખનતું કર્યું. શાહજહાંનું દિલ પણ રેવાએ પહેલીજ મુલાકાતમાં હરી લીધું હતું, પણ જેની પોતાની હાલત થઇ છે તેવીજ પોતાની પ્યારી બીબીની પણ થઇ છે તે તેના એકરાપરથી જાણી લેવા તે ઉત્સુક થયો. તેની વિનયશીલતા અને હુકમ સુજ્ઞ વર્તવાની રીતી માટે સલીમની ખાત્રી થઇ ગઇ હતી; પણ આ ઉપરાંત પોતાની મહેરદાર પાસેથી પણ બીજું કંઈ મેળવવાની તેના જીગરમાં લાલસા હતી.

તેણે આજેજીભર્યા અવાજે ધીમેથી પૂછ્યું: “નાઝનીન, મારી ઉપર તારી પૂરેપૂરી મહોખ્ખત છે એમ એકવાર તું તારા ગુલેશુલામ જેવા કામલ હોઠોથી ખોલ એટલે મારે જીગર ચેનમાં આવશે. તું મહારી બીબી છે ને? ત્યારે ખોલ રેવા, તમારી પર મારી પૂરી મહોખ્ખત છે” એવું મને એકવાર ખુલ્લે ખુલ્લું કહી સંભળાવ અને મને ખુશ નસીબ બતાવ.”

“જનાબેઆલી, મહેરદારની જે મહોખ્ખત ખાવિંદને અર્પણ કરવાની તે મેં આપને આપની બીબી બનતી વખતેજ અર્પી છે. મારા મનમંદિરમાં એકજ મૂર્તિની હું પ્રેમથી પૂજા કરું છું. ખાવિંદ! મારી જાદગી કહું કે મારા માલિક કહું તો તે આપજ છો!” રેવાએ વીણા વિનિહિત સ્વરે, કાંઇ સરળતાથી મનની ખરી વાત કહી દેતું હોય તેમ ઉત્તર આપ્યો.

પણ આ ઉત્તરથી શાહજહાંનું સમાધાન ન થયું; કારણ રેવાના શબ્દોમાં નિર્મળતા હતી, પણ પ્રેમાસક્ત મનુષ્યને ઉત્તેજીત કરવા માટે વાણીમાં જે આકર્ષણ જોઇએ તે તેને દેખાયું નહિ. માટેજ તેણે પુનઃ તેજ પ્રશ્ન તેને અધિક આજ્ઞવથી અને અધિક પ્રેમ વિન્હલ સ્વરે કર્યો. પણ રેવા તરફથી તેને સામાન્ય લૌકિક પ્રેમની—નખરાખાજ પ્રેમની—પ્રાપ્તિ થઇ નહિ.

કેટલાક કાળે રેવાને એક સુંદર પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઇ. તેનું નામ ખુશર રાખવામાં આવ્યું. ખુશર પોતાના દાદા અકબર, તેમજ માતાપિતાનો બહુ દુલારો હતો. રેવા પોતાના ન્હાના બાળકને ગાદમાં લઇ બેઠેલી હોય ત્યારે

ધણીવાર સલીમ પછવાડેથી આવી તેના ગળે હાથ નાખી ધીમેથી પૂછતો:

“રેવા, બોલ તું મને ખરાં દિલથી ચાહે છે?”

તે ઉત્તરમાં પુનઃ હસીને કહેતી: “ફરી એનો એજ સવાલ જતાખ શાહજાદા સાહેબ, આપને મારા જવાબથી સંતોષ કેમ નથી થતો?”

“તું તારા આ ફરજંદને મારા કરતાં ન્યાદા મહોખતથી ચાહે છે,” શાહજાદા ધણીવાર કંઈક અદેખાઈથી જવાબ વાળતો.

રેવા પોતાના સદાના શાંત કેમળ અવાજે ઉત્તર આપતી: “એ આપનું પણ ફરજંદ નથી કે? આપને ચાહ્યા વિના એને હું ચાહી, પણ શકું કે?” એમ કહી કોઈ વાર બાળકને પાસે લઈ તેના નહાનકડા ચોંટારા પર ચુંબન લેતાં બોલતી: “મને ઉમેદ છે કે આ બચ્ચું કોઈ દિવસ આપને સુખએન આપશે, ખાવિંદ, અને આપણુ બન્ને માટે ખુશી અને મગરૂરીયું કારણ થઈ પડશે.”

સલીમ કદી સંતોષાતો નહિ. ફરી ફરીને તે તેના પૂર્ણ પ્રેમ મેળવવા અને જે પ્રેમની એ યાચના કરતો હતો તે પ્રેમાશ્રિ પૂર્ણ પ્રકટાવવા મથતો. સલીમના જીવનમાં અનેક વલાસો માટે જગ્યા હતી પણ જે વખતે મહેરબનીસાએ એ દિલના કિલા પર કબજો કર્યો તે વેળાએ પણ ત્યાં રેવા માટે તો એક ખુણું બાકી કહ્યું હતું, જે હજુ પણ રેવાનો પૂર્ણ પ્રેમ પામવાની લાલસા કરતું હતું.

વર્ષો વિતી ગયાં અને સમ્રાટ અકબરે આઝમ જન્મતનશિન થયો. સલીમ જહાંગીર “પૃથ્વીપતિ” ની આરાથી રાજ્યાસને બિરાજતો. સમસ્ત ભારતનો તે સમ્રાટ બન્યો હતો પણ એક હૃદય એવું પણ હતું કે જેણે તેનો સંપૂર્ણ સ્વિકાર હજીએ કર્યો ન હતો. એ એની રાજપુત રાણી, અને સર્વથી મોટી યેગમ, પાટકુંવર ખુશરૂની માં રેવાનું હૃદય હતું.

એક મનોહર વસંતની પ્રભાતે, શાહી બગીચાએ ખૂબ ખિલી રહ્યા હતા. જહાંગીર ત્યાં શયેર કરતો ફરતો હતો. અનેક વૃક્ષો ડાલી અને શેકબંધ પુષ્પપત્રોથી ઝુમી રહ્યા હતા. એક ડાળથી બીજી ડાળે પક્ષીગણુ ગાન કરી રહ્યા હતા. પતંગિયા આહિં તહિં ઉડતાં નજરે પડતાં હતાં. હવા અનેક સુગંધથી ઘેરાયેલી મીઠી અને મસ્ત બની રહી હતી. મરમરના ફૂવારાઓમાંથી ઝરતી પાણીની સેરોનો

ખડખડ મંદિરની ઘંટડીઓના ગણગણાટ સાથે મળી જતો. ન્યાં શાહી મહેલની રાજપુત રમણીઓનું પૂજન નજદીકનાઓથી અદ્ય ન હતું. સમ્રાટે આજે પોતાના ચરણ આ તરફ વાળ્યા હતા. બાગમાં યેગમ રેવા પોતાના નિત્ય નિયમાનુસાર પુજન માટે પુષ્પો વિણતી હતી. ત્યાં સમ્રાટ આવી ચડ્યો.

હાલમાં અનેક દીવસો થયા તેણે તેને જોઈએ ન હતી. આજે ફરીવાર તેના ચક્રિત કરનારા સૌંદર્યની નિર્મળતાએ તેનાં હૃદયમાં ઝણઝણાટ ઉત્પન્ન કર્યો. સ્વચ્છ ધવલ રેશમી સાળુમાં તે તેને સ્વર્ગની અપ્સરા ભારી જાણે તે પોતાના કુળ દેવ માટે આ બગીચાની મનોહરતાથી આકર્ષાઈ પુષ્પ ચુંટવા લપાઈ આવી ઊભા. આ દૃષ્ય જોઈ તે મુગ્ધ બની ગયો. કુંજે કુંજે પુષ્પો ચુંટતી જોઈ તે શાંત ઉભો. તેના કાળા છુટા કેશ ઘુંટણ સુધી ઝુંલતા હતા. તે માથા પરથી મધ્યમાં કાળજીપૂર્વક જુદા કરી બન્ને બમરપર લાવી મૂક્યા હતા. જેમાંની કોઈક નહાની લટો કપાલ પર ઘસી આવી કાન સુધી ફરફટતી હતી. લાલમાં રક્ત સૌભાગ્ય તિલકે ઓપતું હતું. હાથમાં મોતીના કંકણો અને ગલામાં મોતીની માળા શોભતી હતી. એક હાથમાંની રૂપાની ડાબમાં તે પોતાને મનગમતા પુષ્પો ચુંટી નાંખતી જતી હતી.

જહાંગીર થોડીવાર સુધી તમાશો જોતોજ ઉભો. આ પછી ધીમેથી તે પાસે આવવા લાગ્યો. તેના હૃદયનું તે ખુણો કે ન્યાં રેવાનો રાજ્યઅમલ હતો, તે આ પળે ઉપસીને જાણે તેનું ગળું ઘુંટતો હતો. ફરી એકવાર તેને ઇચ્છા થઈ કે પુણું પ્રેમની યાચના કરે પણ તે અચકાયો. એવામાં તો તેની ગૌરવભરી દૃષ્ટિ ઉચી થતાં જહાંગીર સાથે તે એક થઈ. મોંપર સ્મિત ઝળક્યું.

આ ઉત્સાહથી તે આગળ વધ્યો પણ હજુ તે મનથી દદ ન હતો. એવામાં રેવાએજ શાંતિનો ભંગ કર્યો. “જહાંપનાહ, શું જોઈ રહ્યા છો? કેવા ખ્યાલમાં છો?”

જહાંગીર જરા વધુ નજદીક આવ્યો. “રેવા, દિલદાર રેવા, તારે તે વળી પૂછવું જોઈએ?” તેના સ્વરમાં પ્રસન્નાના આદોલનો હતા. “શું તું વાકેફ નથી?”

રેવાએ ફરી સ્મિત કરી નરમાશથી માયું નમાવી દીધું. ફરી પુછ્યું: “શું છે, વળી કાંઈ સલતનતને લગતી ફિકર? બોલોહ.”

સમ્રાટ પાસે આવ્યો. તે તેને અડક્યો નહિં કારણ તે પૂજા માટે પાવન થઇ મંદિરે જતી હતી, અને તે તેની ભક્તિને આદર કરતો હતો. છતાં તેનાથી બન્યું તેટલો તે નજદીક થયો. તેના નિર્મળ નેત્રોમાં ધારીને નિરખી તે વિનવતી કરણ કહે બોલ્યો: “રેવા, મારી રાજપૂત પરી, બોલ, ફક્ત એકવાર બોલ, ‘મારા ખાવિંદ, હું તમને ખરાં દિલે આહું છું.’”

રેવા તેનાથી સ્થેજ દૂર હડી જઇ નરમાશથી હસી પડી, બોલી: “મારા ખુદાવિંદ અને ખાવિંદ!” આટલું બોલવા સાથે તેનો સ્વર કંઇક કરણ ગભીર બન્યો. “ફરી તેની તેજ પૂરાણી વાત.”

“હા. રેવા,” તેણે અધીરતાથી જવાબ દીધો, “તારે માટે કદાચ તેની તેજ પૂરાણી કહાણી હશે પણ મારા માટે તો તે તદ્દન નવી અને તાજ, અતિ ખુશનુદીબરી તાજ. અગરજો તું ફક્ત એટલું જ કહે કે તું ખરે-ખર મને મહોબતથી ચાહે છે. સાલો ગુજરી ગઇ, મુદત થઇ, છતાં મેં એજ વાતની ઇતેન્નરી કરી છે, બસ આ બે ચાર બોલ કંઇ નહિં તો મને ખુશી કરવા પણ બોલી દે.”

રેવાનું મોઢું મુખડું ફિંકું પડી ગયું. તેણે ફરી નમ્રતાથી ઉત્તર વાલ્યો: “મારા ખાવિંદ અને બાદશાહ! મારે જે કંઇપણ આપવાનું તે તમામ મેં આપને નજર કર્યું છે. મેં કાંઇ વાર આપ જહાંપનાહને રજા કયાં છે? ન્યાં આપનો મહેલ પોતાની તમામ મહોબત પેશ કરતી ખુબસુરત નાઝનીનાથી ભરપૂર છે ત્યાં મારા જ્યોતી રંગ મહોબત તે શું હિસાબમાં?”

“ઓહ! તેઓને તે શું હિસાબ!” બાદશાહ બોલ્યો. “તેમની મોહબતપર તો હું મારો અમલ ચલાવી શકું છું પણ મારે તો મારી, બસ તારીજ મહોબતની દરકાર છે.” બાદશાહ વળી સ્થેજ વધુ નજદીક થયો.

“મારી ફિરસ્તા ખસત રેવા, મને તારાં તમામ જીગર જીતવું છે. યાદ છે, વસ્ત્રની તે પહેલી રાત! મેં કેવી મિત્રતા ને આજેજ કરી હતી? તું તે વખતે હજી તો લડકી હતી; પણ તારી હુસ્ન-ખુબસુરતી અને તારી સાદા-ઇએ મારું જીકરપણ દિલ કેદ કરી લીધું. તે વખતની ઉમંગભરી શરૂની મહોબત હમણાં મારી પુર જવાનીમાં વધુ પુખ્ત થઈ છે. હમણાં જેટલી ખુબસુરત તો તું કદીએ

ન હતી. તું મારી સૌથી વડી બેગમ બનેલે સુનંદા ફૂલ મિસાલ છે. ચલેલાલા માફક મારી દરબારની તમામ બીજી બેગમોથી તું આલા બની બીરાજે છે. તું બધા તરફ રહમ દિલ છે. રેવા બેગમની માયા તમામના લખોપર જારી છે. શું આ દિલચસ્પ ચશ્મો પોતાની કામલ નિગાહ મારાપર એકવાર પણ ન નાખશે? શું હું, તારો ખાવિંદ, તારો શહે-નશાહ, સદા ફાકટમાંજ આજેજ કરતો રહીશ? રેવા! બસ એકવાર જે કલામ હું આહું છું તે બોલ અને ફરીવાર હું કદી તને તે માટે અરજ ન કરીશ.”

પણ બેગમ તો શાંત સ્થિર ઉભી હતી; બાદશાહ વળી બોલ્યો: “તું મારી સૌથી વડી મહેરદાર છે, મારી શહેનશાહબાનુ, મારા વલીઅહદ ખુશરૂની અમ્મા. લવિબ્યના બાદશાહની માદર તરીકે તું હજીએ બહુ સત્તાવાન છે. આટલી સત્તા ધરાવ્યા છતાં તું મને તારાં દિલનો તમામ કબજો આપતા મહોબતના કલામ નથી આપી શકતી? બોલ, હું બહુ બોલી ચુક્યો છું. હું હવે ફરીવાર માંગણી નહિ કરું.”

“જહાંપનાહ!” હવે રેવાનો સ્વર આતુર અને ધીમો હતો. “ખાવિંદ ખુદાવિંદ, મને માફ કરો! હું ઇચ્છું છું કે આપને હજી વધુ સુખી કરું. જે કંઇ પણ હું આપી શકું એ તમામ તો આપનું જ છે અને છતાં હજી હું આપને સંતોષી નથી શકી. હવે બાકી કંઈ મહોબત આપ તલબ કરી રહ્યા છો?”

રેવાના નેત્રોમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યા. અશ્રુ ખેદના હતા. ખેદ બાદશાહને ન સંતોષવાથી દર્દ થતું હતું તેનો હતો. “બાદશાહ સલામત,” આટલું બોલી તેણે તેની તરફ એક પગલું ભર્યું, “જહાંપનાહ, આપણી શાદીની જીંદગી સુખી ગુજરી છે, એ માટે આપણે બન્નેને મગર થવા જેવું છે. જો કે આપણી લગ્ન ગાંઠ બીજાઓએ નક્કી કરી ચોજી હતી છતાં આપણને તે માટે પણ દિલગીર થવા જેવું નથી. ઉલટા આપણે આભાર માનવાનું છે. ધણાઓ એવાં પણ છે કે જેઓ ફક્ત પોતાના સુખએન ખાતરજ શાદી કરે છે. પણ આપણા વચ્ચે થયેલા પરસ્પરના લગ્ન તો હિંમતી નેમથી થયેલા છે. એથી બે જાતીયો જોડાઇ છે. આપણી શાદી નક્કી કરતી વખતે પણ આપ જહાંપનાહના બાબા અને મારા બાબાના મનમાં પણ એજ

હતું. કોઈ દિવસ આપણા દાખલા ઉપરથી હિંદુ મુસલમાનો વચ્ચે બીજાં વધુ સુખી જોડા બંધાય અને તેમ થતાં આ આપણું હિંદુ મુલક અને તેના લોક વધુ પ્રભાવશાળી બને, શું આ ખ્યાલજ એવો નથી જેથી આપને ખુશી ઉપજે? મને તો એમ થાય છે. આપે આપની શહેનશાહત અને આપણી રૈયતને પણ તેથી લાભ કર્યો છે. એ લાભ આપ જ મહોબ્બત માટે તલબ કરો છો તેથી પણ બહેતર છે.”

જહાંગીર શાંતિથી આ સર્વ સાંભળતો હતો. તે તેની તરફ પ્રશ્નસનિય દષ્ટીએ જોઈ રહ્યો હતો. સમ્રાટ બેગમ રેવાને જાણે તે વેળાયે પુજેતો કે આરાધ્યો હતો. તેનું ખોલવું બંધ થતાં તે માનભરી રીતે નમી તેને તેની પુષ્પોની કુંજમાંજ મુકી ત્યાંથી ચાલી ગયો. આ પછી ફરીવાર કદી તેણે પ્રેમચિપાસા ન બતાવી પણ ધણીવાર તે તેની સહાનુભૂતિ અને સલાહ માટે તેની પાસે જતો ખરો.

એકવાર તેઓ સાથે વાત કરતા હતા ત્યાં રેવાએ પુછ્યું: “આપ જહાંપનાહના ભવાં પર કાલા બાદલો ક્યાં કાળે ઝુમતાં દેખાય છે? આપ શહેનશાહે આઝમ બાદશાહ જહાંગીર નથી? આપનું શાહી હરમ હસીનેમાં હસીન ખુબસુરત દરેક પોતાની મહોબ્બતની પેશગી નજર કરતી થી ભરપૂર છે તેઓમાં પણ સૌથી આલા રૂપની-બેનમુન મહેરબાનીસા, જેને અમે નૂરમહાલના ઇલકામે ઝોળાખિયે ઊંચે તે પણ છે. આપની ફિકર તેના રૂપ-મહોબ્બતથી દૂર નથી થઈ શકતી?”

જહાંગીરે મંદ સ્વરે કહ્યું: “ફિકરનું કારણ તેજ છે. રેવા મારી ભિન્નત-વિનંતી ગણકારતી નથી અને ખરદવાન જવા માગે છે. હું તેને મને મળવા કેવી રીતે હુકમ કરી શકું? મારી વફાદાર રાજપૂત બેગમ, તું મને આ વખતે મદદ ન કરે?”

રેવા બોલી: “એ બીજાની બીજી હતી, અને હવે ખરેખર તે, જેને તેણે ખોલ્યો છે તેની જૂદાઇના ગમમાં છે, તેની મુલાકાતની તલબ કરવી હકવાંજબી ન ગણાશે. પણ,” રેવા મીઠાસથી સ્વાર્થ રહિત મને બોલી, “હું કોઠીશ કરી જોઉં છું કે હું મહેરબાનીસાનું મન તેના ઠરાવપરથી બદલી શકું છું કે કેમ?”

“અજર જો તે છતાં પણ તેની નામરજી હશે તો હું તેની પર જખરદસ્તી કરવા નથી

ઇચ્છતો,” જહાંગીરે કહ્યું: “હું તેને ખરદવાન જવાની ઇજાજત આપીશ.

રેવાએ મગફરીથી જવાબ દીધો: “હુજુર, આપે હકીકતની વાત કહી. પણ ફિકર કરશે નહિ, આપનું આ કામ સરોયશમથી બળવવા હું બનવું કરીશ.”

જહાંગીરે સન્માનપૂર્વક તેના હાથનું ચૂંબન કર્યું અને બોલ્યો: “રેવા, તું કાંઈ દેવી છો. મારાથી બહુ આલા છો.”

આટલું કહી પોતાના દિલમાં તેની સ્વાર્થ-રહિત ભક્તિપર આફરીન કરતો તે ગયો.

રેવા કિલ્લામાં મહેરબાનીસાના મકાને ગઈ. બીડી બેગમ રેવા દાખલ થતાં ઈરાની રમણી માનમાં ઉઠી ઉભી થઈ અને તેણે કુરનીસ બજવી. રેવાએ પોતાનો રાજવંશી તરીકા આ વખતે બાજુએ કરી તેને કદમબોસી ઉપરથી ઉઠાડી પોતાની પાસે બેસાડી બોલી:

“મહેરબાનીસા, તને સૌ કોઈએ નૂરમહાલનો ઇલકામ આપ્યો છે. હું આજે તારી પાસે પૂછવા આવી છું કે હજીએ તને ખરદવાન જવાનું મન છે?”

“હા, મારો ઇરાદો છે.” ઈરાની રમણીએ કહ્યું.

“ઠીક” રેવા રાણી બોલી, “ત્યારે તો હું હવે ખુલ્લે ખુલ્લીજ વાત કરી દઈશ. જો તું શહેનશાહને કણલે તો ખ્યાલ કર કે તારો દોરદમામ અને સત્તા શું ગણાય? જરા વાર તે તો તું વિચાર?”

નૂરમહાલ પોતાને કાને શું સાંભળી રહી છે તેથી ચાકુનજ થઈ. તે બોલી: “આપ શહેનશાહ જહાંગિરના વડા બેગમ ખરેખર દિલથી મને આ બાબત ઉપર ગંભીરથી વિચારવા કહ્યો છો?”

“હા,” રેવાએ કહ્યું: “એમને તારી તલબ છે. એઓ તને ચાહે છે. તું જાણતી નથી કે તું હાલમાં શું નકારી રહી છો. તેથીજ હું બધું સાફ સાફ કહી રહી છું. હું તને મારો ખાવિંદ, મારૂ પદ, મારી જગ્યા, મારા જવાહિર, અને જે કંઈ પણ મારું છે એ તમામ આપી રહી છું. એ ઉપરજ ખ્યાલ કર અને જો કે તું તારા મનને સમજાવી બાદશાહ સાથે નિકાહ કરવા પર રાજી થાય છે કે કેમ.”

આશ્ચર્ય બની તે ઈરાની રમણી તે રૂપાળી અને આતુર રાજપૂતાણી તરફ ટમર ટમર જોઈ રહી. તે પોતાના દિલમાં વિચારવા

લાગી: “આ તે કંઈ કોઈ સાધારણ માનુષી ઓરત છે? આના લગ્નો સાચા હશે કે હું ખવાય જોઉં છું.” તેને કોઈ જવાબજ ન સુઝ્યો. તેને ઠંકરો, રેવાની માંગણીનું સ્વાર્થ-રહિતપણું એ સર્વથી તે અવાચકજ બની ગઈ.

“મારી પાસે જે કંઈ હતું તે તમામ મેં તને આપી દેવાની માંગણી કરી છે. એ ઉપર પૂરો ખ્યાલ કરી જો, રેવા” બેગમે કહ્યું, અને તે ચૂપચાપ ઓરડો મૂકી ચાલતી થઈ.

નૂરમહાલ, જહાંગિરની રાજપુત રમણીની ખૂબસુરતી, ફિલ્મી મોટાઈ અને બિનસ્વાર્થપણ પર આક્રમક કરતી બહુ વખત સુધી ખેસીજ રહી. પણ નૂરમહાલ કંઈ એક સાધારણ મનની ન હતી; રેવાના શબ્દોનો સર્વ સંદેશ તે તરત પામી ગઈ. તેના સ્વભાવે તેના પર પોતાનો કબજો કર્યો અને અતે જહાંગિરની માંગણી સ્વીકારી શહેનશાહબાનુ નૂરજહાન બની.

જહાંગિરના નુરજહાન સાથના લગ્ન પછી રેવા પોતાના સમયનો ઝાઝો ભાગ ભક્તિ અને પ્રાર્થનામાં ગળતી છતાં એક ભયંકર ચિંતા તેના ચહેરા પર સદા ઝળમળી દેખાતી, જે કારણે તેનો ચહેરો હમેશાં ફિક્કો ને મ્હાન રહેતો.

તેનો પુત્ર ખુશરૂ જે પાટકુંવર હતો તેને પોતાના પિતા સાથે સદા અણુમેળ રહેતો. મરહૂમ શહેનશાહ અકબરના સમયમાં પણ આ કલહ હતો. અકબર આ છોકરાને અતિ ચાહતો અને તે તેનો અતિ માનીતો હતો. કારણ તેના સખ્ત ફિક્કા પિતાથી વિપરિત તે ચંચળ, પ્રેમાળ અને ખુશ સ્વભાવનો હતો.

શહેનશાહબાનુ નૂરમહાલની તેના પહેલા ખાવિંદના કુખની તેની બેટીને ખુશરૂએ પોતાની બીજી બીબી તરીકે સ્વીકારવા ના પાડવાથી આ અણુમેળ વિશેષ થયો હતો. શાહજહાં તો ખાને-આઝમની બેટી અઝિઝા સાથે પરણેલો હતો. પાટકુંવર પોતાની પરણે-તરને અતિ પ્રેમથી ચાહતો હતો. એટલે તે અનેક-પલિનો પ્રજની નહોતો. પણ ત્યાં શહેનશાહબાનુ નુરમહાલના લોભને થોભ ન હતો. તેણે સત્તાના અમલની હિંમત આપી હતી અને તેથી પોતાની બેટીના શહેનશાહના ગાદીવારસ પુત્ર સાથના જોડાણથી એ સત્તા લખાણે એમ તેને દેખાતું હતું. ખુશરૂએ તેની માંગણી નકારવાથી તે અતિ ક્રોધીત બની

હતી. પરિણામે તેણે શહેનશાહને પુત્રની વિરૂધ ઉત્કેરકી મૂકી દીધી હતી.

પોતાના સસરા ખાને-આઝમ જે શહેન-શાહી રાજનો સિપાહસાહાર હતો તેની કુમકંથી ખુશરૂએ બળવો કર્યો. તે હાથે, પકડાયો અને તેને કેદખાને પૂરવામાં આવ્યો.

તેની અપકીર્તિ અને શિક્ષાના સમાચાર તેની માતા રેવાને મળતાં તે અતિ વિહ્વલ બની ગઈ. આ પુત્ર તેના જીવનની મૂર્તિ હતી. જેમ તેમ મન મજબુત કરી તેણે ધૈર્ય ધાર્યું. આ પછી આથી પણ ભયંકર સમાચાર-ખુશરૂના ખૂનના-તેણે સાંભળ્યા. રણવાસમાં નુરજહાનના કાવત્રાનું આ પરિણામ હતું એવા છૂપા ભણકારા ફેલાયા હતા. સાથે શાહજહાં ખુશરૂ અને પરવિઝનો પણ એમાં હાથ ડોલાવું બોલાવું હતું.

રેવાએ આ ઉડતી વાતો સાંભળતાં તેને લાગ્યું કે સત્ય વાત શું છે તે જાણવી. તેણે શહેનશાહબાનુ નુરજહાનને મળવાનો સંકલ્પ કર્યો. તે મુજબ તે તેના મહેલે આવી. રાત અંધારી હતી. ચંદ્રમાં ક્યાંએ દેખાતો ન હતો. વિજળીના કોષક વારના ચમકારાથી રાતની ભયંકરતા પ્રતિત થતી હતી. રેવાને લાગ્યું કે તેના અંતઃકરણમાં દટાયેલી વ્યથા ઉપર પ્રકૃતિ પોતે આજે રૂદન કરી રહી છે.

નુરજહાનના અવાસ પાસે જે વેળાયે તે પહોંચી ત્યારે ત્યાં શહેનશાહબાનુ પોતાનાં સગાંરનેહીઓનાં મંડળમાં ઘેરાઈ બેઠેલી હતી. નુરજહાનને પડખે આસન પર તેની પુત્રી બેઠી હતી. રેવા દાખલ થતાં સમ્રાટની વડી બેગમના માનાર્થે સર્વ ઉડી ઉભાં થયા. પણ રેવાએ કોઈ તરફ નજર ન કરી. તે સીધી નુરજહાન તરફ ગઈ. જેના દીલમાં રેવાના કંઈ મુખને જોતાં અજબ દયા ઉભરાઈ આવી. શહેનશાહબાનુ પણ ઉડી ઉભી થતાં તેઓ એકબેકની સામે થઈ ગયા.

રેવા બોલી: “બોલ, નુરજહાન, આ શું સાચી વાત છે?”

“શું સાચી વાત છે?” નુરજહાને પૂછ્યું.

“કે તારા કાવાદવાઓથી મારો બેટો, મારો અણુભોલ બેટો માર્યો ગયો.

શહેનશાહબાનુએ કંઈ પણ જવાબ ન વાળ્યો. સર્વ ક્રોધનો આસ સ્થંભી ગયો.

“બોલ. નુરજહાન, કહે મને, ફક્ત બોલી દે” રેવા કંઈ સ્વરે બિનવવા લાગી.

નુરજહાનનું મસ્તક નીચું ઢબ્યું. તેના ઝોણમાંથી નકારનો શબ્દ બહાર ન આવ્યો. રેવાએ જાણ્યું કે આરોપ ખરો હતો. હવે તેના દુઃખની જવાબા બહાર પ્રગટી.

“ઓહ, મહેરુનનીસા, નુરજહાન મેં તને સર્વસ્વ આપ્યું, મારો ખાવિંદ, મારું પદ, મારી સત્તા અને મારા વૈભવ, એ તોં સર્વ લીધા. તમામ શહેનશાહત તારું છે. તું શહેન-શાહ અને તેની સલતનત સર્વ પર જોવા અમલ ચલાવે છે તેવો બીજા કોઇ પણ ઝારતે અગાઉ ચલાવ્યો નથી. મેં મારા માટે ફક્ત મારા પુત્રને રાખ્યો હતો. તેનું પણ તોં ખુન કરાવ્યું! તને આટલેથી સંતોષ ન થયો? તારું દિલ આ કામ કરતાં કેમ ચાલ્યું? ખુશરૂ મારા બેટાનું મરણ થયું છે, ખુન થયું છે. મારા નેત્રોની જ્યોતિ મારા જીવનનો આનંદ, મારી પાસેથી ઝૂંટવી લેવામાં આવ્યો છે. નુરજહાન! તને જો પુત્ર હતો તો આજે મારા અંતઃકરણની વ્યથા-દર્દ તું પામી શકતે. હવે મારા માટે શું બાકી રહ્યું? મારું જીવન અંધકારમય બની ગયું!”

આ દર્દભર્યા શબ્દો સાથે તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ. હજી તેણે ઉંખર ઝોળાંયો ન હશે ત્યાં આકાશમાં ભયંકર ગર્જના થઈ વિજળી અખડી. નુરજહાન કંપી ઉઠી. તેની આસપાસનાઓ ધ્રુજવા લાગ્યા. કોઈ બોલ્યું, “ખુદાનો ઓફ

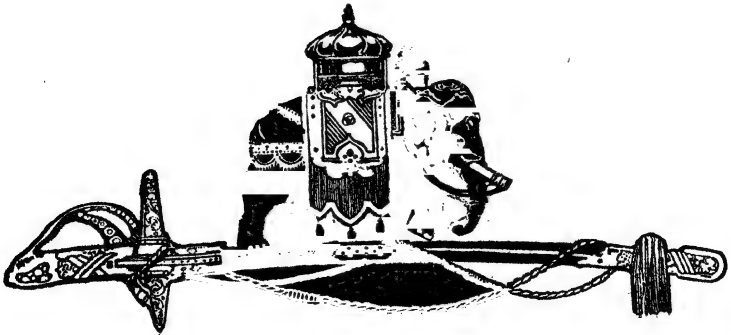
ઉતર્યો છે. કારણ રેવા, બલી અને ભક્ત રેવાને રંજડવામાં આવી છે.”

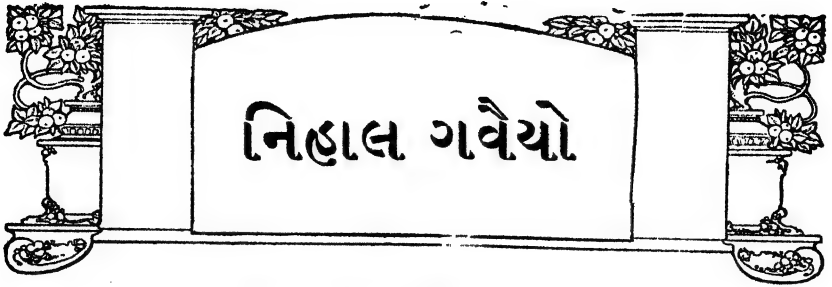
રેવા ધીમેથી શાંત જઈ પાતાના અવાસના અરખે આકાશ તરફ જોતી ઉભી રહી.

“ચંદ્ર અને તારા તો અદૃશ્ય થયા,” તે ગણગણી, “ત્યારે હવે મારે શા માટે અહિં અથડાવું જોઈએ? મારું જીવન હવે શૂન્ય અને અંધ બન્યું છે. હવે તો એજ દીક કે હું પણ મરું. એ પરમેશ દયાવાન પરમેશ મને તેડાવી લે.”

તેની પુત્રી અને દાસીઓએ કેમે કરી સમ-જાવતાં પણ તેના અશ્રુ અટક્યાં નહિં કે તે શાંત ન થઈ. એક રોજ રેવાના ઝોરડામાં તેઓએ તેને ક્ષિતળ-મૃત્યુ પામેલી જોઈ. તે પુત્ર પછવાડે રવાના થઈ.

“ખુશરૂનું” શબ અલાહબાદમાં દફન થયું હતું ત્યાંજ રેવાના અસ્થિપિંજર આરામ પામ્યા. જહાંગીરે ખુશનુમા બગિચા તેમની આસપાસ ઊગાડ્યો આજ દિવસ સુધી તે “ખુશરૂ-બાગ”ના નામે મશહૂર છે. દિલ્લીની માત્ર એટલીજ છે કે આવા સ્વાર્થપરાયણ ગ્રેમથી લોક અજ્ઞાન છે પણ તેવા જીવનની સુગંધ તો પ્રસરેલીજ રહેવાની અને તે સલતનત ન્યાં સદાતમાએ વસે છે ત્યાં રેવા પણ પુનઃ જીવન પામવાની.

નિહાલ ગવૈયો

એક દર્દીભરી રસિક કહાણી.

લખનાર:—સ્વર્ગસ્થ હાજીમહુમ્મદ અલારખિયા શિવજી.

૧૯૨૬-૨૭

મારી બીબી અને બચ્ચાને, પાંત્રીસ વરસની ઉમરમાંજ અજલે ઝૂંટવી લેવાથી હું આ દુનિયામાં ધરખાર વગરનો થઈ પડ્યો હતો. મારા “ધસરાજ” (એક પ્રકારનું સારંગી જેવું વાજિત્ર) માંજ હું મારા હોસ્ત અને સાથીના સહવાસના સુખ અને આરામ અનુભવતો હતો. એક સાંજના આશ્વાસના અસ્ત થવાની વેળાએ હું જમના કિનારે ખેસી મારા ધસરાજને છેડી રહ્યો હતો. વગાડવાની ધુનમાંથી મર ઉચું કરતાં મારી બહુજ નજીકમાં એક છુટા સીખને મેં ઉભેલો જોયો. તે સુપચાપ, હાલ્યા ચાલ્યા વિના ઉભો હતો. હું અજબ થઈ, ઉઠ્યો. એટલામાં તો તે કંઈક બડબડતો ત્યાંથી ચાલતો થયો. આ અજબયા શખ્સ સંખંધી કંઈ વધુ નજીવાની ઉલટમાં મેં તેની પછવાડે દોડી જઈ પૂછ્યું:

“સીખજી, મારા બળવવાથી આપને કંઈ મેં હરકત કરી કે આપ આટલી જલ્દીથી ચાલ્યા ગયા?”

“અજનવી શખ્સ!” તેણે ઉભરાતી લાગણીએ જવાબ દીધો. “તમારું બળવવું અજબ ઉમદા છે! ઘણી સાલ થયા મેં એવું સાંભળ્યું નથી. ધસરાજ સાંભળવા કે તેને છોડવા કે તે પર નજર નાખવા પણ હું ચાહતો નથી; એક સાંપથી જેમ દૂર રહીયે તે માફક હું એથી દૂર ભાગું છું; પણ તમારા સરોદોએ મારી ચાદાસ્તના બંધ દરવાજા આંખે ફરી ખોલ્યા છે.”

“હું આપનું નામ મુખારક પુછી શકું?”

“નિહાલ ગવૈયાના નામે હું ઓળખાવું છું.” આ સાંભળતાજ હું દંગ થઈ ગયો. નિહાલ ગવૈયાનું નામ કાશ્મીરથી કોમોરીન સુધી તમામ હિંદમાં મૂલક-મશહૂર હતું. પણ એને તો ગુપ્ત થયે જમાનો થઈ ગયો હતો અને એ વૈરાગી બની ગયો છે એમ ઓલાવું હતું. કંઈક થોભી મેં કહ્યું:

“નિહાલ ગવૈયાનું નામ કોણે નથી સાંભળ્યું? પણ વાજિત્રના સરોદ આ ઉસ્તાદના દિલને દૂર કેમ હટાવે છે?”

“હજરત, આપના ધસરાજે ખુદના સરોદો સાથે ગઈ ગુજરી ચાહો પણ જગાવી દીધી છે. મારા દિલને ઉભરાવી દીધું છે; હાલની ધડી ભૂંચાવી દઈ, ગુજ્યાં જમાનાને જીતી કરી દીધું છે. સાહેબ, ખેસશો; હું આપને એક અજબ કહાણી કહી સંભળાવીશ.”

રસ્તાની ખાજી પરના મોટા પથરના ઢગ તરફ ખેસવા એણે ઇસારો કરતાં મેં ચુપ-કાઠીથી તે ઉપર અમલ કર્યો. નિહાલ ગવૈયાએ મારી ખાજીમાં એક લીધી અને ખુદની સીયાહ ચશ્માને જમનાના ચુપચાપ વડેતા પાણી સામે સ્વપ્નાની ખુમારી જેવી હાલતમાં જોતી કરી, આ મુજબ બનાવ ખ્યાન કર્યો:

“મારી જવાનીના વખતમાં હું પંજાબના મશહૂર મહારાજ રણજીતસિંહના મહેલના મુખ્ય દરખાસી સાજીદાઓમાંના એક હતો. અધિક મહારાજ આ વેળાએ ગુજરી ગયા હતા અને રાણી ચંદકુંવર તપ ઉપર હતી. અમારી ગવૈયાઓની ટોળા અમારા ઉસ્તાદ જનકજી સાથે ત્યાં મહેલને લગતાજ

એક ભાગમાં વસ્તી હતી. આ વખત પંજબમાં બળવાનો હતા. મુલ્કમાં છૂપી બ્રિટીશ પસરી રહી હતી. પણ મહેલના વસનારાઓ મોજ શિવાય ખીજ કાંઈ બાબતથી વાકેફ ન હતા. ફજરથી બપોર અને બપોરથી મધરાત સુધી વગર ખટકે અથસો અશરત અને મોજ શોખનીજ ધૂમ હતી. મહેલના અધેવાનોમાં ગવેયા અને નાચનારીઓ કે નટ અને જાદુગરોજ સદા નજરે પડતા. ગાવુ, જાનવવુ, નાચવુ અને ખેલ ખેલવા એ શિવાય દિનરાત ખીજું કંઈ કામજ ન હતું.

“આવી રીતે રોજ પર રોજ યુજરતા હતા. એવામાં મોરમે બહાર, વસંતના તહેવાર આવી પુગ્યા. શું એનું ખ્યાન કરું? મહેલ પરસ્તાન બની ગયું હતું; દરખ્તો ચિરાગોથી અગમગી રહ્યા હતા; દૂવારાના આખ બહારની મીસાલ ચળકતા હતા; હર રંગ અને કિસમના પુલો ખુશખોથી ફવાને તર કરી બહેકી રહ્યા હતા. હસીન સુરતની નાચનારીઓના આંઝરના અણકાર સરોદો સાથે સરખામમાં એકસરખા ઉતરતા હતા તેમાં વળી ઇસ્કરજ, ખીન અને સિતાર પોતાના સૂર આગેજ કરી રહ્યા હતા. બળવાના તોફાનની સખત અફવાઓ જ્યારે ત્યારે ત્યાં કાને પડતી પળું તેની કાંઈ દરકાર કરતું ન હતું. ચાર રાતો સુધી એક સરખી રીતે આ તહેવારને આનંદ સાથે ઉજવવામાં આવ્યો. પાંચમી રાતે બહારના એકમાં એક સવાર-સિપાઈ મારતે ઘોડે ચારી, મહારાજ રણજીતના તમામ સિપાઈ શહેરમાં દાખલ થઈ સર્વ તરફ લૂંટ ચલાવી રહ્યા છે ના સમાચાર સંભળાવ્યા. તરતજ બધે ગભરાટ ફેલાઈ ગયો અને અમે ભાગી છુટિયે તે પહેલાં તો સીખ સિપાઈએ મહેલને ઘેરીએ લીધે.

“અમારા રહેવાના ભાગથી સ્થેજ દૂર મહેલનો એક એવો ભાગ હતો જે વસ્યા વિના ઉજડજ પડી રહ્યો હતો. કારણ તેના ઓરડાઓમાં ભૂતના ચાળા થતા કહેવાતા હતા. રાતના ત્યાંથી ગાનના અજબ સરોદો અને અને અવાજો સંભળાતા હતા. સીખ સિપાઈ મહેલના દરેક ભાગમાં ધુસ્યા હતા. ફકત તેઓએ આ ઉજડ ભાગ પડતો મેલ્યો હતો. મેં મારા કદમ તે તરફ લખાવ્યા. હું બહારના સહેનને ઓળંગી નહાના ઓરડાઓ તરફ ગયો. તેની પછવાડે-બાગની બહારની ફિવાલ હતી. ઓરડાઓમાંના એકનો દરવાજો તોડી તેની બારીમાંથી બગીચાના રસ્તે ભાગવાનો મેં

કરાવ કર્યો હતો. લાંબી ચાલમાંથી પસાર થતાં ઓરડાઓમાંના એકના દરવાજા ઉપર “રીજ્યા” લખજ કોતરેલો નજરે પડ્યો. અજબ મોહિનીથી હું તે તરફ ખેંચાયો. મેં ધંધા મારી દરવાજો ખોલ્યો અને અંદર ગયો. ઓરડો નહાનો હતો પણ જમીનપર બધે ધૂળના ઢગ હતા. કોતરેલા સંદેશના લાકડાંના એક નહાનો ખાટ તે ઉપરની લાલ અને સોનેરી જરીકામવાળી ચાદર પાથરેલો એક ખુણામાં પડ્યો હતો. અબનુસનો નહાનો ખાટ તેની બાજુમાં મૂકેલો હતો. લાકડાંની ખીટીપર ઓરતોના પોશાક-જવા કે નાચનારી ઓરતો રાતા, આરમાની, અબખાસી, બદામી અને ગુલાબી દુપેટાઓ પહેરે છે-લટકતા હતા. ફિવાલે હાથીદાંત દોરેલી બે ચાર ઉમદા તસ્વીરો ટાંગી હતી. જમીન પર નહાનો ઇરાની ફરશ ખીજાવેલો પડ્યો હતો. ખીજાનાની બરાબર સામે એક મોટી આરસી ટાંગેલી હતી જેની બાજુમાં એક ઇસરાજ અને તેને વગાડવાની ગજ કટાયલા જુના ખીલા પર ધૂળથી ભરપૂર એ ટાંગેલા હતા.

“મારી ચક્ષ્મો તે વાનિત્ર પર પડતાંજ ત્યાં તે કાં ચોંટી ગઈ તે હું સમજી ન શક્યો. તેને જોતાં ત્યાં ઉભો હતો તેટલામાં એક અજબ સણસણાટી મને ફિલમાં થઈ આવી. જાણે તે ઇસરાજ થરથરાવા લાગ્યું હોય અને તે પછી ધીમા નિસાસા સાથે મને કહેતું હોય કે: ‘ઉપાડ, મને ઉપાડ.’ હું ચકીત થઈ આસપાસ જોવા લાગ્યો પણ ઓરડામાં કોઈએ ન હતું. ફરી નીસાસા સાથે એજ કલામ મારા કાને પડ્યા જાણે સ્વપ્નાની હાલતમાં હોવું તેમ મેં તે ઇસરાજને ફિવાલથી નીચે ઉતાર્યો. તેજ પગે પગલા સંભળાયા અને હું બારીમાંથી ફૂદવા જતો હતો. પણ હું હજી ત્યાં સુધી પુગ્યો ન હતો કે સીખ સિપાઈ પવનના સુસવાટ મિસાલ દરવાજામાં દાખલ થયા. હું બાગમાં કુદી પડ્યો અને સ્થેજ વખતમાં તો દૂર મોટા રસ્તે નીકળી ગયો. આસપાસ બધે મદ્દ-ઓરતો ભાગાભાગીમાં હતા. અરધા કલાકમાં તો મેં બધા ધોધાટ અને વસ્તીવાળા લતા વટાવી દીધા. સંજના એક મોટા વડના દરખત નીચે હું આરામ લેવા થોભ્યો.

“હવે મેં ફરીથી મારા હાથમાંના તે ઇસરાજ તરફ નજર કરી. તે એક ઉમદા સાજ હતું. બહુ નાજુક કોતરકામવાળું હતું. મેં પૂંકથી ઉપરની બધી ધુળ દૂર કરતાં હાથા પરના લાકડાંના ભાગમાં કંઈકે હરફે કોતરેલા દેખાયા,

પાસે તપાશી જોતા “રીછ્યા બંદિવાન” લગ્ન કોતરેલા હતા. આ લગ્નની મતલબ શું હશે તેના ખ્યાલમાં જ ગળને વગર સોચે ઉપાડી તાર ઉપર ખેંચતા અજબ ખનાવ બન્યો. એક અજબી રાગણી તેમાંથી પેદા થઈ. મારા હાથ ફરતા હતાં પણ મારો તે ઉપરનો કાચુ રહ્યો ન હતો. જાણે કોઈ જાદુ-ભરી અસરથી તે ચાલતા હતા. ગમગીન

પીશોરા જાદુગર અને રીછ્યા.

અવાજમાં સરોદો ઉંચા નીચા થતા હતા, જે રફતે રફતે જોશભરી મિત્ર અને આજિ-જીઓ અજબ અસરભર્યાં રૂદનમાં એટલી બધી વધતી ગઈ કે તે ઇસરાજ થર થર થઈ જાય છે. રાગણીની અજબ હોરો હવામાં પ્રસરી રહી હતી. આખરે ડરના મારે તે ઇસરાજ મારા હાથમાંથી સરકી જઈ ઘાસની ઘાટી હરીયાલી પર એક નિસાસા જેવા અવાજે જઈ પડ્યો. જાણે તે વાજિત્ર પણ ઇનસાન હોય તેમ રૂદનની લાગણી મારા શિલમાં થઈ આવી.

“રાત પડતાં હું મારા વૃતનના કર્મમાં જઈ પડ્યો. મારા બાબાએ મને ચાહબચો આવકાર આપી તરતજ દસ્તરખાન પાથરી

જમાડ્યો કારણ મારી મા તો ગુજરી ગયેલી હતી. મોડી રાત સુધી અમે જો, તે દહાડાના ખનાવ ઉપર વાતો કરતા રહ્યા. મારા ઓરડાની દિવાલ ઉપર તે ઇસરાજ અને તેના ગળને મેં ટાંચ્યા હતા. ત્યાં દાખલ થતાં જ મને ફરી તે સણસણાટી થઈ આવેલી જણાઈ. કોઈક ચીજ ફરી મને તે તરફ ખેંચતી હતી. તેજ કલામો: ‘ઉપાડ, મને ઉપાડ’ સંભળાવા લાગ્યા.

“થાકેલો અને સુજેલો પગની હાલતમાં ત્યાં હું બિછાને જવાની સખત આરબુથી દાખલ થયો હતો છતાં તે મિત્રતભરી આજિજ સામે હું ટકી ન શક્યો. જાણે હું ખવાબમાં હોઉં તેમ ઇસરાજ લઈ તેના તારો ઉપર મેં તે ગળ ફેરવ્યા. તેની જાદુભરી અસર નીચે મારા હાથે હવે હાલવા લાગ્યા. કેટલીવાર સુધી એ ચાટ્યું હશે તેના મને ખ્યાલ નથી પણ મારા ખભાં ઉપર કાંઈના હાથ જણાતા મારા બાબા મારી પાસે ઉભેલા દેખાયા. લાગણીભર્યા અવાજે તેમણે કહ્યું: ‘નિહાલ, તારૂ વગાડવું અજબ ઉમદા છે. તારો કસબ અતિ આલા દરજ્જાનો છે. આ પહેલાં આવા સરોદ મેં તો કદી સાંભળ્યા નથી. પણ, ખેટા, રાત લગભગ પૂરી થવા આવી છે, અને હવે તારે લેટવું જોઈએ.’ ચપચાપ હું ઉંડ્યો અને વાજિત્રને ટાંગી દઈ ખાટમાં જઈ સુતો. પલવારમાં હું જર નિદમાં પડ્યો.

“આવી રાતોમાંની આ તો પહેલી એક રાત હતી. હર રાતના જેવા હું મારા ઓરડામાં દાખલ થતો કે તેજ મોહિની, મને ઇસરાજને દિવાલ પરથી ઉપાડવા માટે ઘેરતી અને હું તે લઈ કલાકો સુધી લગભગ મેક્ષમીભરી હાલતમાં તે વગાડતાં ખેંચતો. અજબ સરોદો અને જોશદાર મિત્રતાના સૂર તેમાંથી નીકળતા અને આખરે ધીમા દર્દમંદ રૂદન પછીજ તે શાંત થતા. હર રોજ રાત પડવાની આતુરતામાં હું કિન ગુજરતો; આ ગરબી અને અસ્માની રાગણીની તલબ શિવાય બીજી કોઈ ચીજની મને દરકાર ન રહેતી. જાણે હું વશમાં આવી ગયો હોતો. તે વાજિત્રમાં એવી તે કંઈ છૂપી શક્તિ હતી? ‘રીછ્યા બંદિવાન’ આ સજ્જોની મતલબ શું? એ કંઈ મોહિની હતી જે મને ઘેરી રહી હતી?

“એક રોજ મારા બાપાએ હું મધરાત સુધી આ વાજિંત્ર વગાડતા કાં ખેરતો હતો તે માટે પૂછ્યું. દરબારમાં રહેવાથી એવી મને ટેવ પડી ગઈ છે કરી મેં જવાબ વાળ્યો. ‘પણ ખેટા’ તેણે કહ્યું, ‘તું તદ્દન નિરતેજ ક્રિકેટ પડી ગયો છે. તારા ગાલ કરમાઇ ગયા છે!’ ‘બાપા,’ મેં જવાબમાં કહ્યું, હજાર ‘રીજ્યા’ એ વળી શું? એ ‘રીજ્યા’ કાણ છે?”

“‘રીજ્યા!’ ખેટા એ નામ તારી જખાન પર સાંભળી હું હચરત થાવું છું, કારણ નિહાલ, તે વખતમાં તું બચ્ચગીની હાલતમાં હતો. ‘રીજ્યા’ એ તો એક નાયનારી છોકરીનું નામ હતું-દૂર દેશથી આવેલી એ એક અજાણની હતી.’

“એ સંબંધી કંઈ હકીકત છે?”

“હા, છે ખરી. મહારાજ રણજીતસિંહના જવાનીના જમાનામાં એક નામી જાદુગર દરબારમાં આવ્યો હતો. લોકો તેને પીશોરા-જાદુગરના નામે ઓળખતા. એ પોતાની સાથે એક બાંદી જે અતી ખુબસુરત અને દિલકસ નાયનારી હતી તેને લાવ્યો હતો. એ છોકરી કંઈ કંઈ રૂપમાં જ સુંદર ન હતી, પણ શરમ અને મર્યાદાવાળી એ હતી. મહારાજની દરબારના જવાન અને ખુદ્દા સર્વ કાઈ આ મોહિની-મૂરતની જલમાં ગીરફતાર હતા. તેમાં એક રજપૂત સરદાર તો એટલો જહાવરો બન્યો હતો કે તે જાદુગર પાસેથી આ છોકરી કાઢીપણ પ્રકારે મેળવવા મથતો હતો. પણ તેની સર્વ તજવીજો રદ ગઈ હતી. મહેલમાં એવી અફવાઓ ફેલાઈ હતી કે તે જવાન રજપૂત મધરાતના મહેલના બગીચાઓમાં ભટકતો જણાતો અથવા ચાંદનીની રેશનીમાં તે બાંદીની બારી નીચે જઈ ખેરતો હતો. એક રોજ એકાએક રીજ્યા યુગ થયેલી જણાઈ, જ્યારે તે જવાન રજપૂત ગળું કપાયલી હાલતમાં મહેલના ચોકના એક ભાગમાં મુઝેલો મળી આવ્યો. થોડા રોજ પછી જાદુગર પીશોરા પણ લાહોરથી રવાના થઈ ગયો, અને તે બાંદી રીજ્યા ફરી કાઢવાર દેખાઈ કે જણાઈ કે સંભળાઈ પણ નહીં. આ બનાવ પછી રાજણીના અજબ સરોદ અને રૂદનના વિલાપી અવાજો રીજ્યાના ન્હાના ઓરડામાંથી આવતા હતા. આખરે મહેલનો તે ભાગ સર્વ કાઢી વપરાસમાં લેવો તજ દીધો. રીજ્યાની હકીકત આ છે.”

“થોડા રોજ રહી મેં ફરી મારું મકાન મુક્યું અને થોડાક અરબાબ સાથે લઈ ગવૈયાનો પેશો શરૂ કરવા આગ્રા તરફ રવાના થયો. એક તવગર વેપારી જે મારા બાપાનો બહુ દોસ્ત થતો હતો તેણે મને દિલોબનથી આવકાર આપ્યો. ગવૈયા તરીકેની મારી નામના તમામ આગ્રા અને ઉત્તર હિંદમાં પસરી ગઈ. અમીરો અને શાહનદાઓ, નવાબો અને મહારાજાઓ, મોટાઓ અને તવગરો મને બોલાવતા તથા મારી પછવાડે હોરાન થતા. હું પણ હવે માલદાર બન્યો હતો. પણ મારું જીવન એવેન તડપતું હતું. ઇસરાજના જાદુએ મારા બદન અને રૂદને ઘેરી લીધા હતા. તે રાજણીની જુરસાદાર આંજણો મારા દિલને ટુકડા કરી દેતી હતી. તે રૂદનના સરથી મારું જીવન વિધાઈ જતું હતું, અને તે આંજણ પર અમલ કરવા માટે સખત ઉમંગ ઉભરી આવતો હતો. કાંઈ કાંઈવાર ઇનસાનને મળતા આવતા દર્દીઓ અવાજો સાથે સરોદ બંધ થઈ જતા. એક રાતના એક જખમી પરન્દાની તીણી પૂકારો તે વાજિંત્રમાંથી નીકળવા લાગી. આગ્રાના લોકોમાં બોલાવા લાગ્યું કે ‘નિહાલ ગવૈયો અજબ જાદુગર છે!’

“મારા જુજગં બાપા જુજરી ગયા અને તે પછી મેં પણ મારો પેશો મૂકી દીધો. છતાં ઇસરાજે તો મને જકડી જ રાખ્યો હતો. આગ્રા આવે ત્રણ સાલ મને થઈ ગયાં છે. હવે હું કયાં પણ જણાતો નથી. એકાંત જગ્યાઓ હું શોધતો ફરતો અને આ બેટી સરોદમાં હું રાતો જુજરતો. દહાડાઓ રાત ક્યારે પડશે તેની ઇતેજરીમાં જુજરતા.

“એક રાતના હું જમના કીનારે ટહેલી રહ્યો હતો. પૂનમના ચાંદની રેશની તમામ આલમ ઉપર ફેલાઈ ગઈ હતી. જમના પોતાના સદાના ધીમા અવાજથી વહી રહી હતી. હું ઇસરાજને હાથમાં પકડી ઉભો હતો. મારા તપેલા દિમાગમાં ખ્યાલોના પૂર ઉભરાઈ રહ્યા હતા. હજી કેટલા વખત સુધી માટે આ જાદુની અસર નીચે રહેવું હતું? તે આંજણ-ભરી અરજની મતલબ શું હતી? કાંઈ વાર પણ હું તે પૂરી પામી શકીશ? આ ખ્યાલોના લગભગ ખ્યાલમાં રમતો હતું એકલો નદીના કીનારે લટાર મારી રહ્યો હતો. બહુ રાત થઈ હું સુતો ન હતો. મારા કદમ થાકી નખળા પડ્યાં હતાં.

“એકાએક હું એક પત્થરથી અથડાઈ ઠોકર ખાઈ મ્હોલર સખત પડ્યો. મારા જમણા હાથ જે આગળ હતો તે એક ખડક સાથે અથડાઈ ભાંગ્યો; આ પછી પહેલાં માકક હું કદી તે વાપરી નથી શક્યો. ગવૈયાનાં બધાં તો મેં ગુમાવ્યોજ પણ તેવું વાજિત્ર પણ ગયું—ઇસરાજ ભાંગી ટૂકડા થઈ ગયું !

હું કયા લગ્નમાં જ્યાન કરું ? એ એક પણ વારનો જવાબ હતો. હું જોવા તે ધારી ધારીને જોતો હતો કે તે ચેહેરા નાણુક ચાંદનીમાં આરતે આરતે થઈ ઉડી ગયો. અવળ આરામ મારા મન પર ફેલાઈ ગયો; મારું દિલ ચેનમાં આવ્યું. હું હવે છૂટો થયો. તે વાજિત્રના ભાંગેલા ભાગોમાં એક ઘડી વાળેલો કાગળનો

ટૂકડો મારી નજરે પડ્યો. મેં તે ઉપાડી લઈ, ખોલી વાંચતા આ કલા-મો જણાયા. “રીજયા, તારા ગુનાહ માટે આ ક્રાસમની સજા તું પામી.” આ મારી કહા-ણી છે.”

“સીખજી, આપે મને જે જાદુ અને રીજયા બંદીવાન રેહાઈ પામી તે વિષે જે કંઈ પણ જણાવ્યું તે હું સ્ફેજ પણ સમજી શકતો નથી.”

“એ. તે જાદુ યા મોહિની છે જે કોઈ વારજ આ ખડક પર જણાય છે,” તેણે ખૂબ જવાબથી જવાબ દીધો. “તે રૂઢ કે જે દુનિયાના મોહમાં જક-ગાઈ રહે છે તે કોઈ વાર સરોદની શક્તિથી ખેંચાઈ આરમાનમાં ઉડે છે.”

“એક ધીમે ઉંડો નીસારો ઉમે જોતાં ઉપર સંભળાયો. આહ, તે દેખાવ હજી નજર આગળ ખટકી રહ્યો છે. સુંદર અને તદ્દન પારદર્શક આકાર સાથે એક ઓરતનો ચેહેરો ચાંદના રૂપેરી કિરણોમાં તરી રહ્યો હતો—તેની જાદુભરી મોહિની, તેની ઉમદા ખુબસૂરતીને

નિહાલ ગવૈયો તો ગુમ થઈ ગયો હતો. હું જાણે જવાબમાંથી નગ્યો હોવું તેમ ઉઠ્યો; રાતનો શયનમ (દવ) મારા કપડાઓ પર ભરપૂર પડ્યો હતો અને ચાંદના કિરણો જમ-નાના ઝમકતા પાણી પર શાંતિમાં સ્પષ્ટ રહ્યા હતા.

ચિત્ર કાલ

શ્રીમાત પુરુષોત્તમ.

All rights reserved.

મહાભારતી આરોગ્યે કટાક્ષ કરતી ફેલી બહી.

લાખનાર:—સ્વર્ગાર્થ હાજમહમદ અલારખિયા શિવજી.

મો ગલ શહેનશાહોના સમયમાં દીલ્હીની શાહા અપૂર્વ ને કંઈક અનેરી હતી. દીલ્હી શહેર તે સમયે વિલાસ અને અજબ મસ્તીથી ભરપૂર એક આલા નગરી જેવું હતું. તેની સમૃદ્ધિ જોઈ કુબેરની અલકાપૂરી એજ કાં નહિ, એમ મુસાફરોને થઈ આવતું. દીલ્હીના મુખ્ય લતા ચાંદની ચોકમાં એક માળના ખેઠા અરખેદાર મકાનના બીજા ખંડમાં એક ઉમદા ધરાવી ગાલીચાથી સજ્જ કરેલા કમરામાં એક યુવતીમાં સાંજે બે જણા એક સ્ત્રી અને બીજા પુરૂષ બેસીને કંઈક ચુકતેગો કરી રહ્યાં હતાં.

“શું કહો છો મુબારક?” સ્ત્રીએ કહ્યું.

“બહાના બદલ એક લાખ રૂપિયા? આવી તક હાથથી જવા નજ દેવી જોઈએ કેમ?” પ્રશ્ન પુછનારી સ્ત્રી એક યુવાનીના મદથી ભરેલી હસીન યુવતી હતી, જેનાં અજબ જાદુભર્યા હુસ્ન (સૌંદર્ય) તું વર્ણુન મુસલમાન ઇતિહાસકારોએ ખોટા ગર્વ સાથે કયું છે, ઉપલો પ્રશ્ન પુછનાર તેજ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ ફેઝી છે!*

ફેઝી ન્હાનપણમાં એક ગરીબની લડકી હતી, પરંતુ હોશીયારી તેમજ અતુલ હસીનતાના પ્રભાવે દીલ્હી સુધી પહોંચી ગઈ હતી,

* ફેઝીના અલોકિક હુસ્ન (સૌંદર્ય) તું વર્ણુન મુતાબરીન નામના ઇતિહાસ ગ્રંથમાં એક જગ્યાએ મળી આવે છે, ફેઝીની નાનુકતા અને સુકુમારતાની યુવ તારીફ સંભળાય છે. મુતાબરીન ગ્રંથનો અંગ્રેજી અનુવાદ કરનારા મુસ્તફાએ ફેઝીની અનેક છબીઓ ઇંગ્લેંડ મોકલી હતી. મુસ્તફા લખે છે કે:—

When she ate Paan (પાન) you might have seen through her skin the coloured liquor ran down through her throat, and she was so delicate as to weigh twenty-two seers.

(Vol. I, p. 717, p. 614-15).

જેને નહાનપણના ગરીબી સમયમાં આંખ ઉઘી કરી જેવાની પણ કોઇ દરકાર નહિ કરતું, તેઓ બધા આજે એના દીદાર માટે, એના હાથના એકાદ પાનના બીડાં માટે મોટા મોટા અમીરો તલસતા હતા. એક દિનની મામુલી ગરીબ ફ્રેઝન આજે દીલ્હીની એક નાયવા ગાવામાં મુખ્ય અને મશહૂર નવાયફ ફ્રેઝી બની ખેડી હતી.

નવાખ અલીવદીખાનના અવસાન પછી તેનો દોહીત્રો સિરાજુદ્દૌલા મુર્શિદાબાદની ગાદી ઉપર ખેડો. ફ્રેઝીની અલોકાક હસીનતા અને રૂપની વાત સિરાજના કાનો સુધી પહોંચી ગઇ હતી. એક બીજી નુરજહાંનને જેવા માટે સિરાજ વ્યાકુળ બની ખેડો. ફ્રેઝીને દીલ્હીથી મુર્શિદાબાદ લઇ આવવા માટે સિરાજુદ્દૌલાએ પોતાના એક વિશ્વાસુ અને ચતુર નોકર મુબારકને બહાનાં માટે એક લાખ રૂપિયા સાથે દીલ્હી મોકલ્યો. અહિં મુર્શિદાબાદના સિંહાસન ઉપર આતુર હોયે સિરાજ ફ્રેઝીના આગમનની રાહ જોઇ રહ્યો.

ચતુર મુબારકે જઇને ફ્રેઝીની મુલાકાત લીધી, ને ધીરે ધીરે નવાખ સિરાજુદ્દૌલા કેટલો બધો મોહીત બન્યો છે તે કહ્યું. પણ લોભ એક મોટી છુરી ચીજ છે. મોટા મોટાઓ ધનની લાલચમાં સહજે ચલીત બની મીણ સરખા થઇ ગયા છે, તેમ રૂપિયાની શુભામ ફ્રેઝી મુર્શિદાબાદ આવવાને રાજ થઇ ગઇ.

ફ્રેઝીને લઇ મુબારક મુર્શિદાબાદ પહોંચ્યો. ફ્રેઝીના આવવાના સમાચાર સાંભળી નવાખના આનંદનો પાર ન રહ્યો. સિરાજ હુદીરાઝીલ નામે મહેલમાં પહેલી વાર ફ્રેઝીનો મુઝરો સાંભળવાની ગોઠવણ કરાવી. આ મુઝરોમાં નવાખનો બનેલી મહમદખાં અને બીજા માત્ર બે ત્રણ અંગત સાથીઓ હતા. કદાચ સિરાજને એક આવી હસીન નાજનીન

અનેકોની નજરે ચડે એ ગમતું નહિ હોય. પરંતુ માનવ હૃદયની ઇચ્છા કરતાં પ્રભુત્વ ધારવુંજ જુદું હોય તો કંઈક ઓરજ બનાવ બને છે, જ્યાં ચતુરોની ચતુરાઇ પણ પહોંચતી નથી. તે મહેલની નીચે એક મોટી નહેર હતી, જે નહેરમાં હમેશાં પાણી છલાછલ ભર્યું રહેતું. એ નહેરના સંબંધથી મહેલનું નામ ઝીલમહાલ રાખવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે પૂર્ણિમાની રાત્રે પાણીની લહરમાં ચંદ્રનાં કીરણોની રેખા વૃત્ત કરતી તે સમયે મહેલની ડાયા નહેરના પાણીમાં અજબ રીતે સ્પષ્ટ થતી ને મધુર લાગતી. જાણે આરસીમાં ઝીલ મહાલ પોતાની સુંદરતા નિરખવાને ડોકવું કરી રહ્યો હોય!

કહેવાય છે કે સિરાજે પોતાના બાપા અલીવદીખાંથી અલગ રહી પોતાનો વિલાસી હવસ પૂર્ણ કરવા આ આલીશાન ઇમારત ચણાવી હતી. આ મહેલમાં હમેશાં હસીન રમણીઓના આંઝરના ઝણકારો, તખલાઓના ટેકા, બિનના સૂરો, ને કામલ ભાવભર્યા સંગીતના અવાજો શુંજતા.

ચાંદનીની કામળ ડાયામાં સિરાજ ચંચળ રમણીઓ સાથે રંગરોજ ઉડાવતાં પોતાને ઇંદ્ર કરતાં પણ સુખી માનતો, એમાં આશ્ચર્ય કેવું? જાનહીન નરપશુ જેને દેવ દુર્લભ નરદેહની કિંમત નથી હોતી તે વિષય સુખને પરમ આનંદ માનીને નષ્ટ બ્રહ્મ ક્યાં નથી થતો?

(૨)

આજે હુદીરાઝીલ મહેલને ખુબ શણગારવામાં આવ્યું છે, ધમાલ પણ કંઈ ઝોછી નથી, સિરાજની સખ્ત આજ્ઞા છે, હસીન ફ્રેઝીની સેવામાં કંઈ કસર નહિ રહે. ભાગ્યની માનીતી સુંદરી માટે અર્ધજિલ્લાં શુભાઓની કળાઓના મનોહર તોરણો જેની સાથે ધિમે વાયુ જેલ કરીને સુંગધતા પ્રસારવતો હતો કે, જેના આનંદની કંઈ મણા નહોતી.

મણિઓની ચંમક અને અસંખ્ય દોષકોનો
અળકાટ, અને ઝાડો ઉપરના ફાનસોની ગોઠ-
વણ સામદાનોનો અળહળાટ જાણે પ્રકાશનો
પ્રવારો ઉઠી રહ્યો હોય એમ લાગતું, મોતી-
ઓની ઝલરો આવકાર દેવા જાણે જુકી રહી
હતી; સ્થળે સ્થળે ગુલાબોના ફૂલો વેરી દેવામાં
આવ્યા હતા.

ખડૂ મૂલ્ય કિંમતી ગાદી તપ્તિઆ ઉપર
સિરાજ ખેડો હતો, કંઈક છેટે જમણી અને
ડાબી તરફ મહમદખાં અને મુબારક ખેડો
હતા, સામે નિરાળી નાજનખરા સાથે મદમાતી
આંખોના કટાક્ષો કરતી કલેજ વિધવાની
ફૂંઝી ખેડી હતી. તેનાં નખરા અને આંગળા-
ઓની નાજુક અદા આશકોના જીગર ફડકાવી
દેવા માટે બસ હતી. લલ્લીત લાવણ્યમયી
ફૂંઝી નાજુક કમર જુકાવી નાચ કરવા ઉઠી;
સંપૂર્ણ હસીનતાભર્યાં અંગોની મરોડ, નાચ
સમયે અંગના લાવની તનમનાટ ભરી
હલનચલન જોઈ સિરાજ પોતાને અડોભાગી
માનવા લાગ્યો. મુઝબ્બસી અજગર જેવી
મરત હાલત નવાખ સિરાજુદોલાની થઈ
હતી. સિરાજે જોયું કે ઉપાના રમ્ય
કિરણોમાં મહિરામદ સમાન ફૂંઝીના વિકસીત
લોચન યુગ સુંદરતાભર્યાં છે. અને વાળોની
આછી આછી લટ ને ઝીણા સોનેરી કેસ
અહિં તહિં જવાઇને થાકેલાં શરીરની
ચંચળતામાં ઔર વચારો કરતાં શાબી
રહ્યાં હતાં. તેના હસીન સુડોલ મુખ
ઉપર પસીનાના બુદો રમ્ય ને સોહામણ
દેખાતા હતા. ફૂંઝી જ્યારે નાચ પુરું કરી
ચૂકી ત્યારે બધાંની પ્રશંસા વચ્ચે નવાખે
પણ વાહ વાહ પૂકારી. તેના ઉત્તરમાં જુક
જુક કરતી નમતી અદાથી કટાક્ષ કરતી
ફૂંઝી સલામ કરી પછી આશયેશ માટે
કમરમાં આસતી થઈ. જતાં જતાં મનોહર
મદભર્યા મુશ્કેરાટ સાથે નવાખ ઉપર જાડું

ભરી નજર ફેંકતી ગઈ કે નવાખ મુઝબ
બની ખેડો જાણે—

અમી હલાહલ મદભરે, સ્વેતે સ્યામ રતનાર.
નિયત મરત જુક જુક પરત, જ્યોહી ચિત-
વત ઇકબાર:

હમેશાં એશઆરામમાં ઉછરેલો સિરાજ
ચિત્તા વેગને રોકી ન શક્યો. એક પળ પણ
વીચાર કરવાની તક ન લીધી કે ફૂંઝી એક
કુટીલ કામિની છે ને હું એક નવાખ છું.
વેશ્યા કદી કોઇની બની રહી નથી. એનાથી
દેવ દુર્લભ પવિત્ર પ્રેમની આશા રાખવી એ
આખખી મુખતા છે. તેને વીચાર ન આવ્યો
કે ઘણાં પુલો સૌંદર્યતામાં જટલાં રમ્ય હોય
છે તેટલાં સુગંધીમાં શુન્યજ હોય છે. પણ
ફૂંઝી તો રૂપ-જેટલી ગુણમાં પણ આલાં હશે
એમ માન્યું!

નવાખ સિરાજુદોલાએ નિશ્ચય કર્યો કે આ
હસીન પુલને હું મહારા ગણાવે હાર બનાવીશ.
પછી ચાહે મારું સર્વ નાશ થઈ જાય તેની
કંઈ ચિંતા નહિ!

(૩)

સિરાજની અભીલાષા પૂર્ણ થઈ. ફૂંઝીએ
નવાખની યેગમ બની રહેવા કબુલ્યું. હીરા-
ઝીલ મહેલ ફૂંઝીની મિલકત બની; તેમાજ
નિવાસ કરી રહી. ફૂંઝી હવે હરમના પરદામાં
રહેવા લાગી; સિરાજ એક સુંદર સુદ્ધ પુરુષ
હતો. કહેવાય છે કે બંગાલનો કોઈ એવો
નવાખ થયો નથી. બંગ બિહાર અને ઓરી-
સાનો નવાખ એક સાધારણ વેશ્યાના ચરણો
ઉપર પોતાના જીવનને ન્યોછાવર કરી ચુક્યો
હતો, છતાં ફૂંઝી સંતુષ્ટ નહોતી. વનમા
વિચરનારી કાયલ કદી પિંજરમાં પુરઈ સુખી
રહી શકે? નદીનો પ્રબળ પ્રવાહ કદી અટકાવી
રોકી શકાય તો ચંચળ ચિત્તની ફૂંઝી નવાખના
પ્રેમમાં તે કેમ સંતુષ્ટ બની રહી શકે?
તેનો ચિત્ત લોભ હજી એક મોનવ પ્રેમ માટે
જુખ્યો હતો.

ફેડી સિરાજના અનેકી મહમદખાને પહેલા કિનારા મુઝરાની મહેરીલમાં દીલ સમર્પી બેઠી હતી. તેના પ્રેમ માટે ને ઉત્કંઠીત બની. મહમદખાં સિરાજ જોડેલો સુદર નહોતો, પણ શરીર ગદનમાં સુદઢ અને એક દમામદાર વ્યક્તિ હતો. ફેડીએ પોતાની એક વિધાસુ બાંદી સાથે મહમદખાને પોતાની લગણી સ્થિત કરાવી. મહમદખાં ચોર છુપીયાં બાંદી સાથે જનાનખાનામાં જવા લાગ્યો, પણ રૂપ મોહીત સિરાજ એક ચંચળ યુવતિથી સદા ઠગાતો રહ્યો. ઉંઘતા, જગતા, ખાતા પીતા, નવાખને ફેડી વિના ચૈન નહોતું. નવાખે ફેડીને પોતાના હૃદયની માલિકા બનાવી હતી, છતાં તે તેની નહોતી. ફેડીની ઇચ્છાની પૂર્ણતા માટે સિરાજ પોતાનું માથું સમર્પવાને પણ સદા તૈયાર હતો. ફેડીને મનાવવા માટે સિરાજ પોતાનું માથું વિના સંકોચે તેના પગ પાસે મુકી દેતો. પણ એના અવેજમાં નવાખને વિષાદની જવાળા ને શોક સિવાય કંઈ વિશેષ ન મળ્યું!

(૪)

આજે ફાલ્ગુનની પૂર્ણિમા છે. આંખાની મોરને મસ્ત કરવા વાયુ ધીમી ચાલે વહી રહ્યો છે. હીરાગ્રીવ મહેલના કીનારે આમની ઘટા ઉપર કાયલ દીકુ દીકુ બોલી રહી છે. તેનો કામળ દીકુ દૂર સુધી ગુંજી ઉઠી પછી અન્ત આકાશમાં તેની લહેરો ચાલી જાય છે. ચાંદનિમાં પતિતપાવની ગંગાના જળ ઉપરનાં તરંગો ઝખઝખી રહ્યાં છે, વેરમાયુઓના સંગીતની ગુંજ, પક્ષીઓની વિચીત્ર બોલી, બધું સાંભળનારના હૃદયમાં એક અનેરો ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે.

આ સમયે હીરાગ્રીવ મહેલના બગીચામાં ફેડી એકલી બેઠી છે, થોડા સમયમાં નવાખ સિરાજુદોલા આવી પડે એ.

“હજી અહિં કાં બેઠી રહી છે? રાત ધણી મધ હવે મહેલમાં ચાલ્યો” સિરાજ બોલ્યો.

ફેડી ઉઠીને સિરાજ સાથે મહેલમાં ગઇ, થોડા વાર પછી સિરાજ ખાસ મહેલમાં ચાલે ગયો, આજે સિરાજની વાતો ફેડીને ગાં નહિ, તે કાષ્ટ બીજાની વાટ જોઇ રહી હતી. ફેડી વ્યાકુળ દષ્ટિએ મહેલના ચોર દરવાજાને વારંવાર નિરખતી. પણ જેના માટે આટલે આતુર હતી તેનો આજે પતો નહોતો. વિરહ? ફેડીના મુખ ઉપર એક પ્રકારની વિષાદ છાં પસરી રહી હતી! થોડાં સમય પછી એ દરવાજો ઉઘડ્યો અને એક પુરુષ દાખલ થયો.

“વાહ! હું તો સમજી કે તમે મને ભૂલ ગયા” ફેડીએ ચંચળ નૈનો નચાવતા કહ્યું.

“ભલા, હું કદી જે હૃદયે વસી રહી છે આંખે જવાઇ રહી છે તેને ભૂલું?” તે હસ્યો:

“કેમ મનાવી રહ્યા છો? પુરુષોની જા આવીજ બેદર ઢાય છે?”

“ફેડી, તું ચાહેને માન; ભલે સખત થા પરંતુ એટલું તો સાચું કે તારો ખ્યાલ નહોતો તો હું હથેલીમાં જન લઇને આવતે નહિ.”

“ત્યારે આવવામાં આટલો સમય કાં?”

“તું કાં નથી જાણતી કે હું મુખ દુર્શ્યાર રહીને આવું છું. નવાખને આપણ સંબંધની ખબર પડી ચૂકી છે.”

“પાગલ થયા છો મહમદ! નવાખને કયામ લગી આપણા સંબંધની ખબર પડે તેમ નથી, ફેડીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

આટલામાં મહમદખાંની દષ્ટિ સામેના અરસા ઉપર પડી જમાં નવાખ સિરાજુદોલાના હાથા ખુલ્લી દેખાતી હતી. મહમદખાં દુર ચારીપૂર્વક કુદીને ચોર દરવાજાથી નહાર ગયો. તેજ સમયે બંદુકનો ધમકો ધુમાડા સાથે થયો. શું બન્યું? તે ફેડીને સમજા નહિ. ફેડીએ માથું ફેરવીને જોયું તો સિરાજ પાછળ ઉભો હતો. કંપથી ફેડીના પગો જ.

સખત બંધાઈ ગયા હોય તેમ લાગ્યું. અદેખાઈ અને તિરસ્કારથી નવાબ કંપી રહ્યો હતો !

“આ શું ફૈઝી ?” નવાબે ફૈઝીના હાથ સખતાઈથી દબાવી પકડતાં પુછ્યું.

“શું” ફૈઝીના કંઠ દબાઈ ગયો, વધુ ન બોલી શકી.

“પાપીણી તારી આટલી હિંમત ?! મને માલુમ નહોતું કે તું નિમકહરામ અને મક્કાર છે; હું ધારતો નહોતો કે બહારથી જેટલી હસીન છે તેટલી અંદરથી મેલી છે.”

“કેમ મારાથી શું થયું ?”

“એશરમ, તને ખબર નથી કે તારાથી શું થયું ?” જે બંગાલ બિહાર ને ઝોરીસાનો નવાબ તારા જેવી એક કમિની નીચ ઝોરતને પોતાની પદ્મી, માન, રૂપ, ન્યોછાવર કરી ચક્રો, તેનાથી આ તે કેવો સલુક ? તેના કલેજમાં તે કટાર મારી ! આ દીલીનો ચાંદ-નિચાક નથી, સમજ, આ નવાબ સિરાજુ-દૌલાનો મહેલ છે, અહિં આવા પાપોની શી સજા મળે છે તે તું રખે જાણતી ન હોય ? !”

નવાબનો યુસ્સો જોઈને ફૈઝીને લાગ્યું કે હવે જીન સલામત તો છેજ નહિ, તો શા માટે દબાઈ જવું.

“નવાબ ! કોઈના દિલ ઉપર તમારું જોર નહિ ચાલે, તમે મારી ખુબસુરતીના ખરીદ-દાર હતા, મેં તમારી ખવાહીશ પૂરી કરી રૂપિયા ખર્ચતાં કોઈનું ડિગ નથી મળતું.”

નવાબની આંખોમાં આગ વરસતી થઈ.

“દૂર હો ફૂનરી, તું એક નાજી કમઅક્કલ બનરે ઝોરત છે” કાંત પીડી નવાબે કહ્યું !

“હા, જહાંપનાહ હું એક બનરે ઝોરત છું, ત્યારે જાણીજુઝીને કાં મને નેક ચકનની

કરવા માંગી છો ? જો ! આપે આપની મા, અને માસી માટે આટલી કોશીશ કરો તો કદાચ તેમાં ફતેહ મળે.”

ધૂણા, લગ્ન, કોષથી પામલ થઈ નવાબે એક લાત ફૈઝીને મારી અને ઝોરડની બહાર નીકળી પડ્યો. પાપીણી ફૈઝી લાતના પ્રહારથી જમીન ઉપર ખેડાઈ થઈ પડી.

કહેવાય છે કે નવાબની મા અને માસી બન્ને બદચાલની હતી. હુસેન કુલીખાં નામના કમચારી સાથે બન્નેનો આડો સંબંધ હતો, ફૈઝીએ વ્યંગથી એ કંલક સ્મિત કરી નવાબને ઝોર વધુ કોષિત કર્યો, કદાચ ફૈઝી ઉપલા શબ્દો નહિ બોલતે તો નવાબ તેને માફ કરી દેત, કેમકે તે તેના રૂપ ઉપર મસ્ત બની રહેલો હતો !

કોષિત નવાબે બહાર આવી ખુબ પાડી “ઝુબારક.” તુરત ઝુબારક હાજર થતાં નવાબે કહ્યું : “આ સમયે હરામખોદી ફૈઝીના ઝોરડના બધા બારી બારણાં બંધ કરી ચણાવી દો, જેથી શૈતાન બચી દાણા પાણી વિના તડપતી મરી જાય !” હુકમનીજ વાર હતી, તેજ સમયે બારી બારણા ચણી નાખવામાં આવ્યા. જે ઝુબારક ફૈઝીને ખુબ આદરમાન સાથે દીલીથી લાવ્યો હતો, તેજ ઝુબારકના બાગ્યે ફૈઝીને પ્રકાશ વાયુ શૂન્ય ધરમાં જીવતી ચણાવી દેવાનું લખ્યું હતું !

વાયુ શૂન્ય ધરમાં અજ પાણીથી તડપતી ફૈઝી મરી ગઈ ! !

(૫)

ત્રણ મહીના પછી નવાબ સિરાજુદૌલાનો યુસ્સો સમી ગયો, ત્યારે તે બહુ પરનાયો નવાબને ફૈઝીના ખ્યાલ આવતાં તેને ઝોરડો કરીથી ઉપડાવ્યો, જાનતની દુરી સમા ફૈઝીનું શરીર સુકાઈને ઠીક પડી ગયયું દેખાયું, નવાબની આંખો આંસુ બિતી બની.

ત્યાર પછી જ્યારે નવાખ તો ચોરડામાં જતો ત્યારે એવું જણાવું કે જાણે તે જમીન નીચેથી એક અસ્પષ્ટ આત્મનાદ નિકળી રહ્યો છે. તે શબ્દ ક્ષીણુમા ક્ષીણુ થઈ આકાશમાં બહુ દૂર સુધી જઈ વિલીન થતો હોય, તે શબ્દ સંખ્યુતા સિરાજનું હૃદય હલી ઉઠતું, તેને લાગતું કે કોઈ અતૃપ્ત રહ્યો એક છુંદ પાણી માટે વ્યાકુળ થઈ ચક્કર લગાવી રહ્યું છે, તેથી તે કાન લગાડી એવેન બની ધડીબર પડ્યો રહેતો.

કેટલાક દીવસો સુધી નવાખ બહુ એવેન રહ્યો. કહેવાય છે કે ફૂંજીના આવા દુરાચાર પછી સ્ત્રીમતી ઉપર નવાખને અણગમો ઉપજ્યો, પણ છેવટે નવાખ પોતાની વિવાહીતા એમમ ભુત્કુનિસાના વિષયમાં ખુબ તપાસ કરતાં પ્રેમપૂર્ણ અને પ્રતિવ્રતા જણાઈ, તેના

પ્રેમના પ્રબળ પ્રવાહમાં પોતાના બળી રહેલાં હૃદયને શાંત કર્યો !

સિરાજના મરણ પછી તેનો પ્યારો મહેલ હીરાગ્રીહ દૂરી ખડેર બન્યો, આ મહેલ જોતાં લોકો એને “સોંદરની સમાધિ” યા “લાલકોઠી” કહે છે. જ્યાં એક સમયે ફૂંજીના દુરનની મરતી અને ઝાંઝરના ઝણકાર, કોમલ કંકના તાન સુણાતા હતા, ત્યાં હમણા જંગલી જનાવરોના કંઠેર ચિત્તકાર સંભળાય છે. સિરાજીદોલાના મહેલનો કંઈક હિરસો, હાલમાં ગંગામાં ગર્ક થઈ ગયો છે, થોડા ભાગ ઉપર ખેતી થઈ રહી છે. એક ભાગ ઉપરના અવશેષો ભાગાંટૂટા આ વાતનું સ્મરણ કરાવતા હજી સાક્ષીરૂપ ઉભાં છે. જાણે સંસાર વૈભવ એ ચાર દીનનું ચાંદરણું ન હોય ?

સમાપ્ત.

